

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д-р політ. наук, проф. К. В. Балабанов

Заснований у 2008 р.

ВИПУСК 17

МАРІУПОЛЬ – 2017

Видання включено до міжнародної спеціалізованої наукометричної бази даних **Index Copernicus International sp.z o.o.** та міжнародної наукометричної бази даних **«Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ)**, а також до фонду наукової електронної бібліотеки **«Киберленинка»**

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 5 від 22.11.2017 р.)

Головна редколегія:

Головний редактор – член-кореспондент НАПН України, доктор політичних наук, професор, ректор Маріупольського державного університету К. В. Балабанов

Заст. головного редактора – доктор економічних наук, професор, перший проректор Маріупольського державного університету О. В. Булатова

Члени редколегії:

Безчотнікова С. В. – д-р філол. наук, професор (МДУ)

Романцов В. М. – д-р і. наук, професор (МДУ)

Сабадаш Ю. С. – д-р культ., професор (МДУ)

Філонов О. В. – д-р ю. наук, доцент, професор (МДУ)

Чентуков Ю. І. – д-р е. наук, професор (МДУ)

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – Павленко О. Г., д-р філол. наук, професор (МДУ)

Заступник відповідального редактора – Лоскутова Н. М., канд. філол. наук, ст. викл. (МДУ)

Відповідальний секретар – Гутнікова А. В., канд. філол. наук, доцент (МДУ)

Редактор англійських текстів – Федорова Ю. Г., канд. філол. наук, доцент (МДУ)

Перекладач – Михайліченко Л. Л., ст. викл. (МДУ)

Члени редакційної колегії:

Вінтонів М. О. – д-р філол. наук, професор (Київський університет імені Б. Грінченка)

Ковалів Ю. І. – д-р філол. наук, професор (Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка)

Ленська С. В. – д-р філол. наук, доцент (Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка)

Ліпіна В. І. – д-р філол. наук, професор (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара)

Почепцов Г. Г. – д-р філол. наук, професор (МДУ)

Елені Грива – професор з прикладної лінгвістики (Університет Західної Македонії, м. Козані, Грецька Республіка)

Ігор Проценко – д-р філософії, доцент (Університет УніНорте, м. Асунсьйон, Парагвай)

Йоланта Тамбор – д-р наук, професор (Сілезький університет, м. Катовіце, Польща)

Карло Іллюмінаті – професор (Римський університет Тор Вергата, м. Рим, Італійська Республіка)

Марія Дімасі – професор з мови та літератури (Фракійський університет імені Демокрита, м. Комотіні, Грецька Республіка)

Олександра Ахтелік – д-р філол. наук, професор (Сілезький університет, м. Катовіце, Польща)

Теджасвіні Ніранджана – д-р філософії, старш. наук. співробітник (Університет Ліннань, Гонконг)

Хуан Мануель Маркос – д-р філології (Університет Комплутенсе (Мадрид, Іспанія; Університет Піттсбурга (штат Пенсільванія, США)).

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629) 52-99-86; e-mail: visnyk.mdu.filologia@gmail.com
Електронна версія видання знаходиться на: <http://visnyk-filologia.mdu.in.ua/>

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 4930 від 07.07.2015 р.
Тираж 300 примірників. Замовлення № 166/17

ЗМІСТ

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Безносенко Д. О., Пуніна О. В. ЕКРАНІЗАЦІЯ ЯК НАСЛІДОК ІНТЕРМЕДІАЛЬНОГО ПРОЧИТАННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЗИ І. РОЗДОБУДЬКО).....	11
Варданян М. В. КОНЦЕПТ «УКРАЇНА» В ДУХОВНИХ РЕФЛЕКСІЯХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ: МІФОПОЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	17
Конончук Т. І. ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИМІРИ І ФОЛЬКЛОР У СТРУКТУРІ РОМАНУ «ПІТЬМА ВОГНИЩА НЕ РОЗПАЛЮЄ...» О. БЕРДНИКА.....	22
Коцай Н. М. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ТА ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОНЕТІВ ПІТЕРА НОРМАНА ЗІ ЗБІРКИ «THE SHAPE INSIDE».....	29
Лук'янець Т. Г. КІНОПРИЙОМИ І КІНОТЕХНІКИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: СЕМІОТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ВЕРБАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ.....	34
Назаренко Н. І., Івахненко М. І. СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ В РОМАНАХ «ТИХИЙ АМЕРИКАНЕЦЬ» Г. ГРІНА ТА «ЕЛЕМЕНТАЛ» В. ШКЛЯРА.....	38
Никольченко Т. М., Мясоедова М. В. ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТАТЕКСТА В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ МЕТАМОДЕРНИЗМА.....	47
Ніколаєнко В. М. МОРАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО ПОРОЗУМІННЯ В НОВЕЛІ М. МАТІОС «АПОКАЛІПСИС».....	53
Новицька О. А. ПРОЗА ЯК ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	58

Околович О. В. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АВСТРИЙСЬКО-НІМЕЦЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОСТОРУ.....	63
Подгурська І. О. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АНТИУТОПІЧНОЇ ПРОЗИ ДЖ. ОРВЕЛЛА І Б. ПІЛЬНЯКА («СКОТНИЙ ДВІР», «ЖЕНИХ ОПІВНОЧІ»).....	69
Просалова В. А., Ніконенко Ю. Ю. СУБ'ЄКТНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗБІРКИ НОВЕЛ ЄВГЕНІЇ КОНОНЕНКО «ТРИ СВІТИ».....	75
Солецький О. М. СТРУКТУРНО-СЕМІОТИЧНА КОНВЕРГЕНЦІЯ МІФУ ТА ЕМБЛЕМИ.....	80
Узун М. М. УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ГРЕЦЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ.....	88
Чугу С. Д. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ У ІНТЕРПРЕТАТИВНІЙ ПАРАДИГМІ.....	93
Щербак С. В. ОБРАЗ КОТА У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ІННИ ДОЛЕННИК.....	98

ЛІНГВІСТИКА

Велика І. О. ФУНКЦІЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ВІРТУАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ).....	104
Волощук І. П., Цап М. В. КАТЕГОРІЯ ПЕРСУАЗИВНОСТІ ТА МОВНІ ЗАСОБИ ЇЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ В РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ.....	109
Гаргаєва О. В. ЛЕКСИКА З КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ.....	115
Гаргаєва О. В., Кайда І. Ф. ФУНКЦІЇ МОВНОЇ ГРИ В МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ.....	119

Добровольська О. Я. РЕКОНСТРУКЦІЯ РОЗВИТКУ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	123
Захарова Н. В. СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ НАРОДНИХ ЗАГАДОК.....	130
Кобиленко Н. К. ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ СИМВОЛІВ У МОВІ.....	138
Кобилянська В. О. ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗВОТНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ГРАМАТИКАХ.....	142
Кулина О. В. ЗАПОВІТ ЯК ЖАНР ЗАПОВІДАЛЬНОГО ДИСКУРСУ ТА ПІДХОДИ ДО ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	148
Линчак І. М. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ЖАРГОНУ ОФІЦІАНТІВ.....	158
Лук'янець Г. Г. РИТОРИЧНА МОДЕЛЬ ПОБУДОВИ ТЕКСТІВ ІНТЕРНЕТ-НОВИН (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОЛОРОНІМІКИ)..	166
Лук'янець М. Г. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ РЕСПОНСИВНОСТІ У МОВЛЕННЄВІЙ ВЗАЄМОДІЇ КОМУНІКАНТІВ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ.....	173
Melnyk S. S. LINGUISTIC SPECIFICITIES OF THE ENGLISH IDIOMS COMPRISING <i>LOVE</i> COMPONENT.....	178
Мерзлюк Д. О. ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПЕРФЕКТИВІВ І ІМПЕРФЕКТИВІВ У СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ.....	185
Михайленко А. В., Доронкіна Н. Є. ВМОТИВОВАНИСТЬ ТЕРМІНІВ ТА ЗАГАЛЬНОВЖИВАНИХ СЛІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА.....	192

Mikhajlichenko L. L.

CULTURAL COMPETENCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES
AS A MEANS OF INTENSIFICATION..... 197

Mustakas A.

LANGUAGE INVESTIGATION FROM THE PSYCHOLINGUISTIC
PERSPECTIVE..... 202

Новіцька О. І.

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЗВ ЖІНОЧИХ ГОЛОВНИХ УБОРІВ
У ГОВІРКАХ ПІДГАСЧЧИНИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ..... 213

Олійник С. В.

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІННОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ
МОВ У АСПЕКТІ МІЖМОВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ..... 222

Підкуймуха Л. М.

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
У ТЕКСТАХ ПИСЬМЕННИКІВ ЛІТЕРАТУРНОГО УГРУПОВАННЯ
«ДВАНАДЦЯТКА»..... 231

Пономарьова Л. В., Гнибеда Т. С.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕХІДНОСТІ ТА
ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВ
(НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ)..... 239

Рожкова І. Г.

МОВНА АГРЕСІЯ ТА НЕГАТИВАЦІЯ ЯК СУГЕСТИВНІ ЧИННИКИ ЗАСОБІВ
МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОГО РЕКЛАМНОГО
ДИСКУРСУ)..... 244

Roshchupkin O. Yu.

ALONG A CONSTRUCTION CLINE..... 250

Яременко Н. В.

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ-НЕОЛОГІЗМІВ
УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ..... 256

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ..... 264

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ
В ЗБІРНИКУ НАУКОВИХ ПРАЦЬ..... 270

CONTENTS

LITERATURE

Beznosenko D. O., Punina O. V.

FILM ADAPTATION AS A RESULT OF THE INTERMEDIATE READING OF LITERARY WORK (BASED ON IRENE ROZDOBUDKO'S PROSE)..... 11

Vardanian M. V.

THE «UKRAINE» CONCEPT IN THE SPIRITUAL REFLECTION OF UKRAINIAN DIASPORA WRITERS OF: MYTHOPOETIC ASPECT..... 17

Kononchuk T. I.

EXISTENTIAL DIMENSIONS AND FOLKLORE IN THE STRUCTURE OF THE NOVEL «DARKNESS DOES NOT BURN UP THE BONFIRE...» BY O. BERDNYK..... 22

Kotsai N. M.

LINGUOCULTURAL AND LINGUOSTYLISTIC PECULIARITIES OF PETER NORMAN'S COLLECTION OF SONNETS «THE SHAPE INSIDE»..... 29

Lukianets T. H.

CINEMATIC TECHNIQUES IN A LITERARY TEXT: SEMIOTIC BASIS OF VERBAL TRANSFORMATION..... 34

Nazarenko N. I., Ivakhnenko M. I.

COMMON AND DIFFERENT FEATURES IN THE NOVELS «THE QUIET AMERICAN» OF G. GREENE AND «ELEMENTAL» OF V. SHKLYAR..... 38

Nikolchenko T. M., Myasoyedova M. V.

TRANSFORMATION OF METATEXT IN THE FORMATIVE YEARS OF METAMODERNISM..... 47

Nikolayenko V. M.

MORAL IMPERATIVES OF INTERNATIONAL NATIONALITY IN THE SHORT STORY BY M. MATIOS «APOCALYPSE»..... 53

Novitskaya O. A.

PROSE AS HISTORICAL AND THEORETICAL PROBLEM OF UKRAINIAN LITERATURE AT THE END OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURY..... 58

Okolovych O. V. SPECIAL DEVELOPMENT FEATURES OF THE AUSTRIAN-GERMAN LITERATURE SPACE.....	63
Podhurska I. O. THE COMPARATIVE ANALYSIS OF ANTIUTOPIAN PROSE OF G. ORWELL AND B. PILNIAK («ANIMAL FARM: A FAIRY STORY», «GROOM AT MIDNIGHT»).....	69
Prosalova V. A., Nikonenko Yu. Yu. THE SUBJECTIVE ORGANIZATION IN SHORT STORIES «THREE WORLDS» OF YEVHENIYA KONONENKO.....	75
Soletskyy O. M. STRUCTURAL-SEMIOTIC CONVERGENCE OF MYTH AND EMBLEM.....	80
Uzun M. M. TRANSLATION UKRANIAN LITERATURE IN GREEK LANGUAGE.....	88
Chugu S. D. INTERPRETATIVE PERSPECTIVE OF THE LITERARY TEXT COGNITIVE DIMENSION.....	93
Shcherbak S. V. THE IMAGE OF A CAT IN POETRY WORKS BY INNA DOLENNIK.....	98

LINGUISTICS

Velyka I. O. FUNCTIONS OF LINGUISTIC PERSONA IN VIRTUAL DISCOURSE (ON MATERIAL OF GERMAN LANGUAGE).....	104
Voloshchuk I. P., Tsap M. V. THE CATEGORY OF PERSUASIVENESS AND LINGUISTIC MEANS OF ITS VERBALISATION IN ADVERTISING TEXTS.....	109
Gargaieva O. V. LEXIS WITH A CULTURAL COMPONENT IN MODERN GREEK.....	115
Gargaieva O. V., Kaida I. F. THE FUNCTIONS OF THE LANGUAGE GAME IN MASS MEDIA DISCOURSE...	119

Dobrovolska O. Y. RECONSTRUCTION OF THE MIDDLE ENGLISH LEXICAL AND SEMANTIC SYSTEM DEVELOPMENT.....	123
Zakharova N. V. STRUCTURAL AND TYPOLOGICAL FEATURES OF UKRAINIAN AND GERMAN FOLK RIDDLES.....	130
Kobylenko N. K. THE PROBLEM OF STUDYING SYMBOLS IN THE LANGUAGE.....	138
Kobylianska V. O. THE DIACHRONIC ASPECT OF THE STUDY OF THE CATEGORY OF REFLEXIVITY IN UKRAINIAN GRAMMARS.....	142
Kulyna O. V. LAST WILL AND TESTAMENT AS A GENRE OF INHERIRANCE DISCOURSE AND APPROACHES TO ITS STUDY.....	148
Lunchak I. M. FEATURES OF WAITERS' PROFESSIONAL SLANG.....	158
Lukianets H. H. RHETORICAL MODEL OF THE INTERNET NEWS TEXT-BUILDING (BASED ON THE ANALYSIS OF THE ENGLISH COLOUR UNITS FUNCTIONING).....	166
Lukianets M. G. THEORETICAL STUDY OF RESPONSIVITY IN LINGUAL INTERACTION BETWEEN COMMUNICANTS IN DIALOGICAL DISCOURSE.....	173
Melnyk S. S. LINGUISTIC SPECIFICITIES OF THE ENGLISH IDIOMS COMPRISING <i>LOVE</i> COMPONENT.....	178
Merzliuk D. O. DIFFERENTIAL FEATURES OF PERFECTIVES AND IMPERFECTIVES IN THE MODERN CHINESE LANGUAGE.....	185
Mykhailenko A. V., Doronkina N. Ye. MOTIVATION OF TERMS AND COMMONLY USED WORDS AS AN IMPORTANT ASPECT OF THE THEORY OF TRANSLATION.....	192

Mikhajlichenko L. L.

CULTURAL COMPETENCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES
AS A MEANS OF INTENSIFICATION..... 197

Mustakas A.

LANGUAGE INVESTIGATION FROM THE PSYCHOLINGUISTIC
PERSPECTIVE..... 202

Novitska O. I.

SEMANTIC PECULIARITIES OF THE NAMES OF WOMEN'S HEAD-DRESSES
IN SUBDIALECTS OF PIDHAYTSI REGION..... 213

Oliinyk S. V.

PECULIARITIES OF ENGLISH AND GERMAN EVALUATIVE PHRASEOLOGY
IN THE ASPECT OF INTERLINGUAL EQUIVALENCE..... 222

Pidkuimukha L. M.

THE SEMANTIC-FUNCTIONAL POTENTIAL OF PHRASEOLOGICAL UNITS
IN THE TEXTS BY THE WRITERS OF THE LITERARY GROUP «TWELVE»..... 231

Ponomaryova L. V., Hnybeda T. S.

COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE TRANSITION AND
FUNCTIONING OF PHRASEOLOGY OF CLOSELY RELATED LANGUAGES
(ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN, RUSSIAN AND POLISH
LANGUAGES)..... 239

Rozhkova I. G.

LANGUAGE AGGRESSION AND NEGATIVATION AS SUGGESTED FACTORS
OF MASS MEDIA (BASED ON THE MODERN ADVERTISING DISCUSSION)... 244

Roshchupkin O. Yu.

ALONG A CONSTRUCTION CLINE..... 250

Iaremenko N. V.

TO THE PROBLEM OF THE TRANSLATION OF THE ENGLISH TERMS-
NEOLOGISMS INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE..... 256

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS..... 264

REQUIREMENTS FOR THE SCIENTIFIC PAPERS FOR PUBLICATION
IN THE COLLECTED WORKS..... 270

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-3:791.4

Д. О. Безносенко
О. В. Пуніна

ЕКРАНІЗАЦІЯ ЯК НАСЛІДОК ІНТЕРМЕДІАЛЬНОГО ПРОЧИТАННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ (НА ПРИКЛАДІ ПРОЗИ І. РОЗДОБУДЬКО)

У статті проаналізовано взаємовплив двох видів мистецтв – літератури й кіно – як вияву процесу інтермедіальності. Окреслено загальні відмінності між літературою і кіно. Розкриваються поняття інтермедіальності та екранізації. Особлива увага приділена механізмам інтермедіального прочитання художньої прози Ірен Роздобудько.

Ключові слова: екранізація, інтермедіальність, кінематограф, проза, роман.

Постановка наукової проблеми та її значення. Народжений порівняно недавно кінематограф акумулював досвід і можливості мистецтв, історія яких вимірюється тисячоліттями. Поступово відтворювати подібність життя у зримих образах, досліджувати його не менш глибоко, ніж література, яка і сьогодні лишається першопоштовхом для екранного мистецтва, – основа кіномистецтва. Як зазначає Лариса Брюховецька, якщо глянути на проблему взаємодії літератури та кіно в широкому культурологічному контексті, то вона лише частково відбиває загальні процеси, характерні для сучасного мистецтва, постійні контакти різних його видів – об'єктивна необхідність, викликана життям [1, с. 5].

Взаємодія літератури та кіно є на сьогодні чи не найпопулярнішим різновидом дослідження інтермедіальності. Термін інтермедіальність з'явився у 80-ті роки в праці О. Ханзен-Леве, який стверджував, що «за концепцією інтермедіальності стоїть загальноприйняте прагнення до обміну, змішування, гібридизації» [11, с. 57].

Мета та завдання. Мета статті – проаналізувати особливості інтермедіального перенесення літературного твору на екран на прикладі екранізованих творів Ірен Роздобудько, виявити особливості екранізацій, розглянути їхні види. Дослідження реалізації принципів інтермедіальності у прозі Ірен Роздобудько значно розширює фокус аналізу її творчості, що зумовлює **актуальність** цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємовпливу кіно з літературою на сьогодні залишається малодослідженою й актуальною як у літературознавстві, так і мистецтвознавстві. Тому інтеграція літератури та кіномистецтва перетворилась на центральну тему досліджень для багатьох зарубіжних (Дж. Блустон, Е. Мюррей, Дж. Фелл) і вітчизняних науковців (Л. Брюховецька, Л. Генералюк, Н. Горницька, О. Пуніна, О. Дубініна та ін.). У працях О. Дубініної розглядаються питання інтермедіального прочитання художньої літератури. Так, у статті «Екранізація літературного твору як предмет компаративного дослідження» окреслено загальні теоретико-методологічні підходи до аналізу інтермедіального феномену екранізації. Науковці переконані, що кінематограф постійно звертається до творів художньої літератури, тим самим спричиняє нову хвилю зацікавлень темою їхнього взаємовпливу.

Виклад основного матеріалу. Інтерес до екранізації як феномену інтермедіальності виникає у другій половині ХХ ст. за зміною наукової парадигми компаративістики. Визначальною в цьому сенсі стала доповідь американського літературознавця-компаративіста Р. Веллека у 1958 році на Другому конгресі Міжнародної асоціації компаративістики. Пізніше у праці американського дослідника Г. Ремака з'являється нове (уже класичне) визначення компаративістики, у якому завданням дисципліни проголошується не лише порівняння однієї літератури з іншою або іншими, а й порівняння літератури з іншими сферами гуманітарного знання (мистецтва, філософія, історія тощо). Таке узагальнене бачення завдань компаративістики веде і до зміни пріоритетів всередині самої дисципліни: поряд із традиційним міжлітературним порівнянням на перший план висувається проблема відносин літератури та інших видів художньої діяльності, тобто інтермедіальність. Саме ця проблема і постає в центрі уваги дослідників.

Пояснюється це, на думку О. Дубініної, непересічною роллю, яку кінематограф відіграє в сучасному житті. Природна «візуальність людини», ще й посилена візуальною спрямованістю сучасних засобів передачі інформації, робить кінематограф одним із центральних художніх медіа сьогодення. Дослідниця акцентує, що це найдемократичніший вид мистецтва, адже людина може не розуміти живопис, не любити музику, не усвідомлювати комунікативну природу танцю, але словом володіє кожен, так само як кожен у змозі інтерпретувати візуальні образи [4, с. 41].

Робота над темою «література і кінематограф» ведеться за двома векторами: література в кіно та кіно в літературі. Другий вектор відбувається у площині мотивно-тематичного зіставлення, інтертекстуального аналізу або дослідження інтермедіальності як художнього засобу в літературних текстах. Порівняння такого плану часто здійснюється в межах історико- чи теоретико-літературних розвідок. Вектор «література в кіно» стосується насамперед явища екранізації літературних творів, дослідженню якого відводиться особливе місце в сучасній компаративістиці [4, с. 41].

Побутує думка, що екранізація літературних творів – це свого роду їхній переклад з літературної мови на мову кіно. Але таке твердження є не зовсім правильним, оскільки екранізацію правомірно можна вважати окремим видом художньої творчості. В «Енциклопедичному словнику кіно» подається наступне трактування екранізації: інтерпретація засобами кіно творів іншого виду мистецтва [5, с. 510].

Немає сумніву, що література стала основним джерелом образів для кіно. Величезний багаж літературного світу, накопичений протягом століть, завжди був і є невичерпним базисом для творчого зростання кінематографістів. Проте і кінематограф має певний вплив на літературу, тому взаємозв'язок кіно і художньої прози слід трактувати саме як процес взаємодії-впливу [8].

Так, Н. Горницька виділяє два типи впливів кінематографа на літературу: зовнішній (формальні прийоми кінематографічності, що «примусово» вводяться до літератури, розриваючи її) та внутрішній (власне глибинні, на основі яких можлива взаємодія) [2, с. 10]. За специфічний тип впливу науковець визнає і роль кіно як «каталізатора»: приховані можливості літератури активізуються за рахунок кіно, надаючи враження новизни, прикладами чого слугують монтаж, крупний план, багатоепізодичність, просторово-часові зсуви тощо. Так, наприклад, вплив кінематографа на літературу бачимо у прозі Ірен Роздобудько. На кінематографічність її творів звернула увагу Г. Улюра, яка зауважила, що творам письменниці притаманні такі кінематографічні прийоми художнього тексту, як сценарність, монтаж й візуальність [10, с. 148].

Кіно і літературу об'єднує можливість просторово-часової побудови оповіді, здатність розкривати ліричне начало і характер героя через емоціональний стан. І там, і там обов'язковим є образ-характер. Принципова ж відмінність між літературою і кіно криється у характері сприйняття і впливу цих двох видів творчості. Література як вид мистецтва оперує поняттям «слова», що викликає стійкі художні образи, які виникають у свідомості читача. Кіно ж – аудіовізуальне мистецтво, і на глядача впливає зримість зображуваного насамперед. У його сприйнятті бере участь інша система зв'язку: не від осмислення – до «внутрішнього зору», а від «зовнішньої» споглядальності до запам'ятовування і далі – до багатозначності чи однозначності осмислення [1, с. 7].

У статті «Екранізація літературного твору: семіотичний аспект» О. Дубініна розглядає, у чому полягає специфіка перенесення на екран системи образів літературного твору. Переважними засобами характеристики персонажів у літературі дослідниця називає портрет, поведінку, вчинки та висловлювання. Ці засоби використовує і кінематограф. Але результат перекодування часто вражає глядача. Адже для нього персонаж існує як уявний образ, зовнішній план вираження відіграє вторинну роль. У кіно цей вторинний елемент виходить на перший план, і образ часто приголомшує реципієнта своєю тілесністю. Отже, при інтермедіальному перенесенні образів зі сторінки на екран залишаються свої підступи: поєднати відповідну зовнішність та пластично-тілесну характеристику персонажа видається завданням непростим [3, с. 91–92].

Невідповідність літературного та кіноперсонажа можна побачити в екранізації роману Ірен Роздобудько «Пастка для жар-птиці». У прозовому творі, як у фільмі, фігурує один з головних персонажів – Ліліана. Письменниця подала дуже цікаву особливість зовнішності жінки: «...одне око Ліліани Олегівни було зеленкувате, а друге – блакитне. І від погляду цих очей у Віри десь усередині – ближче до шлунку – піднялася хвиля солодкової нудоти. Так іноді буває, коли раптом бачиш щось надто потворне або неприродно прекрасне» [9, с. 21]. Взагалі крім зовнішньої краси, в цій жінці немає жодної риси, яка б могла сприйматися позитивно. І саме різнокольорові очі, які Ліліана, до речі, приховує за темними окулярами, вказують на подвійність натури – гарна в зовні, жорстока всередині. Адже вона здає матір у притулок для старих акторів, батька в закриту наркологічну клініку, викресливши їх зі свого життя, бо взяти від них більше нічого. У фільмі ж перед нами приваблива жінка з сірими очима. Хоча гра акторки (Світлана Ходченкова) відповідає негативному образу Ліліани, проте відсутність різнокольорових очей позбавляє жінку «родзинки», яка несе певне смислове навантаження на сприйняття образу.

Проблема співвідношення літературного та кіноперсонажа не вичерпується лише простою зовнішньою схожістю. Дуже часто образи героїв у кінофільмі набувають дещо іншого значення, ніж у оригіналі. Наприклад, в екранізації роману Ірен Роздобудько «Гудзик» історія знайомства Дениса та Лізи подається спрощеною. Як наслідок, трактування цієї важливої сцени в екранізації суттєво змінене, через що й образ Єлизавети Тенецької сприймається інакше.

Розглянемо спочатку, як розгорталися події в романі. Письменниця зображує декілька зустрічей Дениса та Лізи. Під час знайомства саме Ліза запропонувала Денису піти в гори, але потім жінка загадково зникає. Друга зустріч відбувається біля басейну. Тільки тоді Ліза називає своє ім'я: «Не напружуйся, мене звати Ліза. Ти ж це хотів дізнатися?» [8, с. 36]. Варто звернути увагу на той факт, що під час першої зустрічі вона відмовляється знайомитись (жінка не сподівалася на наступну зустріч із юнаком).

Неодноразово герої бачилися протягом п'яти днів відпочинку в їдальні, в кінозалі. Під час походу у гори відбулася остання, найважливіша, зустріч. Хлопець вже до нестями закоханий у Лізу: «Я вже кохав її! Боявся зайвого разу глянути на неї – від цього в мене різало в очах, як від спалаху лампи» [8, с. 52]. У горах, провівши з Лізою єдину ніч пристрасті, Денис закохався на все подальше життя. Для розуміння образу Єлизавети важливо також зазначити, що це була друга ніч, які вони провели разом у горах – під час першої Ліза перервала розмову і лягла спати.

Повернемося до фільму. Ірен Роздобудько залишила лише одну зустріч героїв. Денис сам вирішує йти з Лізою. Вони приходять до скали прощення, потім губляться у лісі, через що їм доводиться ночувати у знайденому курені. Помітно, що в екранізації вимальовується дещо інший характер поведінки Лізи. У романі жінка довго вагалася перш ніж піддатися почуттю, одразу попередила, що в неї є дитина, та від Дениса їй нічого не потрібно: «Своє життя не збираюся змінювати жодним чином. Ця хвилина мине, а ти потім почнеш переслідувати мене... Мені це не потрібно. Розумієш?» [8, с. 62]. У фільмі Ліза спочатку віддається пристрасті, а вже потім дає юнаку зрозуміти, що для неї це нічого не означає, і зникає. Як бачимо, в екранізації героїня постає більш легковажною і розкутою.

Отже, екранізація літературного твору – явище досить складне, суперечливе для усіх сторін цього процесу. Її основною проблемою залишається протиріччя між чистим ілюструванням літературного твору і відходом у велику художню незалежність. Через це виокремлюють різні види екранізацій. Так, Л. Нехорошев виділяє такі основні види: переказ-ілюстрація, нове прочитання, перекладення. Переказ-ілюстрація – це найменш творчий спосіб екранізації [6]. Він характеризується найменшою віддаленістю фільму від тексту літературного твору, що екранізується. Текст скорочується або збільшується за рахунок фрагментів з інших творів того ж письменника; прозові описи думок героїв переходять у форму діалогів та монологів, в різні види закадрової мови.

Нове прочитання – це ті фільми-екранізації, у титрах яких ми зустрічаємо підзаголовки: «за мотивами ...», «на основі ...», «варіації на тему...» [6]. Цей вид екранізації передбачає надзвичайно активне впровадження кінематографістів у тканину першоджерела – аж до повного її перетворення. Автор екранізації розглядає літературний оригінал як матеріал для створення свого фільму, використовуючи різноманітні способи трансформації літературного тексту: осучаснення класики, перенесення дії оригіналу в інший час і в іншу країну, переклад фільму в інший у порівнянні з літературним джерелом від сюжету.

Перекладення – спосіб екранізації, що характеризується активно перетворюючим ставленням до літературного першоджерела. У цьому випадку мета екранізаторів під час перекладення полягає не у створенні свого фільму на матеріалі оригіналу, а в донесенні до глядача суті класичного твору, особливостей письменницького стилю, духу оригіналу, проте за допомогою специфічних засобів кінооповіді [6].

Проаналізувавши відмінності сюжету романів Ірен Роздобудько «Гудзик» та «Пастка для Жар-птиці» та їхні трансформації під час екранізації, можна стверджувати, що перед нами такий тип екранізації як нове прочитання, оскільки основні сюжетні лінії роману не зазнали істотних змін, а скорочення та нововведення пов'язані з намаганням адаптувати сюжет до кіноестетики. Хоча трансформаційних дій у сюжеті роману «Гудзик» більше, ніж роману «Пастка для Жар-птиці». Адже фінал у фільмі змінений на позитивний. Письменниця наголосила на тому, що фільм «Гудзик» варто сприймати окремо від книги, що роман – лише підґрунтя для фільму.

Перед нами різні твори навіть за жанровою своєрідністю. За визначенням самої авторки, її «Гудзик» – це психологічна драма. Хоча на перший погляд може здатися, що

сюжет роману подібний до більшості мильних опер – нерозділені почуття, раптові зустрічі, іронія долі, проте чим далі, тим більше замислюєшся над філософськими проблемами сенсу життя, кохання, зради. З фільмом все значно простіше – це типова мелодрама з типовим хепі-ендом.

Питання про ступінь адекватності кінематографічного і літературного творів у кожному окремому випадку вирішується по-своєму. Режисер сам для себе обирає шлях перекодування художнього твору. Незаперечним є лише факт необхідності збереження основної ідеї першоджерела.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. З’явившись майже століття тому, кінематограф став невід’ємною частиною сучасного життя. Результатом взаємодії кіно і літератури є екранізація, що сприймається як своєрідний переклад з мови літератури на мову кіно. Література надає кінематографу сюжетну лінію фільму, інакше кажучи – сценарій, а кіномистецтво не просто дублює його як основу, а використовує і трансформує здобутки літературні в новий художній твір відповідності до закономірностей та особливостей мистецтва екрану. Цей процес інтермедіального прочитання літературного твору – тема для безкінечних дискусій як для літературознавців, так і для кінематографістів.

Використання кінематографічних технік значною мірою модифікувало наративні стратегії письменників. Як було зазначено вище, кінематографічність є однією з домінуючих ознак творчості Ірен Роздобудько. Сценарний досвід української письменниці добре відчутний у її прозі. Конкретність і деталь, крупноплановість в описах викликають ефект кіноперегляду. Завдяки цим основним характеристикам романи Ірен Роздобудько легко піддаються екранізуванню.

Список використаної літератури

1. Брюховецкая Л. И. Литература и кино : проблемы взаимоотношений : лит.-критич. очерк / Л. И. Брюховецкая. – Киев : Рад. письменник, 1988. – 183 с. ; Bryukhovetskaya L. I. Literatura i kino : problemy vzaimootnosheniy : lit.-kritich. ocherk / L. I. Bryukhovetskaya. – Kiev : Rad. pismennik, 1988. – 183 s.
2. Горницкая Н. О границах взаимодействия кино и литературы / Н. Горницкая // Зримое слово. Кино и литература : диалектика взаимодействия : сб. ст. – Ленинград : Искусство : Ленингр. отд-ние, 1985. – С. 3–59 ; Gornitskaya N. O granitsakh vzaimodeystviya kino i literatury / N. Gornitskaya // Zrimoe slovo. Kino i literatura : dialektika vzaimodeystviya : sb. st. – Leningrad : Iskusstvo : Leningr. otd-nie, 1985. – S. 3–59.
3. Дубініна О. Екранізація літературного твору: семіотичний аспект / О. Дубініна // Іноземна філологія. – 2014. – Вип. 126 (1). – С. 89–97 ; Dubinina O. Ekranizatsiia literaturnoho tvoru : semiotychnyi aspekt / O. Dubinina // Inozemna filolohiia. – 2014. – Vyp. 126 (1). – S. 89–97.
4. Дубініна О. Екранізація літературного твору як предмет компаративного дослідження / О. Дубініна // Слово і час. – 2016. – № 2. – С. 40–53 ; Dubinina O. Ekranizatsiia literaturnoho tvoru yak predmet komparatyvnoho doslidzhennia / O. Dubinina // Slovo i chas. – 2016. – № 2. – S. 40–53.
5. Кино : Энциклопедический словарь / гл. ред. С. И. Юткевич ; редкол. : Ю. С. Афанасьев, В. Е. Баскаков, И. В. Вайсфельд и др. – Москва : Сов. энциклопедия, 1986. – 640 с. ; Купо : Entsyklopedycheskyi slovar / hl. red. S. Y. Yutkevych ; redkol. : Yu. S. Afanasev, V. E. Baskakov, Y. V. Vaisfeld y dr. – Moskva : Sov. entsyklopedyia, 1986. – 640 s.

6. Нехорошев Л. Драматургія фільма : учеб. / Л. Нехорошев. – Москва : ВГИК, 2009. – 342 с. ; Nekhoroshev L. Dramaturgiya filma : ucheb. / L. Nekhoroshev. – Moskva : VGIK, 2009. – 342 s.

7. Пуніна О. Кінофікація українського літературного дискурсу (20–30-ті роки ХХ століття) : моногр. / О. Пуніна. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 332 с. ; Punina O. Kinofikatsiia ukrainskoho literaturnoho dyskursu (20–30-ti roky XX stolittia) : monohr. / O. Punina. – Donetsk : DonNU, 2012. – 332 s.

8. Роздобудько І. Гудзик : роман / І. Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2007. – 222 с. ; Rozdobudko I. Gudzyk : roman / I. Rozdobudko. – Kharkiv : Folio, 2007. – 222 s.

9. Роздобудько І. Пастка для жар-птиці : роман / І. Роздобудько. – Харків : Фоліо, 2010. – 159 с. ; Rozdobudko I. Pastka dlia zhar-ptytsi : roman / I. Rozdobudko. – Kharkiv : Folio, 2010. – 159 s.

10. Улюра Г. Театр : помилковість аксіоми / Г. Улюра // Київська Русь. – 2006. – Кн. II : Ілюзія. – С. 144–149 ; Uliura H. Teatr : pomylkovist aksiomy / H. Uliura // Kyivska Rus. – 2006. – Кн. II : Iliuziia. – S. 144–149.

11. Ханзен-Леве Оге А. Интермедіальність в рускій культурі. От символізма к авангарду / Оге А. Ханзен-Леве. – Москва : РГГУ, 2016. – 450 с. ; Khanzen-Leve Oge A. Intermedialnost v russkoj kul'ture. Ot simvolizma k avangardu / Oge A. Khanzen-Leve. – Moskva : RGGU, 2016. – 450 s.

Стаття надійшла до редакції 25.10.2017.

D. O. Beznosenko

O. V. Punina

FILM ADAPTATION AS A RESULT OF THE INTERMEDIATE READING OF LITERARY WORK (BASED ON IRENE ROZDOBUDKO'S PROSE)

This article highlights the issues of literature with cinematography. The concepts of intermedialism and film adaptation are revealed. Literature is the basis for the creative growth of cinematography. However, cinema also has an impact on literature. Therefore, the interconnection of cinema and artistic prose should be interpreted precisely as a process of interaction-influence. These phenomena of culture are still poorly understood, but the scientific analysis will help to cast light on contemporary cultural processes. The works of modern researchers concerning discussing problem are examined.

Considering cinema from the standpoint of the merger of arts it is necessary to highlight a complex internal organization of the genre and to define the general differences between literature and cinema. The word is one of the most important means of transferring information, yet not the principal one. Literature is entirely different from cinema, as it uses only one way of transferring information. Consequently, the process of making a movie novel is connected with converting information from one form into the other.

Film adaptation is the result of the interaction of cinema and literature. The main problem of screen adaptation remains the contradiction between a pure illustration of a literary work and a departure from great artistic independence. L. Nekhoroshev distinguishes the following types of adaptations: retelling-illustration, new reading, transposition. The director chooses for himself a way of transcribing an artistic work. The fact of the need to preserve the main idea of the original source is indisputable.

Cinema is a universal genre of art. When printed text comes to life on the screen – a very great responsibility falls on those who have to disguise a certain character. The problem of image perception of film stars from the point of view of their «naturalness» – are investigated in the article an actor should be a universal recipient so as to maximally

approach to the characters, to live with them side by side, and to understand what the goal of the author who created this masterpiece is.

Particular attention is paid to the mechanisms of intermediate reading Irene Rozdobudko's prose. Cinematography is one of the dominant signs of creativity her. Specificity and detail, large-scale in the descriptions cause the effect of cinema inspection. Due to these basic characteristics, Irene Rozdobudko's novels are easily subjected to filming .

Key words: *intermediality, cinematography, literature, film adaptation, prose, novel.*

УДК 821.161.2-343-93

М. В. Варданян

КОНЦЕПТ «УКРАЇНА» В ДУХОВНИХ РЕФЛЕКСІЯХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ: МІФОПОЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглядається реалізація концепту «Україна» в літературі для дітей та юнацтва письменників української діаспори. Цей концепт є домінантним у концептосфері «Свого» українців. Його розкриття здійснюється через поєднання трьох світів: минулого, сучасного, майбутнього.

Ключові слова: *українська діаспора, дитяча література, образ України, міфосвіт, покоління, легенда.*

Батьківщина, рідний край, Україна – типові образи, що знаходять в літературі різноманітні вияви духовних рефлексій українських письменників ХХ ст. Причини денационалізації, пробудження самосвідомості, історична пам'ять, пізнання свого коріння – це ті питання, що зараз максимально хвилюють українське суспільство. У цьому аспекті цікавим і **актуальним** видається дослідження вираження концепту «Україна» в дитячій літературі письменників української діаспори, яка наразі не вивчена у сучасному літературознавстві.

У своїх міркуваннях виходимо з того, що художні тексти письменників української діаспори складають цілісну систему концептів, серед яких у цій концептосфері домінантним є «Україна». З огляду на сказане спробуємо (1) визначити та простежити способи реалізації концепту «Україна» у низці творів, призначених для дітей та юнацтва; (2) довести, що пласт цих текстів з концептом «Україна» доцільно розглянути з позиції міфопоетики. До вивчення природи міфу зверталися Р. Барт, Е. Ленг, Е.-Б. Тайлор, Н. Фрай, Дж.-Дж. Фрезер тощо. Вивчення міфотворчості українських письменників ставало предметом розгляду Г. Грабовича, Г. Левченко, Я. Поліщука тощо, які розуміють міф «як іманентно притаманні художньому твору вияви авторської свідомості, як індивідуальні версії міфологічної чи релігійної картини світу, котрі в різні періоди розвитку літератури та в різних стилях зазнають певних модифікацій (...), однак цілісна структура метаміфу зберігає в них чинність універсальної архетипної матриці» [2, с. 11]. Стосовно **об'єкту** нашого дослідження – творів для дітей, то варто припустити, що через них письменники діаспори прагнули ввести дитину-читача до світу культури українського народу, а тому сукупність таких текстів утворила розгорнутий цілісний колективний культурний міф, що пов'язаний зі становленням державницької України. Як слушно зауважила Н. Ханенко-Фрізен:

«... нарація та наративізація колективного досвіду минулого є важливими механізмами культурного самозбереження та життєздатності спільноти, а не тільки окремої людини. Ці механізми допомагають спільноті довести як собі, так і іншим своє місце в історії, яка постійно змінюється, та переосмислити саму себе, особливо у періоди зламу. У нестабільні часи новостворені історичні наративи спільноти служать їй орієнтиром у пошуку нових формулювань своєї ідентичності» [7, с. 93].

Орієнтованість письменників української діаспори, з одного боку, на збереження колективного минулого до часу, коли Україна позбудеться свого колоніального стану за радянських часів, та передачу знання про минуле майбутнім поколінням, з іншого, свідчить про міфологізацію українського досвіду у творах, написаних для дітей та молоді. Як твердять автори колективної праці «100 найвідоміших образів української міфології»: «Для всіх традиційних культур у цілому світі спільною є спрямованість на поєднання трьох світів: минулого, сучасного й майбутнього» [6, с. 5]. Такою бачиться основа міфосвіту дитячої літератури української діаспори.

Минулий світ презентований через образ історичної Батьківщини – України-Русі та козацької України. Певно тому, у відображенні історико-героїчного змісту письменники надавали перевагу жанрам легенди та казки.

Зокрема, у творах про Київську Русь, або княжу Україну, з одного боку, відображена сакральність буття Русі-України, а, з іншого, – розкриваються події, що призвели до її втрати: міжусобні чвари князів, зовнішні війни. Поєднання містики зі спрямованістю на вірогідність зображуваних подій, тяжіння образів до символів, драматизм – ці риси легенди характерні для творів «Поворот на Вітчизну», «Переяв славу», «Княжий двобій», «Витязь лицарського турніру» В. Барагури, «Дніпрові дзвони» та «Святий старець» М. Погідного-Угорчака, «Як король Данило полював на лебедів» В. Радзиковича.

У легенді «Дніпрові дзвони» поєднано апокрифічний та топонімічний сюжети. М. Погідний-Угорчак оповідає про поселення ченців на Ненаситці, яке прозвали Манастирком: «Місце було тихе, відлюдне й мальовниче – наче якраз призначене для такої святої мети» [4, с. 4]. Автор зображує дику природу острова як «мальовничий край дніпрового берега», міфологізує образ «священної для України» ріки Дніпра-Славути, оповідає про процвітання монастиря та вводить до тексту християнсько-релігійні образи чудотворної ікони Пресвятої Богородиці, сакральні для українців топоси Києво-Печерської лаври, собору Святої Софії – всі ці епізоди надають легенді рис універсального міфу про золотий вік, коли існував рай на землі для людей. Цей мотив у дитячій літературі української діаспори тісно пов'язаний з ідеальною моделлю української державності, що сягає часів розквіту Київської Русі.

Міфологічний образ Дніпра дає змогу М. Погідному розвинути інший мотив про занепад первісного сакрального світу: «Сварня між князями, війни й усобиці ослабили могутню державу, і за ці важкі гріхи настала тепер кара, яку мусів одпокутувати весь український народ» [4, с. 6]. Так, поряд із зображенням зруйнування Русі-України 1240-го року автор вводить до твору епізоди затоплення святої обителі. Драматизму оповіді надають картини стихійного лиха: «Вдруге піднялися до неба гори-хвилі і з оглушливим ревом накрили Ненаситець разом з Манастирком. Тряслася, тріскаючи, земля, лютували велетні-хвилі, буря притемнила сонце» [4, с. 13]. Такі описи надають легенді масштабів міфу про всесвітній потоп. Водночас, поряд із карою і смертю митець висловлює ідею спокути та воскресіння. Для цього він послуговується чарівним образом святого лицаря, який рятує ченців монастиря на своєму золотокованому човні: «Попливемо золотими світанками далеко-далеко, а потім я знову привезу вас назад до радісного вільного берега вашої щасливої

батьківщини» [4, с. 12]. У такий спосіб М. Погідний виразив ідею наступності поколінь: героїчне минуле є проєкцію на майбутнє.

Схожу думку несуть історичні казки О. Мак «Аскольд і Дір та київські князівни», «Казка про Киянку красуню Подолянку», «Як Олег здобував Царгород», в яких звеличуються княжий рід – Кий, Аскольд і Дір, Ігор, Олег, а також князівни, дружина. Подібно до М. Погідного, у казці «Як Олег здобував Царгород» О. Мак звертається до образу Ненаситця. Але цього разу він розкривається через традиційний образ української міфології – охоронця дніпрових порогів.

Ненаситець у творів є не лише міфологічним виразником водної стихії, а й постає в уявленні дідом з власне українськими рисами та атрибутами: «Величезний та окатий, у блакитній вишиваній сорочці та синій дорогій киреї. Увесь-усенький синій і блакитний, тільки вуса та борода в нього срібні» [3, с. 8]. Поєднання хтонічного та світлого начал у цьому міфологічному образі наближує його до архетипу мудрого старця. Цей образ колективного несвідомого у «Феноменології духу у казках» К. Г. Юнга відзначається моральними якостями, зокрема «він перевіряє моральні здатності людини і припасовує свої дари до результатів перевірки» [8, с. 289]. Так і в Ольги Мак цар порогів перевіряє князя Олега та його дружину: на звитягу та шанування давніх звичаїв. Він допомагає їм пройти складний шлях Дніпром та дає поради: «Їдьте, воюйте, наше ім'я прославляйте і щасливо назад повертайтеся!» [3, с. 8]. Перемога Олега реалізує авторську ідею уславлення київських князів та українського давнього роду, за виразом Н. Смірної, «ідею прадавності українців, яка всебічно обстоювалася в науковій і художній творчості представників українського зарубіжжя» [5, с. 58].

Героїзація українського минулого через видатні постаті княгині Ольги, князів Святослава, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Мстислава Сміливого та Данила Галицького є провідною думкою поеми «Княжа Україна» О. Олеся, легенд «Витязь лицарського турніру», «Княжий двобій» В. Барагури, «Як король Данило полював на лебедів» В. Радзикевича, оповідання «Хоробрий лицар князь Святослав» Л. Бачинського. Вони постають у міфосвіті творів письменників культурними героями. Князі та княжна не лише розкриті як першопредки українців, чим здобувають сакральності, а й деміургами, що протистоять хаосу. Сміливі, хоробрі, відважні – князі пильнують державність України-Руси від зовнішніх загарбників, протистоять їй різним ворогам: печенігам, половцями, болгарам, грекам, монголо-татарам. Створена ними гармонія досягається у розширенні сакрального простору України-Руси: хрещенням, об'єднанням земель, піднесенням культури й освіти, прославленням у світі.

Охоронцями ідеї первинного сакрального світу України як могутньої, величної, впливової держави постає і козацтво. У міфосвіті художніх текстів української діаспори розгортається образ козацької України. Тут героями є не лише видатні історичні постаті – П. Конашевич-Сагайдачний, П. Дорошенко, І. Мазепа, І. Виготський, Б. Хмельницький, І. Самійлович, а козацтво загалом. Через образ останнього розкривається національний характер українців, їхнє одвічне прагнення бути панами на своїй землі. Звідси бінарність картини світу: те, що загрожує руйнуванню гармонії та цілісності України, її самості та державності, є ворожим. Так, проти турецької навали постають козаки у «Пекарчук Петрусь» В. Барагури, «Пригоди молодого лицаря» С. Черкасенка. Від іншого сусіди, Московії, держава Козацько-Українська зазнала смерті та війни в оповіданнях В. Барагури «Великий подвиг малого Михайлика», Ю. Тиса «Конотоп», Л. Полтави «Маленький дзвонар із Конотопу», Л. Храпливо-Щур «Ластівочка». У протистоянні з поляками зображений головний герой козак Дар у В. Радзикевича «Ніч проминула».

Збереження сакрального простору, свого, власне українського у митців – то не лише об'єднання супроти ворога, а й єднання земель під одним прапором – держаним символом України. Тому уособленням влади, сили і міці України зображено гетьманську булаву, шаблю і козацькі клейноди, що їх здобувають персонажі у творах «Гетьманська шабля» Р. Завадовича та «Гетьманська булава» М. Погідного. Тож, лейтмотивом творів на козацьку тематику є єднання та служіння Україні. Із таким закликом звертається до нащадків і Р. Завадович у своїй поезії «Молода Січ»: «Так і ми, славних предків унуки, / Як бувало на Січі отій, / Своє серце, і розум, і руки / Віддамо Батьківщині святій» [1, с. 304].

У тріаді минуле-сучасне-майбутнє важливу роль відіграє мотив відновлення втраченої пам'яті. Яскравим прикладом є легенда В. Барагури «Поворот на Вітчизну», в якій розповідається про повернення сина князя київського на Батьківщину з половецьких земель. Жмуток зів'ялого, степового євшан-зілля – то згадка про рідний край, символ Батьківщини і пам'яті про предків. В умовах відірваності від національного коріння цей образ для українців в екзилі ставав чинником пробудження самосвідомості. Не випадково, що ним послуговувалося українське видавництво в Торонто (Канада), яке публікувало як дитячу книгу, так і чисельні праці на українознавчу тематику. «Євшан-зілля» – назва читанки М. Дейко та щомісячника Об'єднання працівників дитячої літератури («Євшан-зілля: Привіт, Україно, тобі!»). Адже повернення до Батьківщини – то сакральна мрія «покоління Другої світової війни» (І. Качуровський). У той же час – це і заклик до дітей та молоді українського зарубіжжя пізнавати своє коріння, та денационалізованих українців – не цуратися свого краю.

У такий спосіб світ сучасного репрезентовано через візії самих письменників-емігрантів, а їхні твори є своєрідними трансляторами історичного минулого України-Руси, гетьманської України. Проектуючись на нащадків, вони, ці тексти, прямують у майбутнє, пов'язуючись із ним. Адже у легендах, казках та оповіданнях для дітей та молоді чітко простежується ідея наступності: зберегти минуле для майбутнього та побудови нового світу у незалежній квітучій Україні.

Висновок. Без знання минулого – не матимемо майбутнього. Так коротко можна означити лейтмотив проаналізованих у статті творів, обсяги якої дали змогу лише окреслити міфосвіт легенд і казок письменників української діаспори. Як можемо бачити, концепт «Україна» реалізується у цих текстах через образи історичної Батьківщини (України-Русі, гетьманської України), євшан-зілля. Але міфопростір цих творів не обмежується минулим часом. Відтворюючи у художніх текстах свої морально-етичні ідеали та погляди на майбутнє України, митці формували національну ідентичність юного читача.

Список використаної літератури

1. Завадович Р. Молода Січ / Р. Завадович // Українське дошкілля : збірка для читання і розповідання дітям старшого дошкільного і молодшого шкільного віку ; упор. Н. Зінкевич, О. Зінкевич ; передм. А. Погрібного. – 8-ме вид. – Київ : Смолоскип, 2011. – С. 304 ; Zavadovych R. Moloda Sich / R. Zavadovych // Ukrainske doshkillia : zbirka dlia chytannia i rozpovidannia ditiam starshoho doshkilnoho i molodshoho shkilnoho viku ; upor. N. Zinkevych, O. Zinkevych ; peredm. A. Pohribnoho. – 8-me vyd. – Kyiv : Smoloskyp, 2011. – S. 304.

2. Левченко Г. Міф проти історії : Семіосфера лірики Лесі Українки / Г. Левченко. – Київ : Академвидав, 2013. – 332 с. ; Levchenko H. Mif proty istorii : Semiosfera liryky Lesi Ukrainky / H. Levchenko. – Kyiv : Akademvydav, 2013. – 332 s.

3. Мак О. Як Олег здобув Царгород / О. Мак. – [Б.м.], [Б.р.]. – 30 с. ; Mak O. Yak Oleh zdobuv Tsarhorod / O. Mak. – [B.m.], [B.r.]. – 30 s.

4. Погідний-Угорчак М. Дніпрові дзвони / М. Погідний-Угорчак. – Торонто : ОПЛДМ, 1975. – 38 с. ; Pohidnyi-Uhorchak M. Dniprovi dzvony / M. Pohidnyi-Uhorchak. – Toronto : OPLDM, 1975. – 38 s.

5. Смірнова Н. Історичні казки Ольги Мак : семантичний рівень / Н. Смірнова // Вісник Черкаського університету : Серія : Філологічні науки. – 2013. – № 5. – С. 57–62 ; Smirnova N. Istorychni kazky Olhy Mak : semantychnyi riven / N. Smirnova // Visnyk Cherkaskoho universytetu : Serii : Filolohichni nauky. – 2013. – № 5. – S. 57–62.

6. 100 найвідоміших образів української міфології / В. Завадська, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак. – Київ : Орфей, 2002. – 448 с. ; 100 naividomishykh obraziv ukrainskoi mifolohii / V. Zavadska, Ya. Muzychenko, O. Talanchuk, O. Shalak. – Kyiv : Orfei, 2002. – 448 s.

7. Ханенко-Фрізен Н. Інший світ або етнічність у дії : канадська українськість кінця двадцятого століття / Н. Ханенко-Фрізен. – Київ : Смолоскип, 2011. – 392 с. ; Khanenko-Frizen N. Inshyi svit abo etnichnist u dii : kanadska ukrainskist kintsia dvadtsiatoho stolittia / N. Khanenko-Frizen. – Kyiv : Smoloskup, 2011. – 392 s.

8. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / К. Г. Юнг ; перекл. К. Котюк. – Львів : Астролябія, 2013. – 588 с. ; Yunh K. G. Arkhetypy i kolektyvne nesvidome / K. G. Yunh ; perekl. K. Kotiuk. – Lviv : Astroliabiiia, 2013. – 588 s.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2017.

M. V. Vardanian

**THE «UKRAINE» CONCEPT IN THE SPIRITUAL REFLECTION
OF UKRAINIAN DIASPORA WRITERS OF: MYTHOPOETIC ASPECT**

The article deals with the implementation of the “Ukraine” concept in the literature for children and youth of Ukrainian Diaspora writers. This is a dominant concept in “The Self” concept scope of Ukrainians.

Such notions as Motherland, the native land, Ukraine are the typical images, which have various manifestations of spiritual reflections of Ukrainian writers in the literature of the twentieth century. Among the problems that are now of the greatest concern to Ukrainian society should be distinguished the following: the reasons of denationalization, the awakening of consciousness, historical memory and national root understanding.

On the one hand the Ukrainian Diaspora writers focus on preserving the collective past until the time when Ukraine gets rid of its colonial state in Soviet period, and transferring the knowledge about the past to future generations. On the other hand the certain mythologization of Ukrainian experience can be traced in their works written for children and youth. The basis of the mythology in the literature for children and youth of the Ukrainian Diaspora writers is represented by the triad of the past, the present and the future.

The past is shown through the image of the historical native land (Ukraine Rus and Cossack Ukraine). The writers tend to use the genres of legends and fairy tales while reflecting the historical heroic content.

The works about Kyiv Rus or Reigning Ukraine reveal both the sacredness of the Ukraine Rus existence and the events causing its loss such as the feud of the princes and external wars.

The idea of the Ukraine primary sacred world as a powerful, majestic, influential state is guarded by the Cossacks. Preserving the sacred own, actually Ukrainian space the writers understand not only as the unification against the enemy, but also as the unification of lands under the one flag, the state symbol of Ukraine.

An important role in the triad of the past, the present and the future is given to the motive of the lost memory recovery. In the conditions of separation from the national roots, the image of Yevshan-potion becomes a key factor in the consciousness awakening for Ukrainians being in away from their Motherland.

The idea of inheritance is traced in legends, fairy tales and stories for children and youth, which preserves the past for the future and builds a new world in an independent prosperous Ukraine.

Key words: *Ukrainian Diaspora, children's literature, the image of Ukraine, mythology, generation, legend.*

УДК 821.161.2-31.09Бердник

Т. І. Конончук

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ ВИМІРИ І ФОЛЬКЛОР У СТРУКТУРІ РОМАНУ «ПІТЬМА ВОГНИЩА НЕ РОЗПАЛЮЄ...» О. БЕРДНИКА

У статті проаналізовано екзистенційні виміри та фольклор у структурі роману «Пітьма вогнища не розпалює...» відомого українського письменника Олесь Бердника. З'ясовано, що художня реальність про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні вибудовується відповідно до того, як розгорталася трагічні події в дійсності: колективізація, вибирання всього їстівного з господарств, покарання непокірних, голод, пошуки їжі, прохачі, масово опухлі, масово померлі, людодіство, виживання тих, хто лишився живий. Аналіз тексту виявляє компенсаторну функцію фольклору, його важливе етико-естетичне значення для відродження нації.

Ключові слова: *роман, художня реальність, Голодомор, фольклор, мотив, екзистенційні виміри, народна пісня, весільний обряд.*

Українська література багатьма жанрами осмислює трагедію Голодомору 1932–1933 років в Україні. Вітчизняні дослідники різноаспектно звертаються до таких текстів (А. Гурбанська, М. Жулинський, Н. Зборовська, Ю. Ковалів, М. Кульчицька, В. Мацько, Р. Мовчан, І. Руснак, Е. Соловей, Н. Тимошук та ін.). Однак роман «Пітьма вогнища не розпалює...» О. Бердника не потрапив у поле зору дослідників, хоча серед художніх текстів про Голодомор 1932–1933 рр. він посідає особне місце за ознаками ідіостилію автора як письменника-фантаста й водночас за чинниками екзистенційності й фольклору, що колоритно моделюють час, який автор прагнув подати якомога ближче до реальності. Авторська інтенція відтворити добу типологічна з іншими авторами, які зверталися до теми Голодомору; важливу роль у цих текстах відіграє автобіографізм. О. Бердник визначив жанр роману як науково-фантастичний. Хоча ще в анотації мовиться, що це «гостросюжетна оповідь про найболючіші проблеми нашого віку», що твір «охоплює минуле, сучасне й майбутнє Землі» [1, с. 2], що «масштаби сюжетної панорами: епоха трипільської культури, період формування Січі Запорозької (часи Байди), ХХ вік з аналізом феномена Гітлера й Сталіна, ХХІ вік з футурологічним колізіями...» [1, с. 2]. Роман названо за жанром як психоаналітична феєрія; в ньому багато сторінок присвячено перебуванню персонажів в інших світах, що, справді, відповідає авторському задуму відтворити іншу реальність, аби через неї привернути увагу до екзистенційної проблематики, з якою стикається людина

в реальному житті. Саме реальність є основним художнім часом твору, «про сенс буття та долю цивілізації ведеться від імені автора» [1, с. 2]. Враження Голодомору винесені автором із його дитинства, з розповідей родичів, сусідів.

У романі використано реальні топоніми. Це – села Кілов, Вороньків, Рогозів, це – міста Бориспіль, Березань, Київ, це – Херсонщина. Автор вибудовує символічний образ – країну Темряви, Світової В'язниці [1, с. 17–18]. За символічними образами прочитується радянська тоталітарна система, як і будь-яка інша тоталітарна система, що прагне втримати людину в жорстких рукавицях неправди й приниження; внаслідок такого життя «тремтіли стіни в'язниці від люті втомлених трударів» [1, с. 17]. Після узагальненого образу тоталітарної системи автор розгортає реальні картини зі своєї біографії, в якій узагальнено-символічно подана схема Світової В'язниці, що набуває конкретних характеристик, наповнюється персонажами, котрі є образами-родичами автора, його предками.

Своє дитинство автор малює, починаючи з Херсонщини, а потім розгортає історію роду від давніших часів, оповідаючи про те, як їхня сім'я опинилася в херсонських степах. Людина шукає, де знайти хоч якесь більш-менш спокійніше місце. Відтак усі дороги авторової родини пов'язані з прагненням знайти краще життя. «Згодом наша сім'я переїхала до Києва» [1, с. 33], на Херсонщині залишився дід. Автор акцентує увагу на образі діда, бо для нього важливо означити той трагічний час, який зачепив голодом усю Україну. І хоча дідову смерть змальовано скупими засобами, вони ефективно працюють на посилення трагічного аспекту: «Коли настав страшний тридцять третій рік, старий моряк помер від голоду. А втім, який він «старий» – всього шістдесят літ» [1, с. 33]. Картина типова для смерті глави сім'ї в голодні роки: він прагнув дістати харч родині, віддавав усе дітям, дружині. Відтак сам був завжди голодний, тому «згасав, як свічка» [1, с. 33]. Наголошено, що історію дідової смерті автор дізнався з розповіді баби. Це, як відомо, типове джерело інформації в родині, як зустрічаємо і в народних оповіданнях-свідченнях [2, с. 113, 249; 5, с. 158]. «Баба оповідала: ввечері сів за стіл читати книгу «Каміла Фламаріона, не маючи в роті й росинки. Вранці дружина покликала його – він сидів біля погаслої свічки, схиливши голову на стіл, не відгукнувся. З опущеної руки випала книга «Про невідоме» [1, с. 33].

Автор веде мову про своє голодне дитинство в Києві: «Почалися голодні дні, ми очікували щодня батька з роботи: він добирався додому трамваєм, тримаючись однією рукою за поручень, в другій руці теліпався казанок з соєвою розмазною. Мама справедливо ділила це місиво, часто віддавала свою порцію мені або сестрі, бачачи наші голодні вовчі оченята» [1, с. 34]. Змальовано образ комуні, в якій «дітвора завжди голодна» [1, с. 34], а «дорослі комунари колоною, з прапором, рушали вранці на поле. Працювали доти, доки не звучав дзвін і на вищі піднімався червоний прапор» [1, с. 35]. Показано, як у комуні нищилася духовність. Згадано, наприклад, Великдень, коли в церкві йшла служба Божа, а з району надійшло розпорядження цього ж дня «провести атеїстичний спектакль довкола церкви в с. Ревне на Київщині. В храмі співали «Христос воскрес із мертвих, смертю смерть поправ», а довкола танцювали переодягнені комунари, всі в масках, личинах – роги, свинячі рила, потворні пики. Діти сміялися, старенькі жінки, котрі слухали службу, хрестилися, плювалися...» [1, с. 35]. Говориться про те, як почали розпадатися комуні, «замість них виникали колгоспи» [1, с. 35].

Художнє мислення автора виводить його на буття їхньої родини в Києві, в Передмостовій Слобідці. Автор конкретно датує час, як це часто трапляється в текстах цієї тематики: «Була вражаюча повінь тридцять другого року» [1, с. 36]. «Настав страшний рік. Тридцять третій» [1, с. 36]. Фактологічно задокументовано

картини голодного лихоліття в комуні «Ленінка» в селі Ревне Бориспільського району на Київщині. Вони типологічні з описами в народних оповіданнях-свідченнях [5, с. 147, 162, 164; 6, с. 319, 353]. «По хатах ходили комнезамівці на чолі з представниками «згори», забирали все, що можна було їсти: зерно, спечений хліб, борошно, картоплю, буряки, моркву. Навіть те, що варилося в печі в горщиках, витягали й розбивали об землю» [1, с. 36]. Автор наводить свої дитячі спогади про найближчих сусідів, родичів: «Наша сусідка Оксана була вагітна, чекала дитини; коли грабіжники з комнезаму почали розбишакувати в хаті, витягаючи кашу з печі та хрюпаючи її об долівку, вона сховала маленький вузлик пшона під спідницю і сіла на нього. Учасниця ревізійної групи (до речі, Оксанина родичка) помітила це і звеліла їй встати. Висмикнувши вузлика з-під вагітної, вона врочисто показала його представникові центру: «Ви тільки гляньте на цей контрреволюційний елемент!» [1, с. 36]. Реакція на той вузлик була типовою, як це бачимо і в інших текстах. Персонажі знали, що забирається останнє, і за цими фактами вгадувалося їхнє наступне голодне буття. Тому вони кидалися захищати те, що одбиралося. Бердникова сусідка «Оксана впала на коліна, тримаючись за вузлик, звертаючи увагу на свою вагітність, але родичка була невблаганна й політично стійка: експропрійоване не віддавала» [1, с. 37]. В авторській оцінці позиції персонажа-експропріатора закладена гірка іронія – «політично стійка». Показано, як поведився начальник групи експропріаторів, він спокійний, бо бачив: його підопічні стараються вислужитися, – і відтак його завдання буде виконане. Крім того, він бачив, до чого йдеться, не міг не бачити й не розуміти, що люди почнуть масово вимирати. І «представник», змилюючись, звелів: «Оставь ей узелок! Все равно подохнет!» [1, с. 37]. Прикметно, що автор не перекладає, а залишає мову оригіналу представника «згори».

Передбачувані результати не забарилися. Їх автор подає в узагальнених образах. Це масово опухлі, померлі, яким не можна скласти числа: «За кілька днів село почало перетворюватися в зборище понурих тіней. Люди напухали, вмирили. Трупи можна було знайти де завгодно: в полі, в лісі, на дорозі, на березі Дніпра» [1, с. 37]. Митець піднімає з глибин своєї пам'яті епізод за епізодом. Така особливість оповіді характерна й народним оповідачам, коли згадується ними найболючіше. «Пам'ятаю містичні картини...» [1, с. 37]. Отим «Пам'ятаю...» автор хоче показати, що він насамперед апелює до реалістичної стилістики. Він змальовує те містично-реальне, що пригадує: «...плентається вулицею конячина, тягне воза. Із-під рогожі стирчать на всі боки сині ноги. Мені цікаво, куди їх везуть, я біжу вслід за підводою. Візник зупиняється біля цвинтаря, там уже викопано велику й глибоку яму. Підходять копачі, піднімають край воза. Трупи безладно падають у яму. Звідусіль набігають здичавілі, бездомні собаки, гризуть трупи, їх відганяють, проте безуспішно... Мені страшно, я втікаю геть...» [1, с. 37]. Ситуація, згадана О. Бердником, типологічна з картиною художниці Ніни Марченко, виконаною олією, де на возі везуть накрите рогожею трупи, з-під рогожі стирчать ноги, на вулиці понурі дорослі й діти, вони такі виснажені, що скоро їх також підберуть і відправлять туди ж, куди повезли вже померлих. Аналогічних ситуацій знаходимо безліч в народних оповіданнях-свідченнях [3, с. 623, 716, 845, 993; 5, с. 158, 159; 6, с. 458, 459, 510, 536]. Наприклад: «Пам'ятаю, (...) як вранці заходили якісь люди і питали, чи є мертві. Кидали так, як дрова, кого в рядні, а кого й так, закопували на кладовищі» [5, с. 167].

Мотив їжі – один із найчастіше використовуваних у романі. Наприклад: «Батьку інколи давали трохи борошна, вівсяні колючі коржі, висівки з проса. Ми з сестрою давилися тими одвійками, вони не лізли в горло» [1, с. 37]. Образ прохачів типологічно постає в романі: «якісь жінки, прохали що-небудь поїсти» [1, с. 37]. Такі прохачі

ходили скрізь, але мало де що знаходили, бо до кого могли зайти, ті самі також були голодні. Письменник показує приклади милосердя від голодних голодним: «Мати віддавала останнє – обрізки картоплі, залишені для посадки. Одна дівчина увивалася ласкою біля матері, все обіцяла дати їй малини, коли ягоди визріють, взамін картопляних лушпайок» [1, с. 37]. Такі ситуації наводили людей на висновки, як краще організуватися, щоб вижити наступного року. Як, наприклад, в оповіданні-спогаді О. Терещенко [4], коли в них просила сусідська дівчина кукурудзи й наголошувала, що вони наступного року також насадять кукурудзи багато-багато, аби легше було виживати. Та й не дожила. Так і з прохачкою в О. Бердника сталося: до ягід малини справа не дійшла: «Ми через кілька днів відвідали ту дівчину, котра мешкала над річищем Дніпра» [1, с. 37]. Дівчина була мертва.

Автор фіксує інші деталі доби Голодомору: «Довкола – спустошені садиби, здичавілі коти. Вибиті вікна. Ніде нікого. На полу біля припічка – вже розкладений труп дівчини» [1, с. 37]. Короткі речення посилюють динаміку оповіді. Констатується, що й до їхньої оселі навесні «завітав майже повний голод» [1, с. 38], а це вже 1933 рік; вони «з сестрою їли солодкуваті суцвіття. Я пригасав, ледве пересував ноги. Приходила цілковита байдужість...» [1, с. 38]. Автор показує, що порятувало його від смерті: батько «найнявся ковалем у колгоспі, що виник на місці комуни «Ленінка». Голова Тютюн (прекрасна, чуйна людина) дав йому трохи продуктів авансом. Це був рятунок. Мати за короткий час відходила нас з сестрою, і ми вже почали рухатися, бігати...» [1, с. 38]. Цей епізод показує, що окремі представники влади йшли назустріч людям, хоч самі ризикували. Таких арештовували, розстрілювали, відправляли в заслання.

Авторське письмо нагадує своєрідний лист нащадкам: «Пізніше я довідався, що в той страшний рік померло від голоду кілька мільйонів чоловік на Україні і в Росії. Досі серце не може простити цього страхітливого злочину Сталіна та його поплічників: навіщо? навіщо? Інколи здається, що за цією, по суті, мізерною і банальною постаттю стояла титанічна космічна тінь. Такий злочин, як голод тридцять третього, неможливо пояснити лише сваволею диктатора. Занадто легковажне пояснення!..» [1, с. 38].

Показано, як у роки колективізації руйнувалася мораль: «Пізніше, коли жорстока колективізація розчахнула совість народу, всі тисячолітні традиції честі й совісті було спаплюжено, навіть слово «красти» замінили словом «брати». «Я взяв», «ми взяли». Де? Не має значення. На колгоспному полі, в шкільному саду, на леваді сусіда. Сіно, солома, буряки, зерно на току – брати можна все, що потрапить під руку. Суд? Тюрма, табір? Ніщо не втримувало. Тисячолітні заборона впали під ураганним натиском сваволі й беззаконня, мури сумління й духовного самозахисту обрушилися в прірву демонічної вседозволеності» [1, с. 42].

Автор наголошує, що «можна пояснити ту страхітливую деформацію духу: ще котився понад краєм холодний подих тотального голоду, ще болем і соромом відгукувалися в народнім сумлінні часті випадки людоїдства, я чув про те, хоч такі розповіді в дитячій свідомості відкладалися там же, де й страшні та чаклунські казки» [1, с. 42–43]. О. Бердник наводить одну з таких історій про людоїдство; наголошуючи на її достовірності, вказує час і місце події: «Скажімо, село Краснопілка, що межувало з нашим селом. Там в тридцять третьому, збожеволівши від голоду, мати з старшим сином з'їли батька, а потім почергово – від старшого до меншого – п'ятеро чи шестеро дітей. Коли до хати прийшли комсомольці та комнезамівці, старший син варив у чавуні залишки матері в печі. Коли його забирали, він безтямно усміхався, тягнувшись брудними, порепаними руками до кісток, що стирчали з чавуна» [1, с. 43].

Або такий наводить факт: «А в Трипіллі, де тоді була річкова пристань, забрали стару жінку з дочкою, котрі сформували своєрідний сімейний «кооператив». Запрошували пасажирів на ночівлю, підгодовували пиріжками та борщем, а потім ті люди безслідно пропадали. Як виявилось, нічліжників убивали, перетворюючи в пиріжки, котлети, холодець. Якомусь хлопцю пощастило вирватися з рук убивць, і тоді «кооператив» тріснув: міліція заарештувала бізнесменів сталінської епохи» [1, с. 43]. Авторська оповідь будується як ланцюжок історій-подій з Голодомору, що всебічно розкривають трагедію. Наприклад: «Мама оповідала, що на ринках у Києві лікарі проводили лекції, пояснюючи покупцям, чим відрізняється людське м'ясо від яловичини або свинини. І сама вона ледь-ледь не потрапила під ніж «заготівельників», обманута якоюсь меткою жіночкою, котра обіцяла їй продати пшона за невелику ціну. Треба було зайти в якийсь темний підвал, але маму зупинив нездоланний жах, вона просила: «Винесіть пшоно сюди, тут розплатимось». Жіночка звивалася вужем, запрошувала: «Та тут кілька кроків, зайдіть!» Але мама вперлася – ані руш з місця. Тоді з глибини підвалу виглянув волохатий, похмурий здоровило і злобно сказав: «Догадлива сука! Щастя твоє!» Мама кинулася стрімголов від того двору і кілька днів не могла отямитися від несусвітнього жаху» [1, с. 43].

О. Бердник вводить у текст зразки фольклору, наголошуючи на його магії в житті народу; на думку автора, «всі ті речитативи та пісні, арії, сюїти, роздуми та голосіння своєю природністю, простотою, геніальністю дорівнюють стихійним силам Землі й Неба: воді, вогню, повітрю, зоряній безмірності. Це був неповторний Всесвіт Душі, котрого марно шукати у штучних зусиллях нинішніх апологетів «обрядів», висмоктаних з пальця бездуховних сучасників» [1, с. 67]. Наприклад, згадуючи «літо тридцять шостого року» [1, с. 63], автор занурюється в обрядову народну стихію. Наголошує, маркуючи недавні жахи Голодомору: «Дитяча свідомість практично повністю закреслила лихоліття недавньої голодовки, містичні видива мертвих людей, тихий шепіт Марії понад віками: «Раввуні!» (що означає звернення до Ісуса за Біблією «Учителю!» – *Т. Конончук*) [1, с. 63]. Автор документує час свого життя і своїх земляків і водночас живописує національну реальність: «Минуло три навчальні роки в Буртянській середній школі. Осінні листопади, засніжені зими, розкішні весни... Космічний велет крутив зоряну карусель, витворюючи перед зачарованим оком дитини світлограй земного буття, лаштунки дивоглядної вистави, що тривала з правіку...» [1, с. 63]. Прикметний авторський наголос на силі фольклору як сили, що зцілює душу й тіло: «понад всією тією новітньою екзотикою пливло правічне народне життя...» [1, с. 66].

Авторська оповідь звертається до народних традицій як найпоетичнішої складової буття народу. Письменник розповідає, наприклад, про те, що коли «народжувалися діти, одружувалися нові пари, – творилися чарівні містерії весілля та щорічних свят» [1, с. 66]. У тих дійствах брала участь громада всього села, відчувалася всенародна радість, і, наприклад, коли двоє ставали до шлюбу, то в дійстві весілля «відображалася стихійна радість всієї громади, відчувалося, що це справді не лише справа д в о х, а дійство ц і л о г о н а р о д у» (розбивка автора – *Т. Конончук*) [1, с. 66]. Письменник називає обряд весілля «багатоденними операми» [1, с. 66], захоплено виголошуючи: «Скільки віків творилося те чудо?» [1, с. 66]. І висловлює жаль уже з погляду на пізніші часи радянської дійсності: «І як «легко», як хутко воно розчинилося на лихоманкових вітрах епохи, щоб замінитися сміттям псевдокультури!» [1, с. 66–67].

О. Бердник не втримується, щоб не зафіксувати, не згадати «бодай кілька фрагментів з тої хвилюючої вистави, щоб втямити, що розгубили ми на манівцях сатанинських років...» [1, с. 67]. Він наводить фрагменти з перлин народної творчості:

« – Сивая зозуленько, / Не вставай раненько, / Не куй так жалібненько. / – Як мені не кувати, / Коли має осінь наставати. / Оленчина матінко, / Не вставай так раненько, / Не плач жалібненько. / – Як мені не плакати – / Одну дочку маю – / Треба віддавати. / Не розвивайся, гаю, / Не завдавай жалю, / Не розвивайтесь, луги, / Не завдавайте туги, / Бо й так тугу маю, / Дочку від себе оддаю, / Та в чужу сторонюньку, / Не в свою родинюньку...» [1, с. 67]. Автор не втримується і наводить ще один зразок: « – Кучерявий Іванко, кучерявий, / Хто ж тобі кучері позавивав? / – Позавивала мені Маруся / Темної ночі, ясної свічі, / Ясного сонечка у віконечка...» [1, с. 67].

Письменник подає зразок, про який каже, що таких «тисячі в ритуалі весілля: «Ой думай, Марусю, та не думай, – / Пливти тобі дві річеньки, третій Дунай. / За Дунаєм черешенька з ягідками, / А вже ж тобі не гуляти з дівоньками. / Обламаю черешеньку, хоч не всю, / Погуляю неділеньку хоч одну...» [1, с. 67].

Автором наголошено, яку вагому частку буття склали традиції, творячи магічне дійство самотнього народного життя, в якому був великий потяг до етичного і красивого: «Що б не діялося в ті осінні хвилюючі дні, все було з п і с н е ю, з мудрістю, з щ и р і с т ю: чи випікалися шишки весільні або короваї, чи приходила наречена селом, запрошуючи всіх на весілля, чи перевозився скарб з хати в хату – всюди примовки, всюди поезія – неповторна, запашна, відточена, відшліфована тисячолітнім редактором – духом нації» (розбивка автора – *Т. Конончук*) [1, с. 68].

Про фольклор, народну пісню знаходимо в тексті, наприклад, такі думки: «Мама, татко, квітка, земля, вода. Скажеш – і цілий світ у думці. Мамочко, як чарівно! А ми розмовляємо, співаємо, не задумуючись, що х т о с ь подарував те диво (розбивка автора – *Т. Конончук*). Хто ж, коли? Ось чому так хвилює мене пісня, що її любить співати моя мама та її сусідки» [1, с. 112]. Автор наводить пісню, що виявляє баладний лад, поетичну душу народу: «Од поля до поля / Виросла тополя. / Питав козак дівку: / – Чи будеш ти моя? / – Пощитай, козаче, / Всі зорі на небі. / Як перещитаєш – / Вийду я за тебе! / Щитав козак зорі, / Та не дощитався, / Питав козак дівку, – / Та й не допитався...» [1, с. 113]. Як сприймалося дійство традиційного обряду майбутнім письменником? «Ясна річ, що всі мої нинішні міркування – це підсумок цілого життя, проте й тоді, в дитячі літа, душа сприймала *струмок* (виділення наше – *Т. Конончук*) пращурівських традицій як є д и н о можливий і вартісний поза всякими о ц і н к а м и «культурних» зайд...» (розбивка автора – *Т. Конончук*) [1, с. 68].

Уводячи фольклорні елементи в поле оповіді, автор привертає увагу до самотніх зразків народної творчості й наголошує на їхній безцінній вартості. Вони, запевняє письменник, відображають світогляд народу, його етико-естетичні ідеали. Прикметно, що в тексті роману після моторошних картин Голодомору сторінки із зразками пісенного фольклору несуть і для читача зцілюючий ефект. Отже, аналіз тексту виявляє чинники екзистенційності, що важливі для автора, аби відтворити близько до реальності трагедію Голодомору 1932–1933 рр. в Україні, та залучений пісенний фольклор, який демонструє компенсаторну функцію, непроминальне значення для відродження нації. Вважаємо, що взяті до аналізу аспекти мають **перспективу** дослідження в літературних творах спорідненої тематики.

Список використаної літератури

1. Бердник О. Питьма вогнища не розпалює... : психоаналітична феєрія : наук.–фантаст. роман / О. Бердник. – Київ : Український письменник, 1993. – 303 с. ; Berdnyk O. Pitma vohnyshcha ne rozpaluie... : psykhoanalychna feieriia : nauk.–fant. roman / O. Berdnyk. – Kyiv : Ukrainskyi pysmennyk, 1993. – 303 s.

2. Борисенко В. Свіча пам'яті : усна історія про геноцид українців у 1932–1933 роках / В. Борисенко. – Київ : Стилос, 2007. – 288 с. ; Borysenko V. Svicha pamiati : usna istoriia pro henotsyd ukrainsiv u 1932–1933 rokakh / V. Borysenko. – Kyiv : Stylos, 2007. – 288 s.

3. Воля О. Мор : книга буття України / О. Воля. – Київ : Кобза, 2002. – 1152 с. ; Volia O. Mor : knyha buttia Ukrainy / O. Volia. – Kyiv : Kobza, 2002. – 1152 s.

4. Конончук Т. Журжинська всеукраїнська трагедія / Т. Конончук // Понад Тікичем. – 2005. – 12 квіт. ; Kononchuk T. Zhurzhynska vseukrainska trahediia / T. Kononchuk // Ponad Tikychem. – 2005. – 12 kvit.

5. Конончук Т. Затемнення українського сонця, або Трагедія Голодомору 1932–1933 років у фольклорі України : моногр. / Т. Конончук. – Київ : Твім інтер, 1998. – 216 с. ; Kononchuk T. Zatemnennia ukrainskoho sontsia, abo Trahediia Holodomoru 1932–1933 rokiv u folklori Ukrainy : monohr. / T. Kononchuk. – Kyiv : Tvim inter, 1998. – 216 s.

6. 33-й : Голод : народна книга-меморіал / підгот. Л. Коваленко, В. Маняком. – Київ : Радянський письменник, 1991. – 584 с. ; 33-у : Holod : narodna knyha-memorial / pidhot. L. Kovalenko, V. Maniakom. – Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 1991. – 584 s.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2017.

T. I. Kononchuk

EXISTENTIAL DIMENSIONS AND FOLKLORE IN THE STRUCTURE OF THE NOVEL

«DARKNESS DOES NOT BURN UP THE BONFIRE...» BY O. BERDNYK

The purpose of the article is to analyze the existential dimensions and folklore in the structure of the novel «The Darkness Does not Burn up the Bonfire ...» by the famous Ukrainian writer Oles Berdnyk, a significant part of which is devoted to the Holodomor of 1932-1933 in Ukraine. This one of the greatest tragedies of the Ukrainian people is known to have been depicted in various genres of Ukrainian literature. Domestic researchers (A. Hurbanska, M. Zhulynsky, N. Zborovska, Y. Kovaliv, M. Kulchytska, V. Matsko, R. Movchan, I. Rusnak, E. Solovei, N. Tymoshchuk and others) refer to such texts in various ways. However, the novel «The Darkness Does not Burn up the Bonfire...» by O. Berdnyk has not been paid scientists' attention yet. It occupies a separate place among the fiction texts about the Holodomor according to both the author's style as a science fiction writer and factors of existentialism and folklore.

The author's intention to reproduce the era close to reality is typological with other authors who have turned their attention to the subject of the Holodomor; autobiography plays an important role in these texts. The novel by O. Berdnyk, in fact, is «a burning story about the most painful problems of our time (...), it covers the past, present and future ...» [1, p. 2]. The impressions of the Holodomor were brought back by the author's childhood, relatives' and neighbors' stories. The text shows an active appeal to actual toponyms. All of them are related to the presence of characters in different regions of Ukraine, show the state of the entire starving Ukraine. The motives of collectivization, forcible harvesting of bread, agitation to take away all their property and go to the collective farms, the motive of violent actions of the authorities concerning the disobedient, the motives of hunger, the search for food, the carnage, the mercy of the hungry to the still more hungry, the motive of the power's indifference to those who are brought to tragic finale were revealed in the novel. The second part of it tells about the author's impressions of the events of 1936. Among them there were weddings with the rituals that have long been established by the Ukrainian people and recorded its ethical and aesthetic ideals in his songs. The writer describes these rituals, introduces texts of wedding and comic social and household songs.

By means of weddings' images and songs the writer shows that the nation has inexhaustible sources for survival and revival. In the context of the recent Holodomor, folk songs appear in the novel as a breath of clean air for those who have miraculously survived and through whom the revival will take place.

Thus, O. Berdnyk's novel «The Darkness Does not Burn up the Bonfire ...» by its imaginative system, existential measures of the lives of Ukrainians in the circumstances of the Holodomor tragedy, suggested folk patterns shows that only light can give a new light. This light in the novel is the human soul filled with the desire to live in joy and gratitude. The people's mood is manifested in the traditional oral folk poetry. The tragedy of the experience strengthens the need for the light and the good that necessarily come to replace the dark, the writer says. Thus, the analysis of the text reveals existential factors that are important to the author in order to reproduce the tragedy of the 1932-1933 Holodomor in Ukraine close to reality as much as folklore applied to demonstrate its compensatory function and timeless ethical and aesthetic value for the revival of the nation.

Key words: *novel, art reality, Holodomor, famine, folklore, motive, existential dimensions, folk song, marriage traditions.*

УДК 821.111(71)-193.3.09

Н. М. Коцай

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ТА ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОНЕТІВ ПІТЕРА НОРМАНА ЗІ ЗБІРКИ «THE SHAPE INSIDE»

У статті проаналізовані сонети сучасного канадського поета Пітера Нормана зі збірки «The Shape Inside» у лінгвокультурному та лінгвостилістичному аспектах. Встановлено, що сонети написані переважно з домінуванням італійського та англійського типу сонету та використанням ямбічної основи. До лінгвокультурних особливостей належить звернення до таких тем, як сімейні відносини, кохання, релігія, страхи, які розкриваються у тексті сонетів за допомогою лінгвостилістичних прийомів на фонетичному, лексичному та синтаксичному рівнях.. Крім того, зроблена спроба пояснити зв'язок між лейтмотивами збірки (страх і безсоння) та використанням картини «Привид Блохи» Вільяма Блейка на обкладинці сонетної збірки «The Shape Inside».

Ключові слова: *сонет, література, лінгвокультурологічний аспект, лінгвостилістичний аспект, Пітер Норман, Вільям Блейк.*

Постановка проблеми. Мова – це не лише матеріал для спілкування та написання творів, це ще й спільне та неподільне для цілого народу, його душа, самоідентифікація. Вона вербалізує та виражає внутрішній світ людини за допомогою літератури, а література, будучи одним із проявів культури, в свою чергу тісно пов'язує культуру й мову, відображаючи культурні реалії, традиції та тенденції.

Почувши слово «сонет», зазвичай люди уявляють образи закоханих людей, у пам'яті виринають імена Петрарки, Ронсара, Шекспіра, й згадуються 14 рядків, наповнені романтикою. Це все, безперечно, вірно для класичного сонету, але мало хто асоціює сонет з сьогоденням.

З'явившись у XIII столітті в Італії, сонет швидко завойовує прихильність серед поетів та читачів й поширюється Європою, здобуваючи три основних форми: італійську (abba abba cde cde або abab abab cdc cdc), французьку (abba abba ccd eed або ccd ede) та англійську (abab cdcd efef gg) [7]. Відмінність між цими формами полягає, перш за все, у мові написання сонету – ритмічні аспекти та можливість римування у кожній мові своєрідні; по-друге, з географічним поширенням сонет дещо ускладнювався, тому змінювалася і його структура.

Сонет, насамперед, асоціюється з любовною поезією, але більш ніж за 700 років свого існування він змальовував ще й природу, пейзажі, автобіографічні моменти, релігійні та політичні мотиви, тощо. Це є доказом динамічності сонетної форми та її можливості до еволюціонування.

Мета статті – проаналізувати та встановити лінгвокультурні та лінгвостилістичні особливості сонетів зі збірки Пітера Нормана «The Shape Inside».

Виклад основного матеріалу дослідження. До сонетної форми зверталосся безліч поетів, проте й сьогодні сонет не втрачає своєї популярності та набуває нових рис, тому ми можемо говорити про напівсонети, вінки сонетів, сонети з кодою, скорочені сонети, тощо [1, с. 634–635]. Крім того, сонети молодих поетів можна знайти у виданнях та на сайтах таких як «New Formalist» («The Formalist»), «Able Muse», «Columbia College Literary Review», які підтримують та поширюють поетичні нароби з використанням сталої форми.

Саме літературний журнал «New Formalist» («The Formalist») став початком для визнання канадського поета Пітера Нормана, коли у 2003 році у ньому з'явилася збірка сонетів під назвою «The Shape Inside» у форматі «chapbook». У 2008 році декотрі поетичні роботи поета були включені до таких видань, як «The Best of Canadian Poetry» та «Jailbreaks: 99 Canadian Sonnets», у 2015 – до збірок «Global Poetry Anthology 2015» та «The Boneshaker Anthology: 2010–2013» [5].

Перше, що дається взнаки під час ознайомлення зі збіркою «The Shape Inside» – це використання ямбічної основи та наслідування англійського типу сонета (як у віршах «Departure» та «Bolshevik Tennis!» – *abab cdcd efef gg*), італійського типу («Icon: Three Figures Dining», «Transparencies» – *abba abba cde cde*; «After Stillness» – *abba abba cde edc*), використання італійської схеми, але зі збагаченням рими («Vigil» – *abba cddc efg efg*, «A Couple Tends to Fire» – *abba cbbc def def*, «Retractions» – *abba cddc efg efg*) [4]. Пітер Норман використовує повну перехресну або кільцеву риму, проте в сонеті «Vigil» повна рима міститься у двох катренах (*doors / shoulder / boulder / floor // wear / pallor / corner / there*), приблизна – у терцетах (*angels / news / absolute // angels / Now / absolved*), а у сонеті «Posterity» автор використовує наступну схему римування – *abca cddc efg efg*, при цьому перший катрен може бути записаний *abba*, якщо ми слова *dune / dine* будемо вважати такими, що римуються приближною римою.

Пітер Норман у сонетах використовує багато стилістичних прийомів. На фонетичному рівні – це асонанси та алітерації: <*how pulse will*> *set sudden fire to skin* – звук [s] передає пришвидшене серцебиття; *a man unmanly and unmade* – сонорні звуки [m] та [n] немов сповільнюють темп мови; *thudding and scudding* – римована фраза з використанням короткого голосного [ʌ], дзвінкого приголосного [d] та –ing суфікса акцентують швидку та голосну дію.

На лексичному рівні ми можемо побачити наступні прийоми: використання префіксів з негативним значенням (*unmanly*, *unmade*, *untuned*, *unstrung*, *disappear*, *dishonest*) у сонеті «Transparencies», які використані у словах, що описують ліричного героя несміливим; гру слів, протиставляючи божественне земним проблемам, (*But these, on their knees, swabbing, are hardly angels ... Light assaults us from too many*

angles); використання тематичної лексики з різних сфер (спорт у сонеті «Bolshevik Tennis!»: *nets, court, sport, serve, ranking, racket, dethrone, umpire, score, set*; релігія у сонеті «Icon: Three Figures Dining»: *divinity, Trinity, deity, holy, cross*). Крім того, вживання фразових дієслів (*cast off, dress up, flick off, tear away*) та розмовних кліше (*along worn tracks, the flow of tears, fulfilled my greatest ambition*) робить сонети більш доступними широкому колу читачів і, крім того, є типовою рисою сучасного сонету на противагу традиційному сонету, для якого характерним було використання піднесеної, книжної лексики, а використання оказіональних епітетів (*the smart bombs, bright black, ashen hoof*) та порівнянь (*my conscience like a dusty violin*) виразно збагачує текст сонетів.

На синтаксичному рівні Пітер Норман використовує: риторичні питання, які нагадують більше роздуми ліричного героя звернені до нього самого (*Will I dare to hear again? When you are gone, what remnant will I be?*); імперативні конструкції, які додають активності й революційного духу (*Haul down the nets. Erase the painted lines / That separate the people from the court. / Blot out every logo: thwart the designs / Of those who would make profit of the sport*); номінативні речення, які коротко задають «сцену подій» (*Palpable, pervading loss. White tile. The hum of automatic doors*); паралельні конструкції на початку катренів, які вживаються для створення ритму й упорядкування роздумів ліричного героя (*I have met beauty, and have been afraid... I have met wisdom, truth, and they have played...*).

З лінгвокультурної точки зору збірка «The Shape Inside» відкриває читачу такі теми, як кохання, божественне, сім'я, світ сновидінь, старіння, смерть, тому в сонетах наявні певні тематичні групи слів. Так слова, пов'язані з процесом старіння у сонеті «After Stillness» (*retire, time runs out on a motionless career, step down, weary limbs, pension room, tomb*) та слова, пов'язані з охороною здоров'я у сонеті «Vigil» (*doctor's hand, the flecks of skin, antiseptic fluids*) відображають типовий символ канадської ідентичності – охорону здоров'я, який, згідно з опитуванням, визнаний надзвичайно важливим символом для 85 % канадців [2, с. 17]. Пітер Норман використовує слова, які описують сучасний уклад життя та сучасні реалії, які стали невід'ємною частиною світу: *flick off TV, clairvoyant, automatic doors, tile, antiseptic fluids, logo, design, podium, carrier*. Крім того, поет змальовує ліричного героя дуже людським, чутливим, емоційним, пристрасним, щирим: *a father's job, knowing his child; pulse will set sudden fire to skin; I come unstrung; our promised parting sickens me with fear; possessed by dreams; I am foolish to envision Earth; I have fulfilled my great ambition: to leave no mess behind, to keep my own decay unknown*.

Наскрізним лейтмотивом збірки «The Shape Inside» є відчуття страху, яке переживає ліричний герой та яке по-різному лексично виражається у текстах сонетів (*nightmares, dreaded, have been afraid, panic, fearsome, sickens me with fear*); крім того можна простежити мотив сну та безсоння (*wakefulness, vigil, my mind unravels and I sleep, possessed by dreams*), який тісно межує зі страхом чогось незнайомого, яке опосередковано приходиться до людини (*clairvoyant, shape, shifting Now, the phantom of embrace, vision, shifting slope of dune*). Це «незнайоме» – «shape» – лише форма, але форма динамічна, можливо, вона знаходиться на підсвідомому рівні, тому що межує з мотивом сну та безсоння.

Використання картини Вільяма Блейка «Привид Блохи» («Ghost of a Flea») на обкладинці сонетної збірки «The Shape Inside» може пояснити лейтмотив страху та видінь. «Привид Блохи» зображує велетенську оголену мускулісту фігуру чудовиська, яке ступає поміж двох золотавих завіс на фоні зоряного неба. Його масивна шия схожа на шию бика, на ній розміщена непромірно маленька голова з палаючими

очима, відкритою пащею та спраглим язиком, а в руці він тримає чашу для пиття крові. За словами критика Джонатана Джонса блоха зображена «злою, готичною, гротескною, ступаючою через зоряний простір між театральних завіс» [3]. «Привид Блохи» – це одна з картин, яка була написана Вільямом Блейком у 1819–1820-х роках, вона входить до серії картин «Уявні голови» («Imaginary Heads») та вражає драматичністю у досягненні контрасту між мускулистим об'ємом і силою істоти та її уособленням на картині, як комахи [8].

Цілком ймовірно, що Пітер Норман вибрав саме «Привид Блохи» для обкладинки, адже ця картина відображає видіння Вільяма Блейка, яке було доступне лише йому одному, так само, як і відчуття страху та невідомості, яке притаманне ліричним героям сонетів, тому їхні «індивідуальні» страхи та переживання ототожнюються зі страхами, які відображені на картині, й стають репрезентацією типових нічних страхів. Крім того, тло картини (темна зоряна ніч) може пояснити страхи та безсоння, які переживають ліричні герої Пітера Нормана саме у нічний час. Фантасмагоричність істоти, яка за своєю природою є маленькою комахою, є гіперболічним символом, тому що показує надмірну жадобу та непереборне бажання до насичення, задоволення власних інтересів. Одразу приходить на думку вираз «робити з мухи слона», тобто перебільшувати, що з одного боку є на картині Блейка, а з іншого боку є у сонетах Нормана (як от у сонеті «Nesting Doll», у якому лялька-мотрійка у дитячому сні набирає велетенських розмірів: «*A harmless child's toy, it brought nightmares/ That sent her shrieking into wakefulness,/ Summoning us or crying, simply, «Smaller!»*).

Висновки. Отже, збірка «The Shape Inside» представляє вірші, які написані з дотриманням структури сонету, рими й частково метру. Поет широко використовує стилістичні прийоми на різних рівнях (фонетичному, лексичному, синтаксичному), які допомагають розкрити сонет тематично. Мова сонетів сповнена великою кількістю фразових дієслів, побутових слів та кліше, що є типовою рисою сучасного сонету на протигагу піднесеному стилю традиційних сонетів. На додаток, Пітер Норман пише про кохання, сім'ю, релігію, старість й за допомогою талановитого використання можливостей мови відкриває свій внутрішній світ та характер через тексти сонетів. Тому ми прийшли до висновку, що збірка «The Shape Inside» ще раз доводить стійкість й динамічність сонету, який під пером Пітера Нормана не втрачає віршованого розміру й рими, та збагачується тематично й лексично сучасними темами, словами, реаліями.

Список використаної літератури

1. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – 2-ге вид., виправ., доп. – Київ : Академія, 2007. – 752 с. ; *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk / za red. R. T. Hromiaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka. – 2-he vyd., vuprav., dop. – Kyiv : Akademiia, 2007. – 752 s.*
2. Focus Canada. Public Opinion Research On the Record Serving the Public Interest [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.queensu.ca/cora/_files/fc2010report.pdf
3. Jones J. The Ghost of a Flea, William Blake [Electronic resource] / J. Jones // The Guardian. – 2003. – 19 apr. – Mode of access : <https://www.theguardian.com/culture/2003/apr/19/art.williamblake>
4. Norman P. The Shape Inside [Electronic resource] / P. Norman. – Mode of access : <http://theforalist.org/ebooks/norman.html>
5. Peter Norman writing and editing [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.peternorman.ca/writing-cv>

6. 12 or 20 Questions with Peter Norman [Electronic resource] // Rob McLennan's Blog. – Mode of access : <http://robmclennan.blogspot.ca/2009/06/12-or-20-questions-with-peter-norman.html>

7. Sonnet [Electronic resource]. – Mode of access : <http://en.wikipedia.org/wiki/Sonnet>

8. The Ghost of a Flea [Electronic resource]. – Mode of access : https://en.wikipedia.org/wiki/The_Ghost_of_a_Flea

9. William Blake's Inner Vision and His Influence on the Little Group to Which William James and John La Farge Belonged [Electronic resource] // New York Times. – 1910. – September 25. – Mode of access : <http://query.nytimes.com/mem/archivefree/pdf?res=980DE1DD1F39E333A25756C2A96F9C946196D6CF>

Стаття надійшла до редакції 27.10.2017.

N. M. Kotsai

**LINGUOCULTURAL AND LINGUOSTYLISTIC PECULIARITIES
OF PETER NORMAN'S COLLECTION OF SONNETS «THE SHAPE INSIDE»**

Peter Norman's sonnets from the collection «The Shape Inside» have been analyzed from linguocultural and linguostylistic points of view in the article.

Peter Norman is a Canadian poet, writer, editor. His fiction and poetry have begun to appear in literary journals and online since 2000. His sonnet collection «The Shape Inside» was published in «chapbook» format in the journal «The Formalist» in 2003. His poetry was included in the following anthologies: «The Best of Canadian Poetry», «Jailbreaks: 99 Canadian Sonnets» (2008), «Global Poetry Anthology 2015» and «The Boneshaker Anthology: 2010–2013» (2015).

It is proved, that sonnets have been composed with the usage of Italian and English sonnet type and iambic metre. Peter Norman uses the following types of the rhyme in his sonnets: perfect, eye, imperfect, consonant.

A variety of stylistic devices are used on different levels. Such devices as assonance and alliteration can be found on the phonetic level, which makes a reader change the speed of reading and notice the author's emphasis on the specific information. On the lexical level Peter Norman uses thematic vocabulary from different spheres (sport, religion, health care), phrasal verbs, clichés, similes, epithets, puns that enrich sonnet text. Rhetorical questions, constructions with the imperative, nominative sentences, anaphoric parallel constructions are used on the syntactic level with the aim to set rhythm, to describe background of events briefly, to add the effect of motion and to bring order to the thoughts of a lyrical hero.

From the linguocultural point of view, the sonnets analyzed reveal such themes as divine world, love, world of dreams, ageing process, death. Hence, the poet describes the modern way of life (TV, logo, design, podium, carrier) and one of the established symbols of Canadian national identity – the health care system.

An attempt has been made to explain the relationship between keynotes (fear and insomnia) of the sonnets and picture «The Ghost of a Flea» by William Blake on the cover of sonnet collection «The Shape Inside». «The Ghost of a Flea» depicts nude muscular beast which holds a bowl in his left hand and walks between rich curtains in the starry night. The background of the picture (dark starry night) is thought to be an explanation for fears and insomnia which Peter Norman's lyrical heroes suffer from in the nighttime, while the beast is an exaggerated personification of human fears.

To sum up, sonnet collection «The Shape Inside» shows poems which have been written according to the structure, rhyme and, partially, meter of a sonnet. Peter Norman uses a variety of stylistic devices on phonetic, lexical and syntactic level, which help to reveal his

sonnets thematically. The language of the analyzed sonnets represents the typical features of a contemporary sonnet (usage of clichés, phrasal verbs, puns, epithets, everyday language) in contrast to the elevated language style of a traditional sonnet. Consequently, Peter Norman's sonnets reveal stability and dynamism of a sonnet form and its ability to evolve and adapt to the flow of time.

Key words: *sonnet, literature, linguocultural aspect, linguostylistic aspect, Peter Norman, William Blake.*

УДК 811.111'42:791

Т. Г. Лук'янець

КІНОПРИЙОМИ І КІНОТЕХНІКИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: СЕМІОТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ВЕРБАЛЬНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

У статті переосмислено кіноприйоми й кінотехніки з позицій мультимодальної когнітивної поетики як відповідні художньо-композиційні прийоми з співвідносним функціональним наповненням. Встановлено, однак, що в художніх текстах вони підлягають інтерсеміотичній трансформації, коли внаслідок словесно-графічного перетворення і вербального втілення створюють візуальний чи інший сенсорний образ.

Ключові слова: *інтерсеміотична трансформація, кіноприйоми, кінотехніки, художньо-композиційні прийоми.*

Постановка проблеми. Література, з одного боку, та кінематограф, з іншого, є одними з найбільш контактних видів мистецтв, які легко вступають як у процес безпосередньої взаємодії, коли художній і кінотексти містять у собі елементи одне одного, так і в процес взаємного впливу, коли засоби художньої виразності чи кінопоетики переосмислюються шляхом їхнього інтерсеміотичного перекодування у текстах літератури та їхніх екранізаціях. Виявлення точок перетину мистецтва слова й кінематографа є актуальним завданням для сучасних філологів та кінематографістів, виконання якого можливе шляхом вивчення досвіду адаптації у художньому тексті різноманітних кіноприйомів і кінотехнік.

Аналіз останніх досліджень. З огляду на поширення практики адаптації художніх текстів у кінематографічні існують численні дослідження, які виявляють, що в результаті взаємодії чи взаємовпливу цих текстів відбувається взаємне запозичення прийомів цих видів мистецтв [4, с. 101], зокрема, переосмислюється місце численних кіноприйомів і технік (як-от: технік монтажу, зміни планів, варіювання ракурсу зйомки чи зображення) в неоднорідній структурі художніх текстів. У цьому аспекті дослідження ґрунтуються на методологічних засадах мультимодальної когнітивної поетики (О. П. Воробйова, А. Gibbons, М. Freeman, N. Nørgaard) як сучасного відгалуження когнітивних студій художнього тексту (М. Тернер, J. Gavins, P. Stockwell) з урахуванням напрацювань інших мовознавчих напрямів, спрямованих на встановлення ролі вербальних і невербальних засобів у відтворенні процесу взаємодії людини з навколишнім світом у різних типах дискурсу (С. П. Денисова, О. М. Ільченко, Н. К. Кравченко, І. І. Морозова, І. І. Серякова, І. С. Шевченко, Т. І. Ямчинська). Тож численні дослідження інтерсеміотичних явищ, які утворюються на перетині літератури і кіно сприяють виникненню нової, міждисциплінарної парадигми.

Мета статті полягає у виявленні лінгвальних та інтерсеміотичних особливостей текстової реалізації кіноприймів і кінотехнік в художніх текстах та їхніх екранізаціях.

Виклад основного матеріалу. Кінематографічні тексти є мультимодальними за своєю природою. Вони дозволяють комбінувати ширший спектр семіотичних складників, аніж тексти одномодальні [2, с. 45] чи тексти із вбудованою модальністю, а реальність у кіно піддається цілком іншій семіотичній обробці [4, с. 131], ніж у художніх текстах, зокрема, візуалізації та озвучуванню.

Фільми складаються з різних за семіотичною природою компонентів [3, с. 135]. З-поміж гетерогенних складників кінотекстів виокремлюють вербальні (усне мовлення персонажів, письмовий текст у кадрі, голос за кадром, титри, субтитри) та невербальні, до яких належать візуальні (зоровий образ у динамічному й статичному зображенні), звукові (музика, звукові ефекти, просодичний компонент мовлення) і специфічно кінематографічні знакові фігури (монтаж, кадрування, план, колористичне рішення) [4, с. 48].

Для кінематографічних текстів характерна виключно *експліцитна інтермедіальність* [6, с. 43; 8, с. 252], яка означає наявність у фільмі множинності семіотичних кодів, представлених відкрито, на відміну відхудожніх текстів, де ці коди є прихованими.

Кіноприйоми та кінотехніки як елементи фільму створюються у поєднанні, передовсім, візуальних технік наближення чи віддалення, та укрупнення чи зменшення об'єкта в кадрі з кінотехніками кадрування і монтажу. Ці прийоми і техніки набувають особливого емотивного забарвлення, якщо супроводжуються аудіальним компонентом: голосом за кадром чи музикою (до уваги не береться німе кіно, в якому відсутні будь-які звуки) [6, с. 44]. При створенні кіноприймів сучасне покоління фільмів (маються на увазі 5-Д чи 7-Д фільми), окрім візуальних та аудіальних кодів, актуалізує тактильні (через бризки води, пориви вітру), нюхові (використання різних запахів) й/або кінестетичні (створення ефекту падіння, відчуття перебування в центрі подій шляхом використання циліндричного екрану) коди.

Якщо кінематографічний текст є екранізацією художнього, його створення передбачає застосування так званого *інтерсеміотичного перекладу* [8, с. 253], коли словесні знаки друкованого тексту трансформуються в одиниці несловесних знакових систем (візуальні, аудіальні й поведінкові коди). У такому разі говоримо про *похідну* (або ж *трансформаційну* [7]) *інтермедіальність* [1, с. 4], тобто міжсеміотичну транспозицію знаків у межах різних видів мистецтв [6, с. 48]. Так, словесні описові техніки, які застосовуються для відтворення кіноприймів у художніх текстах, замінюються в фільмі кіноприйомами монтажності, напливу, зміни точки зору із зовнішньої на внутрішню й навпаки [4, с. 58]. Наприклад, у кінотексті техніка крупного плану хоч і корелює із портретним описом персонажів чи художньою деталлю в художньому тексті, однак не є тотожним йому [3, с. 110], адже семіотично трансформується через наповнення кадру рухами, діями, мовленням і звуками.

Інтегрована (або ж *формальна* [6]) *інтермедіальність* кінематографічного дискурсу виявляється за адаптивної ролі фільму стосовно художнього тексту [1, с. 7], коли під час екранізації похідний текст зберігає вербальні засоби художньої виразності оригінального тексту, хоч і збагачується елементами інших семіотичних систем. Зокрема, кадр крупним планом може поєднувати в собі зображення персонажа та його репліки, взяті з первинного художнього тексту. Тоді вербальні складники крупного плану функціонують паралельно із суто кінематографічними прийомами кадрування і монтажності.

Власне художні тексти є друкованими прозовими творами, які з позиції семіотики [1, с. 7] розглядаються як система графічних знаків (мовних, пунктуаційних, цифрових тощо), тобто такої знакової послідовності, що існує у просторовій площині друкованого видання чи аналогічного йому електронного варіанту книги. Відтак відтворення авторського задуму в цих текстах, з одного боку, відбувається за допомогою вербальних засобів: тексту художнього твору та його метатексту (посилань, коментарів, ремарок) [5, с. 45]. З іншого боку, існують і невербальні складники художнього друкованого тексту – його графічні (ілюстрації, малюнки), поліграфічні (дизайн обкладинки, текстура паперу), метатекстові (композиційне оформлення) параметри [7]. У такому розумінні будь-який текст розглядається як мультимодальний.

Сучасне тлумачення художніх текстів як мультимодальних [4, с. 63] передбачає, що у межах цих текстів породження смислів одночасно відбувається не лише за допомогою словесного, але й інших безпосередньо репрезентованих чи словесно опосередкованих семіотичних кодів (візуального, аудіального, кінестетичного, графічного тощо). Ці тексти є сукупністю одиниць різних знакових систем, хоч кожен з них виступає єдиним структурним, смисловим та функціональним цілим. Йдеться не лише про власне візуальність художнього тексту [2, с. 43], коли вербальна інформація в тексті доповнюється візуальними феноменами (фотографіями, картинами тощо), а й про словесну візуалізацію, тобто художній деталізований опис об'єктів у тексті, що створює уявний візуальний об'ємний образ художньої дійсності.

Тож, розрізняють *експліцитну* [1, с. 5] й *імпліцитну*, тобто *вбудовану* або ж *синтетичну* інтермедіальність [7] чи мультимодальність [1] художніх творів, коли в друкованих текстах візуальний чи інший сенсорний образ зазнає словесно-графічного перетворення і втілюється вербально. Ця властивість художніх текстів означає наявність множинності семіотичних кодів, прихованих у тканині тексту. Серед іншого (актуалізації чуттєвих художніх образів та сенсорних мотивів), вона проявляється при використанні в художніх текстах технік репрезентації, характерних для інших видів мистецтв, зокрема й кінематографа.

Художній або художньо-композиційний прийом як корелят кіноприйому (наприклад, ефект крупного плану співвідносний з відповідним кінематографічним прийомом) спрацьовує в художніх текстах не лише тоді, коли за його допомогою обіграються зміни масштабу та ступеня наближення зображеного об'єкта, але й тоді, коли він стає елементом візуальної іконічності, тобто словесної чи графічної імітації референта [8, с. 252]. Тож, кіноприйом крупного плану не тільки включається у вбудований у художній текст візуальний код, який репрезентує наближений до читача, оповідача чи іншого персонажа об'єкт художньої дійсності, але й є маніфестацією створеного словесним описом простору із вербалізованою деталізацією зображеного об'єкта в ньому.

Просторові описові техніки (просторово-часова фокалізація [3, с. 104], словесно-голографічне моделювання художнього простору [3, с. 47], вербалізація геометричної перспективи зображення [3, с. 128]) актуалізують оптичний модус сприйняття через відображення форми, величини, розташування об'єкта в площині художнього тексту та визначення напряму огляду, у якому цей об'єкт споглядається іншим персонажем чи уявним читачем тексту.

На противагу структурно-композиційній природі мультимодальності кіноприйомів і кінотехнік у кінематографі як певної монтажної комбінації послідовних кадрів з різним наповненням [4, с. 132], мультимодальність відповідних художньо-композиційних прийомів проявляється в деталізованому описі різномірних ознак об'єкта з огляду на сенсорний характер сприйняття людиною предметів дійсності.

Зважаючи на те, що в природньому середовищі відображення окремих властивостей явищ відбувається за їхньої безпосередньої дії на органи чуттів людини, актуалізація цих відчуттів у тексті завдяки деталізованому опису об'єкта дозволяє створити полікодовий сенсорний образ, який поєднує в собі потенціальні візуальні, аудіальні, тактильні, нюхові, смакові, кінестетичні й/або інші коди. До того ж, похідним з кінематографу художнім прийомом властива особлива змістовна та емоційна наповненість, яка підсилюється шляхом активізації різноманітних ознак об'єкта через відношення між знаками різної субстанції [2, с. 43]. Зокрема, новоутворений художньо-композиційний прийом опису персонажа крупним планом виступає як когнітивно-семіотичне утворення, полікодові складники якого зазнають вербальної трансформації у структурі художнього тексту, внаслідок чого різні режими вираження значення проектується на один канал сприйняття – зоровий, а вбудовані в художній текст вербальні вияви різноманітних сенсорних кодів створюють цілісний *перцептивний образ* [2, с. 46] описаного об'єкта.

Висновки. Таким чином, сучасне трактування художніх і кінематографічних текстів як мультимодальних є підґрунтям дослідження кіноприйомів і кінетехнік та відповідних художньо-композиційних прийомів у цих текстах як когнітивно-семіотичного утворення в негомогенній структурі експліцитно чи приховано мультимодальних текстів. З огляду на те, що похідні художньо-композиційні прийоми створюються не лише словесними, але й іншими семіотичними кодами, осмислення й інтерпретація цих прийомів відбувається на перетині двох модусів їхнього формування та функціонування, а саме, суто текстового та кінематографічного.

Список використаної літератури

1. Воробйова О. П. Смак "Шоколаду" : інтермедіальність й емоційний резонанс / О. П. Воробйова // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Філологія. – 2012. – Т. 15, № 1. – С. 5–11 ; Vorobiova O. P. Smak "Shokoladu" : intermedialnist y emotsiinyi rezonans / O. P. Vorobiova // Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriiia : Filolohiia. – 2012. – Т. 15, № 1. – С. 5–11.
2. Сонин А. Г. Общепсихологические и когнитивные механизмы понимания мультимедийных текстов / А. Г. Сонин // Вопросы психолінгвістики. – 2003. – № 1. – С. 43–56 ; Sonin A. G. Obshchepsikhologicheskie i kognitivnye mekhanizmy ponimaniya multimediynykh tekstov / A. G. Sonin // Voprosy psikholingvistiki. – 2003. – № 1. – С. 43–56.
3. Чахирьян Г. П. Изобразительный мир экрана / Г. П. Чахирьян. – Москва : Искусство, 1977. – 255 с. ; Chakhiryayn G. P. Izobrazitelnyy mir ekrana / G. P. Chakhiryayn. – Moskva : Iskusstvo, 1977. – 255 s.
4. Bateman J. Multimodal Film Analysis : How Films Mean / J. Bateman, K.–H. Schmidt. – London : Routledge, 2011. – 338 p.
5. Interdisciplinary Perspectives on Multimodality : Theory and Practice : Proceedings of the Third International Conference on Multimodality / ed. by A. Baldry and E. Montagna. – Campobasso : Palladino, 2007. – 387 p.
6. Rajewsky I. O. Intermediality, intertextuality and remediation : A literary perspective on intermediality / I. O. Rajewsky // Intermédialités. – 2005. – № 6. – P. 43–64.
7. Schröter J. Discourses and models of intermediality [Electronic Resource] / J. Schröter // CLCWeb : Comparative Literature and Culture. – 2011. – Vol. 13, № 3. – Mode of access : <http://dx.doi.org/10.7771/1481-4374.1790>
8. Wolf W. Intermediality / W. Wolf // Routledge Encyclopedia of Narrative Theory / ed. by D. Herman, M. Jahn, M.–L. Ryan. – London : Routledge, 2005. – P. 252–256.

T. H. Lukianets

**CINEMATIC TECHNIQUES IN A LITERARY TEXT:
SEMIOTIC BASIS OF VERBAL TRANSFORMATION**

This paper examines the cinematic techniques realized in a literary text. We have differentiated the notion of cinematic techniques in cinematography and its correlative term in cognitive and poetic interpretation, and then further contrasted them to portrait description or filming as well as to literary detail. With regard to different scientific approaches we have presented generalized definition of derivative literary detail as a cognitive and semiotic construct integrated in inhomogeneous structure of literary and cinematic texts.

If the cinematographic text is the adaptation of a literary text, its creation implies the use of the so-called inter-semiotic translation, when verbal signs of the printed text are transformed into non-verbal signs (visual, auditory and behavioral codes). In this case we are talking about the derivative (or transformational) intermediality, i.e. the inter-semiotic transformation of signs within different kinds of art.

Thus, verbal descriptive techniques used to reproduce cinematic techniques in literary texts, in the films are replaced by film editing techniques that include continuity editing, change of focus, eye-line matching with an extreme close-up and an extreme long shot. Although many cinematic techniques correlate with the portrait description of characters or artistic detail in the literary text, they are not identical, as far as they are semiotically transformed throughout the film with the help of movements, actions, speech and sounds.

In a literary text, however, spatial descriptive techniques (spatial and temporal focalization, verbal and holographic modeling of space in the text, verbalization of the geometric perspective in the object description) represent the optical mode of text perception. It is done when there is the verbalization of how the form, the size, the location of the object are described in the flow of the literary text, as well as description of this object by another character or imaginary reader of the text.

Taking into account the fact that verbal descriptive techniques, derivative from cinematography, are created not only by verbal, but also by other semiotic codes, the comprehension and interpretation of these techniques is possible when the two modes of their formation and functioning interfere, namely, textual and cinematic ones.

Key words: *inter-semiotic transformation, cinematic techniques, verbal descriptive techniques, artistic detail.*

УДК [821.111Грін: 821.161.2 Шкляр]–311.3.091

Н. І. Назаренко

М. І. Івахненко

**СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ В РОМАНАХ
«ТИХИЙ АМЕРИКАНЕЦЬ» Г. ГРІНА ТА «ЕЛЕМЕНТАЛ» В. ШКЛЯРА**

Статтю присвячено вивченню художньої проєкції колоніальної політики як соціального, історичного та літературного феномену, представленого в романах українського письменника В. Шкляра й англійського прозаїка Г. Гріна, що дає змогу простежити типологічні збіги та відмінності в цих творах. Виділено стрижневу проблему творів обох письменників: тема національної ідентичності країн, які здобули

незалежність від колишніх імперій у другій половині ХХ століття. З'ясовано сутність понять «антиколоніальний роман» та «постколоніальний» твір.

Ключові слова: *постколоніальні студії, колоніалізм, антиколоніалізм, постколоніалізм, типологічні збіги.*

Тема зіставного аналізу художньої спадщини Грема Гріна та Василя Шкляра ще не була предметом окремого дослідження у вітчизняному літературознавстві. Критичні праці С. Белза [4], Я. Голобородько [7], В. Івашевої [9], А. Кеттла [10], Н. Кубаревої [13], Н. Соловйової [18], Н. Трупкаєва [23], Р. Е. Хьюза [22], які розглядали жанрово-стильові та сюжетно-композиційні особливості творів зазначених митців, містять спорадичні коментарі щодо їхньої проблемно-тематичної специфіки.

Важливою спільною рисою двох означених романів є те, що події, зображені в них, відбувалися на фоні соціально-політичного контексту другої половини ХХ століття, коли тема колоніалізму та суверенності була й залишається однією з важливіших. На глобальному рівні права особистості, нації, держави обмежуються державами-метрополіями, що тяжіють до утворення всеохоплюючого контролю над життям залежних від них країн. Дискусійні питання щодо розмежування змісту понять «колоніалізм», «антиколоніалізм», «постколоніалізм» в сучасному літературознавстві не можна вважати опрацьованими в повному обсязі.

Світоглядно-філософська парадигма антиколоніальних романів Г. Гріна та В. Шкляра є домінантною рисою їхньої творчості, незважаючи на різницю в часових координатах створення «Тихого американця» (1955) та «Елементала» (2001). Це ствердження виходить із того, що письменники, інтерпретуючи суспільно-політичне становище, на формування якого активно впливали історичні факти та обставини, власні переконання, погляди, ідеологічні доктрини, приходять до осмислення головної ідеї – національної ідентичності.

Щоб достовірніше проаналізувати та порівняти художнє осмислення постколоніальних романів «Тихий американець» Г. Гріна та «Елементал» В. Шкляра, вважаємо доцільним звернутися до теоретичних засад трактувань дефініцій «постколоніальний» та «антиколоніальний» твори.

М. Павлишин зазначає, що в літературі існують два різновиди опозиційності до репрезентованої офіційною ідеологією системи цінностей (колоніалізму): антиколоніальний та постколоніальний [14, с. 224]. Відмінні риси зазначених категорій можна класифікувати в чотирьох вимірах:

1) за часовою домінантою: в історичній площині антиколоніалізм – це перша стадія колоніальності; постколоніалізм – це друга стадія. Щодо останньої, вона набула нового значення у зв'язку з тим, що створився гурток письменників (або, іншими словами, сформувалися студії), творчий доробок яких «викликав інтерес у публіки і критики гібридних естетичних форм і значимістю порушених культурних і політичних проблем, що дісталися в спадок від попередньої епохи» [11, с. 342]. Т. Денисова, зокрема, зауважує, що «сьогодні постколоніальні студії <...> змінили обрамлення компаративу» [8, с. 28];

2) за змістом: антиколоніалізм – цілковите заперечення чи ствердження колишніх колоніальних аргументів та цінностей; постколоніалізм – менш реакційний, більш оригінальний і творчий. Протистояння тут виявляється не на рівні простого заперечення, а на рівні усвідомлення, переосмислення матеріалу для нових роздумів, особливий спосіб інтерпретації минулого та сучасності;

3) за позиційністю: антиколоніалізм базується на бінарних опозиціях «свій / чужий», «вітчизна / ворог», Я-Інший (колонізатор, чужинець, ворог); постколоніалізм побудовано на позиції «спостерігач».

4) за культурним підґрунтям: з одного боку, англійська та українська літератури мають власні національні «обличчя», тому твердження про існування однієї постколоніальної культури не є доречним, оскільки кожна з них потребує індивідуальних підходів і тлумачень. З іншої сторони, це мультикультурний простір, в якому перетинаються літератури різних народів, тобто своєрідний палімпсест, який сприяє активному взаємному впливу і трансформації між східними та західними цивілізаціями.

Об'єднуючими ознаками для окреслених видів є наступні: 1) за джерелом цінностей: неповторна сутність нації, зняття обмеженості щодо свободи думки; 2) за тематикою: політична; 3) за наближенням до зображуваних подій: реалістичність; 4) за функціональністю: роман-попередження для майбутніх поколінь.

Термін «антиколоніальний роман» використовують наступні дослідники: З. Ванчура («Двадцять лет англійского романа») [5], С. Вотченко («У истоков англійского антиколониалистического романа») [6], О. Корнілова [11], О. Плаушевська («Антиколониальный и антиимпериалистический роман Дж. Олдриджа») [15]. Проаналізуємо думку І. Симоненко у праці «Нові часи – нові герої: про англійський антиколоніальний роман» [17] щодо застосування вищенаведеного терміну, вважаючи його як протиставлення до «колоніалістського роману». Ця точка зору має похибку, внаслідок того що колоніалізм – це загальне поняття системи гноблення. Резюмуючи наведені положення, зазначимо, що антиколоніальність і постколоніальність не існують в чистому вигляді, а характеризуються як «суміш», тобто є взаємодоповнюючими, взаємозалежними, «незамкненими», але не взаємозамінними.

Шляхом типологічного зіставлення анти- та постколоніальних романів Гріна та Шкляра спочатку окреслимо підходи різних вчених та, беручи їх за основу, розкриємо спільність і відмінність означених творів.

Перший підхід. Г. Анікін та Н. Михальська визначають певні спільні риси для анти- та постколоніальних творів, а саме: події, відображені у романі, відбуваються у колоніальних чи залежних країнах; в основі подієвого сюжету – антиколоніальний рух у поневолених країнах; конфлікт драматичний, події часто мають трагічний характер; образи-персонажі – представники імперіалістичних держав, їм протиставляється головний герой – англієць, який зображується у стані ідейно-моральної кризи; характерним є поєднання сатири і трагізму, опису подій і психологізму [1, с. 382].

Другий підхід. Дослідник англійської літератури М. Спектор у дисертації «Идейно-стилевое своеобразие англійского антиколониалистского романа 1950-х–1960-х» (1982) виділяє такі кола проблем, що є характерними для творів такого типу:

1) засудження морально-політичної невинуватості колоніалізму та імперіалізму шляхом детального відтворення картин експлуатації поневолених народів, розкриття складного комплексу соціально-економічних і морально-етичних питань;

2) акценти на національно-визвольній боротьбі поневолених народів, гуманістичному характері цієї боротьби: пріоритет принципу свободи, високе призначення людського індивіда, співчуття до поневолених. Ця проблема тісно пов'язана з художнім осмисленням духовного обличчя народу;

3) активізація проблеми вибору життєвого шляху особистості, яка тісно пов'язана з питаннями внутрішньої свободи і відповідальності, оскільки в акті вибору виявляється її орієнтація на певні моральні та соціальні цінності [19, с. 14].

Слід зазначити, що Г. Анікін, Н. Михальська, М. Спектор зосереджують свою увагу майже на одних і тих же рисах анти- та постколоніальних романів. Два підходи є цілком влучними, але з деякими варіаціями: другий видається змістовнішим, узагальнюючи всі ознаки першого.

На наш погляд, системоутворюючою є перша ланка, яка представлена текстовою канвою романів обох письменників. В реальності суспільство є синтезом «опору» і «лояльності», «відчуженості» і «приналежності», які співіснують і переплітаються, проявляючись ситуаційно, складаються відносини, що зв'язують «колонізаторів» і «колонізованих». Кордон між ними виявляється динамічним простором. Як зазначає Хоми Баба, вказуючи на «амбівалентність колоніального дискурсу», «ми виявляємо себе в перехідному стані, де зустрічаються простір і час, щоб розродитися складними поєднаннями подібності і відмінності, минулого і сьогодення, внутрішнього і зовнішнього, включення і виключення» [2, с. 161]. Наприклад, Фаулер, один з головних героїв роману «Тихий американець», константує, що «*but nothing nowadays is fabulous and nothing rises from its ashes*» [21, с. 5]. Протилежну точки зору має український Елементал: «*Найцікавіше у цій війні настане тоді, коли мертві почнуть повертатися з того світу*» [20, с. 22].

Відзначимо, що за національною приналежністю Г. Грін – уродженець Великобританії, країни з давніми колоніальними традиціями. Тобто, він є представником імперії. Незважаючи на цей біографічний факт, світоглядна позиція майстра художнього слова не дозволяє йому трактувати імперське як «своє», поважаючи право в'єтнамського народу на самовизначення. З одного боку, колонія для в'єтнамського народу є вітчизною, а імперія – ворогом; з іншого боку, для представника проамериканської «третьої сили» Олдена Пайла колонія стає застосуванням на практиці гучних гаслів західної демократії, заснованих на вченнях Йорка Гардинга, в той час, як для Томаса Фаулера В'єтнам став ріднішим за Англію.

Життєве кредо Пайла: «*They'll be forced to believe what they are told, they won't be allowed to think for themselves*» [21, с. 55]. Він так оцінює свої вчинки: «*They were only war casualties. It was a pity, but you can't always hit your target. Anyway they died in the right cause*» [21, с. 105]. Промовистою є відповідь Фаулера: «*I wouldn't know how to translate that into Vietnamese*» [21, с. 105]. Американець не розуміє, що цим людям не потрібна його «демократія». У них своя історія, свої закони, до яких вони звикли і які вони розуміють.

Фаулер усвідомлював, що люди тут живуть не так, як англійці та американці. Він намагається розкрити очі агенту проамериканської «третьої сили», зізнавшись, що сам належить до табору «colonial peoples», але історія навчає, що не можна поневолювати інші народи – треба завжди пам'ятати: «*This is their country* [21, с. 57]; «*...they don't like our smell, the smell of Europeans...*» [21, с. 55].

Важливо підкреслити, що на тогочасну думку Г. Гріна, В'єтнам – це «*a land of rebellious barons. It was like Europe in the Middle Ages*» [21, с. 21]. Письменник акцентує відсталість та гальмування економічного розвитку цієї країни: будинки освітлювалися лише свічками або тьмяними гасовими лампами. Особливо це відчутне в описах рисових плантацій: «*Small naked boys sat on the buffaloes which waded genital-deep among the irrigated fields; where the gold harvest was ready the peasants in their hats like limpets winnowed the rice against little curved shelters of plaited bamboo. The cars drove rapidly by, belonging to another world*» [21, с. 48]. Інший світ репрезентовано

розвагами колонізаторів: французькі та американські завойовники влаштовували пишні прийоми та вечірки в ресторанах, відвідували гральні будинки, Палац п'ятисот дівчат.

Рідне суспільство українського героя (містечко Миронівка) описується як «суцільне болото без просвітку й звуку, німі смерди, які не отримують зарплатні і мовчки, як худоба, ходять на роботу», які «з останніх сил раділи, що немає війни, і відкривали роти тільки для того, щоб проклинати тих, хто здобував їм цю нікчемну волю» [20, с. 28]. Соціально-економічний рівень життя змусив Гренуя «піти у світ незаними шляхами».

Однією із головних у творах Г. Гріна та В. Шкляра є проблема національно-визвольної боротьби, яка розгортається на двох рівнях:

а) фізичним (визвольні змагання за незалежність країни). У романі Г. Гріна «Тихий американець» в'єтнамці, виснажені війною, не здаються, не підкорюються колонізаторам, створюючи партизанські загони: «*A post southwest of Saigon was temporarily occupied last night by the Vietminh*» [21, с. 54].

б) духовним (спротив нав'язаним стереотипам та створення власних моделей розвитку рідної культури). В'єтнамців підтримує і захищає англієць Фаулер: «*They want enough rice. They don't want to be shot at. They don't want our white skins around telling them what they want*» [21, с. 55].

У творі «Елементал» націоцентричність боротьби постає особливо гостро і напружено, адже в основі сюжету лежить доволі широкий ряд реальних історичних явищ, подій, героїв, поставлених у зовсім конкретні часовопросторові межі (1991–1996 рр.). Тут і проблема «світового тероризму», й екскурс в історію регіональних війн, і тема «Росія – Чечня», й, можливо, не така масштабна, проте також не менш популярна колізія «Україна – Росія», питання діяльності спецслужб і контррозвідок [16, с. 45]. В. Шкляр надає цій визвольній боротьбі сакрального змісту, адже вона наповнена усвідомленням власної національної ідентичності. Авторіві вдалося відобразити полотно боротьби чеченського народу і «громадян інших держав (один з них – Анрі Дюшан), що виявили жертовність, мужність, відвагу та героїзм у боротьбі за волю народу і незалежність Вітчизни під час віроломного нападу російських агресорів» [16, с. 72], а також невимовну трагічність і невідворотність неминучості кровопролиття, загибелі чеченців (наприклад, Джохар Дудаєв), в жилах яких разом з кров'ю текла національна ідея.

Ідейне навантаження як спосіб ствердження світогляду колоритної постаті вміщується в наступному вислові: «Світ тісний, а земля маленька, як макове зерно» [20, с. 47]. Внутрішньо переконуючись в цій словесній фразі, та в тому, що кожна зернина життєвого досвіду проростає у часі і набуває нових якостей завдяки перевтіленням, головний герой став на шляху практичного аналізу світу, образу народу, його самовизначення і самопроекції у мировому співтоваристві. За словами психоаналітика Сіака: «*Ти зробив добру справу. <...> Можливо, навіть перейшов в іншу якість*» [20, с. 213].

Український Елементал відмічає «три прокляті українські шляхи, у яких заплутався цілий народ, а що вже казати про мене одного». Перший з них – це те, що «Україна не бере участі в міжнародних конфліктах», другий – «Україна – Росія», третій – це «європейський вибір», який є віддзеркаленням ціннісних орієнтацій народу. Звертаючись до історичної тематики, письменник підкреслює, що за часів загрози державній єдності український народ стає об'єднуючим джерелом сили до боротьби за свободу, державність, націю, за відстоювання незалежності не тільки своєї країни, але й допомагає іншим у перелічених цінностях: «*Це ж вам не сімнадцяте сторіччя, не 1645 рік, коли наші хлопці-найманці допомагали*

французам брати Дюнкерк <...> і якщо мій безіменний пра-пра-пра-прадід десь упав смертю хоробрих біля отого Дюнкерка, то, звичайно, його ні з ким не могли сплутати» [20, с. 73]. Розвиток кожної держави проходить певні етапи періодизації, які зберігають в собі форми мислення (когнітивні паттерни) народів минулих епох.

На особливу увагу у романах українського та англійського письменників заслуговують мотиви окресленого вище третього кола – вибір особистості є суб'єктивним набутком, невід'ємною складовою внутрішнього світу людини. Свобода цього вибору та відповідальність за нього відтворюється за схемою «низка подій» → «низка переживань» → «низка переосмислень, переконань».

Тоталітаризм, як зауважив Л. Сенік, – це катастрофічний стан духовності і суспільства в цілому. Дослідник наголошує, що в таких умовах «межового стану» виникає загроза роздвоєння особистості [16, с. 46]. Кожний персонаж є «героєм роздоріжжя» своєї долі, і цей шлях є індивідуальним: 1) нейтральна позиція; 2) позиція протистояння; 3) пристосування до політики колоніалізму та перейняття її ідеології.

Така, в романі «Тихий американець», Фаулер, в якості кореспондента англійської газети потрапивши до міста Фат-Д'ем, де йшли кровопролитні бої, і побачивши всі жахи несправедливої війни, приходить до висновку: «*I hate war*» [21, с. 89]. Тобто, його свідомість зазнала змін, пройшовши складний шлях внутрішньої боротьби і ломки, яка віддзеркалилась у прийнятті виваженого рішення – допомагати в'єтнамському народові: «*I was to be a reporter no longer: I was to have opinions*» [21, с. 16]. Спочатку герой бачиться читачу цинічним, скептичним персонажем, тобто «закрив очі – і ти в затишній домівці». Його первинне життєве кредо було таке: «*The human condition being what it was, let them fight, let them love, let them murder, I would not be involved*» [21, с. 24]. З психологічної точки зору, ці набуті якості – як захисна оболонка. Як зауважує Грін: «*Sooner or later one has to take sides. If one is to remain human*» [21, с. 102].

Анрі Дюшан (псевдонім) – українець, вояк Французького іноземного легіону, або ж, як його характеризує автор, «звичайнісінький елементал – істота, яка живиться стихіями». На відміну від вищезгаданого грінівського героя, життєвий шлях «агента 007» є багатоплановим, тому що його сприйняття світу концентрується на різнорівневих проблематичних істинах. По-перше, незважаючи на перебування у підрозділі Французького іноземного легіону, він не зрадив Батьківщини та зберіг почуття любові до свого народу. Життєве кредо щодо його місця в прошарку суспільства: «...я чоловік і люблю воювати, бо це справжня чоловіча робота, за яку, крім усього, непогано платять. Це єдине місце, де я потрібний. Там я був ніким» [20, с. 91]. Протягом розвитку сюжетних подій спостерігаємо еволюцію світогляду Елементала: спочатку його цікавили матеріальні потреби: півмільйона франків за порятунок «дорогоцінної кралі» доньки чеченського генерала Дудаєва; потім під час знаходження на військових операціях, побачивши терористичні акти, внаслідок яких «вдови мають свій особливий погляд на такі речі» [20, с. 48], починає чітко розуміти ситуацію з боротьбою проти тоталітаризму. Тобто, беззаперечне виконання свого обов'язку захисту людей від небезпеки – для нього вищий імператив, набагато важливіший («все одно її треба було врятувати, хоч би чия вона була»), ніж матеріальний достаток.

По-друге, відповідаючи на питання «на чиему боці» психоаналітика Андре Сіяка, головний герой каже «на нашому», але подумки – «на своєму власному боці» [20, с. 16].

По-третє, у процесі визволення Хеди, перед Елементалом відкриваються «три шляхи: праворуч підеш – коня втрапиш, ліворуч підеш – без голови зостанешся, а вирушиш прямо – назад не повернешся. І я пішов прямо». Зворотній шлях також тягнеться через три «червоні» нитки: слизький до Франції, романтичний (український до Києва або литовський до Вільнюса); «третьій шлях, найнадійніший і найпряміший»; крім перелічених «в крайньому разі можна було б сісти на якийсь внутрішній рейс і без особливих зусиль, без зброї захопити літак» [20, с. 163]. Важливою складовою світогляду Анрі Дюшана є моральні цінності. У нього немає сумнівів, який шлях обрати на початку та в кінці свого завдання: чи йти за чіткими приписами воєнного командування, на якому «можна поставити відразу хрестик і нулик», чи все-таки йти своїм шляхом, відстоюючи свою незалежність як представника українського народу.

У підсумку, в результаті проведеного дослідження маємо змогу окреслити певні типологічні сходження в романі «Тихий американець» англійського прозаїка Г. Гріна та в романі «Елементал» українського письменника В. Шкляра:

- головними детермінантами означених творів є людина, середовище, громадське тло;
- проблема вибору, яка постає перед головними героями на фоні переломних подій суспільного життя і призводить до трансформації їхнього попереднього світогляду;
- в художньому світі аналізованих романів «колоніалізм» виступає як узагальнююче поняття. «Тихий американець» Г. Гріна є антиколоніальним твором, тоді як «Елементал» В. Шкляра вважаємо постколоніальним романом.

Список використаної літератури

1. Аникин Г. В. История английской литературы : учеб. пособ. / Г. В. Аникин, Н. П. Михальская. – 2-е изд., перераб. и испр. – Москва : Высшая школа, 1985. – 431 с. ; Anikin G. V. Istoriya angliyskoy literatury : ucheb. posob. / G. V. Anikin, N. P. Mikhalskaya. – 2-е изд., pererab. i ispr. – Moskva : Vysshaya shkola, 1985. – 431 s.
2. Баба Х. Местонахождение культуры / Х. Баба // Перекрестки : журнал исследований Восточноевропейского пограничья. – 2005. – № 3–4. – С. 161–191 ; Baba X. Mestonakhozhdenie kultury / X. Baba // Perekrestki : zhurnal issledovaniy Vostochnoevropeyskogo pograniच्या. – 2005. – № 3–4. – S. 161–191.
3. Будний В. Порівняльне літературознавство : підруч. / В. Будний, М. Ільницький. – Київ : Видавничий дім «Києво–Могилянська академія», 2008. – 430 с. ; Budnyi V. Porivnialne literaturoznavstvo : pidruch. / V. Budnyi, M. Pnytskyi. – Kyiv : Vydavnychiy dim «Kyievo–Mohylianska akademiia», 2008. – 430 s.
4. Бэлза С. Путешествия по «Гринленду» / С. Бэлза // Грин Гр. Тихий американец. Наш человек в Гаване. Комедианты / Гр. Грин ; пер. с англ. Е. Голышевой, Б. Изакова. – Москва : Правда, 1986. – С. 3–18 ; Belza S. Puteshestviya po «Grinlendu» / S. Belza // Grin Gr. Tikhyy amerikants. Nash chelovek v Gavane. Komedianty / Gr. Grin ; per. s angl. Ye. Golyshvoy, B. Izakova. – Moskva : Pravda, 1986. – S. 3–18.
5. Ванчуря З. Двадцать лет английского романа (1945–1964) / З. Ванчуря; пер. с чешск. М. Арнатовой, Э. Олоновой. – Москва : Высшая школа, 1968. – 113 с. ; Vanchura Z. Dvadsat let angliyskogo romana (1945–1964) / Z. Vanchurap ; per. s cheshsk. M. Arnatovoy, E. Olonovoy. – Moskva : Vysshaya shkola, 1968. – 113 s.
6. Вотченко С. А. У истоков английского антиколониалистического романа / С. А. Вотченко. – Киев : Наукова думка, 1984. – 286 с. ; Votchenko S. A. U istokov angliyskogo antikolonialisticheskogo romana / S. A. Votchenko. – Kiev : Naukova dumka, 1984. – 286 s.

7. Голобородько Я. Літературний архіпелаг : постаті, тексти, тенденції / Я. Голобородько // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2009. – № 6. – С. 76–87 ; Holoborodko Ya. Literaturnyi arhipelakh : postati, teksty, tendentsii / Ya. Holoborodko // Ukrainska mova i literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, litseiakh ta kolehiumakh. – 2009. – № 6. – S. 76–87.

8. Денисова Т. Наука «компаративістика» в сучасному трактуванні / Т. Денисова // Слово і час. – 2005. – № 5. – С. 24–31 ; Denysova T. Nauka «komparatyvistyka» v suchasnomu traktuvanni / T. Denysova // Slovo i chas. – 2005. – № 5. – S. 24–31.

9. Ивашева В. В. Что сохраняет время : Литература Великобритании (1945–1977) : очерки / В. В. Ивашева. – Москва : Советский писатель, 1979. – 336 с. ; Ivashева V. V. Chto sokhranyaet vremya : Literatura Velikobritanii (1945–1977) : ocherki / V. V. Ivashева. – Moskva : Sovetskiy pisatel, 1979. – 336 s.

10. Кеттл А. Введение в историю английского романа / А. Кеттл. – Москва : Прогресс, 1966. – 446 с. ; Kettl A. Vvedenie v istoriyu angliyskogo romana / A. Kettl. – Moskva : Progress, 1966. – 446 s.

11. Корнилова Е. В. Современная художественная литература Англии / Е. В. Корнилова. – Москва : 1960. – 148 с. ; Kornilova Ye. V. Sovremennaya khudozhestvennaya literatura Anglii / Ye. V. Kornilova. – Moskva : 1960. – 148 s.

12. Кривопишина А. Часопросторові (хронотопні) характеристики сюжетів романів Василя Шкляра «Ключ» та «Елементал» / А. Кривопишина // Вісник Черкаського університету. Серія : Філологічні науки. – 2007. – Вип. 118. – С. 74–76 ; Kryvopyshyna A. Chasoprostorovi (khronotopni) kharakterystyky siuzhetiv romaniv Vasyliya Shkliara «Kliuch» ta «Elemental» / A. Kryvopyshyna // Visnyk Cherkaskoho universytetu. Serii : Filolohichni nauky. – 2007. – Vyr. 118. – S. 74–76.

13. Кубарева Н. П. Зарубежная литература второй половины XX века / Н. П. Кубарева. – Москва : Московский лицей, 2002. – 342 с. ; Kubareva N. P. Zarubezhnaya literatura vtoroy poloviny XX veka / N. P. Kubareva. – Moskva : Moskovskiy litsey, 2002. – 342 s.

14. Павлишин М. Канон та іконостас : літер. – крит. ст. / М. Павлишин. – Київ : Час, 1997. – 445 с. ; Pavlyshyn M. Kanon ta ikonostas : liter.–kryt. st. / M. Pavlyshyn. – Kyiv : Chas, 1997. – 445 s.

15. Плаушевская Е. В. Антиколониальный и антиимпериалистический роман Дж. Олдриджа 40–х – нач. 50-х годов : автореф. дис. ... канд. филолог. наук : спец. 10.01.05 / Е. В. Плаушевская ; Львовский гос. ун–т им. Ив. Франко. – Львов, 1958. – 15 с. ; Plaushevskaya Ye. V. Antikolonialnyy i antiimperialisticheskiy roman Dzh. Oldridzha 40–kh – nach. 50–kh godov : avtoref. dis. ... kand. filolog. nauk : spets. 10.01.05 / Ye. V. Plaushevskaya ; Lvovskiy gos. un–t im. Iv. Franko. – Lvov, 1958. – 15 s.

16. Сенік Л. Національна ідентичність української літератури в умовах тоталітаризму : 30-ті роки і пізніше (проблема літературної опозиції) / Л. Сенік // Третій міжнародний конгрес українців, м. Київ, 26–29 серпня 1996 р. – Київ, 1996. – С. 44–51 ; Senyk L. Natsionalna identychnist ukrainskoi literatury v umovakh totalitaryzmu : 30-ti roky i piznishe (problema literaturnoi opozytsii) / L. Senyk // Tretii mizhnarodnyi konhres ukrainistiv, m. Kyiv, 26–29 serpnia 1996 r. – Kyiv, 1996. – S. 44–51.

17. Симоненко І. П. Нові часи – нові герої. Про англійський антиколониальний роман / І. П. Симоненко. – Київ : Наукова думка, 1970. – 224 с. ; Symonenko I. P. Novi chasy – novi heroi. Pro anhliyskiy antykolonialnyi roman / I. P. Symonenko. – Kyiv : Naukova dumka, 1970. – 224 s.

18. Соловйова Н. М. «Я не вигадав цей світ...» (Грем Грін. Життя, творчість) / Н. М. Соловйова. – Київ, 1969. – 47 с. ; Soloviova N. M. «Ja ne vyhadav tsei svit...» (Hrem Hrin. Zhyttia, tvorchist) / N. M. Soloviova. – Kyiv, 1969. – 47 s.

19. Спектор М. Й. Идейно-стилевое своеобразие английского антиколониалистского романа 1950–1960-х годов : автореф. дисс. ... канд. филолог. наук : спец. 10.01.05 / Майор Иосифович Спектор ; Киевский государственный университет им. Т. Г. Шевченко – Киев, 1982. – 24 с. ; Spektor M. Y. Ideyno-stilevye svoebrazie angliyskogo anticolonialistskogo romana 1950–1960-kh godov : avtoref. diss. ... kand. filolog. nauk : spets. 10.01.05 / Mayor Iosifovich Spektor ; Kievskiy gosudarstvennyy universitet im. T. G. Shevchenko – Kiev, 1982. – 24 s.

20. Шкляр В. Елементал : роман / В. Шкляр. – 3-тє вид., стер. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. – 224 с. ; Shklyar V. Yelemental : roman / V. Shklyar. – 3-te vid., ster. – Kharkiv : Knizhkoviy Klub «Klub Simeynogo Dozvillya», 2015. – 224 s.

21. Graham G. The Quiet American / G. Graham. – New York : Penguin, 1973. – 111 s.

22. Hughes R. E. The Quiet American : The Case Reopened / R. E. Hughes // Renascence. – 1959. – XII. – P. 41s49.

23. Thrupkaew N. Paved with Good Intentions : The Quiet American and the Din of Imperialism [Electronic resource] / N. Thrupkaew // The American Prospect. – 2003. – Vol. 14, Issue 4. – Mode of access : <http://prospect.org/article/paved-good-intentions>

Стаття надійшла до редакції 05.11.2017

N. I. Nazarenko

M. I. Ivakhnenko

COMMON AND DIFFERENT FEATURES IN THE NOVELS «THE QUIET AMERICAN» OF G. GREENE AND «ELEMENTAL» OF V. SHKLYAR

The article is devoted to the investigation of the artistic transformation of colonial policy as a social, historical and literary phenomenon represented in the novels «Elemental» of the Ukrainian writer V. Shklyar and «The Quiet American» of the English author G. Greene. The core issue of the works of both writers is highlighted: the theme of the national identity of countries that gained independence from the former empires in the second half of the XX century. Also the essence of the concepts of «anticolonial novel» and «postcolonial» work of literature is found out in the article presented.

«The Quiet American» (1955) depicts French colonialism in Vietnam being uprooted by the Americans during the 1950 s. The novel has received much attention due to its prediction of the outcome of the Vietnam War and subsequent American foreign policy.

V. Shklyar's «Elemental» (2001) is a modern adventure story, written on documentary facts, well-known to the author. The actions take place in France, Ukraine, Russia and Chechnya. A Ukrainian soldier of the French Foreign Legion receives a task to take out a general's daughter from blocked Chechnya, whom Russian special services hunt for.

Thanks to postcolonial studies elaborated by Z. Vanchura, S. Votchenko, O. Kornilova, M. Pavlyshyn, O. Plaushevskaya and others, in the anticolonial prose by above-mentioned English and Ukrainian writers the typological artistic structures have been traced. The study of the definitions such as colonialism, anti-colonialism, postcolonialism is one of the key issues of contemporary literary criticism. The interest of scientists is conditioned by the constant renewal of the representations of these terms.

The author's classification of the above categories is presented according to four criteria: by time, content, source of values, binary oppositions, cultural essence, the unity and interaction of which play an important role in this delineation. Besides, the typological common features are the following: the source of values; subject; approaching the depicted events; problem of choice which protagonists face.

In conclusion, this study allows us to understand more deeply the ways of constructing a figurative picture of the writers' worlds, to reveal the peculiarity of their concepts of existence, to understand the trends and regularities of the historical-artistic process of a particular period. Besides that, the authors of the article pointed out some common features of the novels:

- the main determinants of these works are a personality, environment, public background;

- against the backdrop of the key events of social life the protagonists face the problem of choice, which leads to the transformation of their previous outlook;

- in the artistic world of the novels literary term «colonialism» has generalizing character. «The Quiet American» by G. Greene is considered as an anticolonial work, while V. Shklar's «Elemental» proves to be a post-colonial novel.

Key words: *postcolonial novel, postcolonial literary studies, colonialism, anti-colonialism, postcoloniality, typological common features.*

УДК 821.161.1-31.02

Т. М. Никольченко
М. В. Мясоєдова

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТАТЕКСТА В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ МЕТАМОДЕРНИЗМА

В статті розглядається питання про становлення нового літературного течення – метамодернізму, прослідковується зміна в трактуванні поняття «метатекст» на основі робіт А. Вежбицької та М. Ю. Лотмана, аналізується його використання в сучасній російській літературі на основі роману А. Іванова «Ком'юніти». Також відзначено вплив комп'ютеризації на твори метамодернізму та вказано можливе розвиток метатекста, пов'язане з появою гіпертекстового роману.

Ключевые слова: *метамодернізм, метатекст, гіпертекстовий роман, комп'ютеризація, сучасний роман.*

На сьогоднішній день термін «метатекст» достатньо ґрунтовно укоренився в науковому апараті літературознавства, однак способи його трактування та застосування свідчать про варіативність використання поняття в дослідженнях літературознавців. Розгляду цього питання присвячені роботи А. Вежбицької – «Метатекст в тексті», К. Х. Ена – «Теорія метатекста та форми його прояву в поезії», Н. А. Кузьминої – «Інтертекст та його роль в процесах еволюції поетичної мови», М. Ю. Лотмана – «Текст в тексті», О. О. Осовського – «Явлення метапрози в контексті літературознавчих пошуків останніх десятиліть» та ін. Авторами даних праць підтримувалися різні точки зору щодо визначення терміна «метатекст»,

изучая его как с точки зрения лингвистики, так и литературоведения, используя различные характеристики относительно его роли в тексте.

Последнее десятилетие мы наблюдаем смену литературного течения: постмодернизм уступает первенство метамодернизму. Ведущими исследователями данного вопроса считаются Робин ван дер Аккер и Тимотеус Вермюлен, которые первыми в «Манифесте метамодернизма» выявили особенности, отличающие новое направление от предыдущего, объясняя тем самым, почему современные произведения больше не вписываются в рамки, заданные постмодерном. Учитывая переломный момент в становлении нового течения, необходимо проследить трансформацию в понимании метатекста и способа его функционирования в произведениях современной русской литературы.

Исходя из актуальных проблем литературоведения, **целью** нашего исследования стало рассмотрение понятий метамодернизм и метатекст, выявление особенностей функционирования последнего в рамках современного романа. Таким образом, поставленные перед нами **задачи** – это выявление особенностей нового литературного течения, поиск актуального определения термина метатекст, анализ его особенностей на примере романа А. Иванова «Комьюнити».

В «Манифесте метамодернизма» и последующих работах Т. Вермюлена и его коллег были определены основные черты, характеризующие новое течение. Среди них можно выделить такие как компьютеризация, интерактивность, стремление к познанию, уход от иронии; в то же время, наследуя опыт предшествующего поколения, метамодернисты сохраняют в своих работах принцип ризомы, игру, которая, однако направлена на решение других задач, и полистилистику. Исследователи говорят о «принципе маятника», который положен в основу метамодернизма и способствует его постоянному колебанию между противоположными сторонами: *«...между энтузиазмом модернизма и постмодернистской насмешкой, между надеждой и меланхолией, между простодушием и осведомлённостью, эмпатией и апатией...»*, не позволяя таким образом остановиться на «фанатической приверженности» одной из сторон [7].

В отношении изучения феномена метатекста наиболее значимыми мы считаем труды М. Ю. Лотмана и А. Вежбицкой, опираясь на которые будем рассматривать данную проблему.

В своей работе «Текст в тексте» М. Ю. Лотман определяет метатекст как специфическое риторическое построение, *«при котором различие в закодированности разных частей текста делается выявленным фактором авторского построения и читательского восприятия текста»* [5]. По его мнению, при помощи включения в основной текст второстепенных фрагментов, произведение получает двойную кодировку, при которой внутренний текст позволяет лучше понять обрамляющий.

По мнению А. Вежбицкой, метатекст состоит из «метатекстовых нитей», которые можно определить как «высказывание о самом высказывании» [31, с. 404]. Такой приём в тексте позволяет герою произведения говорить с автором или читателем (А. Кабаков «Последний герой»); предполагать, как ему следует поступить в духе жанра (Э. Лу «Грузовики 'Вольво'»); ссылаться на части самой книги (М. Энде «Бесконечная история») и т.д., что позволяет превратить произведение в своеобразную игру, наполнить его иронией и пародированием.

Именно такое использование метатекста было характерно для писателей постмодерна, поскольку автор «мёртв», он теряет свою власть над произведением, и герои могут рассуждать, согласны они с автором или нет, комментировать события

и т.д. Для более детального разбора предлагаем обратиться к отрывку из романа А. Кабакова «Последний герой».

В последней главе мы видим монолог героя, направленный к автору: *«Добрый день. Будьте любезны попросить к телефону господина Кабакова... Привет... Все сбылось по писаному, все, как ты придумал, все основания гордиться налицо? «В то лето я почувствовал, что, наконец, начинаю пропадать...» Хороша была первая фраза, а?... Хотя все равно не дотянул: последней-то не знал, правда? А вот я знаю... Во-первых, эпилог: ты здорово удивился... будет еще и пролог, понимаешь? Так что твоя первая фраза окажется совершенно проходной, ты понял, просто фраза в середине текста, причем читатель уже будет знать, что ничего не произойдет, не выйдет по-твоему, понимаешь? Ты хотел преодолеть свой обязательный *happy end*? Ладно. Получишь счастливое начало...»* [4]. Слова «хороша была первая фраза», обращение на *ты* к автору, упоминание о читателе, композиции произведения – это метатекстовые нити, своеобразная рефлексия автора к самому себе.

Анализируя трактовки понятия «метатекст» обоих учёных, мы можем сказать, что они считают метатекст своеобразной структурой, включенной в текст таким образом, при котором нельзя интерпретировать содержание метатекста независимо от основного текста, который является одновременно и базой для появления метатекстового элемента и его обрамлением. Однако, есть существенное различие в понимании данного феномена, которое позволяет выделить два направления в использовании термина и, соответственно, в его изучении. Итак, с точки зрения М. Ю. Лотмана, метатекст может трактоваться как сосуществование в рамках одного произведения текстов разного уровня, которые дополняют и раскрывают друг друга, либо, по мнению А. Вежбицкой, он представляет собой семантически гетерогенную структуру, связанную с операциями автора текста, его рефлексией [1; 5].

Мы считаем, что толкование М. Ю. Лотмана лучше характеризует наполнение данного феномена в период метамодернизма, поскольку писатели нового течения придерживаются принципов интерактивности, стремления к познанию, расширению границ, избегая при этом иронии, пародирования и пафоса, внутренний текст становится для них способом завершения информационной целостности основного текста, ключом к его раскрытию.

Проследить использование метатекста можно в романе А. Иванова «Комьюнити». В произведении отражена одна из главных особенностей литературы метамодернизма – компьютеризация: главный герой, в стремлении расширить свой кругозор и самовыразиться, обращается к членам онлайн-комьюнити, с просьбой расшифровать странную надпись, обнаруженную им на могильном кресте. Далее все события разворачиваются в социальной сети, либо зависят от сказанного в комьюнити. Каждый из участников делится информацией о чуме и демоне Абракадабра, которую он нашел на просторах глобальной паутины.

Метатекстом в данном произведении выступает виртуальный чат, состоящий из сообщений героев, ссылок и всевозможной справочной информации, которая необходима для расшифровки основного текста. Однако здесь следует обратить внимание на проблему метамодернисткой литературы: авторы стремятся к компьютеризации произведения, добавлению интерактивности, но технические средства на сегодняшний день развиты недостаточно, чтобы позволить это сделать. Так, для создания гипертекстового романа, в котором будут использованы ссылки на другие ресурсы, необходимо разработать сайт, где это произведение будет функционировать, в свою очередь – посещение сайта читателем – бесплатное, соответственно писатель теряет свою прибыль. Мы считаем, что слабое развитие

технической стороны сетературы приводит к тому, что романы, созданные для сети, выходят в печатном виде.

Чтобы создать видимость виртуальной реальности, писатель предоставляет указание на то, что пользователь использует ссылку на какой-либо посторонний ресурс:

*«Kiporos: Абракадабра — древнее магическое слово. В средневековье употреблялось как заклинание. Сейчас считается шутливым образцом бессмыслицы, нелепицы. **Ссылка на Википедию**» [3].*

*«Kiporos: Вот еще обряд, связанный с чумой. **Ссылка, плиз!**» [3].*

*«Kiporos: Супотницкий называет Лондонскую чуму «Погибелью благополучных». Самое известное описание: роман «Дневник чумного года», 1722 год. **Вот ссыль на Мошкова...**» [3].*

Если бы роман функционировал в сети, его композиция выглядела бы иначе, поскольку, переходя по ссылке на другую статью, читатель может сам принять решение: изучать ли информацию целиком или частично, переходить ли по другим ссылкам в тексте и т.д. Таким образом, благодаря гипертекстуальности, чтение романа стало бы индивидуальным опытом для читателя не только потому, что каждому свойственно собственное восприятие, но и потому, что все пользователи могут прочитать либо пропустить существенный отрывок метатекста. К тому же, использование интерактивных электронных элементов позволило бы увеличить объем метатекста, не перегружая при этом основное произведение, что невозможно сделать в книге, поскольку в ней, для удобства чтения, каждая страница должна быть напечатана в строгом порядке.

В свою очередь, возможность реализации идеи гипертекстового романа приводит к появлению новой проблемы – сложности в разграничении понятий интертекста и метатекста. Непосредственное включение в произведение целых статей, глав других книг и т.д., с одной стороны, является метатекстом, поскольку вторично по отношению к основному тексту и служит его дополнением, а с другой – является непосредственным цитированием других работ, что делает его интертекстом. Мы предполагаем, что дальнейшее развитие метатекста в таком ключе приведет либо к слиянию понятий метатекст и интертекст, либо к сужению первого понятия до определения только как метатекстовых нитей, за счет расширения термина интертекст, который будет охватывать всё, что касается проявлений двутекста в произведениях.

Ещё одним принципиальным отличием использования метатекста в данном произведении является то, что он включен в текст не только, как добавочный материал, расширяющий знания об основном тексте или, если говорить о содержании романа, как способ для реальных героев узнать больше о своем мире, обращаясь к участникам виртуальной реальности. Информация, представленная во второстепенном тексте, здесь оказывает влияние на основной текст: ход описываемых событий, действия героев, постепенно становясь основным текстом, поскольку к концу произведения действие перемещается из реального в виртуальный мир, который был представлен метатекстом. Автор, смешивая границы реального и виртуального, ставит вопрос о том, какой текст считать основным. Он презентует нам своеобразную цикличность: в первой главе *«Батюшка громко, быстро и невнятно тараторил молитвы»*, а в последней уже виртуальный герой обращается с молитвой *«Господи еси, всеблагод наш модератор! Да будет бесконечен твой трафик, да расточится спам, да обрящешь ты контент до скончания веков!»* [3]. Мы наблюдаем за переворотом, сменой ролей текста и метатекста.

Прецедент применения метатекста в таком ключе, создание с его помощью эффекта смещения реальностей – наглядный пример действия «маятника метамодернизма», который раскачивается из стороны в сторону, в нашем случае, углубляясь то в реальный, то в виртуальный мир произведения. Мы видим трансформацию использования метатекста, роль которого становится всё более значимой для произведений метамодернизма. Авторы нового течения, в отличие от постмодернистов, создают с его помощью не ироническую полемику между автором и героями, не «ломают» внутренний мир произведения, а расширяют его, представляют с разных сторон, стирая границу между реальным и виртуальным.

Основываясь на результатах исследований, мы утверждаем, что феномен метатекста трансформируется вместе с изменениями в самой литературе, подстраиваясь под требования нового течения. Более того, метатекст становится одним из основных инструментов метамодернистов, позволяя создавать произведения нового уровня, изменяя их композицию и содержание, является своеобразным ключом к пониманию дальнейшего развития литературы в слиянии с техническим прогрессом. Данное исследование обращает внимание на проблемы современного литературоведения и является базой для дальнейшего изучения эволюции понятия метатекст и способах его функционирования, предлагает новый подход к анализу современной русской литературы.

Список использованной литературы

1. Вежбицкая А. Метатекст в тексте / А. Вежбицкая. – Москва : Прогресс, 1978. – 479 с. ; Vezhbitskaya A. Metatekst v tekste / A. Vezhbitskaya. – Moskva : Progress, 1978. – 479 s.
2. Ен К. Х. Теория метатекста и формы ее проявления в поэтике [Электронный ресурс] / К. Х. Ен // Acta Slavica Iaponica : электронный журнал. – 2004. – № 21. – Режим доступа : https://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/39437/1/ASI21_009.pdf ; Yen K. Kh. Teoriya metateksta i formy ee proyavleniya v poetike [Elektronnyy resurs] / K. Kh. Yen // Acta Slavica Iaponica: elektronnyy zhurnal. – 2004. – № 21. – Rezhim dostupa : https://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/39437/1/ASI21_009.pdf
3. Иванов А. Комьюнити [Электронный ресурс] / А. Иванов // E-reading : электронная библиотека. – Режим доступа : <https://www.e-reading.club/book.php?book=1010103> ; Ivanov A. Komyuniti [Elektronnyy resurs] / A. Ivanov // E-reading : elektronnaya biblioteka. – Rezhim dostupa : <https://www.e-reading.club/book.php?book=1010103>.
4. Кабаков А. Последний герой [Электронный ресурс] / А. Кабаков // E-reading : электронная библиотека. – Режим доступа : <https://www.e-reading.club/book.php?book=24610> ; Kabakov A. Posledniy geroy [Elektronnyy resurs] / A. Kabakov / E-reading : elektronnaya biblioteka. – Rezhim dostupa : <https://www.e-reading.club/book.php?book=24610>
5. Лотман М. Ю. Текст в тексте [Электронный ресурс] / М. Ю. Лотман // Образовательные технологии : электронный журнал. – 2014. – № 1. – Режим доступа : <http://www.iedtech.ru/journal/2014/1/lotman-text-in-text/> ; Lotman M. Yu. Tekst v tekste [Elektronnyy resurs] / M. Yu. Lotman // Obrazovatelnye tekhnologii: elektronnyy zhurnal. – 2014. – № 1. – Rezhim dostupa : <http://www.iedtech.ru/journal/2014/1/lotman-text-in-text/>
6. Осовский О. О. Явление метапрозы в контексте литературоведческих исканий последних десятилетий / О. О. Осовский // Вестник Татарского государственного

гуманитарно-педагогического университета. – 2010. – Вып. 2 (20). – С. 10–14 ;
Osovskiy O. O. Yavlenie metaprozy v kontekste literaturovedcheskikh iskanii poslednikh desyatiletii / O. O. Osovskiy // Vestnik Tatarskogo gosudarstvennogo gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta. – 2010. – Вып. 2 (20). – С. 10–14.

7. Vermeulen T. Notes on metamodernism [Electronic resource] / T. Vermeulen, R. van den Akker // Journal of Aesthetics & Culture. – 2010. – Vol. 2, Issue 1. – Mode of access : <http://dx.doi.org/10.3402/jac.v2i0.5677>

8. Vermeulen T. Strategies of the metamodern [Electronic resource] / T. Vermeulen, R. van den Akker // Notes on Metamodernism. – Mode of access : <http://www.metamodernism.com/2010/08/01/strategies-of-the-metamodern/>

Стаття надійшла до редакції 31.10.2017.

T. M. Nikolchenko

M. V. Myasoyedova

TRANSFORMATION OF METATEXT IN THE FORMATIVE YEARS OF METAMODERNISM

The main task of the article is to consider such concepts as «metamodernism» and «metatext». Primarily, the author identifies the following main goals as: the view of the concepts of metamodernism and metatext; the identification of the features of the metatext functioning within the framework of the modern novel.

To consider the concept of metamodernism the article refers to the studies of leading theoreticians of the new trend in art – Timotheus Vermeulen and Robin van der Accker «Notes on Metamodernism» and «Strategies of the metamodern». More attention is given to scientific research of Anna Vezhbitskaya «Metatext in the text» and Mikhail Yurievich Lotman «Text in the text», which reveals a view on the concept of the metatext in terms of linguistics and literary criticism.

The author touches upon the definition of a new literary trend, highlighting such features of metamodernism as computerization, interactivity and the pursuit of knowledge. The author also notes that a new direction took over from the postmodernism polyphonic and polystylistics, mounting principle and the principle of the game.

The article specifies the use of metatext in modern Russian literature on the basis of Alexey Ivanov's novel «Community». The author draws the reader's attention to the problem of absence of technical means for writing a hypertext novel, that's why such novels as «Community» should be published as paper edition.

Metatext in this novel is expressed in terms of a virtual chat consisting of the messages of the heroes, the links and different sorts of background information that is necessary for deciphering and comprehension of the main text. The author believes that the metatext is presented in the novel as a form of two-text: the coexistence of texts of different levels within a single work that complement and reveal each other – which corresponds to the definition of the metatext concept that was given by Mikhail Lotman.

Considering the results of the conducted research, the author affirms that the metatext phenomenon is transforming along with the changes in literature, adapts to the requirements of the new trend and becomes one of the main tools for the metamodernists writers. The author believes that the technical development of the Internet resources will lead to the further evolution of the literature and the development of metatext. The article can be used as a basis for further studies of the metamodernism and the evolving of the concept of the metatext.

Key words: metamodernism, metatext, hypertext novel, computerization, modern novel.

Т. М. Нікольченко
М. В. Мясоедова

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТАТЕКСТУ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ МЕТАМОДЕРНІЗМУ

У статті розглядається питання про становлення нової літературної течії – метамодернізму, простежується зміна в тлумаченні поняття «метатекст» на основі робіт А. Вежбицької та М. Ю. Лотмана, аналізується використання терміна в сучасній російській літературі на основі роману А. Іванова «Ком'юніті». Також відзначено вплив комп'ютеризації на твори метамодернізму і зазначено можливий розвиток метатексту, пов'язаний з появою гіпертекстового роману.

Ключові слова: *метамодернізм, метатекст, гіпертекстовий роман, комп'ютеризація, сучасний роман.*

УДК 821.161.2-32.09

В. М. Ніколаєнко

МОРАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ МІЖНАЦІОНАЛЬНОГО ПОРОЗУМІННЯ В НОВЕЛІ М. МАТІОС «АПОКАЛІПСИС»

У статті на прикладі представників українського та юдейського етносів проаналізовано моральні імперативи міжнаціонального порозуміння в новелі М. Матіос «Апокаліпсис». Соціокультурна дихотомія «свій»/«чужий» між українцями та євреями насамперед виявляється на релігійному рівні. Підґрунтям функціональності цього явища є релігійні особливості, мовний простір, рефлексивні уявлення особи чи групи осіб.

Ключові слова: *новела, проблема, мораль, образ, дихотомія.*

Поліетнічність Буковини зумовлена історичними соціально-політичними процесами. Крайове суспільство, «по-суті, було конгломератом, де кожна етнічна група і національна спільнота зберігала свої національні особливості, розвивала духовну, матеріальну і політичну культури. Низка етнічних меншин регіону, поряд з етнічною тубільною більшістю, співіснувала поряд і в тісному взаємозв'язку з етнополітичними і етнокультурними надбаннями інших етносів краю. Ці взаємини розвивалися на колективному і персональному рівнях, означуючи об'єктивні та суб'єктивні фактори, які визначали кореляти міжгрупового інтераціоналізму» [3].

На Буковині домінували український і румунський етноси, але зі «значною часткою євреїв» [цит. за : 3]. Соціологічні дані свідчать, що на час перепису населення 1910 р. на цій території проживало понад 102 тис. юдеїв [див. 3].

Питання про особливості співіснування українців і євреїв становить не лише політичний і науково-культурологічний інтерес, а й мистецький. Так, осмислення образів представників єврейської нації маємо як в українській усній народній творчості, так і в художній літературі (до інтерпретації цієї проблеми зверталися письменники-класики: С. Васильченко, В. Винниченко, Є. Гребінка, М. Костомаров, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, С. Руданський, М. Старицький, Леся Українка, І. Франко, Г. Хоткевич, Т. Шевченко, Я. Щоголев; сучасники: Ю. Андрухович, Ю. Винничук, Л. Денисенко, Р. Іваничук, О. Ірванець та ін.). Образ єврея знаходить відображення

і в зарубіжній літературі (О. де Бальзак, В. Гюго, А. Доде, Е. Золя, М. Лермонтов, О. Пушкін, Р. Роллан, Г. Сенкевич, Л. Толстой, А. Франс та ін.).

У фольклорній і літературній традиціях (як українських, так і зарубіжних) єврейська тема трактувалася переважно стереотипно негативно, проте кінець XIX ст. вже ознаменовано розвитком художніх інтерпретацій проблем єврейства. Нові мистецькі версії осягнення долі єврейського народу та його співіснування з іншими націями представлено в сучасному літературному просторі. З цих позицій цікавою й актуальною видається задекларована тема. Варто наголосити, що творчий доробок М. Матіос вивчали І. Волосевич, Т. Дзюба, С. Жила, О. Логвиненко, О. Романенко, Г. Рижкова та ін., досліджуючи переважно прозові твори з різних точок зору, але питання міжнаціонального порозуміння порушується вперше, у чому й полягає **наукова новизна** статті.

Мета дослідження – з'ясувати специфіку художнього осмислення моральних імперативів міжнаціонального порозуміння в новелі М. Матіос «Апокаліпсис». Виходячи з цього, **завданнями** розвідки є аналіз особливостей функціонування дихотомії «свій» / «чужий».

М. Матіос – уродженка села Розтоки (Буковина, Чернівецька область), яке ще називають Тисова Рівня, Тисоваровна, – у новелі «Апокаліпсис» обсервує життя односельчан від початку XX ст. до 1965 р.

Історія Тимофія Сандуляка, який «упав в лежу» [2, с. 36], усезнаючим наратором розкривається крізь призму ретроспективного зображення стосунків із сусідами Машталерами.

На Пісках (дальньому горішньому куті Тисової Рівні), де жили альпійські колоністи, «затесалися три єврейські родини» [2, с. 39] – Шльоми Бухбіндера, Абрама Машталера та Леона Райха. Невдовзі сільський мельник Тимофій Сандуляк перекупив у Абрама сім фальчів землі, де звів будинок і оселився з дружиною.

Перша світова війна, соціально-політичні події наклали свої відбитки на життя Тимофія, його дружини Марії, сусідів Машталерів – усього краю. Абрама, «...який нагодився в Хаїмову корчму по ханукальні свічі...» [2, с. 43] зарубали козаки Черкеського загону, «що стояв постоем у Тисовій Рівні не так довго, як страшно, лишив по собі згадку про грабунки... й забиття євреїв» [2, с. 43]. Естер (дружина Абрама) залишилася з трьома дітьми на руках.

Стосунки між сусідами – Машталеркою й Сандуляками – були рівними, «Як то бува між близькими не за духом, а близькими територіально сусідами» [2, с. 44].

Життя обох родин протікає згідно зі звичаями, законами віри, яку вони сповідують. Але основні заповіді Божі, як православні, так і іудейські, однакові, й однією з них є любов до ближнього.

Горе в сім'ї сусідів привело православну Марію на поріг Машталерової хати, щоб підтримати їх жінка бере участь у обряді під час читання жалобної молитви (Кадіш) по убієнному. Марія допомагає Естер замовити й встановити надгробок на могилі Абрама. Для цього їй довелося працювати разом із старим каменярем Фейгеле Коганом. Згодом, після народження четвертої дитини Естер, допомагатиме її (дитину – дівчинку Хану / Анну) глядіти, а коли Машталерка під політичним тиском змушена буде емігрувати в Румунію, прийме Хану / Анну, як рідну, у свою сім'ю.

Соціокультурна дихотомія «свій» / «чужий» між українцями та євреями насамперед проявлялася на релігійному рівні. Функціональність цього явища «була взаємопов'язаним комплексом релігійних символів, простору мови

повсякденного спілкування, а також рефлексивних уявлень окремої особи або ж певної групи осіб» [3].

Підтвердження цій думці знаходимо на сторінках твору. Скажімо, Шльома Бухбіндер, надрізаючи на знак жалоби по Абраму краї одягу євреїв, важко зітхає, але надрізає край Маріїного кептарика. Різна поховальна обрядовість свідчить не тільки про приналежність до різних релігій, але й говорить про усвідомлення вчинку жінки, як готовність переступити вісь координат «чужий» і розділити біль утрати в межах осі «свій». Марія не знає як поводитися під час читання Кадішу («Довго вагалася, чи сидіти мовчки й мовчки просити свого християнського Бога за убійну душу покійного Абрама, чи все-таки перехреститися» [2, с. 47]. Незнання, а значить і нерозуміння релігійної символіки, виявляється і в епізоді несподіваного запрошення Машталерами, як знак вдячності за надгробок для могили Абрама, на Пурім: «Марія радше була би подумала, що Естер запрошує чоловічу частину Сандулякової фамілії на поминальний Кадіш...» [2, с. 45].

Мовний простір – ще один складник, який також утверджує функціонування опозиції «свій» / «чужий». Показовим у цьому плані є епізод, коли згорьована Естер дякує Марії за міцву: «Хто дякує за мертвого, жінко?!.. – мало не скринула Марія. – ... Міцва по-нашому – це добра справа» [2, с. 48].

Посилюють дихотомію різні уявлення про жалобу: «...Шльома читав молитву по убійному, однак вона не мала в собі звичної для Тисової Рівні розпуки» [2, с. 47].

Проте простежується бажання героїв новели послабити опозицію «свій» / «чужий». Так, Естер попереджає сусіда про небезпеку, яку таїть у собі осика: «Ваші люди кажуть...осику не можна брати на будівництво дому, бо від хвороб уся родина тремтітиме...» [2, с. 41–42]. Марія цікавиться іудейськими святами, звичаями – знає коли святкували «цьогорічний» Пурім, що таке шіва, йорцайт. Естер, Андрея, Фейгеле Коган, розуміючи різницю культур, пояснюють значення слів, свят, звичаїв, написів тощо. Урешті Тимофієві, а згодом Хані / Анні, вдається стерти межі означеної дихотомії.

Наріжним каменем у цьому процесі для Тимофія став вечір по святкуванні малого Пуріма, влаштованого Естер, яка пригостила чоловіка вином. Цитування одного з приписів Талмуда про особливості святкування Пуріма («...випити в Пурім стільки вина, щоб уже не відрізнути проклять Аманові від благословення Мордехаєві...» [2, с. 54]) прискорює, поглиблює, стирає будь-які прояви опозиції «свій» / «чужий» між цими двома представниками різних етносів і, головне, накладає відбиток святості й гріховності: «Тимофієві здалося, що на нього одночасно впали прокляття й благословення всього цього нічного запашного світу... Після цього врешті стався кінець світу. І від того наглого, не передбачуваного й неможливого відчаю єднання непокіненого, на подвір'ї Абрама Машталера, під нічним оборогом і хитрим світом літнього місяця майже вимушено таки побраталися Аман із Мордехаєм...» [2, с. 55]. Ця таємниця гріха спливає на поверхню через соціально-політичні катаклізми – репатріацію буковинського єврейства до Румунії в 1944–1945 рр. («Починалося ще одне велике переселення люду...» [2, с. 58]). Естер змушена звернутися до Сандуляків із проханням прийняти її наймолодшу дочку Хану / Анну «хоч би служницею» [2, с. 59], бо, по-перше, у дівчинки немає шансів на порятунок, по-друге, вона не хоче покидати малої батьківщини, по-третє, ні до кого, окрім сусідів, не зголошується йти: «...Естер... стала на порозі Сандулякової хати... якусь мить мовчки постояла... і раптом сіла просто на підлогу, як сідають юдеї під час жалоби... – Візьміть до себе Хану... Дивилася, немовби пекла простір між Марією й Тимофієм. – Вона майже ваша... спасіть її як свою дитину... » [2, с. 59].

Анна взагалі руйнує дихотомію «свій»/«чужий» – «була... згідливою і совісною» [2, с. 60], Марію називала мамою, а по смерті жінки змінила прізвище на Сандуляк (хоча по батькові залишилася «Естерівною») й прийняла християнство. Ставши на захист України й українства, вона руйнує останню перепону в означеній опозиції: «А В СОРОК ВОСЬМОМУ Анна-Хана – наполовину Машталер, наполовину Сандуляк, замість нарешті вже віддатися за котрогось газдовитого парубка, з двома дівчатами з Пісків пішла до лісу» [2, с. 61].

Свої гріх, біль, тривоги, хвилювання Тимофій виливає в «беззвучну молитву», впавши з того часу «на коліна» перед образами. У передчутті неминучого лиха у Вижниці, у майстерні надгробків Фейгеле Когана, замовив Іллі Русаку, якого «ще Коган учив різець у руках тримати» [2, с. 62], один камінний хрест із двома написами: «“Тимофій Сандуляк син Василя 1880–19...”», а нижче “Анна Сандуляк донька Тимофія 1926–19...”» [2, с. 62], встановив хрест поруч із могилою дружини, завчасно підготувавши місце ще для двох поховань. Звістка про те, що до Вижницького МІБ привезли заарештовану в Бурлечі, в підірваному бункері, поранену молоду єврейку з Тисової Рівні, підірвала здоров'я Тимофія: після інсульту він впав у летаргічний сон, який тривав три роки.

Доживаючи свій вік, чоловік переймався лише одним – чи доглянуті могилки дружини й дочки, чи не позаростали бур'янами, чи не похилилися хрести.

Рішення встановити один надгробок на двох могилах є констатацією життя і смерті, гріха й бажання спокути, єднання й примирення представників різних націй.

Підводячи підсумки в аналізі моральних імперативів міжнародного порозуміння в новелі «Апокаліпсис» М. Матіос, треба наголосити, що вони сфокусовані у фразі, яку Фейгеле Коган витесував на надгробках: «*На світі є три корони. Корона Тори, корона священного служіння і корона Царства. Але над усіма ними – корона доброго імені*» [2, с. 49]. Корону Тори варто розуміти як віру й не надто важливо іудейську чи християнську, бо головні Божі заповіді однакові – вони базуються на любові й повазі до ближнього. Корону священного служіння треба трактувати як служіння рідному народові, корону Царства – життя. Корона ж доброго імені – найважливіша, оскільки вона є свідченням людської суті, духу, його величі.

Цей вислів авторка цитує двічі. Уперше, коли Фейгеле Коган пояснює Марії, що написано на надгробку Абрама Машталера, вдруге, коли сказано, що лише його останню частину – «*Над усіма ними – корона доброго імені*» – він навчив висікати свого учня – українця Іллю Русака. Цей факт ставить головний акцент – взаєморозуміння, повага до ближнього, чуйність і чулість, доброта, душевна щедрість, здатність любити, прощати, усвідомлювати свої помилки, уміння їх виправляти – головні чесноти людини, а, отже, це і є основою міжнародного порозуміння.

У пропонованій розвідці подано аналіз міжнародного порозуміння на прикладі новели М. Матіос «Апокаліпсис», яка є однією із двадцяти семи прозових і віршованих творів книги «Нація» – органічної розповіді про цілу епоху в житті українського етносу. Тож подальші **перспективи** дослідження очевидні.

Список використаної літератури

1. Грабович Г. Єврейська тема в українській літературі XIX та початку XX сторіччя [Електронний ресурс] / Г. Грабович // Історичне Прикарпаття : форум. – Режим доступу : <http://www.history.iv-fr.net/forum/viewtopic.php?p=169> ; Hrabovych H. Yevreiska tema v ukrainskii literaturi XIX ta pochatku XX storichchia [Elektronnyi resurs]

/ Н. Hrabovych // Istorychne Prykarpattia : forum. – Rezhym dostupu : <http://www.history.lv-fr.net/forum/viewtopic.php?p=169>

2. Матіос М. Апокаліпсис // Матіос М. Нація / М. Матіос. – Львів : ПІРАМІДА, 2007. – С. 36–68 ; Matios M. Apokalipsys // Matios M. Natsiia / M. Matios. – Lviv : PIRAMIDA, 2007. – S. 36–68.

3. Монолатій І. Австрійська Буковина : особливості національних, професійних та мовних поділів [Електронний ресурс] / І. Монолатій // Ї : незалежний культурологічний часопис. – 2009. – Число 56. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n56texts/monolatij1.htm> ; Monolatii I. Avstriiska Bukovyna : osoblyvosti natsionalnykh, profesiinykh ta movnykh podiliv [Elektronnyi resurs] / I. Monolatii // Yi : nezaleznyi kulturolohichni chasopys. – 2009. – Chyslo 56. – Rezhym dostupu : <http://www.ji.lviv.ua/n56texts/monolatij1.htm>

Стаття надійшла до редакції .7.11.2017.

V. M. Nikolayenko

**MORAL IMPERATIVES OF INTERNATIONAL NATIONALITY
IN THE SHORT STORY BY M. MATIOS «APOCALYPSE»**

Polyethnicity of Bukovina is due to historical socio-political processes. Ukrainian and Romanian ethnic groups dominated in the Bukovina, but more than 102 thousand Jews lived there. The question of Ukrainians and Jews' coexistence peculiarities is not only political, scientific and cultural interest, but also artistic. In the folk and literary traditions (both Ukrainian and foreign), the Jewish theme was mainly interpreted negatively, but the end of the nineteenth century has already been marked by the development of artistic interpretations in the problems of Jewry. New artistic versions of the Jewish people' comprehension fate and their coexistence with other nations are presented in the modern literary space. From these positions an issue of interethnic understanding is interesting and relevant in the short story «Apocalypse» by M. Matios.

In the short story «Apocalypse» M. Matios observes the villagers' life from the beginning of the twentieth century until 1965.

Timothy Sanduliak's story as an omniscient narrator is considered the issue also from the retrospective image of relations with the neighbors Mashhalery. Both families' life flew in accordance with their customs, the laws of faith, which they professed. But the basic commandments of God, both Orthodox and Jewish were identical and love for one's neighbor was one of them.

Between Ukrainians and Jews the socio-cultural dichotomy «I»/«stranger» is appeared at the religious level. The basis of this phenomenon functionality is religious features, linguistic space, reflective representations of a person or group of individuals.

In the short story «Apocalypse» by M. Matios the moral imperatives of interethnic understanding are focused in the phrase about three crowns – the Torah, the Kingdom and a good name. The first is to be understood as faith and not so important for the Jewish or the Christian, because the main God's commandments are the same they are based on love and respect for your neighbor. The crown of initiatic service must be interpreted as serving the native people, the crown of the kingdom must be interpreted as life. The crown of a good name is the most important, because it is a testimony to human nature, spirit.

This fact lays the main emphasis on mutual understanding, respect for the neighbor, sensitivity and chastity, kindness, spiritual generosity, the ability to love, to forgive, to admit one's mistakes, the ability to correct them are the main virtues of a person, and, therefore, it is the basis of interethnic understanding.

Key words: short story, problem, morality, image, dichotomy.

УДК 821.161.2–3.02”189/191”

О. А. Новицька

ПРОЗА ЯК ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНА ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджено літературні тенденції доби кінця ХІХ – початку ХХ століття. Розглянуто стильові напрями у рамках модернізму, зображувально-виражальні прийоми, процес модифікації усталених жанрових канонів прози.

Ключові слова: модернізм, детермінізм, поетикальні доміанти, декадентизм, неореалізм, жанр, стиль, символізм, натуралізм.

Постановка проблеми. Перенесення акценту із соціального буття індивіда на його духовний світ визначило особливі ознаки української літератури кінця ХІХ – початку ХХ століть, зміни якої супроводжувалися синтезом соціологічної, психологічної, естетичної систем. При збереженні прийомів реалізму поширювалися ідеї модернізму, змінювався характер художнього бачення, оновлювалися принципи художнього моделювання буття. Недовивченість прози даного періоду, невизначеність жанрово-стильових доміант естетичних орієнтирів, недостатня розробленість методики ідентифікації сутнісних структурних ознак реалістичних та модерністських пріоритетів є важливою складовою літературознавчої компетенції.

Актуальність дослідження. Внаслідок того, що проза кінця ХІХ – початку ХХ століття недостатньо репрезентована в українському літературознавстві, виникає функціональна необхідність у системному науковому осмисленні даної галузі. Теоретико-методологічною основою статті стали теоретико- та історико-літературні праці Віри Агеєвої, Ф. Білецького, Л. Гаєвської, О. Галича, А. Гуляка, Тамари Гундорової, І. Денисюка, О. Дорошкевича, М. Жулинського, М. Кодака, Нонни Копистянської, Ю. Кузнецова, Соломії Павличко, В. Поліщука, С. Трофимука, В. Фашенка, В. Филипчука, І. Франка, Наталі Шумило та інших дослідників. До уваги взято також теоретичний матеріал із філософських (М. Бердяєв, Х. Ортега-і-Гассет, Ф. Ніцше), культурологічних (Р. Барт, М. Бахтін, М. Ігнатенко, Ю. Лотман, В. Скуратівський) праць, психологічних студій (Е. Фромм, К. Г. Юнг), феміністичної критики.

Мета статті – репрезентувати об’єктивний історико-літературний огляд прози в широті її художніх характеристик та в контексті розвитку української літератури кінця ХІХ – початку ХХ століття. Реалізація мети передбачає послідовне вирішення комплексу таких завдань:

- простежити еволюцію жанрово-стильових модифікацій у прозописьмі кінця ХІХ – початку ХХ століття;
- з’ясувати основні характеристики малої прози епохи модернізму;
- розкрити характер художнього новаторства у прозі та визначити її місце стосовно тенденцій розвитку української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Художні тенденції мистецької доби кінця ХІХ – початку ХХ століття, основною прикметою якої стає протиставлення десятиліттями закріпленому досвіді реалізму модерністського світобачення, в якому увага переноситься з загального на особистість, її внутрішній світ, у літературу проникає естетизм, умовність, посилюється ліризм, волюнтаризм. У рамках модернізму постають різноманітні стильові напрями (імпресіонізм, символізм, неоромантизм, експресіонізм тощо),

які, на думку Ю. Кузнецова, слід розглядати як «спробу відходу від попередньої традиції, як намагання прокреслити нові шляхи, що ними має розвиватися мистецтво» [3, с. 12].

Перші спроби модернізувати українську літературу належать М. Вороному (альманах «З-над хмар і долин», 1903), М. Коцюбинському та М. Чернявському (альманах «З потоку життя», 1905), а також представникам «Молодої музи» (П. Карманський, О. Луцький, В. Пачовський, С. Твердохліб та інші), «Української хати» (М. Євшан, М. Жук, О. Олесь, М. Сріблянський, А. Товкачевський, Г. Чупринка та інші).

Одночасно з відходом від традицій спостерігається протилежна тенденція – нові літературні напрями збагачують інструментарій попередників. Письменники старшої (Б. Грінченко, Панас Мирний, І. Франко) і молодшої (В. Винниченко, Ольга Кобилянська, М. Коцюбинський, В. Стефаник, Леся Українка, Марко Черемшина) генерації використовують, але по-різному, нові зображально-виражальні прийоми (монтаж, «потік свідомості», асоціативність), умовні засоби (гротеск, парабола, фантастика, алегорія), вдаються до міфологічних образів, переосмислених у дусі часу. Так, за принципом «Нове – це давно забуте старе», у межах художньої системи модернізму з'являються оновлені літературні течії, утворені на основі романтизму (неоромантизм), реалізму (неореалізм). Неореалісти, не сприйнявши принципу буквального «зображення життя у формах життя», визначали свій концептуальний принцип між документальною достовірністю, філософсько-аналітичним заглибленням у дійсність та ліричною стихією. Часто промовиста деталь для них значить більше, ніж розгорнутий за всіма правилами реалістичного письма сюжет. Загалом, неореалізм як стильова течія в українській літературі початку ХХ століття, яка розвинулася з класичного реалізму, називався також соціально-психологічним, романтичним, імпресіоністичним або лірико-психологічним реалізмом.

В основі цього процесу лежить модерністське заперечення матеріалістичного детермінізму в мистецтві, визнання інтуїтивного поруч з логічним шляхом пізнання, індивідуалізму, що накладається на матрицю базового художнього методу, витісняючи окремі принципи й способи осягнення світу. Ясна річ, що кардинальні зміни у способах художнього відображення дійсності не могли не позначитися на стильовій палітрі творів і, що найголовніше, на їхній жанрово-видовій характеристиці. Відбувається позірна модифікація старої жанрово-стильової системи вітчизняного письменства й народження якісно нової, суголосної новітнім мистецьким пошукам епохи *fin de siècle*. Наріжним каменем жанрової системи літератури цього періоду стають так звані «середні» й «малі» епічні форми – повість, оповідання, художній нарис, новела з усіма її модифікаціями (етюд, шкіц, акварель, образок, мініатюра тощо). Становлення нової, динамічної жанрово-стильової системи супроводжувалося змішуванням жанрово-видових ознак різних епічних форм, «розмиттям» усталених жанрових меж, народженням творів, які поєднували різні жанрові ознаки й перебували на межі традиційних прозових форм.

Ідеться про «розхитування» традиційної жанрової системи прозописма. Цей факт не суперечить сучасним літературознавчим концепціям, які осмислюють жанр як динамічну систему, здатну до модифікації й акумулювання визначальних мистецьких тенденцій певного історичного періоду. Так, за слушним спостереженням І. Денисюка, жанр є «...відносно сталістю, здатною до постійного оновлення; це своєрідний акумулятор художнього досвіду у поступі словесного мистецтва, етап і вияв закономірностей його розвитку» [2, с. 7]. Зрештою, не слід забувати й про явище історичної динаміки жанру, його залежності від історичної епохи (цю особливість

жанру й пов'язаною з нею типологією художніх творів відзначали у своїх працях М. Бахтін В. Белінський, О. Веселовський, Гегель, І. Франко,). З цього приводу доречно зауваження М. Бахтіна про історичну еволюцію поняття літературного жанру: «Жанр завжди і той і не той, завжди і старий і новий одночасно. Жанр відроджується й оновлюється на кожному новому етапі розвитку літератури і в кожному індивідуальному творі даного жанру» [1, с. 142].

Найяскравіше процес модифікації усталених жанрових канонів прози кінця XIX – початку XX століття демонструють так звані «малі» епічні жанри – оповідання та новела. Актуалізація цих жанрів, на наш погляд, зумовлена активізацією суспільно-політичного і духовного життя на зламі століть, продуктивною літературною діяльністю представників молодого покоління прозаїків (маємо на увазі насамперед О. Авдиковича, Т. Бордуляка, Грицька Григоренка, Ольгу Кобилянську, М. Коцюбинського, Б. Лепкого, В. Стефаника, Марка Черемшину, С. Яричевського, М. Яцкова, творчість яких, зрештою, і визначила художню ситуацію «традиційне-модерне» в мистецтві), посиленням уваги до внутрішнього світу людини (тенденція до психологізації прози) та осмисленням екзистенціальних основ буття, експериментуванням з різними образотворчими засобами суміжних видів мистецтва (музика й живопис), освоєння естетики західноєвропейського символізму, декадансу, натуралізму, імпресіонізму, експресіонізму тощо. Аналогічні процеси оновлення художнього стилю спостерігаємо й у малій прозі А. Крушельницького.

Жанр новели у визначальних своїх рисах сформувався в українській літературі вже в останнє десятиліття XIX ст. Аналіз зразків новелістичного жанру цього періоду (найпоказовіші в цьому плані автори – О. Авдикович, Т. Бордуляк, С. Ковалів, Д. Макогон, В. Потапенко, В. Стефанік, Марко Черемшина) дозволяє визначити певні критерії, покликані детермінувати систему головних ознак новели. З-поміж основних слід назвати локалізованість дії (як у просторі, так і в часі), максимально обмежену кількість персонажів, наявність гостроконфліктної ситуації зіткнення-протиставлення, нерозгалуженість сюжетної дії тощо. До цього переліку варто додати «єдиний епіцентр думки і настрою», спостережений В. Фашенком ще у 70-х роках минулого століття як один із критеріїв відмежування новели від оповідання та повісті [4]. Однак така система критеріїв жанрового розмежування видається далеко невичерпною, позаяк окреслює лише деякі характеристики сюжету та композиції новели й не враховує стильових модифікацій літературних творів цього періоду. Так, для новелістики (одразу треба зазначити, що термін «новелістика» позначає не лише власне новелу, але й оповідання) початку XX століття характерне доволі відчутне послаблення зовнішньої складової сюжету (сюжетно-подієве начало перестає відігравати вирішальну роль і поступається місцем настрою), зосередження уваги на суб'єктивному переживанні героя, посилення ліричної домінанти, асоціативність викладу, метафоричність образного світу. Показовими у зв'язку з цим були новели «На камені», «Цвіт яблуні», «Він іде!», «Intermezzo», «Сон» М. Коцюбинського, «Молох» Ю. Будяка, «Дев'ята симфонія» С. Яричевського, «Лісовий дзвін», «Танець тіней», «Діточа грудь у скрипці» М. Яцкова, «Битва» Ольги Кобилянської. Головне тут – емоційно-почуттєва складова внутрішньої сфери людини, сфокусованість на складному світові переживанні і рефлексії. Це так звана новела настрою.

Зосередженість письменників на сфері уявлень (спогадах, думках, переживаннях і рефлексіях героїв) у новелістичній прозі суттєво розширює жанрові межі традиційної новели й доповнює її новими видовими формами етюдів, акварелі, образка, мініатюри, ескізу. Останні, до речі, часом називають зразками фрагментарної прози (цей підхід

акцентує в розвідці І. Денисюк на одному критерії: наявність/відсутність «внутрішньої напруги», що відмежовує новелу та фрагментарну прозу, натякаючи таким чином на безфабульність останньої [2, с. 31]). Натомість В. Фашенко кваліфікує такі зразки малої прози як «твори рефлексії», які позбавлені сюжету в традиційному розумінні цього терміна (ланцюжок подій, що призводить до зіткнення персонажів, конфлікту, інтриги), однак будуються на сюжеті як «побудові мислі», що містить, «зосереджуючи мить», певну ідею [5, с. 22]. Зрештою, таке жанрове урізноманітнення малої прози, думається, покликане до життя й самими авторами.

Риси жанрового та стильового новаторства письменників нової генерації вперше відзначив ще І. Франко. Ідеться про його статті «Старе й нове в сучасній українській літературі», «Українсько-руська (малоруська) література» та «З останніх десятиліть ХІХ віку», в яких дослідник окреслив з'яву новаторських тенденцій в письменстві, пов'язаних з творчою активністю Ольги Кобилянської, Б. Лепкого, Д. Лукіяновича, В. Стефаніка, В. Щурата, С. Яричевського. Осмислюючи жанрово-стильові модифікації українського прозописьма початку ХХ століття, І. Франко завважує його характерні риси (поглиблення психологізму, лаконізм оповіді, довільність і фрагментарність композиції, відсутність докладних описів), пов'язуючи їхню появу із західноєвропейськими мистецькими тенденціями. Так, в статті «Українсько-руська (малоруська) література» наявне вельми характеристичне спостереження: «Тільки наймолодше покоління не було під його прямим впливом [тут ідеться про вплив “народовської” і “москофільської” ідеологій. – О. Н.], але воно, черпаючи свої стимули прямо із західноєвропейських напрямів імпресіонізму та неоромантизму, прозваного *per nefas* [осудливо. – О. Н.] декадентизмом, іде далі дорогою, прокладеною у нас впливом Драгоманова» [6, с. 87]. Подібна атестація є, очевидно, вельми промовистою йне потребує коментарів. Слід звернути увагу лише на підкреслене Франком тяжіння молодих письменників до зразків європейської мистецької практики з її вкрай різноманітними поетикальними домінантами й тематичними вимірами, доволі помітним нахилом до естетизації художнього письма, філософською й психологічною заглибленістю.

Отже, мала проза являє собою складне й багатогранне явище, що інтегрує філософсько-естетичні уявлення й світогляд, а також мистецькі, суспільно-політичні та морально-етичні пошуки зламу ХІХ – ХХ віків. Виступаючи органічною складовою української літератури, художня практика письменників сприяла збагаченню вітчизняного письменства новими темами, образами і жанровими формами, розширенню меж традиційного реалізму, оновленню художньо-стильової палітри.

Перспективною даного дослідження вважаємо науковий аналіз внеску творчого доробку письменників епохи кінця ХІХ – початку ХХ століть у формування й становлення неореалізму з його яскравою стилістикою, оригінальною поетикально-стильовою та естетичною системою.

Список використаної літератури

1. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского / М. Бахтин. – Москва : Советский писатель, 1963. – 279 с. ; Bakhtin M. Problemy poetiki Dostoevskogo / M. Bakhtin. – Moskva : Sovetskiy pisatel, 1963. – 279 s.

2. Денисюк І. О. Жанрові проблеми новелістики / І. О. Денисюк // Розвиток жанрів в українській літературі ХІХ – початку ХХ століття : зб. наук. пр. / відпов. ред. М. Т. Яценко. – Київ : Наук. думка, 1986. – С. 6–49 ; Denysiuk I. O. Zhanrovi problemy novelistyky / I. O. Denysiuk // Rozvytok zhanriv v ukrainskii literaturi ХІХ – pochatku ХХ stolittia : zb. nauk. pr. / vidpov. red. M. T. Yatsenko. – Kyiv : Nauk. dumka, 1986. – S. 6–49.

3. Кузнецов Ю. Б. Імпресіонізм в українській прозі кінця XIX – початку XX століття : проблеми естетики і поетики / Ю. Б. Кузнецов. – Київ : Зодіак – ЕКО, 1995. – 304 с. ; Kuznetsov Yu. B. Impresionizm v ukrainiskii prozi kintsia XIX – pochatku XX stolittia : problemy estetyky i poetyky / Yu. B. Kuznetsov. – Kyiv : Zodiak – EKO, 1995. – 304 s.

4. Фащенко В. Із студій про новелу : Жанрово–стильові питання / В. Фащенко. – Київ : Радянський письменник, 1970. – 215 с. ; Fashchenko V. Iz studii pro novelu : Zhanrovo–stylovi pytannia / V. Fashchenko. – Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 1970. – 215 s.

5. Фащенко В. Новела і новелісти (Жанрово–стильові питання (1917–1967 pp.)) / В. Фащенко. – Київ : Радянський письменник, 1968. – 264 с. ; Fashchenko V. Novela i novelisty (Zhanrovo–stylovi pytannia (1917–1967 rr.)) / V. Fashchenko. – Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 1968. – 264 s.

6. Франко І. Я. Українсько–руська (малоруська) література // Франко І. Я. Зібрання творів у 50–ти т. / І. Я. Франко. – Київ : Наук. думка, 1984. – Т. 41. – С. 74–101 ; Franko I. Ya. Ukrainsko–ruska (maloruska) literatura // Franko I. Ya. Zibrannia tvoriv u 50–ty t. / I. Ya. Franko. – Kyiv : Nauk. dumka, 1984. – Т. 41. – С. 74–101.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2017.

O. A. Novitskaya

**PROSE AS HISTORICAL AND THEORETICAL PROBLEM
OF UKRAINIAN LITERATURE**

AT THE END OF XIX – BEGINNING OF XX CENTURY

This article is dedicated to the study of prose in the context of dominant tendencies of Ukrainian literature development at the end of XIX – beginning of XX century and receptive dimensions of modern literary criticism.

The author considers the ideological and axiological principles of belles lettres understanding of reality by writers, aesthetic nature of their works; form and plot unity of prosaic texts are traced. Genre and style peculiarities and modifications of minor prose of the given epoch are studied; the problem – thematic, plot and compositional variety of writers' works is analysed. The place and role of legacy of writers in literary process of the period of early Ukrainian modernism is defined.

The analysis of minor forms of prose, thematic field of which gender is formed, social and routine, moral and ethical problems – all this gives evidence of authors' search of their identity, the ways of creative self-realization in accordance with conceptual principles of the epoch. The given motives of writers' works reflected to the inside feelings and experiences of heroes are present as intertextual inclusions in prose of M. Kotsubinskiy, V. Stefanik, P. Mirniy, L. Ukrainka, O. Kobilianska and other writers at the turn of XIX – XX centuries.

The prose of the given period has a great variety of intra-genre modifications: essay, feuilleton, short story, story, novel. The works demonstrate exceptional multidimensionality of their inner structure, style diffusion, eclecticism of belles lettres methods and ways to achieve reality; the motives of “true morals” appear, which form counterbalance and alternative to moral chaos. Syncretic interaction of aesthetic paradigms of neorealism with impressionism, expressionism, symbolism is observed in prose.

Significant for prose is not only deep comprehension of social-psychological and cultural-historic determination of person's consciousness and deals, but also creation of new belles lettres methods corresponding to motivation of the hero's behavior.

The paper defines the ideological and axiological background of the writer's artistic understanding of the reality and aesthetic nature of creativity. The unity of the form

and contest of prose texts is determined. The genre and style features and modifications small and middle forms of prose are considered. The problem-thematic, plot and compositional diversity of the writers' works is comprehended. The intertextual links of those prose with other Ukrainian authors' works of this period are analysed.

The place and role of prose creative works in Ukrainian literary process at the turn of the century are highlighted.

Key words: *syncretism, modernism, genre modifications, style, short story, essay, story, novel, cessation, realism, neorealism.*

УДК 821.112.2.09

О. В. Околович

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ АВСТРІЙСЬКО-НІМЕЦЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ПРОСТОРУ

Мистецька спадщина австрійських та німецьких авторів, які жили і творили у ХХ столітті, мають достатньо творчого літературного потенціалу для подальшого розвитку і творчості поетів та письменників Австрії та Німеччини, а також впливу на інші літератури, зокрема, і українську на початку ХХІ століття.

Ключові слова: *література, взаємодія, німецько-австрійський літературний простір, поетика, дискурс, самобутність, індивідуальне, різноманітні впливи, традиції, ідейно-емоційний зміст.*

Постановка проблеми. Кожна література розвивається не тільки на основі власних традицій, її творчі сили стимулюються різними формами літературних надбань інших народів світу. У зв'язку з цим видається важливим з'ясувати сутність реального взаємозв'язку мистецького життя тої чи іншої країни як її неодмінної ознаки з одного боку і структури тексту та якості його рецепції – з іншого. **Метою** статті є представлення теоретичного осмислення даної теми, зорієнтованої на сучасний доробок літературознавства, поетики історичних та художніх особливостей.

Актуальність теми статті зумовлюється потребою впорядкування поняттєво-категоріального апарату, пов'язаного з неоднозначними трактуваннями австрійської літератури ХХ століття та її особливостей, вагомістю звучання її малих епічних творів «як об'єкта недостатньо осмисленого масиву» [4, с. 15]. Прояви зовнішніх та внутрішніх конфліктів, пов'язаних з впливом середовища на митця й навпаки, відіграють у літературному процесі ХХ століття фундаментальну роль. Літературна наука, особливо за останні десятиріччя, приділяє багато уваги проблемам літературних взаємодій. Активно працюють у цьому напрямі австрійські та німецькі літературознавці, висвітлюючи у своїх працях не тільки історико-літературний процес, зв'язки із європейськими літературами, з творчістю великих світових письменників, але і спробою охопити різноманітні форми літературної інтерпретації у ствердженні естетичних принципів народності тощо.

Прояви зовнішніх та внутрішніх конфліктів, пов'язаних з впливом середовища на митця й навпаки, відіграють в літературному процесі ХХ століття фундаментальну роль.

Основою такої роботи є смисл інтерпретативної можливості осмислити стан як культурологічного, так і естетичного дискурсів. Образ людини у творчості Т. Бернгарда, зокрема у прозі, вписується у систему свого духовного світу, традицій австрійської літератури ХХ століття. Разом з тим, творчість Т. Бернгарда охоплює чималий матеріал для постанови концептуально новаторських питань та характеристики генологічної парадигми і проблеми рецепції австрійської прози.

На зламі ХХ – початку ХХІ століття особливої значимості набуває становлення концептуально нового етапу міжкультурного діалогу. Зокрема, австрійське художнє ядро є постійним мистецьким началом, яке властиве літературному процесу, що виокремився на початку ХХ століття у геополітичному просторі між Рейном-Віслою-Дністром. У науці ведеться дискусія: чи існує австрійська література як суб'єктивна величина. Зокрема, цю думку стверджує Д. Затонський «Австрійська література існувала, австрійська література існує. Це своєрідний, специфічний культурний регіон – повний суперечностей, але ж ніяк не позбавлений значимості. І він не поглинається літературою німецькою, не розчинається в ній» [3, с. 255]. Таке розуміння особливостей взаємодії австрійської та німецької літератур є основою для продуктивної реальності та у поєднанні з інноваціями розгорнутого творчого дискурсу створює нові акценти в інтерпретації літературно-історичних подій та літературних постатей. Це стосується австрійської малої прози та її самотньої стилістики ХХ століття. Зокрема, йдеться про кваліфікацію виникнення альтернативних форм німецькомовного культурного й літературного спрямування, яким користувалися саме австрійські автори.

Особливістю австрійської малої прози у ХХ столітті є органічне переплетіння діахронічно-типологічної функції традиційних сюжетів, образів, мотивів на фоні різних стильових пошуків, які віддзеркалюють особливості письменства на суспільство довоєнного і післявоєнного періодів. Зокрема, більшість австрійських письменників вважали, що митці повинні розкрити глибинні особливості природного поступу з вимогами та викликами часу.

Характерною самотністю австрійської малої прози є те, що вона «...виготворила у ХХ столітті цілісну жанрову систему зі своєю внутрішньою змістовою структурою. Вона позначена смисловими зміщеннями, традиційними, новаторськими та експериментальними пошуками. В її основі – місткі структурно-композиційні співвідношення фактів, подій, тенденцій, закономірностей, що супроводжуються характерними показовими проникненнями, «відкритими», «напіввідкритими», «затіненими» ознаками. Вони творять індивідуально стильову визначеність у художній тканині новелістики» [4, с. 15]. Це, зокрема, Г. Андрес, К. Баєр, М. Брод, Е. Новак, Р. М. Рільке, Е. Фрід, А. Шпіндлер та ін. У часи Австро-Угорської монархії, до якої належали представники різних народів, були своєрідними «донорами збагачення німецькомовного масиву художнього письма [4, с. 15]. Концептуально вагомимі позиції впливають з моделювання поліваріантного і єдиного культурного простору на землях Австро-Угорщини, де поєднувалися різноманітні впливи, традиції, які характеризували ідейно-емоційний зміст у літературі та мистецтві того чи іншого народу.

Так, австрійська проза ХХ століття характеризується особливістю вагомимих рис внутрішньої організації тексту навколо первинної ідеї. У творчому доробку австрійських авторів на прикладі творчості Альберта Штіфтера (1805–1868) прослідковується «...паралельне уявлення про домислення власних версій розуміння природи світу». Відомі новели цього автора «Польові квіти», «Стрункий ліс» та ін. – це «загрунтовані на австрійських реаліях, колористичних поєднань світла і темряви –

меланхолійний настрій, який проявляється у міжлюдських взаєминах на рівні поєднання альтруїзму і егоцентризму, впевненості і страху та виражається у згустку довір'я і недовіри, прихильності й ненависті» [4, с. 15]. Поступово творчість А. Штіфтера допомогла австрійській літературі дати широкий імпульс до якісного перетворення і формування національних критеріїв.

Для творчості австрійського письменника Томаса Бернгарда (1931–1989 рр.), одного з найбільш помітних австрійських письменників ХХ століття, характерна модель індивідуалізованого сприйняття дійсності усєї німецькомовної літератури. Автору притаманне особливе специфічне висвітлення тих художніх тенденцій і закономірностей, які розвиваються і є визначальними у контексті жанрово-тематичних чинників австрійської національної культури: виокремлення індивідуалізованого сприйняття дійсності суспільного та державного організмів. Помітний вплив Т. Бернгард вніс у творчість Гюнтера Грасса (лауреат Нобелівської премії за 1999 р.). Тут прослідковується логіка взаємозв'язку традицій та новаторства. Проте рання творчість Т. Бернгарда у 50–ті роки не мала впливу на розвиток літератури в цілому (недовершеність мистецьких ходів, будова сюжетних ліній, заснованих на новаторських реаліях («Божевільна Магдалена» 1953 р.), «Сім ялинок, що означають світ» (1953 р.), «У годину смерті» (1958 р.), «Материнська місцина» (1954 р.), «Під путами місяця» (1958 р.) та ін. Проте це перші кроки письменника на арені становлення австрійської літератури. На цей час заслуговують на увагу твори таких авторів як: Гюнтер Грасс, Гайнріх Белль та ін.

З огляду вивчення австрійсько-української міжлітературної взаємодії та розширення її перспектив, рецепція творчості Т. Бернгарда містить такі передумови, які можуть виявити нову модель розвитку діалогу (сміслового наповненість, незвична форма подачі життєвого матеріалу за допомогою максимально поглибленого психологізму) неспоріднених літературних систем. Варто відзначити, що на сьогодні питання про місце Т. Бернгарда у німецькомовному літературному процесі ХХ століття українськими літературознавцями ще недостатньо вивчене. Проте, український літературознавець Т. Гаврилів спричинився до перекладу драматичних творів австрійського письменника українською мовою упродовж 1999-2008 рр. Йдеться про книжки: «Старі майстри; Елізабет III: комедія; Катма комедії», «Іммануїл Кант та інші п'єси», «Площа героїв». Автор перекладу зазначає, що «Драматургія Бернгарда – це постійне фронтальне зіштовхування мистецтва і міщанства, п'єси і політики. Це неодмінна проблематизація теми «свобода мистецтва», це неодмінне загострення, схоже на загострення латентної хвороби, це радикальний консерватизм – я б сказав, навіть, аристократизм – приватних обставин і публічних стосунків, з одного боку, і радикальна ритмізація синтаксичних структур – з іншого. П'єси Бернгарда, недоцінені літературою – і театрознавством, зрештою як і весь Бернгард, ввійшли в канон сучасного австрійського і німецького театру» [2, с. 6].

Перу Т. Гавриліва належать різножанрові зразки спадщини Т. Бернгарда, однак виділяється якраз драматургія. Дослідники творчості Т. Бернгарда Л. Кравченко та Н. Ольховська [6, с. 49–57] здійснили помітний внесок у розвиток бернгардознавства в Україні. Проте художній досвід письменника щодо творення малих форм поки що детально не вивчено.

Австрійські та німецькі дослідники досягли значних успіхів у галузі дослідження творчості Т. Бернгарда. Вона імпує різноманітністю інтерпретаційних підходів, і дослідники Вальтер Вайсс, Ганс Геллер, Еріх Йоосса, Інґрід Петраш, Леонгард Фюст та ін. зробили помітний внесок у розвиток художнього соціально-психологічного

моделювання дійсності Т. Бернгардом та у творчі настанови його естетично-філософського дослідження [7, с. 158–179].

Важливе місце у становленні центральних ліній австрійської малої прози ХХ століття має фейлетон, який зароджується за правління Марії Терезії (1717–1880). Цей жанр розкривав пасивність діяльності носіїв тогочасного суспільства, оскільки фейлетону властива медитативність, зокрема наявність ідейно-емоційної напруги між предметами первинного та вторинного рівнів. Це уможливило зміцнення уваги між внутрішнім світом, спостереження стану душі між конкретною особою у творах таких письменників: Артур Шніцлер, Райнер Марія Рільке, Штефан Цвайг. Особливість їхньої творчості полягала у поєднанні протилежних та конфліктуючих між собою сторін. Це дало можливість заглибитись у психіку людини з точки зору науки. Проникнення у людську душу є властивою ознакою психологізму, що привело до концентрації образності. Як доводить дослідниця О. Бродська, проникнення в людську душу є властивою ознакою психологізму, що привело до «концентрації образності: «Знаковими для цього явища в австрійській прозі постають герої, які провадять пасивний спосіб життя в суспільстві, зосереджуючись виключно на досягненні благ на користь окремого індивідуума. Коли йдеться про тип персонажа-інтроверта, готового або змиритися з загальним настроєм занепаду, або ж долучитись до прискорення цього процесу, то, приміром, Р. М. Рільке та А. Шніцлер зримо оновили палітру художньої мови» [1, с. 102].

Творчість Р. М. Рільке закономірно стала предметом ґрунтовного зацікавлення багатьох дослідників упродовж останніх десятиліть. Критики та перекладачі не минули теми літературного зв'язку М. Рільке та України. Р. М. Рільке як видатний австрійський майстер слова втілює свої самобутні художні творіння, мистецькі спостереження на різні «осмислення життєвих явищ як у поетичних, так і прозових творах» [5, с. 30]. Василь Стус започаткував у свій час нову рецептивну установку щодо сприйняття поезії німецькомовної художньої спадщини, яка охоплює в часі кілька століть творчості [5, с. 35]. Розвиток і специфіка австрійської літератури другої половини ХХ століття характеризується інноваціями на рівні експериментів щодо мови і художнього мислення. Ще в 50–х роках вони були характерні для «Віденської групи»: «У контексті визначальних жанрово-тематичних чинників саме малої прози провідні носії цього літературного угруповання тільки опосередковано спонукали до її модифікації, зосереджуючись передусім на впровадженні новацій у драму та поезію» [4, с. 17]. Концентрована увага на мові як виражального засобу, якому властива не тільки гносеологічна функція щодо реальності, а й як матеріалу на рівні ознаки функціоналізації, посутньо проявилася в творчості багатьох авторів: Петера Гандке, Петера Розая, Гергарда Рота та ін. – з одного боку, та про радикальні мовленнєво-експериментальні конструкції Ганса Карла Артманна, Франса Йозефа Черніна та ін.

Конфлікти між дійсністю і мрією, взаємини персонажів з іншими й усвідомлення свого внутрішнього ества, а звідси – відповідне моделювання художньої реальності передбачає розширення жанрових меж творів. Відбувається вияв індивідуального письма при модифікації жанрів малої прози у творчості Ганса Карла Артманна.

Мабуть, австрійська мала проза не прагнула відставати від творчих сучасних пошуків, які характерні для творчої манери німецьких творців.

Аналогічні теми знаходимо в австрійській малій прозі, особливо, коли мова йде про історичну тематику в іронічному плані: оповідання «Побачення» Ріхард фон Шаукала (1906 р.), новела «Підкорення Сараєва» Густав Майрінка (1913 р.) [4, с. 23]. Сутність ідентичності австрійської літератури як окремого ядра в німецькомовному ареалі безпосередньо пов'язана з історичним розвитком Австрії.

Історичний момент 1955 року висунув на передній план проблему духовних змагань на рівні їхньої однаковості. Після Другої світової війни, на відміну від першої Австрійської Республіки (1918–1938) найголовнішим для народу було зміцнювати національну свідомість. Як результат – концептуальні виразні зміни суспільства, що зумовили економічне зростання і міжкультурний діалог. Це позитивно вплинуло на розвиток і поширення тенденцій літературного процесу. У загальному німецькомовному просторі помітну роль почали відігравати австрійські автори: Фелікс Браун (1885–1973), Рудольф Генц (1897–1987), Еріх Фрід (1928–1988), Конрад Баєр (1932–1964). Не всі творці одночасно ототожнювали себе з австрійською літературою, що спостерігається і по нині. Ця обставина має своє пояснення: австрійські письменники перебували на різних рівнях німецькомовного алгоритму. Цехарактерно для читача, для літературної критики, для літературознавства Австрії.

Отже, спільність мови містить вагому залежність від добре розвинутого видавництва у Німеччині, що закономірно спричиняє вплив як на письменника, так і на їхніх критиків. Теоретико-літературна спадщина, завдяки широті художніх пошуків та різноманітних стильових варіацій, детальний аналіз фактологічного матеріалу дають можливість зробити висновок про те, що плодотворність вивчення австрійської літератури має свою специфіку.

Комплексний і систематизований аналіз жанрової природи австрійської малої епічної форми ХХ століття, розкриття її сутності і функцій у літературному процесі, новий підхід до жанрової концепції дозволяють вважати художні здобутки австрійських письменників самобутнім мистецьким явищем. Це привертає увагу художніми ідеями, жанрово-стильовими модифікаціями, оригінальними зображально-виражальними засобами, індивідуальними образними особливостями.

Інтенсивний німецько-австрійський культурний простір спричинив животворні ознаки в обох національних літературних системах. Отже, виникає необхідність вивчення основ австрійського письменства у контексті німецького літературного простору.

Список використаної літератури

1. Бродська О. Артур Шніцлер : стилістика творчості / О. Бродська // Новітня філологія. – 2007. – № 8 (28). – С. 102–113 ; Brodska O. Artur Shnitsler : stylistyka tvorchosti / O. Brodska // Novitnia filolohiia. – 2007. – № 8 (28). – S. 102–113.
2. Гаврилів Т. Велкам Кант ту Америка, або Американська подорож чистого розуму / Т. Гаврилів // Бернгард Т. Іммануїл Кант та інші п'єси / Т. Бернгард ; перекл., передм., прим. і концепція вид. Т. Гаврилів. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – С. 5–15 ; Havryliv T. Velkam Kant tu Ameryka, abo Amerykanska podorozh chystoho rozumu / T. Havryliv // Bernhard T. Immanuil Kant ta inshi piesy / T. Bernhard ; perekl., peredm., prym. i kontsepsiia vyd. T. Havryliv. – Ivano-Frankivsk : Lileia-NV, 2002. – S. 5–15.
3. Затонський Д. Чи існує австрійська література? // Затонський Д. Шлях через ХХ століття (Статті про німецькомовні літератури) / Д. Затонський. – Київ : Дніпро, 1978. – 301 с. ; Zatonyskyi D. Chy isnuie avstriiska literatura? // Zatonyskyi D. Shliakh cherez XX stolittia (Statti pro nimetskomovni literatury) / D. Zatonyskyi. – Kyiv : Dnipro, 1978. – 301 s.
4. Зимомря І. Австрійська література: моделі рецепції тексту : моногр. / І. Зимомря. – Дрогобич-Тернопіль : Посвіт, 2009. – 215 с. ; Zymomria I. Avstriiska literatura : modeli retseptsii tekstu : monohr. / I. Zymomria. – Drohobych-Ternopil : Posvit, 2009. – 215 s.

5. Кравченко Л. Райнер Марія Рільке і Василь Стус: особливості поетики / Л. Кравченко // Слово і час. – 2003. – № 9. – С. 30–35; Kravchenko L. Rainer Mariia Rilke i Vasyi Stus: osoblyvosti poetyky / L. Kravchenko // Slovo i chas. – 2003. – № 9. – S. 30–35.

6. Кравченко О. Томас Бернгард і сучасна Австрія / О. Кравченко // Всесвіт. – 1989. – № 5. – С. 49–57; Kravchenko O. Tomas Bernhard i suchasna Avstriia / O. Kravchenko // Vsesvit. – 1989. – № 5. – S. 49–57.

7. Bernhard T. Der Schweinehütter / T. Bernhard // Stimmen der Gegenwart / hrsg. von H. Weigel. – Wien : Herold, 1956. – S. 158-179

Стаття надійшла до редакції 30.10.2017.

O. V. Okolovych

SPECIAL DEVELOPMENT FEATURES OF THE AUSTRIAN-GERMAN LITERATURE SPACE

The artistic heritage of the Austrian and German authors who lived and created in the 20 th. century, have enough creative literary potential for the further development and creative work of the poets and writers from Austria and Germany, as well as it has influence on literatures, in particular Ukrainian. The theoretical and literary heritage by virtue of width of the arts search, various characteristics of the period, detailed analysis based on facts makes us draw a conclusion that prolific potential of the Austrian literature study has its specific character. The freshness of the article's subject matter is stipulated by the need to arrange a conceptual-categorical apparatus connected with a non-simple-valued nterpretation about the Austrian literature of the 20 th. Century and its special features, the perception significance of its small epic works "as the object of the not enough comprehended units". The aim of this work is to define the interpretation possibility in order to determine comprehend the present state of culturological and the aesthetic discourses.

There appears the necessity of study the Austrian written language in the context of the German literary space.

The artistic image of the human in creative work of T. Bernhard, in particular in prose, enters into the system of the inner world and traditions of the Austrian literature of 20 th. century. In addition to that the creative work of T. Bernahrd encloses rather big material to ask conceptual innovatory questions and characteristics of a genealogical paradigm and the reception problem of the Austrian prose.

The creative work of T. Bernhard is determined by the search of the most felicitous reception model, it means transformation of the life experience as the formation preconditions of an artistic particularity of his characters and the model of individualized reality reception of the art. The interest to the text structures of different cultural and ideological practical work firmly established sense concepts and stereotypes, combination of the universally adopted rhetorical receptions, conventional construction ways of the plot line.

Manifestations of the inner and outer conflicts connected with an influence of the surrounding upon the artist and vice versa play fundamental role in the literary process of the 20 th. century.

Key words: *literature, interaction, German-Austrian literature space, poetics, discourse, originality, individual, different influences, traditions, high-minded and emotional content.*

УДК 82–31.091"195"

І. О. Подгурська

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АНТИУТОПІЧНОЇ ПРОЗИ
ДЖ. ОРВЕЛЛА І Б. ПІЛЬНЯКА («СКОТНИЙ ДВІР», «ЖЕНИХ ОПІВНОЧІ»)**

У статті розглянуто антитоталітарний пафос прози Дж. Орвелла і Б. Пільняка, здійснено порівняльний аналіз основних методологічних засобів реалізації авторської позиції щодо реалій тоталітарного суспільства, виявлено як схожі риси, так і їх відмінності у створенні художнього образу тоталітаризму в творчості письменників, показано їх значення у формуванні опозиційно-гуманістичного напрямку в радянській та світовій літературі першої половини ХХ століття.

Ключові слова: тоталітаризм, опозиційно-гуманістичний напрям літератури, проблематика, антиутопія, ідеологія.

Перша половина ХХ століття увійшла в світову історію як непростий і багато в чому трагічний час. Так, у 1914 році Європу охопила Перша світова війна, яка суттєво вплинула на політичний і територіальний склад багатьох держав, і під час якої всю світову громадськість потрясли події, пов'язані з кривавою більшовицькою революцією в Росії, що спричинила не лише вбивство царської сім'ї та крах царизму в країні, але і призвела до поступового формування нового історико-культурного феномену. Він отримав назву «тоталітарний режим» і кардинально вплинув на всі сфери суспільного життя. Здійснюючи спробу реалізувати соціальну утопію за допомогою тотального контролю над життям людини і суспільства, тоталітарний режим проголосив безумовний пріоритет державних інтересів над інтересами особи. При цьому тоталітарна держава претендувала на всю людину, на весь її внутрішній світ. А майже два десятиріччя потому світ вразила нова трагедія – друга світова війна, викликана формуванням тоталітарних режимів у фашистській Німеччині і Італії. Весь світ зіткнувся із загрозою тотального поневолення як фізичного, так і духовного.

Відповіддю на таку агресію стала «інакомисляча література», яка правдиво змальовувала й осмислювала драматичні стосунки між тоталітарним суспільством і людиною, що, зазвичай, носили характер прихованого конфлікту. Духовний стан людини тієї пори дуже точно відтворили у своїх творах Є. Замятін «Ми» (1920), Г. Уеллс «Росія уві млі» (1920), О. Хакслі «Прекрасний новий світ» (1932), Е. Хемінгуей «По кому подзвін» (1940), М. Булгаков «Майстер і Маргарита» (1940), А. Кестлер «Ніч ополудні» (1940), О. Солженіцин «Раковий корпус» (1969) та багато інших письменників, які не могли мовчати про жорстоку правду. А тюрми й заслання, скеровані на придушення протестного голосу художньої інтелігенції, тільки стимулювали народження справжньої, опозиційно-гуманістичної літератури.

В період безпосереднього формування тоталітаризму одним з перших, хто найбільш прозорливо відчув симптоми наближення культу особи, був Б. Пільняк, який опублікував декілька антитоталітарних творів, серед яких ми хотіли б виділити маловідоме, навіть серед літературознавців, оповідання «Жених опівночі» (1925 р.). А в 1945 році, в період сформованої сталінсько-гітлерівської тиранії, в Англії була надрукована і досить швидко стала всесвітньо відомою повість Дж. Орвелла «Скотний двір». Обидва ці твори, написані в жанрі антиутопії, алегорично зображували післяреволюційну радянську дійсність, оголошуючи хаос, руїну й аморальність, до яких призвів пануючий устрій. Саме ці літературні твори є **об'єктом** даної статті.

Дослідження виконане в рамках реалізації комплексної наукової теми «Закономірності розвитку та взаємодії європейських літератур в ХХ ст.». Метою дослідження є здійснити порівняльний аналіз повісті Дж. Орвелла «Скотний двір» і оповідання Б. Пільняка «Жених опівночі», розкрити їхній антитоталітарний пафос і прогностичний характер; визначити місце і значення цих творів як у творчості письменників, так і в літературному процесі першої половини ХХ століття.

Розв'язання поставленої мети вимагає вирішення цілої низки пов'язаних з нею завдань: усебічно дослідити проблематику та поетику повісті Дж. Орвелла «Скотний двір» і оповідання Б. Пільняка «Жених опівночі» з метою визначення спільних суспільно-ідеологічних і етико-естетичних доміант авторської свідомості; показати роль цих творів у формуванні соціально-критичної концепції постреволюційної радянської дійсності в світовій літературі; порівняти антиутопію «Скотний двір» і «Жених опівночі» з іншими роботами цього жанру; дати сучасну, науково-об'єктивну оцінку художньої творчості Б. Пільняка і Дж. Орвелла та визначити їхній внесок у формування опозиційно-гуманістичного напрямку в світовій літературі першої половини ХХ століття.

Творчість Б. Пільняка через тривале замовчування досить довго залишалась маловідомою широкому колу читачів та недостатньо вивченою фахівцями. Вона привертала увагу таких дослідників, як Б. Андронікашвілі-Пільняк, О. Бабкіна, Н. Грякалова, І. Кирилова і В. Крючков. Великий інтерес для нашого дослідження мають наукові праці далекого зарубіжжя, де публікація творів Пільняка та їхнє вивчення не припинялися і в роки замовчування автора на батьківщині, зокрема монографії таких науковців, як Т. Едвардс, Д. Кассек, В. Рек і С. Юрак. Особливий інтерес становить стаття німецького дослідника Д. Кассек «Оповідання Бориса Пільняка «Жених опівночі» (1925): спроба аналізу» [2], яка стала єдиною науковою розвідкою забутого твору Пільняка. Всесвітньо відомій повісті Дж. Орвелла присвячено немало студій, але в нашій статті вперше проводиться компаративістський аналіз цього твору з творчим доробком Б. Пільняка.

Не зважаючи на те, що оповідання Пільняка і повість Орвелла були написані у різних країнах та в різні періоди світової історії, між ними багато спільного не лише на рівні проблематики, а й поетики. Так, обидва твори отримали від письменників подвійну назву. «Жених опівночі» до публікації мав назву «Це не казка», що одразу давало здогадливому читачеві натяк на реальний політичний підтекст зображених подій. А «Ферма тварин» дістала протилежну пільняківській підназву «Казка», яка, однак, справляла той самий ефект. Бо, як відомо, нарочите спростування часто служить надійнішим доказом достовірності факту, що заперечується.

В оповіданні «Жених опівночі» здійснена спроба парадигматичного аналізу державної моделі, заснованої на бездумному підпорядкуванні всіх членів цього товариства їхнім Батьку і Матері, при цьому читач не одразу розуміє, що йдеться про державу термітів. «Уживаються прийняті в людському суспільстві номінації, організаційні форми життя описуються в соціологічних термінах (професії, соціальна градація та ін.)» [2, с. 171]. Перед нами з'являється безособовий деспотичний соціум, що існує в підземеллі, де в досконалому мороці «за лабіринтами підземних ходів, зал, комор, спалень була кімната Матері». Мати і Батько – це деспотичні правителі держави. У їхньому описі відчувається оціночна перспектива розповідача: «чудовисько лежало посеред залу, настільки товста, що спина її торкалася стелі, нерухома, сліпа, зелено-білотіла, сира, пітна» [4, т. 3, с. 207]. Усередині держави очевидна стратифікація – Мати / Батько (зухвалі асоціації з образом «Добродійника» у Замятіна); інженери; солдати і робітники; каліки і раби. І «в стороні від великих доріг і провулків – на бійнях

– солдати вбивають» представників останньої групи. Поряд з цими злочинами розташовані «грандіозні будівництва», «нові і нові споруди». Існування держави обривається раптовою смертю Матері і подальшим взаємним знищенням термітів.

В повісті «Ферма тварин: Казка» Орвелл також відтворює усі ознаки тоталітарної державної моделі, яка поступово запанувала в соціумі тварин після їхнього бунту і захоплення влади. По-перше, це «тоталітарна утопія, що реалізується у формі ідеології» [1, с. 148]. В повісті вона базується на принципах, яким навчив звірів перед смертю благородний боров на ім'я Старий Майор, і з яких пізніше було сформульовано філософію анімалізму. Ці «заповіді» оголошували людину ворогом тварини, проголошували відмову від усього людського і рівність усіх тварин. Обов'язковою умовою формування тоталітарної ідеології є культ вождя, що ідеалізується як всезнаючий могутній «господар» і «батько», який піклується про свій народ і вказує вірний шлях. Таким «ідолом» для мешканців ферми став той самий старий Майор (прототипом якого стала постать радянського вождя В. І. Леніна), череп якого через деякий час після смерті було викопано з могили та поставлено на почесному місці, і ідеї якого, як влучно спрогнозував Орвелл, тварини продовжували поважати ще довго після зради свиней. По-друге, існування тоталітарної системи «потребує сильної влади, а також масової підтримки, що досягається невпинним зростанням інститутів влади» [1, с. 148]. У руля скотоферми одразу стали свині, як найбільш освічені з усіх тварин. Проголосивши владу тварин, вони пообіцяли їм краще життя – а саме, «Республіку Тварин, яка запанує після того, як буде остаточно повалено весь рід людський» [3, с. 211]. Для підтримки нової влади було створено щотижневу загальну раду – асамблею – та багато тваринних комітетів псевдо політичного значення: «комітет виробництва яєць для кур, ліга чистих хвостів для корів та ін. По-третє, це «монополізація влади в руках однієї політичної сили», «формальне допущення громадян до політичного життя і фактичне відчуження їх від нього» [1, с. 149]. Отримавши владу, свині відокремилися від інших тварин у власній штаб-квартирі, Вони фактично не працювали, а лише організували і керували. І хоча всі питання, що вирішувалися на асамблеях повинні були вирішуватися більшістю голосів, генеральну лінію завжди визначали саме свині. По-четверте, «існування потужного апарату соціального контролю та примусу (служба безпеки, армія, поліція)» [1, с. 149]. Цю функцію на звірофермі виконують дев'ять собак з особистої охорони Наполеона, яких він власноруч виховав для придушення будь якої непокори з боку тварин і консолідації своєї влади. Ще одним обов'язковим атрибутом тоталітаризму є «декларування соціальної зверхності певного класу, нації, раси і поділ всіх на «своїх» та «чужих» [1, с. 149]. Саме це трапляється після вигнання єдиного опонента Наполеона, його колишнього соратника Сноуболла, з ферми. Мешканцям ферми було оголошено про скасування щотижневих асамблей, і про те, що всі питання відносно робіт на фермі вирішуватиме спеціальний комітет зі свиней без участі інших тварин. Будь які спори та заперечення були виключені. Сноуболл відтепер вважався ворогом, і будь-кого, хто виходив з ним на зв'язок, очікувала смерть. Як у будь-якому тоталітарному суспільстві ми бачимо ігнорування права, законності та відсутність легального правосуддя. Страта непокірних тварин відбувається за першим наказом Наполеона без суду і слідства.

Таким чином, ми бачимо, що в обох творах діяльність тварин стає причиною краху усталеного людського побуту. В оповіданні Пільняка терміти знищують майно молодій родині Містера та Місіс Самуель Гарнет, перетворюючи все найцінніше, що у них є, на пил, і, тим самим, руйнують звичний побут та перебіг життя цієї сім'ї. А в повісті Орвелла постійно голодним та недоглянутим тваринам увірвався терпець

від недбалої жорстокості, з якою з ними поводитися, і вони зважилися на бунт, під час якого вигнали з ферми свого горе-хазяїна і позбавили його власності. Цікаво, що обидва письменники дають негативну оціночну конотацію землевласників: Містер Гарнет виступає в оповіданні неосвіченим, ледащим та невірним своїй дружині, яка є більш освіченою, витонченою, але мало життєздатною особою; а власник тваринницької ферми п'яниця Містер Джонс вирізняється жорстокістю, байдужістю і безгосподарністю. Звісно, ці образи є алюзією на царську родину Миколи II, а зображені події – натяк на крах царської російської імперії через повстання незадоволеного народу.

Разом з тим, життя тварин під гнітом авторитарної влади теж стає нестерпним. На перший погляд, основою діяльності обох держав стала колективна праця на добровільних засадах. Як тварини так і терміти невпинно працюють заради суспільного блага. Мільйони термітів ще від народження втратили стать, індивідуальність і можливість побачити сонце заради того, щоб будувати замки, фортеці, дороги незрівнянної потужності, а також годувати, мити і захищати Матір і Батька. Кожен з них навіть готовий померти, не чинячи опору, якщо брати вважатимуть, що він вже старий і його треба з'їсти. Тварини також працюють з подвоєною старанністю, вирощуючи і збираючи врожай та організовуючи будівництва. Але життя як термітів, так і тварин лиш стає дедалі важчим. Все найкраще дістається верхівці, яка, виявляється, зовсім не зацікавлена в поліпшенні життя робітничої маси. Свині забирають собі найкращі продукти, мотивуючи це тим, що вони необхідні саме їм для того, щоб ті могли і надалі гідно піклуватися про процвітання ферми та благоустрій її мешканців. Аналогічно розподіляється їжа і у термітнику. Для більшості вирощують ослизлі гриби, що неприємно пахнуть. А для Батька та Матері «в підземеллях зариті, приховані скелі солодошів, янтар смол і соки цукру, клею та варення» [4, с. 268], які охороняються вартовими.

Саме через небажання влади полегшити життя решти тварин відбувається головний конфлікт повісті Орвелла. Відносини головнокомандуючих ферми Сноуболла та Наполеона з самого початку знаходились у стані імпліцитного конфлікту. Вони не погоджувалися по будь-яким питанням, але не акцентували на цьому уваги більшості. Та поступово відносини загострювалися, особливо через наміри Сноуболла провести електрику та сконструювати обладнання, яке виконувало б частину робіт замість тварин і поліпшило б їм робочі та життєві умови. Наполегливість Сноуболла в цьому питанні стала причиною того, що конфлікт набув експліцитної і навіть насильницької форми. А, вигнавши опонента з ферми, Наполеон продемонстрував і решті, що не допустить будь-якого інакодумства та затвердив віднині силовий характер своєї влади.

Деякі тварини, відчуваючи, що умови існування на фермі стали ще страшнішими і нещаднішими, ніж було при старому хазяїні, вирішують втекти, як це зробила кобила Молі, що сумує за людським піклуванням і репрезентує в повісті дрібну буржуазію та інтелігенцію, яка хлинула з країни через декілька років після революції. Інші ж присвятили себе виснажливому рабському труду без жодних скарг чи нарікань, бо свято вірили, що «працюють вони для власного ж блага» [3, с. 257] і заради нащадків. Тим більш образливим стає відношення правлячої «еліти» до робітників. Коли найкращий та найвідданіший з них, кінь Боксер, який завжди брав на себе найважчу роботу і приймав участь у всіх сутичках за незалежність ферми, заслаб від тяжких навантажень і занедужав, свині, замість будь-яких намагань вилікувати його, продали Боксера на шкуродерню, а на отримані гроші купили собі віскі.

Однак, в обох творах присутня амбівалентна оцінка образів робітничого класу. З одного боку, автори дуже співчують своїм героям, зображуючи їхню працьовитість та жертвовність, а, з іншого, засуджують німу покору та байдужість, з якою тварини сприймають жорстокість, як до себе, так і до своїх побратимів. Таку поведінку тварин автори пояснюють їхнім невмінням і небажанням думати. Одразу після бунту свині намагалися проводити лікнеп серед тварин, навчити їх грамоті. Але лише деякі з них запам'ятали кілька літер, решта ж одразу відмовилась вчитися. Так саме, під час асамблей вони не бажають думати над тим, що їм кажуть, а погоджуються з кожним словом спікерів, навіть якщо вони суперечать одне одному. Їм простіше погоджуватися та без упину «блєяти» давно завчені фрази, нав'язані їм зверху, ніж самим приймати рішення. А терміти, що ніколи не бачать світла, (в повісті світло виступає символом істини, очищення, сяяння в п'їтмі, яке виганяє зло і неосвіченість) приречені жити без індивідуальності, бажань чи інстинктів, «ніколи не думати, лише коритися» [4, с. 273]. Саме в нездатності і небажанні мислити та діяти самостійно, на думку письменників, полягає основна помилка та провина тварин, яка призвела до їхнього поневолення.

Отже, в своїх творах обидва письменника продовжили традиції М. Булгакова, Є. Замятіна, О. Хакслі та інших родоначальників жанру антиутопії. Але традиційно цей жанр відтворював тоталітарну державу, як машину-монстра, яка повністю знеособлює своїх ізольованих від зовнішнього світу мешканців і змушує їх існувати під наглядом тих чи інших силових структур. Спільною рисою таких творів є позбавлення людяності, душевне спустошення людського суспільства, де кожна людина – лише гвинтик єдиного механізму. Такій людині притаманна механістичність поведінки, слїдування певним алгоритмам і правилам, що полегшує верховному вождеві процес маніпулювання. Але Пільняк і Орвелл відходять від цієї традиції і обирають для своїх творів антропоморфізацію – засіб художнього зображення при якому тварина, предмет чи явище в різних аспектах уподібнюється людині. Він здавна застосовувався людиною як засіб пізнання світу і розуміння найскладніших для розуміння явищ. Саме завдяки антропоморфності створених образів митці підкреслюють всю неприродність і тим більш антигуманність становлення країни за законами насильства над людським життям та врозріз з принципом «природодоцільності», який завжди був одним з концептуальних в творах Пільняка. Крім того, це дозволило найправдивіше відтворити нелюдську, звірячу суть образів верховних правителів, які, вважаючи себе вищими істотами, остаточно йдуть проти природи і «пожирають» собі подібного, «пожирають» свого соратника. І не для того, щоб вижити, як це відбувається у тваринному світі, а ради досягнення ще більшої влади. В цьому і полягає емоційний і концептуальний висновок творів Б. Пільняка та Дж. Орвелла, що реалізує їхній антитоталітарний, гуманістичний пафос.

Перспективи ж подальшої роботи вбачаємо у дослідженні впливу художньої прози письменників на становлення жанру антиутопії в українській літературі.

Список використаної літератури

1. Гетьманчук М. П. Політологія : навч. посіб. / М. П. Гетьманчук, В. К. Гришук, Я. Б. Турчин. – Київ : Знання, 2010. – 415 с. ; Hetmanchuk M. P. Politolohiia : navch. posib. / M. P. Hetmanchuk, V. K. Hryshchuk, Ya. B. Turchyn. – Kyiv : Znannia, 2010. – 415 s.
2. Кассек Д. Рассказ Бориса Пильняка «Жених во полуночи» (1925) (Попытка анализа) / Д. Кассек // Русская литература. – 1992. – № 2. – С. 169–175 ; Kassek D.

Rasskaz Borisa Pilnyaka «Zhenikh vo polunochi» (1925) (Popytka analiza) / D. Kassek // Russkaya literatura. – 1992. – № 2. – S. 169–175.

3. Орвелл Дж. Скотоферма / Дж. Орвелл ; Кестлер Артур. Ніч ополудні / Дж. Орвелл ; перекл. з англ. О. Дроздовський ; В. Бендер. – Київ, 1991. – 272 с. ; Orvell Dzh. Skotoferma / Dzh. Orvell ; Kestler Artur. Nich opoludni / Dzh. Orvell ; perekl. z anhl. O. Drozdovskyi ; V. Bender. – Kyiv, 1991. – 272 s.

4. Пильняк Б. А. Собрание сочинений в 6-ти т. / Б. А. Пильняк ; под ред. К. Б. Андроникашвили-Пильняк. – Москва : Терра, 2003–2004 ; Pilnyak B. A. Sobranie sochineniy v 6-ti t. / B. A. Pilnyak ; pod red. K. B. Andronikashvili-Pilnyak. – Moskva : Terra, 2003–2004.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2017.

I. O. Podhurska

**THE COMPARATIVE ANALYSIS OF ANTIUTOPIAN PROSE
OF G. ORWELL AND B. PILNIAK**

(«ANIMAL FARM: A FAIRY STORY», «GROOM AT MIDNIGHT»)

The article reviews anti-totalitarian pathos of the prose written by G. Orwell and B. Pilniak, performs the comparative analysis of the main methodological ways of realization of authors' attitude to the realities of the totalitarian society, reveals both alike and different traits of creation of the image of totalitarianism in the writers' works, shows their value in the formation of the oppositional-humanistic literature in the soviet and world literature of the first half of the XX century.

In spite of the fact that the story «Groom at Midnight» by B. Pilniak and the tale «Animal Farm» by G. Orwell were written in different countries and in different periods of the world history, there is much in common between them not only at the level of problematics but also poetics. In «Groom at Midnight» the author fulfilled the attempt of paradigm analysis of the state model, based on the thoughtless submission of all members of this impersonal society to their despotic Father and Mother, who govern the state of termites. There is an obvious stratification in the state: Mother and Father; engineers; soldiers and workers; cripples and slaves. And far from the sight soldiers kill the representatives of the last group. In «Animal Farm» were reproduced all signs of the totalitarian state model which had been gradually established in animal society after their rebellion and usurpation of power. As in any totalitarian society we observe monopolization of power in the hands of one political force, formal admitting of citizens to political life and actual estrangement from them, the unwillingness of power to facilitate life of its country, ignoring of law, and absence of legal justice. Execution of rebellious animals takes place at short notice of Napoleon without any court and investigation. In both works the actions of animals cause the crash of everyday human life (the allusion to the crash of tsar's Russian empire and revolt against tsar's Nicholas II family). At the same time, the life of animals under the burden of authoritarian power also becomes unbearable. While the farm beasts as well as termites incessantly work for the sake of social benefit, their leaders take away the best fruits of their labour and abuse their power more and more.

Having continued the traditions of the founders of antiutopian genre, Pilniak and Orwell altered them to some extent. Instead of depicting the totalitarian state as a machine-monster they chose the anthropomorphic method for their works which let them emphasize the unnaturalness and hellishness of country formation according to the laws of violence to human life and contrary to nature's principles.

Key words: totalitarianism, oppositional-humanistic literature, problematics, anti-utopia, ideology.

УДК 821.161.2-3.09 Кононенко

В. А. Просалова
Ю. Ю. Ніконенко

СУБ'ЄКТНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗБІРКИ НОВЕЛ ЄВГЕНІЇ КОНОНЕНКО «ТРИ СВІТИ»

У статті на прикладі новелістики Євгенії Кононенко простежується проблема реалізації автора в художньому творі. Особлива увага зосереджена на формах виявлення авторської свідомості та шляхах її репрезентації. Виявлено особливості суб'єктної організації художніх текстів, закономірності побудови та розгортання оповіді залежно від типу наратора. Доводиться, що епічний твір являє собою гетерогенне множинне утворення, яке постає поліфонічною структурою, що може включати в себе певну кількість голосів або планів, які групуються навколо образу автора.

Ключові слова: автор, авторська свідомість, читач, оповідач, розповідач.

Суттєві зміни ціннісних орієнтирів і духовних прагнень в українській літературі відбувалися на тлі значних соціально-політичних трансформацій 1990-х років. Звільнення від соцреалістичного ярма уможливило вихід митців на нові жанрово-стильові рубежі та тематичні простори. Цей період характеризується появою широкого кола непересічних письменниць, які взялися творити нову українську прозу, з-поміж них і Євгенія Кононенко. Її творчість в основному зорієнтована на розкриття жіночого світобачення, осмислення фемінних концептів, образів, символів, кодів. Саме це було предметом зацікавлення українських літературознавців і критиків (Н. Зборовська, С. Матвієнко, Г. Рижкова, О. Соловей, О. Хамедова, С. Грабовський, Л. Кононович, М. Стріха).

У центрі сучасних літературознавчих досліджень лишаються проблеми автора і його взаємини з текстом і читачем, авторська свідомість, що актуалізується на різних рівнях тексту, оповідна структура і типи оповіді. Саме ці аспекти творчості Євгенії Кононенко належать до малодосліджених і потребують ґрунтовного вивчення.

Мета статті – простежити форми виявлення авторської позиції, визначити типи організації художнього викладу в малій прозі Євгенії Кононенко.

Художній твір виконує комунікативну функцію, тому у ньому обов'язково наявна особа, яка продукує мовлення, тобто суб'єкт мовлення. На присутність цієї особи в тексті може нічого не вказувати, проте саме вона організовує твір. Читач інтуїтивно мислить таку особу, адже текст створюється кимось, завжди пов'язаний із суб'єктом мовлення і має свого автора. Ця особа моделюється у своєрідний образ автора. В. Виноградов слушно зауважує, що «образ автора – не просто «суб'єкт мови», а «концентроване втілення смислу твору, що об'єднує всю систему мовних структур персонажів у їх співвідношенні з оповідачем, розповідачем чи розповідачами, та через них виступає як ідейно-стилістичний осередок, фокус цілого» [1, с. 180].

Залежно від того як автор конструює віртуальні світи, проявляє своє «я», взаємодіє з читачем і окреслює свою позицію відносно художнього світу, у збірці Євгенії Кононенко «Три світи» виділяються такі типи літературних суб'єктів, як оповідач і розповідач. У більшості новел виклад здійснюється від третьої особи, отож, посередником між автором і читачем постає розповідач, якого визначають

як літературний суб'єкт, вигаданий автором, від імені якого в епічному творі ведеться виклад, формується естетичний, ідеологічний, психологічний погляд на зображуване. В «Елегії про старість» зображено літню жінку, яка *«робила все, аби жити чисто і гордо, а стала героїнею бульварного роману»* [2, с. 29]. Тамара Василівна згадує зраду чоловіка, мріє про його повернення, страждає від самотності. Думки, які виникають спонтанно у процесі розповіді, призводять до змішування часових планів. Таким чином передається безладність думок жінки і створюється цілісний колаж із різночасових відрізків. Швидкоплинне явище теперішнього провокує повернення до прожитого раніше. Минуле і сьогодення зливаються в єдиний час, що підкоряється свідомості, яка без кінця повертається до подій минулого. Розповідач дистанційований від героїні, він не втручається в події, а лише веде своєрідний життєпис, констатує факти не лише зовнішнього, а й внутрішнього життя. Сукупність усіх осіб, які говорять всередині одного оповідання, відображає складні взаємини персонажа з суспільством, в якому він існує: розповідь від третьої особи постійно змінюється формою внутрішнього монологу, що надає творам довірливого тону і створює дистанцію. Ця дистанція пропонує погляд з боку: від неупередженої щоденної хроніки Тамари Василівни («вона») до інтимних зізнань оповідачки («я»). Вживання «я» забезпечує фокусування на внутрішньому світі героїні, дозволяє виявити виключно її ставлення до подій, у той час, як третя особа дає змогу побачити нинішнє сприйняття фактів далекого минулого – звідси виникає ефект телескопа, коли реальність минулого нашаровується на сьогодення, сплітаючись в одне ціле у свідомості героїні. Така поліфонія голосів у творі «У неділю рано» підтверджує положення Ю. Кристевой про те, що суб'єкт являє собою ланцюжок нарративних центрів: присвоїти йому один центр – значить засудити його до монологічної позиції [4, с. 108].

Розповідна стратегія в «Елегії про старість» детермінована психологічним станом героїні. У творі домінує суб'єктивний голос, який намагається висловити своє індивідуальне сприйняття, занурюється у смутні глибини свідомості. Події минулого, фрагментарно витягнуті з пам'яті жінки, можна порівняти з деталями мозаїки, з яких читачеві належить скласти цілісне полотно.

Стратегія моделювання образу автора дещо змінюється у новелах «Драні колготи» та «Нові колготи». Перша змонтована, як типова мелодрама київського життя, коли кожен із героїв марить щастям, бореться за нього, і цим виправдовує своє нелегке гріховне існування. Розповідач лише резюмує все, що відбувається з Іриною та її чоловіком, коли вони виходять у люди. Він не втручається в їхні діалоги, знає тільки те, що відомо персонажам. Оповідання «Нові колготи» відзначається іронічною забарвленістю і певною ідеалізацією головних героїв: Анна йде на самопожертву, ризикуючи втратити своє достоїнство, а лікар Зеленович виявляє все своє благородство в цій ситуації і радить героїні нікому не розповідати, що поміж ними у той вечір нічого не було, адже чоловік героїні зовсім не командор. Розповідь переривається роздумами героя та героїні, які підсилюють морально-етичний концепт твору. Отож, розповідач не дає прямих оцінок, а виставляє зафіксовані ним події на суд читача. З підтексту прочитується намагання захистити героїнь. Саме тут пробивається авторський голос, який розраховує на жіночу солідарність, але водночас розуміє, що чоловічого осуду не уникнути. Цей голос настільки ненав'язливий, що читачеві здається, ніби він самостійно прийшов до певних висновків.

В оповіданні «У неділю рано» зображено ворожість патріархального суспільства мистецькому обдаруванню жінки. Розповідь максимально відверта, в лаконічній формі в ній викладена вся історія невдалого подружнього життя, в якому бракує злагоди

і любові. У героїні сіре обивательське життя, єдина її розрада – поезія. Проте її обранець та його мати не поділяють її захоплення: *«Дорогоцінний чоловік зім'яв клаптик папери, на якому вона це написала, і запхав його їй до рота»* [2, с. 14]. Приниження героїні передається важливою психологічною деталлю: жінка, пишучи вірші, щоразу відчуває присмак кулькової ручки в роті.

Тема жіночої творчості особливо близька Євгенії Кононенко, тому розповідач уже не стоїть осторонь, а поступово вибудовує авторську світоглядну модель. Таким чином розповідь набуває ознак автобіографічності. Таке посилення суб'єктивного первня зумовлює чітко виражену позицію автора в художньому тексті, підвищує функціональну роль митця у виникненні художньої реальності, абсолютизує його світоглядну позицію у творі, актуалізує особливості діалогу з реципієнтом. Специфіка «слідів» автора, його присутності корелює з проблемами творчої індивідуальності, своєрідності художнього мислення. Героїня позбавлена автономності, тому визначальною все ж є позиція відаваторського розповідача. Через фрагментарність, уривчастість та емоційність коментарів розповідача розкривається характер героїні та передається її стан: *«Ці рядки склалися давно. Той вечір не міг не увічнитися бодай у кухонному зошиті. Але все це не те... Боже мій, як швидко летить час!»* [2, с. 17]. Показ професійної діяльності героїні дозволяє письменниці розкрити психологічний конфлікт, що домінує в жіночій особистості – протистояння «духу» й «тіла», відтворити засадничу дисгармонію внутрішнього світу жінки, через яку феміністична мрія про самоствердження, самореалізацію у професійній діяльності через творчість зазнає поразки при спробі втілити її в життя [6, с. 24]. Героїня живе у суворих рамках соціального середовища, що призводить до внутрішнього відчуження і розпаду особистості. Вона виливає потік своїх думок і бажань, а це тягне за собою розрив лінійності розповіді і вводить у тимчасову і наративну структуру роману безліч дестабілізуючих коливань.

В окремих творах розповідач навмисно дистанціюється від одних персонажів і проникає в буття інших. Наприклад, про весь життєвий шлях головного героя «Трьох світів», від юності до зрілої самостійності, стає відомо з вуст розповідача. Він максимально наближений до хлопчика, йому відомі думки, фантазії і переживання: *«Він не був закоханий у Маріанну і пишався цим. Не потрапив на гачок розкішних кіс і юних маленьких грудей»* [2, с. 9]. Розповідач знаходиться поряд із героєм у моменти його самозаглиблення і самоідентифікації. Він веде хроніку життя хлопця: *«А через кілька років і йому прийшов час одружитися. Коли повернувся зі шлюбної подорожі, дізнався, що Микола Маркіянович помер. Усе»* [2, с. 11]. Розповідач прямо не впливає на думку читача. Його завдання – точно, майже документально зафіксувати те, що відбувається. Аналогічна ситуація відтворюється в новелі «Режим». Розповідач немов розчинюється у всій тканині твору. Граматично він не виражений, але виявляє себе в композиційній структурі новели: він описує щоденну рутину чоловіка, який ніяк не допише режим. Для розповідача не існує закритих дверей, він усюдисущий: *«Так... Технологічна операція... Необхідне обладнання... Скільки режимів, звітів і статей для якихось вісників було написано тут!»* [2, с. 96]. Суб'єкт викладу не оцінює, а лише транслює оцінки та враження чоловіка: *«У холодному повітрі – як і десять, і двадцять років тому – пахне парфумами та чужим щастям»* [2, с. 98]. Отож, читач бачить світ крізь призму героя, а не наратора. Така організація викладу близька до першоособової.

Розповідач у новелі «Рожеве світло на зупинці» описує хрестоматійну ситуацію: *«Був рідний дім, там вікна жовті й повсякденні. І було це неймовірне рожеве світло на зупинці, що впродовж років горіло так само, як того вечора, коли він уперше*

відшукав очима те вікно» [2, с. 57]. Йдеться про подвійне життя чоловіка, який мав коханку Ніну. Вона була його порятунком від буденності. Герой міркував, що існує два континенти: один із них утворюють подружжя, а інший – таємні зв'язки і зв'язки, які не приховують. Він належав до двох континентів, а Ніна – лише до одного. Фінал цієї історії символічний: Ніна відлітає на інший континент, в Америку. Розповідач у викладі оперує рефлексіями героя, його сприйняттям та свідомістю. Бар'єр, який відмежовує думки розповідача і думки героя, руйнується завдяки максимальному зближенню цих суб'єктів.

Є. Кононенко іноді усуває розповідача. Він не втручається в подієву канву, не налаштовує діалог із читачем, його коментарі незначні або майже відсутні. Прикладом може служити оповідання «Поцілунок у сідницю», яке побудоване як діалог дочки та матері. Героїні сперечаються щодо виховання дитини, кожна намагається підкреслити свою думку: *«Скільки тобі можна говорити, стара паскудо, бабо малокультурна, не цілувати дитину в сідницю! Скільки повторювати! Ти виховуєш у неї нездорові нахили!»* [2, с. 33]. Характери героїв розкриваються за допомогою спілкування. Наратор не виявляє своєї позиції, адже читач не потребує додаткових суджень.

Тему небажаного материнства продовжує оповідання «Весна». У цьому творі зображено, як героїня рада позбутися сина, щоб отримати можливість зустрітися з коханцем у своїй квартирі за його відсутності. Архетип матері був одним із засадничих в українській класичній літературі, але в сучасній жіночій прозі, у Євгенії Кононенко зокрема, материнство розглядається як проблематичне, а то й неможливе. Ольга Хамедова зазначає, що характеристика розповідача є найбільш промовистою, коли йдеться про невлаштоване особисте життя героїні. Проте для зображення непростих стосунків жінки з сином-підлітком авторка вдається до першоособової форми викладу [5, с. 153]. Отож, структура викладу неоднорідна. Автор обирає стратегію суб'єктної побудови твору залежно від мети.

Як правило, в малій прозі Євгенії Кононенко автор намагається захищати жінок. Патріархальний світ вимальовується як такий, що розтоптує жіночу особистість, її єство, яке прагне щасливого материнства, рівності у стосунках і гармонійного родинного життя. Проте ці бажання не реалізуються. У Євгенії Кононенко є кілька героїнь, які стають щасливими лише тоді, коли йдуть від чоловіка і починають будувати майбутнє самотійно. Таким чином, руйнується єдина твердиня, в якій жінка могла себе реалізувати в контексті тих часів, а міф про одруження як «вінець» жіночої долі критично переосмислюється. Авторка пропонує читачу поглянути на світ очима жінки в більшості творів. Це виправдовує мінімальну присутність чоловічого нарративу. В жіночій прозі чоловічий нарратив з'являється лише в тих творах, в яких чоловік осміюється, тобто головним суб'єктом викладу є антигерой, «герой із негативними атрибутами» [6, с. 13].

У творах «Випередила» і «Шантаж» авторка обирає тип викладу від першої особи. Оповідачами виступають чоловіки, які мислять штампами і стереотипами. Вони не розуміють складного світу жінки-матері, жінки-дружини. Герої свою безпорадність та нікчемність виправдовують тим, що саме слабка стать зробила їх такими. Так, у новелі «Випередила» чоловік страждає від того, що жінка покинула його разом із небажаним сином. Він картає себе за те, що дав себе випередити, а тепер він має доглядати за дитиною, від якої не може відмовитися через житло. Монологи оповідача розкривають його егоїстичну сутність та патріархальне бачення жінки, її ролі в суспільстві: *«Мале коло – це побут. Велике коло – світ. Чоловікові слід обертатися великим колом, жінці – малим»* [2, с. 101]. Проте, як виявилось, герой

не пристосований навіть до примітивного життя в «малому колі». Він не справляється з щоденними обов'язками і кляне свою колишню за це. Авторка дає слово чоловікові, щоб максимально показати ницість його думок, учинків, мотивів, знецінити його «першість», висміяти самовпевненість. Таким чином, Євгенія Кононенко не намагається зруйнувати патріархальні стереотипи, а показує, що вони вже зруйновані, і від минулих порядків залишилося лише попелище гендерної нерівності. Автор акцентує на неможливість збереження патріархальної родини в абсурдному апокаліптичному світі.

Отож, у збірці новел «Три світи» Євгенія Кононенко вдається до різних форм викладу. Авторську стратегію суб'єктної організації реалізує насамперед оповідач та розповідач. Автор або повністю усуває розповідача з твору, або вживлює його у свідомість героя. Письменниця у «Трьох світах» залучає оповідача нечасто. Це можна пояснити прагненням уникнути однобічного зображення та сприйняття. Оповідь складається з окремих фрагментів, в яких зображувані події подаються крізь призму сприйняття суб'єкта викладу. У малій прозі Євгенія Кононенко формує особливу форму викладу художнього тексту, в якій важливу роль відіграє образ самого автора. Таким чином, активізація дослідницьких зацікавлень до суб'єктної організації художнього тексту стимулює науковий інтерес до образу автора в ньому та визначає перспективність подібних досліджень.

Список використаної літератури

1. Виноградов В. В. Проблема образа автора в художественной литературе // Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – Москва : Высшая школа, 1971. – С. 105–211 ; Vinogradov V. V. Problema obraza avtora v khudozhestvennoy literature // Vinogradov V. V. O teorii khudozhestvennoy rechi / V. V. Vinogradov. – Moskva : Vysshaya shkola, 1971. – S. 105–211.
 2. Кононенко Є. Три світи : вибрані новели / Є. Кононенко. – Львів : Піраміда, 2006. – 152 с. ; Kononenko Ye. Try svity : vybrani novely / Ye. Kononenko. – Lviv : Piramida, 2006. – 152 s.
 3. Манн Ю. Автор и повествование / Ю. Манн // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 1991. – Т. 50, № 1. – С. 3–16 ; Mann Yu. Avtor i povestvovanie / Yu. Mann // Izvestiya RAN. Seriya literatury i yazyka. – 1991. – Т. 50, № 1. – С. 3–16.
 4. Сінченко О. Д. Комунікативні стратегії в теорії літератури : автор, текст, читач : навч. посіб. / О. Д. Сінченко. – Київ : Логос, 2015. – 170 с. ; Sinchenko O. D. Komunikativni stratehii v teorii literatury : avtor, tekst, chytach : navch. posib. / O. D. Sinchenko. – Kyiv : Lohos, 2015. – 170 s.
 5. Ткачук О. Наратологічний словник / О. Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с. ; Tkachuk O. Naratolohichnyi slovnyk / O. Tkachuk. – Ternopil : Aston, 2002. – 173 s.
 6. Філоненко С. О. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття : моногр. / С. О. Філоненко. – Київ ; Ніжин : Аспект-Поліграф, 2006. – 158 с. ; Filonenko S. O. Kontseptsiiia osobystosti zhinky v ukrainskii zhinochii prozi 90-kh rokiv XX stolittia : monohr. / S. O. Filonenko. – Kyiv ; Nizhyn : Aspekt-Polihraf, 2006. – 158 s.
 7. Хамедова О. Наративні моделі малої прози Є. Кононенко / О. Хамедова // Актуальні проблеми української літератури і фольклору. – 2012. – Вип. 18. – С. 150–158 ; Khamedova O. Naratyvni modeli maloї prozy Ye. Kononenko / O. Khamedova // Aktualni problemy ukrainskoї literatury i folkloru. – 2012. – Vyp. 18. – S. 150–158.
- Стаття надійшла до редакції 30.10.2017.

V. A. Prosalova

Yu. Yu. Nikonenko

**THE SUBJECTIVE ORGANIZATION IN SHORT STORIES
«THREE WORLDS» OF YEVHENIYA KONONENKO**

The article is focused on determination and analysis of the textual category of narrator in the novels of Yevheniya Kononenko. The narrative point of view or narrative perspective that describes the position of the narrator in relation to the story was investigated. The forms of revealing the author's consciousness and the ways of its representation have been regarded. The author creates the effect of polyphony. The readers, while reading the text, are identifying various views with various personages, without attributing them directly to the writer. It was explored that the writer's views and emotions are explicitly expressed in the author's speech (or in the author's narrative). The plot is unfolding in author's narrative, the personages are given author's characteristics, the time and the place of actions are also described here in the author's vision. The author's narrative in «Three Worlds» supplies the reader with direct information about the author's preferences and objections, beliefs and contradictions, serves the major source of shaping up the author's image. The writer himself hides behind the figure of the narrator and presents all the events of the story from the narrator's point of view and only sporadically emerges in the narrative with his own considerations which can reinforce or contradict those expressed by the narrator. It is proved that the prosaic literary text is a heterogeneous formation with a polyphonic structure, which can include a certain number of voices or plans that are grouped around the author's image.

In the short stories «Three Worlds» Eugenia Kononenko uses various forms of narration. The author's strategy of the subject organization is realized primarily by the first-person narrator and the third-person narrator. The author either completely removes the narrator from the text, or embeds him into hero's consciousness. In the power field of author attention actual problems of public life are analysed: gender inequality, social class inequality, marriage with a foreigner, patriarchal stereotypes. The article explores simulation of images of the author in the fiction by Yevheniya Kononenko. The author's communication strategy is included in the gender identity of the narrator. The own model of the narrator is created: she is a progressive woman who strives for education and professional fulfillment. Ironic narrative determines the world view of the author who dispelled myths of a patriarchal society.

Key words: *author, author's consciousness, reader, first-person narrative, third-person narrative.*

УДК 82-343:003.628

О. М. Солецький

СТРУКТУРНО-СЕМІОТИЧНА КОНВЕРГЕНЦІЯ МІФУ ТА ЕМБЛЕМИ

У статті вивчаються функції емблематичних механізмів у формуванні первісного досвіду, визначається їхня роль в утвердженні координаційних сенсостимулювальних систем, синкретичних зумовленостей. Якщо в структурі класичної емблеми міфологічний матеріал відігравав роль вторинної візуальної

репрезентативності, то у давній свідомості візуально конкретизовані сенси були частиною первинного процесу утвердження досвіду.

Ключові слова: *міф, емблема, структура, конвергенція, семіозис, синкретизм.*

Серед джерел, що вплинули на формування класичної європейської емблематики, Пітер М. Дейлі окремо виділяє давньогрецьку міфологію. На думку дослідника, фігури Тантала, Ікара, Медеї, Геркулеса, Кадма, Париса, Прометея «парадигматично відсилають до конкретних чеснот, вад і ліній поведінки» [14, с. 12], що позначають типові форми людського досвіду і через те є добрим зразком для дидактичного моралізаторства. Інтерпретуючи 103 (СІІ) емблему з книги Андре Алціато із зображенням Прометея та абстрактним девізом «*Quae supra nos, nihil ad nos*» («Що над нами, нас не стосується») [13, с. 426], учений наголошує, що саме відомість та знаність сюжету про Прометея дозволяє сформувати «резонансне повідомлення». Його структура передбачає реконструкцію візуалізації процесу покарання героя за переступ волі богів і перенесення її у сферу абстрактного узагальнення про недосяжність та таємничість окремих Божих законів, непідвладність навіть для розуму мудреців їхніх глибоких основ. Загальний моралізаторський висновок емблеми, сформований під впливом наочного констатування конкретної долі загальнознаного персонажа, демонструє як три компоненти (*motto, picture, epigram*) «взаємодіють у відтворенні складного поняття, повнота якого не розкривається у жодній з окремих його частин» [14, с. 14].

Пітер М. Дейлі, насамперед, констатує значимість міфологічного матеріалу для утворення дидактичних сенсів у емблематичних книгах XVI-XVII століть у Європі. Його інтерпретації торкаються трансформацій та модифікацій давніх сюжетів в компонентну організацію емблеми, визначення їхньої ролі у сенсовираженні барокового духу. Такі міркування спонукають до поглиблення окремих положень про структурну організацію самого міфу, його формальну та парадигматичну організованість. Якщо в структурі емблеми міфологічний матеріал відіграв роль вторинної візуальної репрезентативності, то у давній свідомості візуально конкретизовані сенси були частиною первинного процесу утвердження досвіду. Натуралістичні образи, що відокремлювались із загального зримого потоку, ставали об'єктом ритуально-обрядових маніпуляцій, номінацій, входили в конвергенційну систему з'єднання візуального і вербального маркування, про що ми писали в попередніх дослідженнях [9; 10]. Цікавим і доречним видається спостереження за функцією емблематичних механізмів у формуванні первісного досвіду, визначення їхньої ролі в утвердженні координаційних сенсостимулювальних систем, синкретичних зумовленостей. Така проекція насамперед вимагає огляду наукової парадигми трактування міфу, констатування тих ознак, форм і критеріїв, що визначають його категоріальність, типовість, змістовність.

Міф належить до тих понять, що мають поліфункціональний, розмитий багатьма спробами ідентифікації та редукції статус. З численних підходів увиразнення його значення можна зробити висновок, що дослідники вкладають власні пресупозиційні навіювання в опис параметрів «давності» та «первинності». Ця диференційна поняттєва ужитковість акцентує на перетині у ньому багатьох ознак, що мають різногалузеву прикладну типовість. Доречним видається погляд на міф як систему, що презентує світоглядну, метафізичну (Д. Віко) форму специфічно структурованого висловлювання.

У такому руслі розглядав міф Ролан Барт, наголошуючи на прикметі комунікативної системності: «Міф не може бути річчю, концептом або ідеєю;

він представляє собою один зі способів означування; міф – це форма» [2, с. 72]. Для визначення міфу не так важливим є тема і предмет його оповідності, як спосіб її організованості. Відзначаючи однакову вагомість зображальних та мовних «повідомлень», французький структураліст стверджує, що і схема, і копія, і малюнок, слово чи знак мають лише практичну цінність: «Міфічне повідомлення формується з матеріалу, який уже оброблений для завдань конкретної комунікації; так як будь-які матеріальні носії міфу, зображальні чи графічні, передбачають наявність свідомості, яка наділяє їх значеннями» [2, с. 73–74]. Міф, таким чином, нагадує семіологічний конструктор, елементи якого кристалізовані свідомістю та складені у смисловий алгоритм. У міфі Р. Барт виділяє трьохелементну систему (означник, означуване і знак) [2, с. 78], що співмірна трьохкомпонентній схемі емблеми (*inscriptio pictura, subscriptio*) у площині структурування та сигніфікації.

Використовуючи формулювання «вторинна семіологічна система», учений визнає присутність дворівневих мовних систем, з яких перша – «мова-об'єкт» вбудована в сам міф – «метамову». «Текст» і «зображення», з позиції семіології, «є знаками, які готові для побудови міфу; обидва наділені функцією означування, один і другий представляють собою мову-об'єкт» [2, с. 79]. Суттю міфа, на думку Р. Барта, є перетворення, перенесення «історії в природу» [2, с. 96], де візуальні образи є частиною семіотичного процесу продукування концептів, нероздільної єдності форми і смислу.

Проте не лише семіологічні інтерпретації дозволяють відзначити внутрішньоструктурну вагомість іконічно-конвенційних сигніфікацій, які формують систему смислоорієнтованих меморіатів і корелятивів міфу. Єлазар Мелетинський свою теорію узгоджує з різночасовими трактуваннями попередників, відзначаючи, що розвиток античної філософії розпочався з раціонального переосмислення міфологічного матеріалу, а усі наступні етапи були сильно залежні від алегоричних та символічних тлумачень. На думку вченого, першу «серйозну філософію міту» [7, с. 13] створив Джамбатисто Віко¹. Особлива цінність його коментарів полягає в тому, відзначав Е. Мелетинський, що він констатував походження міфу з тропів. «Поети створювали з тіл міфи, і кожна метафора виявляється маленьким міфом» [3, с. 146]. Значення багатьох слів, стверджує Д. Віко, сформовані через перенесення уявлень і назв частин людського тіла на предмети навколишнього світу – «“м'ясо”, “кістки” плодів; “жила” каменя або руди; “кров життя” – вино; “нутро” землі» [3, с. 147]. Такі формулювання виникли на основі візуальних аналогій та асоціацій, де розуміння конкретної просторової, формальної, типової наочної подібності ставало основою (ілюструванням) для утвердження семантичних відтінків у нових поняттях.

Виникнення міфічної творчості пов'язане з первісними когнітивними акціями «проникнення» у природу, процес її смислового констатування реалізується через різні наочні зіставлення та зумовлені асоціативною аналогічністю номінування. Архетипні міфологічні моделі співвідносні міфологічній свідомості. У них простежується, як специфічно утворені зв'язки між різними предметами та явищами, діями та циклами формують систему іконічно-конвенційних кореляцій, регулюють утвердження орієнтаційних, мнемонічних, класифікаційних схем, як візуальний досвід стає основою для імітативної вербальності. Структурально та функціонально міф презентує перший

¹ Свою книгу «Основи нової науки» Ж. Віко розпочинає з розлогого коментування алегоричного малюнка, що розміщений на фронтисписі його тексту. Ця емблематична структура для нього є найефективнішим засобом пояснення загальної суті свого твору. Автор деталізує кожен елемент зображення і його роль в вираженні конкретних ідей.

вияв натуралістичного емблематизму. І це не лише ознака міту як первісної світоглядної системи, а презумпція можливого підходу до його розуміння та інтерпретації.

Етнологія та міфокритика ХХ століття засвідчила залежність трактувань міфологічного світогляду від «емблематичної» опосередкованості, постійну потребу в уточненні та конкретизуванні, розширенні вербальних комбінацій, пошук поняттєвих еквівалентів для означення його своєрідності. Отож, у визначення цієї категорії вкладались відповідні інтерпретаційним горизонтам дослідників логічні пояснення. З-посеред досягнень етнологічних студій минулого віку Е. Мелетинський відзначає узагальнення: «міфотворчість є давньою формою, свого роду символічною “мовою”, в термінах якої людина моделювала, класифікувала та інтерпретувала світ, соціум і саму себе» [7, с. 153]. Таким чином, для міфу характерне своєрідне впорядкування досвіду, він представляє собою модель та спосіб осягнення дійсності. Прикметно, що його «своєрідні риси [...] мають відомі аналоги в предметах фантазії людини не лише глибокої давнини, але й інших історичних епох» [7, с. 153]. Міф вперше утверджує ту когнітивну модель, яка, зберігаючи загальні механізми увиразнення сенсів, буде слугувати засобом раціонально-логічної деталізації та всепроникливої диференціації надалі.

Люс'єн Леві-Брюль конкретизував наявність логічної зумовленості міфології, описав її функціональність крізь призму закону «partiципації», вкотре відзначаючи вагомість переходів від конкретного до загального за посередності різних знаків у паралогічному мисленні. У численних прикладах, що наводить дослідник, увиразнюється теза, що навіть суб'єктивно, алогічно зінтерпретовані візуальні знаки утворюють смислові структури, що дозволяють пояснити конкретні процеси чи явища. «У Пандані посуха одного разу була приписана саме тій обставині, що місіонери під час богослужіння одягали особливий головний убір. Тубільці говорили, що це заважає впасти дощу» [6, с. 58]. Вагомим тут є не фактор реалістичного, раціонально-обґрунтованого тлумачення, а когнітивна потреба створення іконічно-конвенційної моделі, штучної смислової емблеми, що пояснює недосягну для первісного мислення природну закономірність. Елен Сполскі номінує такі явища іконотропізмом, яке являє собою «гігантське узагальнення того, що люди харчуються зображеннями, метаболізують їх – перетворюють їх у харч – бо нам потрібні знання, які вони представляють» [15, с. 16]. Візуальні знаки («головні убори місіонерів»), «принесені» чужим контекстом, втрутились у обжитий семіотичний простір тубільців та спричинили моделювання нової смислової еквіваленції за старими схемами. Візуальний образ не міг існувати сам по собі, без семантичних аналогій, тож потенційно потребував смисломодельюючого пояснення. Новий іконічний образ під впливом ситуативної зумовленості набуває вмотивованого конвенційного узгодження. Він має й свої темпоральні екзистенційні обґрунтування, адже «асоціація виявляється в містичному зв'язку між попереднім і наступним, яку уявляє собі первісна людина і в якій вона впевнена, як тільки вона собі її уявила: попереднє, за уявленнями первісної людини, має здатність викликати з'яву наступного» [6, с. 60]. Умовно кажучи, емблематичні стягнення були невід'ємною частиною хронотопної логіки, закон партиципації Л. Леві-Брюля акцентує на тому, що будь які предмети, явища, процеси в первісному мисленні сприймаються не лише як самостійні об'єкти, а дотичні своєю суттю до інших перехідні утворення.

Про перехідність як закономірність жанрової модифікативності пише Цветан Тодоров: «новий жанр завжди є трансформацією одного чи кількох старих жанрів: через інверсію, через переміщення, через комбінування» [11, с. 25]. Тяглість

формотворчих традицій позначилась і на проекції міфологія / емблематика, яка основоположно пов'язана з діахронічною вертикаллю зародження та історичного розвитку самої мови. Ідентичність міфу в окремих випадках ототожнюється з актом мовлення, тобто первиною розповіддю, що фіксує та пояснює окремі буттєві доміанти. Трансформація цієї початкової вербалізованості утвердила жанр міфу, адже «не існує прірви між літературою і тим, що не є нею, що джерела літературних жанрів – і це так очевидно – у людському дискурсі» [11, с. 39].

Складність відстеження і точного реконструювання первинного витоку, стану, складових прамови є перешкодою, що сприяє багатозначності та поліваріативності визначень та інтерпретацій міфу й міфологічної свідомості. Проте структуральні елементи, що визначають смислову організованість та ідентичність міту, як правило, збережені доволі виразно. Зрештою, це підтверджують поліваріантні записи одного й того ж тексту, що попри певні відмінності сюжетно-композиційної організації, оповідного викладу, все ж мають спільну структурно-образну схему, семіотичний кістяк. Тож, ідентичність значень міфу окреслюється структуральною парадигмою, яка умовно взаємоузгоджує візуально образні представлення і вербальні коментарі.

Міфологічній свідомості властиве творення та конфігурування смислу, що репрезентує схожість до принципу «емблематичності». Механізм смислотворення регулюється тут його структурою та «філософією». Трансформовані у міфологічні архетипи і сюжети, первісні образи знаходять своє адекватне смисловираження в емблематично структурованій інтерпретації. Емблематична форма не без підстав трактується як «мнемонічний механізм», «генератор колективних смислів» [4, с. 13], що функціонує як прагматична модель. Структура і форма емблеми найбільш адекватно відображає структуру, принцип і модель когнітивного смислоконструювання у міфологічному форматі.

Визначаючи вагомі константи в зовнішньому просторі, первісна людина вдавалась до їхнього семіотичного копіювання та номінування, нормуючи метафізичну аксіологію. Семіотичне маркування буттєвої реальності реалізовувалось через регульовальний та мнемонічний механізм, що взаємоузгоджував візуально-евристичні спостереження та їхню первісну вербальну репрезентативність. Номінування конкретного явища, стихії, природного образу було лише зовнішнім артикульованим акцентом, що вказував і відсилав на / до його унаочнено-функціональної значущості.

Олександр Потебня, вивчаючи первісні «семантичні» координати, в площині яких формувались значення слів, відзначав особливу вагомість взаємодії візуального та поняттєвого досвіду у міфомовленні. Порівняння та аналогія, первісний мисленнєвий синкретизм – визначально вплинули на формулювання та звукову фіксацію (виразову оформленість) первісних лексем. Відтак, «поезія та міфологія розвивають сполучення представлень, які віднаходять у мові [...]. В окремих випадках не завжди зрозуміло, чи розвинуте порівняння народилося з одного слова, чи, навпаки, слово створене під впливом розвинутого поетичного образу. Проте причинний зв'язок поміж першим і другим у період безособової творчості не підлягає сумніву; правильно також, що слово як найпростіша форма поетичного порівняння першочергово передує цьому останньому» [8, с. 330]. Таким чином, учений підкреслює зв'язність первісної візуально-поняттєвої виражальності досвіду. Цей синкретизм утверджує переконання, що мовоформа первісного світу функціонувала за своєрідними законами «емблематичності», себто значення формулювались через взаємоузгодження слова (звукове позначення) – його візуального відповідника (образу) – ознаки чи функції,

що визначалась як домінантна «семантизації», внутрішньої форми та первісної етимології. Відтак, усі види архаїчної народної творчості (міф, ритуал, обряд) по-різному опиралися на структуру взаємодії візуального та поняттєвого.

Еміль Дюркгайм був чи не єдиним серед дослідників первісних форм релігійного життя, хто вдався до ототожнення міфічних уявлень з емблематичними механізмами. Зосереджуючись на описі тотемічних практик, він безапеляційно зазначив: «тотем не тільки назва; це – емблема, справжня геральдика, аналогії якої зі справжньою геральдиккою часто помічалися» [5, с. 106]. Тотемні зображення, що відтворювались на стінах осень, могилах, сакральних місцях, на людських тілах, були частиною світоглядного уподібнення, опосередкованого символічного ототожнення та ідентифікації, що формували орієнтаційні буттєві закони. «Це під час релігійних відправ він є тотемом і водночас тим, що він є колективною етикеткою, він має релігійний характер. І справді, саме стосовно нього інші речі класифікуються на священні та мирські» [5, с. 113]. Універсальні емблематичні механізми коригували алгоритмічні реакції, впливали на ритуально-обрядові дії, визначали світоглядні ідентифікації / відчуження, ототожнення / розрізнення.

Автори монографії «Міф у слові: нариси з психолінгвістики» С. Агранович та Є. Стефанский вважають, що логіка культурного прогресу має лінійний характер: «біологічні функції організму – соціальна форма стадної комунікації – тваринна сигнально-моторна система знаків (жести і протомова) – ритуально-міфологічна діяльність – мовний знаковий код як вербалізація сенсомоторного коду (членована мова)» [1, с. 4]. Внутрішньою причиною вербалізації, психофізіологічних та психосоціальних змін індивіда є наслідування та імітування, що значною мірою прив'язане до візуального досвіду, а зовнішньо – природних умов проживання та соціального співіснування. Тож «зорова реальність» формувала і «нав'язувала» виразові форми первісної комунікації, визначаючи смислові домінанти мисленневої аксіології та утворюючи ґрунт для народження первісної знакової символіки. Спроби інтерпретації міфу та міфологічної свідомості, відтак міфологічного нарративу, можуть бути успішними лише за об'єднання лінгвістичного, культурологічного та психоаналітичного підходів.

Уже в дослідницьких визначеннях функціональності міфу проглядається тенденція трактування його як моделі, що узагальнено та метафорично презентує первісний досвід і в різний спосіб модифікує його інваріантні схеми в наступних історичних формаціях. Впродовж століть міфи «трансформувалися і збагачувалися під впливом більш сильних культур або ж завдяки творчому генію виключно обдарованих індивідів» [12, с. 14]. Предметом такого модифікування та трансформування власне була структурно-семіотична схема, яка переходила від однієї культури до іншої. Її емблематичність окреслюється через єдність візуального образу (надістоти, божества, конкретного топосу, рослини, тварини), що стоїть в центрі сюжету та оповідної історії, яка розкриває, пояснює та увиразнює (інтерпретує) особливість / сакральність іконообразу.

Список використаної літератури

1. Агранович С. Миф в слове : продолжение жизни : Очерки по мифолінгвістике / С. З. Агранович, Е. Е. Стефанский. – Самара : Изд-во Самар. гуманитар. акад., 2003. – 168 с. ; Agranovich S. Mif v slove : prodolzhenie zhizni : Ocherki po mifolingvistike / S. Z. Agranovich, Ye. Ye. Stefanskiy. – Samara : Izd-vo Samar. gumanitar. akad., 2003. – 168 s.

2. Барт Р. Избранные работы : Семиотика : Поэтика : пер. с фр. / Р. Барт ; сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – Москва : Прогресс, 1989. – 616 с. ; Bart R. *Izbrannye raboty : Semiotika : Poetika : per. s fr. / R. Bart ; sost., obshch. red. i vstup. st. G. K. Kosikova.* – Moskva : Progress, 1989. – 616 s.

3. Вико Д. Основания новой науки об общей природе наций / Д. Вико ; пер. с итал. А. А. Губера. – Москва–Киев : REFL–book–ИСА, 1994. – 656 с. ; Viko D. *Osnovaniya novoy nauki ob obshchey prirode natsiy / D. Viko ; per. s ital. A. A. Gubera.* – Moskva–Kiev : REFL–book–ISA, 1994. – 656 s.

4. Григорьева Е. Эмблема : Очерки по теории и прагматике регулярных механизмов культуры / Е. Григорьева. – Москва : Водолей Publishers, 2005. – 232 с. ; Grigoreva Ye. *Emblema : Ocherki po teorii i pragmatike regulyarnykh mekhanizmov kultury / Ye. Grigoreva.* – Moskva : Vodoley Publishers, 2005. – 232 s.

5. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя : Тотемна система в Австралії / Е. Дюркгайм ; пер. з фр. Г. Філіпчука, З. Борисюк. – Київ : Юніверс, 2002. – 424 с. ; Diurkhaim E. *Pervisni formy relihiinoho zhyttia : Totemna systema v Avstralii / E. Diurkhaim ; per. z fr. H. Filipchuka, Z. Borysiuk.* – Kyiv : Yunivers, 2002. – 424 s.

6. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль. – Москва : Педагогика–Пресс, 1994. – 608 с. ; Levi-Bryul L. *Sverkhestestvennoe v pervobytnom myshlenii / L. Levi-Bryul.* – Moskva : Pedagogika-Press, 1994. – 608 s.

7. Мелетинский Б. М. Поэтика мифа / Б. М. Мелетинский. – 3-е изд., репринт. – Москва : Восточная литература, 2000. – 407 с. ; Meletinskiy B. M. *Poetika mifa / B. M. Meletinskiy.* – 3-е izd., reprint. – Moskva : Vostochnaya literatura, 2000. – 407 s.

8. Потебня А. О связи некоторых представлений в языке // Потебня А. Символ и миф в народной культуре / А. Потебня ; сост., подг. текстов, ст. и коммент. А. Л. Топоркова. – Москва : Лабиринт, 2000. – С. 329–356 ; Potebnya A. *O svyazi nekotorykh predstavleniy v yazyke // Potebnya A. Simvol i mif v narodnoy kulture / A. Potebnya ; sost., podg. tekstov, st. i komment. A. L. Toporkova.* – Moskva : Labirint, 2000. – S. 329–356.

9. Солецкий О. Эмблематичний код міфу (синкретичні форми первісних культово-релігійних відображень) / О. Солецкий // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Філологічні науки. – 2015. – № 2. – С. 265–271 ; Soletskiy O. *Emblematychnyi kod mifu (synkretychni formy pervisnykh kultovo-relihiinykh vidobrazhen) / O. Soletskiy // Naukovyi visnyk Mykolaiivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Seriiia : Filolohichni nauky.* – 2015. – № 2. – S. 265–271.

10. Солецкий О. Синкретизм первісних образно-словесних репрезентацій (генезис емблематичних форм) / О. Солецкий // Прикарпатський вісник НТШ : Слово. – 2014. – № 2. – С. 150–159 ; Soletskiy O. *Synkretyzm pervisnykh obrazno-slovesnykh reprezentatsii (henezys emblematychnykh form) / O. Soletskiy // Prykarpatskyi visnyk NTSh : Slovo.* – 2014. – № 2. – S. 150–159.

11. Тодоров Ц. Походження жанрів // Тодоров Ц. Поняття літератури та інші есе / Ц. Тодоров ; перекл. з франц. Є. Марічева. – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 22–39 ; Todorov Ts. *Pokhodzhennia zhanriv // Todorov Ts. Poniattia literatury ta inshi ese / Ts. Todorov ; perekl. z frants. Ye. Maricheva.* – Kyiv : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia», 2006. – S. 22–39.

12. Элиаде М. Аспекты мифа / М. Элиаде ; пер. с фр. В. Большакова. – Москва : Инвест-ППП, 1996 – 240 с. ; Eliade M. Aspekty mifa / M. Eliade ; per. s fr. V. Bolshakova. – Moskva : Invest-PPP, 1996 – 240 s.

13. Alciati Andreae Emblemata cum commentariis Clavdii Minois : & notis Lavrentii Pignorii Patavini [Electronic resource] / Andreae Alciati. – Patauij : Apud Petrum Paulum Tozzium, 1621. – 1005 p. – Mode of access : <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b4930806;q1=%D0%95mblemata%20cum%20commentariis%20Clavdii%20Minois>

14. Peter M. Daley Literature in the light of the emblem : structural parallels between the emblem and literature in the sixteenth and seventeenth centuries / M. Peter. – Toronto : University of Toronto Press, 1998. – 283 p.

15. Spolsky E. Introduction: Iconotropism or Turning toward pictures / E. Spolsky // Iconotropism : turning toward pictures / edited by E. Spolsky. – Lewisburg, PA. Bucknell University Press, 2004. – P. 11–19.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2017.

O. M. Soletsky

STRUCTURAL-SEMIOTIC CONVERGENCE OF MYTH AND EMBLEM

Among the sources that have influenced the shaping of classical European emblems, Peter M. Daley especially distinguishes ancient Greek mythology. First and foremost the scholar points out the significance of mythological material for the development of didactic meanings in the emblematic books of the 16th-17th cent. in Europe. His interpretations touch upon the transformations and modifications of ancient plots into the component type organization of an emblem, the definition of their role in the meaning expression of the Baroque genius. Such considerations provoke the broader explanation of certain principles of the structural organization of the myth itself, its formal and paradigmatic organized character. If the mythological data played the role of secondary visual representativeness in the structure of an emblem, then visually specified meanings were part of the primary process of experience establishment in the old consciousness. Naturalistic images, separated from the general visual flow, became the object of ritual and ceremonial manipulations, nominations; they were included in the convergence system of visual and verbal markings combination. Monitoring the functions of emblematic mechanisms in the formation of primal experience contributes to determining their role in the establishment of coordinating sensory-stimulating systems, syncretic heteronomies.

In Roland Barthes's handling of the subject, the myth is a 'second-order semiological system' that resembles a semiological construction kit the elements of which are crystallized by consciousness and compiled into a semantic algorithm. There he singles out a three-element system (signifier, signified and sign) in it that is commensurable with the three-component scheme of an emblem (inscriptio, pictura, subscriptio) in the plane of structuring and signification. Eleazar M. Meletinsky considered that the first 'grand philosophy of the myth' was developed by Giambattista Vico. A tremendous value of his comments lies in the fact that he has determined the origin of the myth from the tropes. Such formulations emphasized the importance of visual analogies and associations, the transfer of 'visual similarity' to the adoption of semantic shades in new concepts. It may be traced in the mythological consciousness the way specifically established ties between different objects and phenomena, actions and cycles, form a system of iconic-conventional correlations, regulate the affirmation of orientational, mnemonic, classification schemes, as well as visual experience becomes the basis for imitative verballity. Structurally

and functionally, the myth presents the first manifestation of naturalistic emblematicism. Lucien Lévy-Bruhl elaborated the existence of a logical condition of mythology, described its functionality through the prism of participation mystique, or mystical participation concept pointing out again the importance of transitions from concrete to general by the mediation of different signs in paralogical thinking.

The complexity of tracking and precise reconstructing the primary source, state, and constituents of the ancestor language is an obstacle that contributes to the polysemy and polyvariant of the definitions and interpretations of the myth. However, the structural elements that define the notional organised nature and identity of the myth are usually quite distinctly preserved. Mythological consciousness is characterized by the creation and configuration of meaning, which exemplifies the similarity to the 'emblematicity' principle. The mechanism of meaning formation is regulated here by its structure and 'philosophy'.

Key words: myth, emblem, structure, convergence, semiosis, syncretism.

УДК 821.161.2(045)

М. М. Узун

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ГРЕЦЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

У статті висвітлено стан та динаміку перекладацького процесу української літератури на новогрецьку мову. Наведено відомості про перекладачів українських творів, їхнє жанрове різноманіття. У статті здійснено спробу розкрити одну зі сторінок українсько-грецьких літературних взаємин. Авторка намагається узагальнено осмислити відомий і незнаний матеріал, який стосується освоєння грецькими літературознавцями творчості українських поетів і письменників.

Ключові слова: перекладацький процес, художній переклад, національна культура, літературний процес, літературні взаємини, переклади української літератури новогрецькою мовою, неоелліністичні студії.

Постановка проблеми. Статтю присвячено малодослідженій темі огляду грецьких перекладів української літератури. Зважаючи на важливість й актуальність теми у контексті дослідження міжнародних культурних українсько-грецьких зв'язків, спробуємо розглянути відомі нам матеріали, знані в Греції й Україні, що стосуються перекладів видатних представників літературного процесу України, з'ясувати шляхи поширення творів в Греції, а, отже, розкрити одну зі сторінок українсько-грецьких літературних взаємин.

Аналіз останніх досліджень. Освоєння грецькими й українськими критиками перекладів творів українських поетів і письменників новогрецькою – тема маловивчена, тому на сьогодні існує невелика кількість досліджень з цього питання. Дотепер над розкриттям цієї теми працювали: Е. Алексіу, Н. О. Басенко-Кормалі, Н. Ф. Клименко, О. Д. Пономарів, Т. М. Чернишова [6; 10; 4; 5; 3]. Українсько-грецькі літературні зв'язки досліджено в статтях Є. Карпіловської «Українські та новогрецькі пісні» [2].

Метою нашого дослідження є спроба узагальнено осмислити відомий і незнаний матеріал, що стосується освоєння грецькими літературознавцями творчості українських

поетів; простежити хронологію знайомства грецького читача з творами Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки.

Наукову новизну дослідження зумовлено тим, що в ньому вперше у вітчизняній елліністиці простежено хронологію знайомства грецького читача з творами українських творців та панорамно представлено картину освоєння української літератури грецькими митцями слова.

Виклад основного матеріалу. До кінця 50-х років ХХ століття в Греції майже не було відомостей про українську літературу, тому і перекладів українських творів новогрецькою мовою не існувало. Навіть у Великій грецькій енциклопедії Д. Елефтеродакіса не згадувалися ані Тарас Шевченко, ані Іван Франко, ані будь-хто інший, та й про саму Україну писалося лише як про південну околицю Російської імперії [8, с. 963]. Зацікавленість українських дослідників грецькою культурою і освоєння української літератури в Греції пов'язане з іменами професора А. О. Білецького та його дружини доцента Т. М. Чернишової. Навколо них об'єдналися учасники інтелектуального гуртка, які в часи так званої «культурної відлиги» започаткували неоелліністичні перекладацькі студії в Україні. Центром неоелліністичних перекладів в Україні став журнал іноземної літератури «Всесвіт» [1, с. 189], у якому було надруковано більшість перекладених творів новогрецької літератури. Культурна діяльність елліністичного осередку сприяла розвиткові своєрідних перекладацьких студій, до яких у тій чи іншій формі долучались і самі метри. Професор А. О. Білецький доклав багато зусиль, щоб наблизити античну й сучасну Грецію до України, а Україну до сучасної Греції. Разом із А. Білецьким твори письменників сучасної Греції перекладала також і Т. Чернишова. У своїй роботі «Шевченко мовою греків на Україні» вона підкреслювала «внутрішню близькість поезії українського поета до грецької народної поезії» [7, с. 161].

Знайомство з українською літературою в Греції почалося з перекладів творів Т. Г. Шевченка на початку 60-х рр. ХХ ст. До 100-річчя від дня смерті Шевченка в Греції вперше вийшло кілька його творів в різних перекладацьких версіях. У часописі «Πύρρος (Факел)» у 1961 р. було надруковано «Заповіт» і «Мені однаково, чи буду» в перекладі відомої грецької письменниці й перекладачки Еллі Алексіу зі вступною літературно-критичною статтею новогрецькою мовою Ніни Клименко «Співець українського народу» [5, с. 604]. Саме твори великого Кобзаря і стали першими перекладеними поезіями української літератури в Греції.

Треба зазначити, що поодинокі згадки про Шевченка зустрічаються у двотомній «Історії російської літератури» Нікоса Казандзакіса у 1930 році, яку він видав після перебування у 20-х рр. ХХ ст. у Києві. Незважаючи на те, що в «Історії» йдеться про російських письменників, тут вперше згадано про Шевченка. У статті, присвяченій Жуковському, Казандзакіс відзначає роль, яку відіграв той в долі «національного поета України» [9, с. 100].

Дослідження творчості Тараса Шевченка в Греції пов'язане з іменами Еллі Алексіу і Янніса Рицоса. Відома грецька письменниця та громадська діячка Еллі Алексіу першою переклала «Заповіт» і познайомила грецького читача з українським письменством. Популяризаторами творчості Шевченка в Греції, як вже було зазначено, були українські дослідники грецької мови та грецької літератури Андрій Білецький і Тетяна Чернишова. Вони залучили до перекладу української поезії відомого грецького поета-комуніста Янніса Рицоса, прозаїка Темоса Корнароса та Еллі Алексіу. Письменниця зацікавилася Україною і невдовзі влаштувала серед греків-емігрантів у Румунії, де вона на той час мешкала, пересувну виставку репродукцій художніх творів Тараса Шевченка. Водночас вона сама перекладала твори Шевченка й зуміла

заохотити до цього Рицоса. 9 березня 1961 р., до сторіччя з дня смерті Кобзаря, Рицосів переклад вірша «Мені однаково, чи буду...» з'явився у грецькій газеті «Αυγή (Світанок)». 30 березня 1961 р. у газеті грецьких політичних емігрантів, що виходила в Румунії, «Νέα Ζωή (Нове життя)» було надруковано переклад «Заповіту» і розвідку Е. Алексіу «Тарас Шевченко». У травневому випуску часопису «Επιθεώρηση τέχνης (Огляд мистецтва)» за 1961 рік опубліковано статтю про Шевченка Я. Рицоса, його вірш, присвячений українському поетові, та переклад поеми «Кавказ». Того ж 1961 року на запрошення Спілки письменників України Алексіу відвідала Київ, де взяла участь у святкуванні Шевченківських днів і роботі X наукової Шевченківської конференції. Тут вона прочитала перекладений нею «Заповіт», який пізніше було опубліковано в збірнику праць цієї конференції. Переклад було зроблено вільним віршем, без збереження ритміки та рим оригіналу. В Афинах Е. Алексіу влаштувала виставку, аналогічну тим, що вже влаштовувала в Румунії, а головне – розвинула активну діяльність щодо видання перекладів поезій Кобзаря.

Ще 1960 р. студенти філологічного факультету Київського університету, які вивчали грецьку мову (серед них були Олександр Пономарів і Ніна Клименко), під керівництвом А. Білецького та Т. Чернишової виконали підрядкові переклади Шевченкових творів із зазначенням їхніх ритмомелодичних особливостей грецькою мовою. На основі переданих текстів до 150-річного ювілею Шевченка група грецьких письменників на чолі з Я. Рицосом та Е. Алексіу підготувала грецькомовне видання поезій під назвою «Ποιήματα» («Поезії»), яке вийшло в Афинах 1964 р. Збірка містить вступну статтю Е. Алексіу, вірш Я. Рицоса «Тарасові Шевченку» та переклади 28 творів, серед яких поеми «Тополя», «Кавказ», «Сон» («У всякого своя доля»), послання «І мертвим, і живим, і ненародженим», вірші «Вітре буйний, вітре буйний!», «Думи мої, думи мої», «Заповіт», «Три літа», «Мені однаково, чи буду», «Садок вишневий коло хати», «І небо невмите, і заспані хвили», «Ой чого ти почорніло», «Ісая. Глава 35», «Пророк», «Світе ясний! Світе тихий!» тощо. Більшість перекладів здійснив Я. Рицос, а також С. Мавроїді-Пападакі, Р. Бумі-Папа, К. Пападакіс, М. Димакіс, Меліссанті, І. Симопулос, Н. Паппас, В. Теодору й інші. Еллі Алексіу залучила до перекладу більше десятка поетів, упорядкувала збірку, відредагувала її, написала вступну статтю й видала книжку власним коштом.

Для ювілейного видання Шевченкових «Творів» у 1964 р. С. Мавроїді-Пападакі переклала вірші «І виріс я на чужині», «І небо невмите, і заспані хвили» та «Пророк». У перекладах майстерно відтворено настрій і форму оригіналу, а церковнослов'янськи «Пророку» вдало передано архаїчними елементами новогрецької мови. 9 березня 1964 р. поетеса й перекладачка Р. Бумі-Папа у газеті «Αυγή (Світанок)» виступила зі статтею «Великий співець українського народу», де висвітлила роль Шевченка.

Протягом життя Еллі Алексіу продовжувала досліджувати постать та творчість Шевченка. Йому присвячено окремий розділ у її монографії «Ξένη λογοτεχνία (Зарубіжна література)», яка побачила світ 1983 р. У дослідженні зазначено, що «творчу особистість Тараса Григоровича Шевченка намагалися визначити чимало літературознавців, поетів, художників та громадських діячів. Цікаво зазначити, що часті ці визначення стосуються різних аспектів творчості Шевченка. Цей факт свідчить, що український поет-борець поєднував у собі чимало талантів, а також те, що кожен з них заслуговує на увагу та пошану людства» [7, с. 161]. Дослідниця проводила паралель між Шевченком та грецьким поетом і борцем за свободу Рігасом Фереосом (Велістінлісом), який був і громадським діячем, і одним із творців новогрецької літератури. Наприкінці розділу вона писала: «Сьогодні голос Шевченка

лунає по всьому світу. Найкращі скульптори звели йому величні пам'ятники. Його іменем названо вулиці і площі, школи, клуби, колгоспи, підприємства. «Народний поет» (у розумінні фольклорний) став уселюдським поетом, символом боротьби за волю. Навколо його пам'ятників збираються тисячі людей. На своїх святах, навіть родинних, українці співають пісні безсмертного рапсода, а їхні серця відгукуються на його пророчі слова» [7, с. 161].

За редакцією Еллі Алексіу в Атенах вийшли і твори Лесі Українки в перекладі грецької письменниці та перекладачки Софії Мавроїді-Пападакі. С. Мавроїді-Пападакі – перекладач творів Лесі Українки («Іфігенія в Тавриді», «Кассандра», «Оргія» тощо). Е. Алексіу популяризувала також творчість Івана Франка та інших українських письменників. До видання «Каменярі» мовами народів світу» І. Франка вірш українського поета переклали Я. Рицос та Я. Гуделіс. Дослідниця підкреслювала паралелі між українським та грецьким духовним життям, згадувала спільні сторінки історії, подібність долі українських та грецьких поетів, називала Шевченка грецьким словом «рапсод» [7, с. 161].

Визначною подією став вихід у світ у 2011 р. збірки Т. Шевченка «Заповіт», до якої, крім перекладених новогрецькою поезій, увійшли літературно-критичні статті українською та новогрецькою мовами, які присвячено життю та творчості великого Кобзаря. Автори перекладів, Галина Маслюк, Наталя Басенко-Кормалі, стверджують, що «...намагалися шукати нові підходи, робити нові переклади та інтерпретації, наводити нові тлумачення та коментарі, опираючись на знання грецької дійсності» [11, с. 34]. Укладачі цього видання поставили на меті «зробити Шевченковий спадок доступним грецькій читацькій аудиторії, викликати зацікавленість до неординарної особистості...» [11, с. 34].

Висновки. Отже, українська література дуже спорадично представлена на теренах Греції. Завдяки зусиллям А. Білецького і Т. Чернишової, Е. Алексіу та Я. Рицоса греки почали опановувати твори класиків: Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки. Основний шар української літератури і сьогодні залишається незаниманим, тому центральною проблемою в культурному освоєнні української літератури є переклад творів та їх презентація грецькому читачеві.

Список використаної літератури

1. Білецький А. Еллі Алексіу – в зеніті / А. Білецький, Т. Чернишова // Всесвіт. – 1974. – № 12. – С. 189–190; Biletskyi A. Elli Aleksiou – v zeniti / A. Biletskyi, T. Chernyshova // Vsesvit. – 1974. – № 12. – S. 189–190.

2. Карпіловська Є. А. Українські та новогрецькі пісні / Є. А. Карпіловська // Народна творчість та етнографія. – 1984. – № 4. – С. 61–65; Karpilovska Ye. A. Ukrainski ta novohretski pisni / Ye. A. Karpilovska // Narodna tvorchtst ta etnohrafiiia. – 1984. – № 4. – S. 61–65.

3. Клименко Н. Ф. Елліністка з Божої ласки (до 70-річчя від дня народження Т. М. Чернишової) / Н. Ф. Клименко // Записки історико-філологічного товариства Андрія Білецького. – Київ, 1998. – Т. II. – С. 7–16; Klymenko N. F. Ellinistka z Bozhoi lasky (do 70-richchia vid dnia narodzhennia T. M. Chernyshovoi) / N. F. Klymenko // Zapysky istoryko-filolohichnoho tovarystva Andriia Biletskoho. – Kyiv, 1998. – Т. II. – S. 7–16.

4. Клименко Н. Ф. Центри духовного тяжіння: про родину Білецьких та Алексіу в контексті українсько-новогрецьких дружніх зв'язків / Н. Ф. Клименко // Українська елліністика: зб. наук. праць. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 32–40; Klymenko N. F. Tsentry dukhovnoho tiazhinnia: pro rodynu Biletskykh ta

Aleksiu v konteksti ukrainsko-novohrets'kykh družnykh zviazkiv / N. F. Klymenko // *Ukrainska ellinistyka : zb. nauk. prats.* – Kyiv : Vydavnychy dim Dmytra Buraho, 2010. – S. 32–40.

5. Пономарів О. Д. Тарас Шевченко новогрецькою мовою / О. Д. Пономарів // *Українська елліністика : зб. наук. праць.* – Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 603–607; Ponomariv O. D. Taras Shevchenko novohrets'koiu movoiu / O. D. Ponomariv // *Ukrainska ellinistyka : zb. nauk. prats.* – Kyiv : Vydavnychy dim Dmytra Buraho, 2010. – S. 603–607.

6. Чернишова Т. М. Алексіу Еллі / Т. М. Чернишова // *Українська літературна енциклопедія.* – Київ : Головна редакція Української радянської енциклопедії ім. М. П. Бажана, 1988. – Т. 1. – С. 44; Chernyshova T. M. Aleksiu Elli / T. M. Chernyshova // *Ukrainska literaturna entsyklopediia.* – Kyiv : Holovna redaktsiia Ukrainskoi radianskoi entsyklopedii im. M. P. Bazhana, 1988. – Т. 1. – С. 44.

7. Чернишова Т. М. Еллі Алексіу про Кобзаря / Т. М. Чернишова // *Всесвіт.* – 1985. – № 3. – С. 161; Chernyshova T. M. Elli Aleksiu pro Kobzaria / T. M. Chernyshova // *Vsesvit.* – 1985. – № 3. – С. 161.

8. Εγκυκλοπαίδεια Ελευθερουδάκη. – Εκδόσεις Ελευθερουδάκης-Νίκας, 1962. – 15000 σ.; Enciclopedia Eleutherudaki. – Ekdotis Eleutherudakis-Nikas, 1962. – 15000 s.

9. Καζαντζάκης Ν. Ιστορία της ρωσικής λογοτεχνίας / Νίκος Καζαντζάκης // Εκδόσεις : Ελ. Καζαντζάκη. Αθήνα, 1997. – 320 σ.; Kazandakis N. Istoría tyz rosikis logotexnias // Nikos Kazandakis // Ekdotis : El. Kazandaki. Athina, 1997. – 320 s.

10. Μπάσενκο-Κόρμαλη Ν. 100 χρόνια από την γέννηση του Γ. Ρίτσου (Α' μέρος) / Ν. Μπάσενκο-Κόρμαλη // *Ελληνική Διεθνής Γλώσσα. Τριμηνιαία έκδοση του Οργανισμού για τη Διεθνοποίηση της Ελληνικής Γλώσσας.* – Αθήνα, 2009. – № 75. – Σ. 560–575; Basenko-Kormali N. 100 xronia apo ty genisi tu Ya. Ritsu (A' meros) / N. Basenko-Kormali // *Eliniki Diethnis Glosa. Triminea ekdoti tu Organizmu ya ti Diethnopiisi tyz Elinikis glosas.* – Athina, 2009. – № 75. – S. 560–575.

11. Σεβτσένκο Ταράς. Διαθήκη / Ταράς Σεβτσένκο. – Χίος, 2011. – 383 σ.; Shevchenko Taras. Diathyki / Taras Shevchenko. – Chios, 2011. – 383 s.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2017.

M. M. Uzun

TRANSLATION UKRAINIAN LITERATURE IN GREEK LANGUAGE

The article investigates the state and the dynamics of Greek translations from Ukrainian literature. It suggests the data about Greek writers – translators of the Ukrainian literature, their publications in periodicals; it also covers the sphere of genre variety of the translations from ancient authors. For the first time a descriptive picture of the development of Ukrainian literature by Greek artists is presented. One of the pages of Ukrainian – Greek relations in literature translation is shown in the article. The author tries to analyze well known and unknown material concerning the research of the Ukrainian writers works by the specialists in literature translation. The study does not intend to analyze Ukrainian translations of texts in Modern Greek.

The scientific works of the most famous linguists are analyzed in this research. The author gives a full description of the history development of literature translation of Ukrainian writers in Greek language, starting from the ancient times till nowadays. First the chronology of well-known Ukrainian writers Taras Shevchenko's, Ivan Franko's works and his personality studies are described in the given research.

It's widely known that Shevchenko's works occupy an important place in Ukrainian literature. His works are translated into many languages. Basically the article deals with

the definition of the role of Taras Shevchenko and his activity in the Greek literary world, with the description of the chronological and qualitative characteristics of the translations of his literary works, with the definition of position of the Ukrainian and Greek translators, poets and writers in the presentation of Taras Shevchenko's works on the Greek literary landscape, with the recognition of the most famous translator's of Shevchenko, and its influence on the accuracy and artistic features of the translation.

The article deals with the development of the Neohellenistic translation studies in Ukraine in the second half of XX – beginning of XXI century. The figures of the translated Ukrainian authors are being explored descriptively. In the article the main translation trends in Ukraine and Grease of the aforementioned period are defined, too.

The development of Greek and Ukrainian critics of the works of Ukrainian poets and writers in Modern Greek is a subject that is not well investigated, so today there is a small amount of research on this issue. Till now, the work on the disclosure has been out by E. Alexiou, N. A. Basenko-Kormali, T. Chernyshova, N. F. Klymenko, O. D. Ponomariov.

Key words: *translation studies, literary translation, national culture, the literary translation process, prominent figures of the literary translation process, Greek translations from Ukrainian literature, Neohellenistic literature.*

УДК 81'42(045)

С. Д. Чугу

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ У ІНТЕРПРЕТАТИВНІЙ ПАРАДИГМІ

У статті розглядаються новітні дослідницькі підходи, розроблені в межах когнітивної парадигми, обґрунтовується можливість їхнього застосування до вивчення особливостей репрезентації структурованих знань в художньому тексті та аналізуються особливості текстової репрезентації знань у єдності мовного та концептуального аспектів через призму теорії моделі світу (ТМС). Авторка наголошує на важливості вивчення взаємозв'язків між різними моделями світу, наявними у текстовому просторі, доводить необхідність дослідження прагматичного навантаження мовних засобів, які репрезентують загальні та соціокультурні знання, об'єктивовані у тексті, й окреслює перспективи подальшого удосконалення методики інтерпретації художнього тексту, яка базується на когнітивно-прагматичних засадах, та враховує результати міждисциплінарних студій.

Ключові слова: *художній текст, концептуальний вимір, структуровані знання, текстова модель світу, текстовий простір, репрезентація знань, інтерпретація.*

Теоретичні витоки сучасної лінгвістики базуються, окрім власне філологічних постулатів, на результатах досліджень суміжних наук, зокрема у галузі теорії комунікації, когнітивістики, психології, прагматики. Спрямованість лінгвістичних студій на вивчення механізмів взаємодії мови та мислення зумовлює необхідність врахування закономірностей конструювання ментальних уявлень у свідомості мовців у ході сприйняття тексту та/чи дискурсу для вибору певних інтерпретаційних інструментів з метою вірного тлумачення змісту повідомлення.

Наукова проблематика когнітивної лінгвістики пов'язана з комплексним аналізом тексту чи дискурсу в рамках новітніх підходів з проекцією на семантичний, прагматичний, концептуальний та комунікативний аспекти. **Актуальність** вивчення концептуального виміру художнього тексту зумовлена необхідністю поглиблення розуміння складних механізмів кодування та декодування змістового наповнення тексту, простір якого зазвичай містить декілька альтернативних моделей світу.

Мета даної статті полягає у висвітленні результатів застосування основних теоретичних засад підходу, який розробляється у межах теорії світу тексту (ТСТ), до аналізу концептуального виміру художнього тексту на матеріалі уривку з оповідання Джоанни Гарріс «Віра і Надія летять на схід». Досягнення визначеної мети передбачає виконання низки **завдань**: узагальнення існуючих підходів до вивчення семантики художнього тексту, вивчення лінгвістичних засобів, задіяних у вербалізації концептуального виміру тексту, з метою встановлення їхнього прагматичного навантаження та дослідження впливу семантики окремих мовних елементів на способи представлення знань у текстовому просторі.

Когнітивна лінгвістика, теоретичні підвалини якої були закладені у працях Р. Жаккендорфа, Дж. Лакоффа, Е. Рош, Г. Факонньє, Ч. Філлмора, займається вивченням способів структурування основних концептуальних категорій, таких як простір і час, ситуації та події, люди та процеси, причинно-наслідкові зв'язки з урахуванням семантики і прагматики лінгвістичних засобів, які їх репрезентують [2; 3; 6; 7; 9].

Художній простір тексту містить декілька різних моделей світу (фізичні, соціальні, індивідуальні), що конструюються як ментальні утворення у результаті колективного та індивідуального світосприйняття. Моделі світу представлені в тексті особливим чином і підпорядковані універсальним поняттям щодо будови, що уможливує вивчення концептуальних особливостей та інтерпретацію змістового наповнення тексту [1], адже сприйняття інформації обумовлене різними чинниками, соціальними, культурними, політичними, психологічними, тому вивчення механізмів адекватного декодування повідомлення (змісту), представленого у текстовому просторі, має бути спрямоване на їхнє вірне сприйняття у процесі тлумачення змісту художнього тексту.

Запропонована П. Вертом теорія світу тексту (Text World Theory), яку плідно розвиває Дж. Гевінс, інтегрує концептуальні структури й їхнє мовленнєве втілення в контексті соціо-культурної комунікативної взаємодії [4, с. 10]. Теорія світу тексту (ТСТ) є динамічною когнітивною моделлю, в якій, на нашу думку, вдало поєднуються особливості концептуалізації, комунікації та пізнання з фокусом на такі елементи моделей світу у художньому просторі тексту як інтерактивність, контекст, очікування і переконання, що визначають сприйняття з опорою на мовні, емпіричні і культурні знання в процесі тлумачення ментальних уявлень (текстових світів). При цьому важливо враховувати наявність кількох ментальних світів як у тексті, так і у свідомості його реципієнтів. Для дослідження моделі світу у наративі та забезпечення адекватної інтерпретації інформації в системі багаторівневої семантики тексту вважаємо за доцільне також використання ідей, напрацьованих у сучасних лінгвістичних теоріях схем (Schema Theory), можливих (альтернативних) світів (Possible Worlds Theory) та когнітивної метафори (Cognitive Metaphor Theory), на яких базуються вихідні постулати теорії світу тексту [2; 3; 8].

Вивчення взаємозв'язків між пізнанням, комунікацією й інтерпретацією ґрунтується на припущенні, що мовці використовують певні структури очікувань, часто у вигляді абстрактної або узагальненої ситуації, що, зазвичай, будується на певній

соціальної, історичної, культурної та інституційної інформації. Інтерпретація художнього тексту різними читачами не може бути однаковою з огляду на різницю сприйняття, обумовлену численними чинниками лінгвістичного й екстралінгвістичного характеру. Між тим, використовуючи власні знання та досвід під час аналізу художнього твору, читачі реконструюють модель світу, який є певним ментальним віддзеркаленням альтернативної дійсності, створеної автором художнього тексту.

Застосування основних положень ТСТ до аналізу прагматичного аспекту нарративного тексту дозволяє інтерпретувати його більш точно з огляду на урахування кількох світів (реальних і / чи уявних). Вважаємо, що для досягнення достовірного розуміння змісту твору необхідно брати до уваги особливості створення текстової дійсності в трьох основних вимірах: авторському, ситуаційно-подієвому та персонажному, кожен з яких, зазвичай, має власні суттєві складники (персонажі та їхні світи) і характеризується певними темпорально-просторовими параметрами.

Проаналізуємо особливості моделювання та лінгвістичної репрезентації світів на прикладі уривку з оповідання Джоанни Гарріс «Faith and Hope Fly South». Для формування цілісної картини сприйняття наведемо аналізований уривок з трьох абзаців повністю без пояснень:

In Jigs & Reels, I included story called «Faith and Hope Go Shopping», the tale of two indomitable old ladies living in a retirement home. I grew very fond of those two old ladies, and from the amount of correspondence I received about them, so did many of my readers. Since then, I have revisited them several times, and probably will again.

How nice of you to take the trouble. It isn't everyone who would give up their time to listen to two old biddies with nothing much to do with themselves but talk. Still, there's always something going on, here at the Meadowbank Retirement Home; some domestic drama, some everyday farce. I tell you, some days the Meadowbank Home is just like the West End, as I often tell my son, Tom, when he calls on his weekly dash to somewhere else, bearing petrol-station flowers (usually chrysanthems, which last a long time, more's the pity), and stirring tales of the World Outside.

Well, no, not really – I made that last bit up. Tom's conversation tends to be rather like his flowers sensible, unimaginative and bland. But he does come, bless him, which is more than you could say for most of them, with their soap-opera lives and their executive posts and their touching belief that life stops at sixty (or should), with all of those unsightly, worrying creases neatly tucked away. Hope and I know better [5, p. 31–32].

Розглянемо роль і функційне навантаження лінгвістичних засобів у аналізованому уривку тексту, спрямованих на об'єктивацію моделей світів, та врахуємо чинник «точка зору», що задає координати для сприйняття тексту у певному ракурсі.

Перший абзац репрезентує авторську модель, в якій переплетені реалії *Jigs & Reels* (назва попередньої збірки оповідань, в якій вперше з'явилися героїні *Faith* і *Hope*); неодноразовий повтор займенника *I*, що додає до вірогідності подій та персонажів; посилання на кількість листів від читачів *the amount of correspondence I received about them, so did many of my readers*; опис уявних зустрічей з *Faith and Hope, two indomitable old ladies* в минулому *I grew very fond of those two old ladies. Since then, I have revisited them several times* і сподівання на візити у майбутньому *and probably will again*. Майстерне використання зазначених лінгвістичних засобів додає «реальності» ілюзорному світу двох стареньких бабусь, які живуть у притулку *two old ladies, living in a retirement home* та яких авторка з ніжністю називає незламними *indomitable*.

У другому абзаці поєднано моделі світів оповідачки-авторки та її персонажів. Перше речення абзацу *How nice of you to take the trouble* слугує містком між її світом і світом її героїнь. Опис світу стареньких насичений емоційними характеристиками і влучними та дотепними висновками щодо різних подій і ситуацій, людей і життя загалом, що є свідченням життєвої мудрості Віри, від імені якої ведеться розповідь. Віра, яка, вочевидь, любить поговорити, висловлює вдячність ймовірним слухачам-читачам *It isn't everyone who would give up their time to listen* і відкрито кепкує з себе і своєї старенької подруги *two old biddies with nothing much to do with themselves but talk*; демонструє своє з гумором ставлення до життя у притулку *Still, there's always something going on, here at the Meadowbank Retirement Home; some domestic drama, some everyday farce*, порівнюючи його з життям у знаменитому районі Лондона *the West End – I tell you, some days the Meadowbank Home is just like the West End*; іронічно описує візити сина Тома, який завжди так поспішає, що під час щотижневих візитів приносить лише хризантеми, придбані по дорозі на заправній станції *he calls on his weekly dash to somewhere else, bearing petrol-station flowers (usually chrysanthemums, which last a long time, more's the pity), and stirring tales of the World Outside*.

У третьому абзаці чітко розмежовуються моделі світу і життя у притулку *the Meadowbank Retirement Home* і світу за його межами *the World Outside*. У останньому реченні наведена мудра життєва позиція *Hope and I know better* у ставленні до занадто серйозної реакції на швидкоплинні та поверхневі події за межами притулку *for most of them, with their soap-opera lives and their executive posts*, які так тривожать більшість людей, що ще не досягли поважного віку *their touching belief that life stops at sixty (or should), with all of those unsightly, worrying creases neatly tucked away*.

Метафоричною є і назва оповідання «Faith and Hope Fly South», адже імена головних героїнь символізують віру та надію, які відіграють вирішальну роль у їхньому світосприйнятті і пронизують їхнє тлумачення сенсу життя і ставлення до вчинків і поведінки людей, які їх оточують.

Лінгвістичні засоби, використані в аналізованому уривку, є маркерами різних моделей світу, які об'єктивовані в текстовому просторі. Завдяки застосуванню когнітивного підходу до вивчення прагматичного навантаження мовних елементів їхній функційний потенціал розкривається повніше, а аналіз семантичних і прагматичних характеристик доводить, що правильна інтерпретація тексту можлива лише за умови урахування багатшаровості текстового континууму, в якому наявні різні моделі світів, що, в свою чергу, обумовлює необхідність визначення основних характеристик подій і ситуацій, персонажів, їхнього світосприйняття та дій у певних часових та просторових рамках. Проведений аналіз також доводить, що інтерпретація тексту має включати низку ситуаційних і параметральних характеристик, таких як контекст, соціальні, когнітивні та дискурсивні аспекти, адже у моделі світу структуровані складові, діапазон яких зумовлений різними чинниками, здатними передавати різноманітний досвід, знання і інформацію.

Логічно припустити, що моделі світу, які створюються у художньому творі, базуються на узагальнених структурах і поняттях, що закладені у концептуальну канву тексту. Інформація, наявна у текстовому просторі, зчитується при декодуванні ментальних утворень, що певним чином моделюються за допомогою організованих певним чином прототипових динамічних подій, вірне розуміння яких і слугує основою для сприйняття концептуального виміру художнього тексту.

Застосування теорії світу тексту до інтерпретації текстових подій та ситуацій дозволяє дійти загального **висновку** щодо необхідності вивчення концептуально-

комунікативного виміру художнього тексту, який слугує підґрунтям для обробки інформації, представленої в текстовому просторі у вигляді структур знань. Окрім цього, необхідно брати до уваги низку комунікативних чинників (емоційну складову, переконання, відносини, характеристики, соціо-культурні особливості тощо). Когнітивний підхід до інтерпретації тексту забезпечує його адекватне розуміння завдяки комплексному сприйняттю інформації, закладеної у системі концептуалізованих дій, подій та процесів, що локалізовані у просторово-часових рамках текстового простору та у багатoshаровій абстрактній моделі уявного світу.

З огляду на динамізм ТСТ перспективними для подальшого вивчення концептуального аспекту художнього тексту є дослідження модальних характеристик текстових світів, розкриття прагматичного потенціалу лінгвістичних засобів залежно від структур знань, представлених у моделі світу художнього твору, та вивчення кореляцій між вигаданим і реальним світом в естетично-пізнавальному та інтерпретативному вимірах.

Список використаної літератури

1. Chugu S. Text World Theory and Text Comprehension / S. Chugu // Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ : Серія Філологія, педагогіка, психологія. – 2015. – Вип. 30. – С. 74–79 ; Chugu S. Text World Theory and Text Comprehension / S. Chugu // Scientific Bulletin of the UNESCO Chair of Kiev National Linguistic University. Philology, pedagogy, psychology. – 2015. – Vol. 30. – P. 74–79.
2. Fauconnier G. Cognitive Linguistics / G. Fauconnier // Encyclopedia of Cognitive Science / eds J. Wiley and Sons. – 3rd ed. – New York : OUP, 2006. – P. 1–14.
3. Fillmore Ch. Frame semantics and the nature of language / Ch. Fillmore // Annuals of the New York Academy of Sciences. – 1976. – Vol. 280 : Origins and Evolution of Language and Speech. – P. 20–32.
4. Gavins J. Text World Theory : An Introduction / J. Gavins. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007. – 209 p.
5. Harris J. A Cat, a Hat and a Piece of String / J. Harris. – London : Random House, 2012. – 285 p.
6. Jackendoff R. Foundations of Language : Brain, Meaning, Grammar, Evolution / R. Jackendoff. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 477 p.
7. Lakoff G. Women, Fire and Dangerous Things : What Categories Reveal about the Mind / George Lakoff. – Chicago : The University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
8. Langacker R. Conceptualization, symbolization and grammar / R. Langacker // The New Psychology of Language / ed. M. Tomasello. – Mahwah, New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1998. – P. 1–39.
9. Rosch E. Cognitive Representations of Semantic Categories / E. Rosch // Journal of Experimental Psychology : General. – 1975. – Vol. 104, № 3. – P. 192–233.
10. Werth P. Text Worlds : Representing Conceptual Space in Discourse / P. Werth. – Harlow : Longman, 1999. – 390 p.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2017.

S. D. Chugu

INTERPRETATIVE PERSPECTIVE OF THE LITERARY TEXT COGNITIVE DIMENSION

The article discusses the advantages of cognitive research practices applied to the study of the ways to represent knowledge formats in the narrative text and presents an overview of approaches that study world models constructed within the textual continuum.

Pragmatic and functional peculiarities of the linguistic means involved in objectivizing alternative worlds are viewed from the cognitive perspective with special emphasis on the analysis of correlations between language and thought. Cognitive linguists have designed a broad range of methods from different cognitive sciences in order to research language, conceptual systems, human cognition, and meaning construction. One of the effective approaches, worked out within the framework of the Text World Theory, facilitates the study of regularities of structured knowledge representation through the correlation of language, socio-cultural and conceptual aspects.

The study of the interrelations between different world models that are present in the text continuum provides evidence for the relevance of pragmatic and functional analyses of linguistic means involved in the representation of general and socio-cultural knowledge in the narrative, and emphasises the necessity of further development of text interpretation methods based on the results of interdisciplinary studies.

The complexity of interrelations between language and cognition is predetermined by the very nature of the entities that accumulate large amounts of knowledge. To interpret textual information adequately readers are to consider conceptual representations of possible worlds in the text continuum in accordance with conventional procedures and norms. Perceiving linguistic information communicants deal with it in a special way, conditioned by their expectations, beliefs, attitudes, prior knowledge, individual characteristics, emotions, context and backgrounds. Knowledge of the world is organised in sequences of prototypical dynamic events due to the nature of the represented entities, the fact that provides foundation and mechanisms for adequate understanding of socio-cultural peculiarities of human cognition.

The focus on the abstract model encoded in the literary text facilitates comprehension and interpretation, the procedural skills acquired previously while experiencing and cognizing reality. Cognitive approach to the interpretation of textual meanings, that combines findings and results of interdisciplinary research, ensures adequate decoding of the information in the narrative. It aims at the study of a broad range of phenomena such as the nature of textual meaning, functions and meanings of language elements, the effect of context and pragmatics on the understanding of the verbally manifested knowledge structures.

Key words: *literary text, conceptual dimension, structured knowledge, text world model, text continuum, knowledge representation, interpretation.*

УДК 821.161.2–93-1.09

С. В. Щербак

ОБРАЗ КОТА У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ІННИ ДОЛЕННИК

У статті йдеться про авторське сприйняття та зображення образу kota у сучасній дитячій поезії криворізької поетеси Інни Доленник. Рукописна збірка Інни Доленник цілком пов'язана із поетичним змалюванням домашнього улюбленця, kota. Авторка, даючи назву кожному із віршів про kota «ФеноМЭН», «Танці з зірками», «Кішки-мишки», «Х-Фактор», «Кутюр'є», «Рибалки и рибки», «Бокс», «Воротар», «Золотые лапы», «Чарівні слова», «Читач», «Доц», «Майстер золоті лапи»,

«8 березня», «Казкар», «Кіт-перукар», прагне показати його позитивним та життєрадісним, всебічно розвиненою особистістю з активною життєвою позицією.

Ключові слова: міфологічне сприйняття, дитяча література, художній образ, образ kota, поетичні твори.

Постановка проблеми. Під стилем поета частіше всього розуміють систему індивідуально поетичних засобів, які він використовує під час змалювання персонажа, події тощо.

Існують різні шляхи аналізу художнього твору: лінгвістичний, стилістичний, компаративний, літературознавчий, які навчають розуміти і відчувати прекрасне, пробуджують дух творчості, розкривають особистість автора та персонажа.

Мета статті – виявити особливості створення художнього образу kota в поетичних творах І. Доленник.

Завдання статті: окреслити значення ролі kota у сучасному розвитку дитини, дослідити образ сучасного всебічно розвиненого kota в літературних творах, виявити в ньому риси національного характеру з позиції ментальності народу.

Актуальність теми статті полягає в науковій цікавості сучасного літературознавства до проявів інтерпретації в творах сучасними дитячими поетами загальновідомих міфологічних образів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню образу kota в фольклористиці та літературознавстві присвятили праці такі вчені, як-от: В. Войтови, В. Завадська, Я. Музиченко, В. Рошаль, І. Руснак О. Таланчук, О. Шалак та ін.

Твори української дитячої літератури є найкращим засобом навчання та виховання молодого покоління. Завдяки автору художнього твору дитина (читач) може по-новому уявити або сприйняти улюблений персонаж.

Одним із таких знайомих по колисковим і казкам та близьким і зрозумілим для дитини є образ kota. Загальновідомо, що кіт належить до давніх міфологічних образів, асоціюється в різних народах із різними цінностями, ототожнюється з різними рисами характеру і людськими якостями: добром, злом, світлом, тьмою, мудрістю, хитрістю, кмітливістю, лагідністю. На думку вчених-фольклористів (В. Завадської, Я. Музиченко, О. Таланчук, О. Шалак), інтерес до образу kota у народів світу розпочинається з давніх часів «Японці вважали kota злою істотою, яка володіє надприродною силою. Зате в Китаї, навпаки, вірили, що він здатен проганяти злих духів. Давні єгиптяни вшановували богиню Баст в образі жінки з котячою головою. Атрибутом цієї богині була егіда з головою кішки, їй присвячували кішок, яких вважали священними. За вбивство такої тварини карали на смерть. Кіт був однією з іпостасей бога Ра. В написах на фараонських гробницях Ра названо «котом – месником богів». У «Книзі мертвих» кіт, як одне з утілень цього бога, бореться зі змієм. Можливо, саме звідси й образ kota-змієборця, який часто побутує у східнослов'янських казках» [10, с. 259].

В українському фольклорі кіт є найпопулярнішим образом. Він наявний у колискових, де «головним персонажем є котик – сіренький, біленький, волохатий, мурий. Це не випадково, адже з ним маленька дитина знайомиться у перші роки свого життя. В уяві дітлахів він лагідний, м'якенький, радо відповідає на пестощі, неагресивний, терпляче переносить вияви надмірної дитячої уваги [8, с. 229].

Популярність образу котика в колискових зумовлена і давнім звичаєм ритуального вкладання дитини в колиску на третій день після народження. Kota впускали першим не тільки в нову хату, а й клали у колиску, колисали, примовляючи: «Як на kota муркота – на дитину дрімота» [8, с. 229]. Потім його забирали звідти, вкладали в колиску немовля і співали йому заспокійливу пісеньку. Уважалося,

що це наділяло дитя спокійною вдачею, приносило йому солодкий сон. Не випадково у народі на позначення коліскової іноді використовують вислів «співати kota».

Початок колісанки – звичне звертання до котика і висловлення зрозумілих прохань: Ой ти, котку, ой ти сірий! [8, с. 229]. Наприклад: *«Коту сірий, коту білий, // Не ходи по хаті, // Не цокоти чобітками // Й не збуди дитини»* [3, с. 48]. Зустрічається цей персонаж і в народних казках («Пан Коцький», «Кіт і пес» [11, с. 58, 92]), і в загадках («У нашої бабусі сидить дід у кожусі, Проти печі гріється, без води умивається», «Триці виочило, шкіри визубило, вертом хвостить» [5, с. 48]), і в інших жанрах – прислів'ях, приказках, лічилках, скоромовках.

Кіт-персонаж присутній також і у художніх творах (О. Довженко «Зачарована Десна», М. Булгаков «Майстер і Маргарита» та інші). Не залишається поза увагою найрізноманітніші модифікації котячих історій і у сучасних письменників Криворіжжя (Любові Баранової, Тетяни Мішеніної, Наталки Плакущої, Олексія Старікова, Валентини Шрамко).

Цікавою книжкою про kota, на наш погляд, є збірка поетичних творів криворізької поетеси Інни Доленник «Байки про Руда».

Рукописна збірка Інни Доленник (на сьогодні вона наявна тільки у рукописі) цілком пов'язана з образом домашнього улюбленця, kota. Поетеса підкреслює любовь малечі до kota: *«Мама, тато, я – нас троє, // Та у хаті, як в борні: // Казна-що кіт Баксик творить, // Йому можна, мені – ні»* [6].

Кіт у збірці постає всебічно розвиненою особистістю, активним, життєрадісним, який опановує певні сучасні професії: перукар у вірші «Кіт-перукар», *«Руд – заможний // Майстер ножиць, // Фена й гребінця, // Тож наш котик // Не муркотик – // Диво-модельєр! // Зачіски його і стрижки // Краці, ніж в кіно і книжках. // Гарні всі тепер!»* [6]; хореограф у вірші «Танці з зірками»: *«Руд не нудьгував ніколи, // Танцювати мріяв. // Власну танцювальну школу // На даху відкрив він. // Вчить з партнеркою з Одеси // Вальси і фокстроти»* [6] та ін.

Ці вірші допомагають увявити читачеві котика у різних сферах діяльності, його захопленість певними професіями, ознайомлення з конкретними знаряддями праці (*фен, молоток, надфіль*), що дає можливість виокремити його як професіонала, веселого, спритного, майстра своєї справи. Використовуючи професійну лексику (*модельєр, танцюрист, стрижка, види танців (вальс, фокстрот, танго, румба, сальса), кутюр'є, рибалка*), авторка має за мету поповнити словниковий запас сучасних дітей не тільки українською лексикою, а й ознайомити зі словами іншомовного походження.

Кіт у поетеси цілком персоніфікований: він не тільки вміє говорити, співати, танцювати, працювати, думати, розважатися, але і має свій настрій (сумує, стогне, веселиться), та деякі риси характеру (швидкість, сила). Наприклад: *«Був уважний, спритний, вправний»* («Кішки-мишки») [6]; *«Кошенятам, їхнім мамам, // Рідним і близьким // Шие Руд: спідницю – Мані, // Бабцям – фартушки. // Швидко, вправно шие Рудик. // «Голка золота», – // Величають мудрі люди // Здібного kota. // Від машинки не відходить // Виконавець мрії. // Руд – законодавець моди, // Й сам слугує їй. // Про концепції колекцій // Знають геть усі. // Шие й віддає за безцінь // Плаття для весіль... // Блузи, майки, брюки, шорти, // Бальних суконь шовк... // Рудик зранку на роботі – // Значить, буде толк. // А краса – страшенна сила, // Кажуть у кіно. // Але одяг ми носили // За-до-во-ле-но!»* («Кутюр'є») [6].

У вірші «Рибак и рибка» наш улюблений персонаж постає перед дитячою аудиторією шанувальником природи і завзятим рибалкою. Це його стихія: *«День проводить на природі // І щасливий тим»* [6]. Цей вірш, перш за все, змальовує процес

рибалки, який буде дуже цікавий маленьким читачам, хлопчикам, тому, що кожний хлопчик мріє хоча б раз сходити з дідусем чи з батьком на рибалку. І авторка збірки знайомить дітей із знаряддями, які використовуються під час рибалки: *«Рудик і рибальське щастя – // Тема на вустах. // Є прекрасні вудки й снасті // В нашого kota. // Он виблискує на сонці // На блешні гачок, // У бляшанці на віконці – // Свіжий черв'ячок. // Ловля риби – просте вміння, // Тільки є «але»: // Що не має кіт терпіння, // То для справи зле»* [6].

Інтерпретація сучасної телепередачі «Х-Фактор» змальована у одноіменному вірші, де кіт проявляє свій талант співця [10].

Читаючи вірш «Майстер золоті руки», діти поповнюють свій лексичний запас словами із професійної лексики (розетки, викрутка, обценьки, надфіль, молоток) та отримують певні знання про робітничу професію, розуміють важливість таких рис, як наполегливість і старанність: *«Золоті у Руда лапи, // Лагодить усе: // Від розеток до канани, – // Хто що принесе. // Ні розваг, ані розради, // Клич його, не клич... // Лагодить оті приладдя // Поспіль день і ніч. // Вдячні друзі та сусіди // Бачать працю ту: // Всі до нього йдуть і ідуть, // Ідуть і ідуть! // А у свято після буднів // Ти врахуй момент: // Краций подарунок Руду – // Точний інструмент: // Викрутка або обценьки, // Надфіль, молоток... // Він зрадіє, наче ненька, // Що стріча діток. // Мислю так: уже недовго – // І настане час, // Як не лишиться нічого // Зламано в нас. // Оголошень на спорудах // Безліч від котів. // Дам об'яву й я про Руда – // Лапи золоті...* [6]. Таким працьовитим персонажем захоплюється кожний, хто читає цей вірш.

У вірші «Територіальне питання» авторка змальовує kota Руда професіональним юристом, який володіє сучасною професійною лексикою (підписали меморандум, гарант, договір, претензії), що допомагає маленьким читачам бути всебічно розвиненими.

Інна Доленник протягом всієї збірки створює kota – професіонала, удосконалюючи його здібності вчинками, діями, розумом.

У віршах «Бокс» і «Воротар» зображено kota Руда, який захоплюється різними видами спорту. Кожна маленька дитина повинна приділяти увагу улюбленому виду спорту для того, щоб гарно розвиватися, бути здоровою і вміти себе захистити. І. Доленник модифікувала котячу історію: *«Здумав іменинник: час // Стати футболістом, // Вірнопідданим м'яча // У спортивнім дійстві. // Геть захоплення старе – // Співи й обертони... // Стане він воротарем – // Зіркою району! // Б'є по м'ячику хвостом // І згрібає в лапи... // Гру призначили гуртом – // І гравці, й фанати. // Буде цікавезний матч! // Переможцям – слава! // Головні в футболі – м'яч // Й воротар управний»* («Воротар») [6]. Кіт Руд віддає перевагу хлопчачому виду спорту – боксу: *«Він – залізний кулачок, // Поясок – тугіше. // Б'ється Рудик, як Кличко, // І – їй-бо – не гірше»* («Бокс») [6]. Так уявляє цей вид спорту наш герой.

Сучасне життя не можливе без засобів спілкування (інтерету, мобілки, СМС). Наш рижий кіт не є виключенням. У нього є друзі, кохана кішечка, з якою він обов'язково повинен підтримувати зв'язки.

Поняття «дружба» авторка зашифрувала в акровірші, таким чином знайомлячи своїх читачів із жанром «акровірш», і визначаючи найважливіші ознаки дружби:

*Держать за друга кулачки,
Растить из зернышек колосся...
Узнать о дружбе очень просто –
Жизнь дарит знаки и значки.
Без друга Диснейленд мне скушен,
А ты сумел бы жить без дружбы?* [6]

Руд постає перед маленькими читачами у ролі ввічливого громадянина, авторитетного вчителя, який вміє правильно говорити і розуміє важливість слова: *«Просять Руда кошенята // (Він для них – авторитет) // Розтлумачити поняття. // Етика – важкий предмет // Обійняв Руд кошеняток // І неспішно мовить їм: // – Є слова – їх небагато – // І насправді чарівні... // Звісно, вивчити нескладно, // Тільки є одне «але»: // Перш, ніж слово промовляти, // Майте серденько незле. // Щирі «дякую» й «будь ласка» // Справжні створюють дива: // У реальності – не в казці // Квітка щастя ожива. // Ваші щирі «добрий ранок», // «До побачення», «пробач» – // Це веселковий серпанок, // Запорука всіх удач» [6]. А також доброзичливого та дбайливого вихователя: *«Колисав наш Рудик діток, // Милих кошенят. // Залишила їх сусідка // Десь хвилин на п'ять // Ось і вушка, як антени, // Й очі – зірочки... // Слухає малеча чемно // Дивні казочки, // Кошенята мирно спали. // Рудик – молодець!» [10]. Кіт Руд – вдумливий та уважний читач: *«Рудик наш читає книжку. // Гострий в ній сюжет! // Він у тексті – від манишки // До підойв итиблет» («Читач») [6].***

Отже, проаналізувавши рукописну дитячу збірку «Байки про Руда» криворізької поетеси Інни Доленник, зазначимо, що найвідоміший представник домашнього побуту, кіт, у її збірці представлений по-сучасному. Авторка виокремлює певні риси характеру: веселий, життєрадісний, наполегливий, працьовитий, розумний, ввічливий, вихований. Він обізнаний, любить багато читати, знайомий із багатьма професіями і вміло володіє ними. Кіт Руд – спортсмен, який знайомий із різними видами спорту. Він вміє грамотно говорити, має багатий лексичний запас (професійні, наукові, розмовні, побутові, загальноживані слова), виховує і вчить кошенят. Таким чином, Інна Доленник змалювала свого персонажа (кота) простою, доступною для дітей лексикою і зробила його позитивним прикладом для підростаючого покоління, зразком для формування сучасної молоді особистості.

Список використаної літератури

1. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – Київ : Либідь, 2002. – 644 с. ; Voitovych V. Ukrainiska mifolohiia. / V. Voitovych – Kyiv : Lybid, 2002.–644 s.
2. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору : моногр. / В. Давидюк. – 3-тє вид., доп. і перероб. – Луцьк : Волинська книга, 2007. – 324 с. ; Davydiuk V. Pervisna mifolohiia ukrainskoho folklore : monohr. / V. Davydiuk. – 3-tie vyd., dop. i pererob. – Lutsk : Volynska knyha, 2007. – 324 s.
3. Дитячий фольклор / упоряд. і передм. Г. В. Довженок. – Київ : Дніпро, 1986. – 304 с. ; Dytiachyi folklor / uporiad. i peredm. H. V. Dovzhenok. – Kyiv : Dnipro, 1986. – 304 s.
4. Костомаров М. Слов'янська міфологія / М. Костомаров ; упоряд., приміт. І. Бетко, А. Полатай ; вступ. ст. М. Яценка. – Київ : Либідь, 1994. – 384 с. ; Kostomarov M. Slovianska mifolohiia / M. Kostomarov ; uporiad., prymit. I. Betko, A. Polatai ; vstup. st. M. Yatsenka. – Kyiv : Lybid, 1994. – 384 s.
5. Народні загадки / упоряд., передм. М. К. Дмитренка. – Київ : ред. часопису «Народознавство», 2003. – 128 с. – (Серія «Народна творчість»); Narodni zahadky / uporiad., peredm. M. K. Dmytrenka. – Kyiv : red. chasopysu «Narodoznavstvo», 2003.– 128 s. – (Seriiia «Narodna tvorchist»).
6. Особистий архів І. Доленик, рукопис «Байки про Руда» ; Osobystyi arkhiv I. Dolenyk, rukopys «Baiky pro Ruda».
7. Полная энциклопедия символов / сост. В. М. Рошаль. – Москва : Изд-во Эксмо ; Санкт-Петербург : Сова, 2003. – 528 с. ; Polnaya entsiklopediya simvolov / sost. V. M. Roshal. – Moskva : Izd-vo Eksmo; Sankt-Peterburg : Sova, 2003. – 528 s.

8. Руснак І. Є. Український фольклор : навч. посіб. / І. Є. Руснак. – Київ : Академія, 2010. – 304 с. – (Серія «Альма-матер»); Rusnak I. Ye. Ukrainskyi folklor : navch. posib. / I. Ye. Rusnak. – Kyiv : Akademiia, 2010. – 304 s. – (Seriiia «Alma-mater»)
9. Символ : Культурологічний альманах. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2017. – Вип. 5. – 272 с. ; Symvol : Kulturolohichnyi almanakh. – Kryvyi Rih : Vydavnychiy dim, 2017. – Vyp. 5. – 272 s.
10. 100 найвідоміших образів української міфології / В. Завадська та ін. – Київ : Орфей, 2002. – 448 с. ; 100 naividomishykh obraziv ukrainskoï mifolohii / V. Zavadska ta in. – Kyiv : Orfei, 2002. – 448 s.
11. Українські народні казки : для мол. шк. віку. – Київ : Веселка, 1991. – 367 с. ; Ukrainski narodni kazky : dlia mol. shk. viku. – Kyiv : Veselka, 1991. – 367 s.
12. Філоненко С. О. Усна народна творчість : навч. пос. / С. Філоненко. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 416 с. ; Filonenko S. O. Usna narodna tvorchist : navch. pos. / S. Filonenko. – Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2008. – 416 s.

S. V. Shcherbak

THE IMAGE OF A CAT IN POETRY WORKS BY INNA DOLENNIK

The article deals with the author's perception and image of the image of a cat in the modern child's poetry of Kryviy Rih poetess Inna Dolennik.

The works of Ukrainian children's literature are the best means of teaching and educating the younger generation. Thanks to the author of an artistic product, the child (the reader) may in a new way imagine or accept the favorite character.

The cat belongs to ancient mythological images associated in different peoples with different values, identified with various traits of character and human qualities: goodness, evil, light, darkness, wisdom, cunning, savvy, meekness, etc.

The manuscript collection of Inna Dolennik is completely connected with the poetic depiction of a pet, a cat. The author, giving the title to each of the poems about the cat «Lovestore», «FenoMEN», «Dances with the stars», «Cats-Mice», «X-Factor», «Birthday», «Acroshti», «Couturier», «Fisheries and Fish», «Circus Kuklachova», «Boxing», «Goalkeeper», «Golden Paws», «Magic words», «Pogomonili», «Rudik and stolen», «Reader», «Rain», «Powerlifting», «Master of golden paws», «March 8», «Reporter», «Cat-hairdresser», «Territorial question», «Planetarium», «The crisis (conversation by the elevator)» seeks to show it positive and cheerful. The main character of the collection is I. Dolenik, a cat of Rud, a fully developed person with an active life position. His liveliness, sincerity, the desire not only to achieve his own success, but to be useful to the environment in any business. After analyzing the manuscript children's collection «Bikes about Ore» by Kryviy Rih poetess Inna Dolennik, we note that the most famous representative of domestic life, the cat, in its collection is presented in a new way. The author outlines certain features of the character: cheerfulness, persistence, hardwork, intelligence, politeness, gallantry. He is knowledgeable, loves to read a lot, is familiar with many professions of a hairdresser, choreographer and skillfully masters each of them. Cat Rud is an athlete who is keen on various sports. He speaks competently, has a rich vocabulary (professional, scientific, colloquial, everyday, commonly used words), educates and teaches kittens, he is an admirer of nature, endowed with talent to sing, dance, hard work. Inna Dolennik depicted her character (cat) as a simple, accessible vocabulary for children and made him a positive example for the younger generation, a model for the formation of a modern young person.

Key words: *mythological perception, children's literature, artistic image, image of a cat, poetic works.*

ЛІНГВІСТИКА

УДК 811.112.2'42

І. О. Велика

ФУНКЦІЇ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ВІРТУАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті розглянуто феномени «мовна особистість» і «віртуальна мовна особистість», встановлено функції віртуальної мовної особистості. На матеріалі німецькомовного віртуального дискурсу шлюбних оголошень виокремлено новий тип маскулінної віртуальної мовної особистості.

Ключові слова: мовна особистість, віртуальна мовна особистість, німецькомовний віртуальний шлюбний дискурс, маскулінність, маскулінна віртуальна мовна особистість.

З бурхливим розвитком техніки Інтернет-простір набув надзвичайної популярності, адже з віртуального простору, де зберігається інформація, він перетворився у платформу для спілкування індивідів, де вони не тільки мають змогу обмінятися думками, але й самореалізуються, впливають на світобачення інших індивідів, розважаються. Таким чином, Глобальна мережа перетворилася на місце «життєдіяльності» людей, де вони створюють свій унікальний і неповторний образ, той, який підкреслює їхню індивідуальність і вподобання. Отже, людина занурилась у віртуальний світ, який частково замінив їй реальність. Таким чином, науковці привернули увагу до феномену віртуальної особистості, що замінює реальну людину і «живе» у Глобальній мережі.

Незважаючи на актуальність феноменів «Інтернет-дискурс» і «віртуальна мовна особистість» ще досі залишається широке коло питань, які потребують подальшого вивчення, адже науковці, зокрема лінгвісти, не дійшли єдиного визначення цих понять. Потребують подальшого вивчення і класифікації також типи мовної особистості, її характеристики і функції, чим і пояснюється **актуальність** нашої наукової розвідки.

Об'єктом нашої наукової статті є віртуальна мовна особистість.

Предметом дослідження є функції віртуальної мовної особистості, а також нові типи маскулінної віртуальної мовної особистості у німецькомовному віртуальному дискурсі шлюбних оголошень.

Метою нашої наукової розвідки є встановлення функцій віртуальної мовної особистості; виокремлення нового типу маскулінної віртуальної мовної особистості у віртуальному шлюбному дискурсі німецькомовних країн.

Згідно з метою нашої статті вирішення потребують такі наукові **завдання**:

1. Окреслити поняття «мовна особистість», «віртуальна мовна особистість»;
2. Розглянути функції віртуальної мовної особистості;
3. Уточнити поняття «німецькомовний віртуальний шлюбний дискурс»;
4. Встановити новий тип маскулінної віртуальної мовної особистості на матеріалі німецькомовного дискурсу шлюбних оголошень.

Слід зазначити, що вивченню наведених наукових феноменів присвячена значна кількість робіт сучасних науковців. Вивченню особливостей Інтернет-дискурсу присвячені роботи О. В. Лутовінової (встановлення лінгвокультурологічних особливостей Інтернет-комунікації); А. Н. Гайфулліної, О. І. Горошко, Л. Ф. Компанцевої (дослідження гендерних особливостей Інтернет-комунікації); О. М. Галічкіної, С. С. Данилюк, С. В. Заборовської, О. О. Землякової, С. А. Матвеевої, О. Ю. Распопіної, Л. В. Самойленко (аналіз жанрових форматів Інтернет-дискурсу); А. Г. Аврамової, Н. О. Ахренової (вивчення особливостей мовного оформлення Інтернет-дискурсу); О. М. Галічкіної, О. С. Клочкової, Н. В. Коломієць, С. Г. Стройкова (дослідження гіпертексту як структурної форми Інтернет-дискурсу); Н. Г. Асмус (дослідження віртуального комунікативного простору); Н. Г. Асмус, М. С. Рижкова (аналіз віртуальної мовної особистості) тощо.

У наших попередніх наукових розвідках було розглянуто поняття «мовна особистість», «віртуальна мовна особистість», окреслено риси мовної особистості й її характеристики. На матеріалі німецькомовного віртуального дискурсу шлюбних оголошень було виявлено нові типи фемінної віртуальної мовної особистості, а також розпочато наукові розвідки у площині актуалізації маскуліної віртуальної мовної особистості на матеріалі віртуальних шлюбних оголошень. Таким чином, постає необхідність продовжити наукові розвідки у цьому контексті, виокремити подальші типи мовної особистості віртуального дискурсу, окреслити її функції.

Під мовною особистістю ми у наших дослідженнях услід за Ю. Н. Карауловим розуміємо «сукупність здібностей і характеристик людини, що обумовлює створення і сприйняття нею мовленнєвих творів (текстів), які відрізняються ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, цілевою спрямованістю» [1, с. 38]. Таке визначення мовної особистості є надзвичайно точним, воно розглядає людину через призму мови і її здатність продукувати та сприймати мовленнєві твори, враховуючи її індивідуальні особливості та мету, яку вона переслідує. Слід зазначити, що на сьогоднішній день існує думка про те, що таке визначення мовної особистості є базовим, і що всі інші дефініції цього феномену є лише його варіаціями.

Окресливши поняття «мовна особистість», яким ми послуговуємось у наших дослідженнях, слід пролити світло на поняття «віртуальна мовна особистість». Під цим феноменом ми, услід за О. В. Лутовіною, розуміємо умовний образ того або іншого учасника віртуального дискурсу, поєднання його реальних і вигаданих характеристик [2]. Слід зазначити, що віртуальна особистість не співвідноситься з особистістю реальною, вона є поєднанням образу, що сформувався у фантазії індивіда, та реально існуючою людиною. Це поняття є чимось середнім між реальністю та вигадкою, а тому є утворенням нестабільним, тим, що «живе» тільки в рамках віртуального простору і має чітку мету існування. Віртуальна особистість пристосовується до віртуальної реальності і часто змінює її, обираючи необхідний в даних умовах стиль комунікації.

Говорячи про функції віртуальної мовної особистості, слід зазначити, що її творець сам може вибирати стиль і форму її репрезентації в Інтернет-просторі в залежності від тієї мети, яку він переслідує.

Першою функцією віртуальної особистості, що існує у віртуальному просторі, її метою є привернути до себе увагу певних членів Інтернет-соціуму і заслужити повагу до себе [3]. В залежності від цього комунікант вибудовує свою поведінку й обирає певну комунікативну стратегію. Важливим тут є те, що людина, яка отримала повагу у віртуальному середовищі, починає почувати себе більш впевнено і в реальному світі.

Тобто така функція є певною психотерапією, поштовхом до нового реального життя і нового сприйняття себе.

Важливими компонентами саморепрезентації є опис себе і застосування різноманітних графічних засобів, як, наприклад, аудіо- та відео-файли, фотографії, малюнки, смайли, різні шрифти. Як правило, у таких випадках найважливішим є гумористичний, іронічний підхід до саморепрезентації, а не інформативна складова повідомлення [3]. Наприклад: *«Ich bin 39 Jährchen jung, knapp 1.70m groß, habe 61 Kilo auf den Rippen und keine Kinder. Ich denke das sind für die meisten Männer schon die wichtigsten Angaben, oder? Ferner gehe ich gerne mal raus, in die Natur aber auch mal in Lokale, bin ansonsten aber eine eher ruhige Frau. Ich mag es gemütlich und... Na wie wäre es wenn du mich den Rest einfach selber fragst?! ; -)»* [4]. У наведеному оголошенні жінка-адресант репрезентує себе чоловіку-адресату з гумором і самоіронією, про що свідчить вживання таких словосполучень, як *«39 Jährchen jung»*, *«61 Kilo auf den Rippen»*. Але вона і не перебільшує з іронією, адже наводить також інформацію про свої уподобання і смаки. Таким чином, вона робить все можливе, щоб привернути до себе увагу реципієнта оголошення, заінтригувати його. Про інтригу свідчить останнє речення: *«Na wie wäre es wenn du mich den Rest einfach selber fragst?! ; -)»*, в якому не тільки застосовано емотикон, що свідчить про грайливий настрій жінки, а й натяк на майбутню зустріч. Таким чином, ми можемо зробити висновок про те, що наступною функцією віртуальної мовної особистості є інтрига, і навіть, у деяких випадках, маніпулювання адресатом повідомлення.

Слід також зазначити ще одну особливість віртуальної мовної особистості, що пов'язана з її функціями, наведеними вище, це необхідність збереження її анонімності під час спілкування у віртуальному просторі. Для збереження анонімності є необхідним застосування так званих ніків, або віртуальних псевдонімів [3]. За допомогою таких віртуальних імен людина самоідентифікує себе у Глобальній мережі, заявляє про свій образ, а головне, відокремлює своє реальне «я» від «я» віртуального. Іноді таке розділення веде до того, що межа між реальним і віртуальним зникає, що призводить до псевдоідентичності.

Віртуальна мовна особистість може вигадати свій нік сама, а може і позичити його у іншого користувача мережі. Ніки можна класифікувати за різною тематикою, наприклад, вони можуть бути похідними від імен історичних персонажів (*ljdmityr, saltichixa*), бути пов'язаними з фольклором (*kiki-morok, nafanko*), а також кінематографом (*kinobnik, batman692015*) [3]. Таким чином, віртуальні імена користувачів мережі допомагають індивідам ідентифікувати себе і виконувати певні функції, що є необхідними для досягнення поставлених реальною особою цілей.

Говорячи про таку функцію віртуальної особистості як маніпулювання, слід зазначити, що деякі віртуальні особистості створюються спеціально для троллінга інших учасників комунікації, для мовної гри. Таких «віртуалів» ще називають «мультями», «клонами», «фейками» або «віртами». Відразу ж після досягнення певної мети така віртуальна особистість зникає. У Глобальній мережі також можна зустріти віртуальні особистості, що створено для проведення певної PR-кампанії. Такі «фейки» підтримують онлайн реальних людей, метою яких є просування в Інтернеті, професійний зріст, просування їхньої творчості [3].

Отже, слід відокремлювати віртуальну особистість, яка була створена для реальної людини як її образ у Глобальній мережі, і віртуальну особистість, яку створено на певний період часу для досягнення поставленої мети. За «мультим» звичайно теж стоїть жива людина, яка його спродукувала, але така віртуальна особистість не має нічого спільного зі своїм творцем, в той час як віртуальна

особистість, що створено для комунікації у мережі, несе в собі частку її творця. Вона може бути повністю неідентичною до особистості реальної людини, компенсувати вади і невдачі людини у реальному житті, навіть порушувати своєю віртуальною поведінкою норми моралі і етики. В цьому випадку ми говоримо про компенсаторну функцію, що несе в собі певний психотерапевтичний ефект, який було згадано нами вище.

Причиною створення віртуальної особистості першого і другого типу є досягнення конкретної мети. У першому випадку слід говорити про функцію компенсації, привернення уваги до себе, маніпуляцію. У другому випадку йдеться, як правило, про певні маркетингові цілі і слід говорити як про просування певних людей і продуктів їхньої творчості, так і про антирекламу певних особистостей.

Інтерес для нашого дослідження становить перший тип віртуальної мовної особистості, тобто тієї, за якою стоїть реальна людина, що задовольняє свої особистісні потреби в Інтернет-мережі.

З тієї причини, що наші наукові розвідки проводяться на матеріалі німецької мови, ми звертаємось до німецькомовного віртуального дискурсу, а точніше до німецькомовного віртуального дискурсу шлюбних оголошень. Враховуючи функції віртуальної мовної особистості, наведені нами вище, ми виокремили новий тип маскулінної віртуальної мовної особистості, що актуалізується у сучасних віртуальних шлюбних оголошеннях німецькомовного простору. Особливий інтерес для нас представляє функція маніпуляції, яку можна чітко прослідити в процесі пошуку партнера. На основі виокремлення цієї функції, а також на основі аналізу 35 віртуальних шлюбних оголошень, що належать до німецькомовного віртуального шлюбного дискурсу, нами встановлено такий тип маскулінної віртуальної особистості, як «Чоловік-маніпулятор».

Але перш ніж розглянути вербалізацію наведеного нами типа маскулінної віртуальної особистості, слід зазначити, що ми розуміємо під феноменом «німецькомовний віртуальний шлюбний дискурс». Він тлумачиться у нашому дослідженні як сукупність шлюбних оголошень, що розміщено на Інтернет-ресурсах німецькомовних країн. Мета повідомлень – це не тільки укладання шлюбу між партнерами, а й пошук партнерів для проведення часу та розваг.

Повідомлення, на матеріалі якого вербалізується новий тип маскулінної віртуальної мовної особистості «Чоловік-маніпулятор» знаходиться на сайті знайомств quoka.de: «*Liebevoller, ehrlicher und sympathischer Kuschelbär (43J.) der sein Herz am rechten Fleck hat sucht Kuschelmaus mit gleichen Eigenschaften für eine ehrliche und harmonische Beziehung mit Zukunft. Kinderwunsch wäre schön, ist aber keine Bedingung. Es gibt nichts zu verlieren aber viel zu gewinnen. Also trau dich, ich freu mich!*» [4]. Вдаючись до аналізу тексту повідомлення, слід відзначити, що маніпуляція відносно жінки-партнера, яку шукає чоловік і до якої він звертається, має м'який і іронічний характер. Чоловік намагається завоювати увагу жінки не агресивно, висуваючи ряд вимог до неї і говорячи про те, який він унікальний і особливий, а натякаючи на свою ніжність і добре серце. Спочатку адресант повідомлення створює позитивний портрет своєї особистості, переаховуючи позитивні якості, якими він володіє «*liebevoll*», «*ehrlich*», «*sympathisch*», «*der sein Herz am rechten Fleck hat*». Для того, щоб зацікавити реципієнта повідомлення і зробити повідомлення несхожим на інші подібні оголошення на сайті, чоловік-адресант вдається до незвичних лексем, якими він позначає себе і свою майбутню партнерку: «*Kuschelbär*», «*Kuschelmaus*». Такі лексичні одиниці ще більш підкреслюють ніжну і чутливу натуру автора повідомлення, свідчать про те, що чоловік-адресант жадає романтики. Отже, перша частина повідомлення

інтригує жінку, переконує її в тому, що цьому чоловіку можна спробувати довірити себе, що його не слід боятися. Гумор і самоіронія адресанта повідомлення («*Kuschelbär (43J.)*») створюють образ людини відвертої і надійної.

Останні речення шлюбного оголошення закликають жінку до дії, спонукають її до знайомства, що є дуже доречним після того, як чоловік справив приємне враження і викликав відчуття довіри: «*Es gibt nichts zu verlieren aber viel zu gewinnen. Also trau dich, ich freu mich!*»

Особливий інтерес з семантичної точки зору представляє лексема «*gewinnen*», яка є імпліцитною вказівкою на той результат, який жінка отримає від майбутнього знайомства. Дієслово у формі імператив «*trau dich*» є остаточним поштовхом, вказівкою на те, що слід залишити свої вагання і діяти.

Таким чином, нами виокремлено новий тип маскулінної віртуальної особистості на матеріалі німецькомовного віртуального дискурсу шлюбних оголошень, виокремлено функції віртуальної мовної особистості, а також її типи. Серед **перспектив подальших досліджень** слід відзначити встановлення подальших типів маскулінної та фемінної віртуальної мовної особистості, дослідження особливостей віртуальної мовної особистості та середовища її існування – Інтернет-дискурсу.

Список використаної літератури

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – Москва : Наука, 2002. – 305 с.; Karaulov Yu. N. Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost / Yu. N. Karaulov. – Moskva : Nauka, 2002. – 305 s.

2. Лутовинова О. В. Языковая личность в виртуальном дискурсе : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 / Ольга Васильевна Лутовинова ; Волгоградский государственный социально-педагогический университет. – Волгоград, 2013. – 22 с. ; Lutovinova O. V. Yazykovaya lichnost v virtualnom diskurse : avtoref. dis. ... d-ra filol. nauk : spets. 10.02.19 / Olga Vasilevna Lutovinova ; Volgogradskiy gosudarstvennyy sotsialno-pedagogicheskiy universitet. – Volgograd, 2013. – 22 с.

3. Ляшенко Д. И. Виртуальная языковая личность : к определению термина [Электронный ресурс] / Д. И. Ляшенко // Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки : Электронный сборник статей по материалам LI студенческой международной научно-практической конференции. – Новосибирск : Изд. АНС «СибАК». – 2017. – № 3 (51). – Режим доступа : [https://sibac.info/archive/guman/3\(51\).pdf](https://sibac.info/archive/guman/3(51).pdf) ; Lyashenko D. I. Virtualnaya yazykovaya lichnost : k opredeleniyu termina [Elektronnyy resurs] / D. I. Lyashenko // Nauchnoe soobshchestvo studentov XXI stoletiya. Gumanitarnye nauki : Elektronnyy sbornik statey po materialam LI studencheskoy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. – Novosibirsk : Izd. ANS «SibAK». – 2017. – № 3 (51). – Rezhim dostupa : [https://sibac.info/archive/guman/3\(51\).pdf](https://sibac.info/archive/guman/3(51).pdf)

4. Er sucht sie [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.quoka.de/partnerschaften-kontakte/er-sucht-sie/>

5. Sie sucht ihn [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.markt.de/sie-sucht-ihn/nette+sie+sucht+netten+ihn/a/0fd97981/?absIndex=9&categoryId=1301010000&rView=1ist>

Стаття надійшла до редакції 19.10.2017.

I. O. Velyka

**FUNCTIONS OF LINGUISTIC PERSONA IN VIRTUAL DISCOURSE
(ON MATERIAL OF GERMAN LANGUAGE)**

The phenomenon «linguistic persona» and «virtual linguistic persona» are considered in the article, the functions of virtual linguistic persona are described. The new type of masculine virtual linguistic persona is investigated in the article.

Under the notion «linguistic persona» we consider totality of abilities and characteristics of a person that conduce creation and perception of texts that are different in their structure and language, display reality with different depth and accuracy, have different goals. «Virtual linguistic persona» is the next important notion that is considered in our research. Under this phenomenon we understand common form of presentation of some participant of virtual discourse, unity of his real and fictitious characteristics.

In the article it is pointed out that virtual linguistic persona has different goals in virtual discourse. It depends on the intention of a real person who has created it. There are some virtual persons that are created to reach certain marketing goals, for advertizing of some people, their advancement in the Internet space, the advancement of their creation. They can also be used for anti-advertizing of some personalities. The other type is created like a form of existence of a real person in the Global network. The goal of this type of linguistic persona is to reach its own interests, to get respect and attention of other network users. The functions of this type of virtual persona are manipulation, creation of intrigue that is often reached with the help of irony and humorous style of message. Virtual persona gets someone's attention first, and then it begins to guide the recipient of message in the right direction where we speak about manipulation.

It is emphasized in the article that virtual persona differs from real persona who has created it. Virtual persona is used like a «mask» in order to reach some goals, to live the other life in Global network. It gives an opportunity to behave in other way, to show characteristics that real persona doesn't have, and sometimes even to break the rules that exist in real life. In this case we speak about some art of therapy that allows to feel better and to choose the other better way of life.

The new type of human virtual linguistic persona «Manipulator» is investigated on the material of German virtual discourse of marriage announcements. Under this notion we understand the unity of marriage announcements that are located in the German-speaking space of the Internet.

Key words: *linguistic persona, virtual linguistic persona, German virtual discourse of marriage announcements, masculinity, masculine virtual linguistic persona.*

УДК 81'42:659.123(045)

I. П. Волощук

М. В. Цап

**КАТЕГОРІЯ ПЕРСУАЗИВНОСТІ ТА МОВНІ ЗАСОБИ
ЇЇ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ В РЕКЛАМНИХ ТЕКСТАХ**

У статті розглядається рекламний текст як об'єкт лінгвістичного дослідження, що має за мету привернути увагу до об'єкта рекламування, зацікавити ним, продемонструвати переваги об'єкта рекламування з-поміж інших і спонукати

потенційних споживачів до активної дії у відповідь. Представлено лінгвістичний аналіз мовних засобів, які реалізують категорію персуазивності в рекламному тексті.

Ключові слова: категорія персуазивності, стратегія переконання, мовні засоби, рекламний текст.

Актуальність статті обумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на поглиблене вивчення мовних засобів вираження стратегій переконання в рекламних текстах та особливостей їхнього перекладу на українську мову. Існують праці науковців, зокрема Ю. Бернадська, А. Дедюхін, Ю. Пирогова, Ю. Шмига та інших, які виділяють різноманітні форми мовних стратегій в рекламних текстах: переконання, твердження, пропозиція, аргументація, вимога тощо, проте поза увагою науковців залишається лінгвістичний аналіз мовних засобів, які реалізують ці стратегії, зокрема стратегію переконання. Тому **метою статті** є встановлення особливостей взаємодії мовних засобів, які реалізують стратегію переконання. **Завданням статті** є проаналізувати категорію персуазивності в рекламних текстах, та мовні засоби, які її вербалізують.

Рекламний текст – це комунікативна одиниця, яка функціонує в сфері маркетингових комунікацій і призначена для неособистісного оплаченого просування товару (послуги), ідеї або соціальної цінності [1, с. 3]. Існують такі види рекламних текстів як: інформативна реклама (*informative advertising*), порівняльна реклама (*comparison advertising*), підкріплювальна реклама (*reinforcement advertising*), нагадуюча реклама (*reminder advertising*). Досить часто межі між вищенаведеними видами реклами розмиті, так як одне рекламне повідомлення може поєднувати кілька таких видів [2, с. 7].

Рекламний текст ставить за мету привернути увагу до об'єкта рекламування, зацікавити ним, продемонструвати переваги об'єкта рекламування з-поміж інших і спонукати потенційних споживачів – до активної дії у відповідь [6, с. 10]. Мету комунікації часто ототожнюють із поняттям інтенції – пара-вербальним осмисленим наміром мовця, що зумовлює комунікативні стратегії й способи їхнього здійснення [7, с. 605]. Сутність рекламної персуазивної стратегії полягає насамперед у тому, щоб сфокусувати увагу реципієнтів на привабливості об'єкта рекламування й найповніше представити його символічні позитивні характеристики. Стратегія в рекламі є комплексом екстралінгвальних чинників, що впливають на протікання комунікації, і, відповідно, детермінують специфіку рекламного дискурсу та тексту [6, с. 8]. Із цього випливає, що ключовою ідеєю рекламної стратегії є концепція позиціонування, функція якої полягає в тому, щоб донести до цільової аудиторії суть рекламного повідомлення.

А. О. Дедюхін зазначає, що функціональна єдність мети й стратегії рекламної комунікації лежить в основі задуму як змістовного (сміслового) утворення, яке базується на уявленні про те, що повинно входити в інформаційне повідомлення про рекламований товар [3, с. 11]. В зв'язку з цим Ю. С. Бернадська, А. О. Дедюхін та інші вчені виділяють різноманітні тактики мовних стратегій: переконання, твердження, пропозиція, аргументація, вимога тощо.

Розглянемо переконання як один із видів стратегії рекламного тексту. Переконання має подвійний характер: 1. Можна розуміти як тверду віру в істинність своїх поглядів, непохитну впевненість в чомусь; 2. І можна розуміти як мовну стратегію комуніканта, що має намір трансформувати справжній стан світу реципієнта, схилиючи його зробити якісь вербальні чи невербальні дії.

Вибір засобів мовного впливу детермінується в певній мірі характеристиками комунікативного акту та комунікантами, а також логічною структурою, яку обирає адресант, тобто рекламодавець. Логічна структура переконуючих текстів в основному обумовлена тим, що переконання по суті є особливим інформаційним процесом, що приймає участь у передачі певних знань [4, с. 45].

Стратегія переконання вербалізується за допомогою лексико-стилістичних (синоніми, антоніми, омоніми, мовна гра, епітети, порівняння, метафора, персоніфікація, метонімія, гіпербола, літота, професіоналізми, фірмоніми, антропоніми) і лексико-граматичних (префікси *super-*, *extra-*, *ultra-*; складання слів, дієслово у наказовому способі, займенники, риторичні питання, питальні речення, розповідні речення, неповні речення, паралельні конструкції, повтор) мовних засобів.

В ході дослідження було виявлено, що найбільш часто вживаними лексико-стилістичними засобами є метафора та гіпербола. Розглянемо кожну з них окремо. Метафора ставить за мету конкретизувати уявлення про предмет, про який ідеться, шляхом вказівки на певну його ознаку, що висувається на перший план. У розглянутих рекламних повідомленнях зустрічаємо наступні приклади: (1) *Taste the rainbow – смакуй веселку*. Метафорою є слово «rainbow», яке вживається не в прямому значенні, а в переносному – адже рекламоване драже «Skittles» таке ж різнокольорове як і веселка. (2) *Thirst for new experience – Жага нових вражень*. В цьому прикладі слово «thirst» також має не пряме значення, а переносне. Thirst (жага) – це відчуття, коли хочеться чогось випити. В наведеному рекламному тексті використано метафору, щоб переконати реципієнта в тому, що придбати рекламований продукт і отримати нові враження від нього – це як зробити ковток води в спеку. (3) *Capture the truth with a 24.6 megapixel Alpha 900 – Спіймай правду з 24,6-мегапіксельною Альфа 900*. Метафора виражена словом «capture», пряме значення якого – спіймати. Рекламований продукт – фотоапарат Alpha. Метафоричний вислів «capture the truth» переконує споживача в тому, що фотоапарат може чітко сфокусувати зображення – тобто «спіймати правду».

Гіперболу в рекламі застосовують, прагнучи підкреслити особливості рекламованого товару чи послуги, їхню винятковість; підсилити якості, можливості, сили, бажання. Такі висловлювання вживаються у рекламі для того, щоб привернути особливу увагу реципієнта, наголосити на якійсь несподіванці: (4) *No one grows Ketchup like Heinz. – Ніхто не вирощує кетчуп так, як робить це Heinz*. Гіпербола представлена виразом «no one». Всім відомо, що кетчуп виготовляється з томатів, проте Heinz рекламований таким чином, щоб переконати споживача в тому, що цей кетчуп не такий, як всі інші, а особливий. (5) *You won't find more herbs anywhere else, except perhaps in Amsterdam. – Ви не знайдете більше трав ніде, крім що в Амстердамі*. Гіперболою «anywhere» підкреслено винятковість міста, в якому нібито більше трав, ніж в будь-якому іншому.

Менш вживаними лексико-стилістичними засобами, які реалізують стратегію переконання, виявилися персоніфікація, епітети та літота. Персоніфікація – це заміщення неживого живим, тобто уособлення, наприклад: (6) *Even cups are talking about it! – Навіть чашки говорять про це!* В цьому рекламному тексті стратегія переконання вербалізована висловом «cups are talking». Рекламований продукт настільки відомий, що «навіть чашки говорять про це», а отже і реципієнту вже час його придбати.

Яскраві, емоційно забарвлені мовні одиниці підсилюють виразність рекламного образу. Цю функцію у мовленні реклами найчастіше виконують епітети. У рекламі епітети використовують з різною метою. Особливу групу становлять так звані прикрашальні епітети, які збагачують зміст висловлювання, надають мовленню

реклами поетичності, милозвучності [5, с. 209]. Здебільшого такі епітети виражені якісними прикметниками: (7) *Genius design for a better everyday*. – *Геніальний дизайн на кожен день*. (8) *The premium quality*. – *Преміальна якість*. (9) *The fastest, most powerful iPhone yet*. – *Найшвидший, найпотужніший iPhone, ніж будь-коли*. (10) *Pure and natural. Squeezed from fresh oranges*. – *Чистий і природний. Вичавлений зі свіжих апельсинів*. (11) *A life companion for a richer, simpler and fuller life*. – *Життєвий компаньйон для багатшого, простішого і повнішого життя*.

У рекламних текстах використовують ще літоту – троп, протилежний гіперболі: (12) *Only one gesture to cleanse, nourish deeply and protect*. – *Очищення, глибоке живлення і захист лише одним жестом*. Реклама переконує споживача в тому, що обравши саме цей засіб для догляду, споживач зможе досягти аж три результати всього одним жестом. (13) *Heavy as a feather*. – *Важкі як перо*. За допомогою літоти наголошується на властивості рекламованого продукту – важкий як перо, що в прямому сенсі означає – навпаки – дуже легкий. (14) *One sheet is enough*. – *Достатньо одного папірця*. Літотою «one sheet» підкреслюється, що, обравши даний рекламований продукт, споживачеві вистачить лише одного папірця замість кількох.

Активно функціонують у мовленні реклами також антоніми, порівняння, мовна гра. Основним критерієм антонімічності слів є протилежність їхніх значень, наприклад: (15) *It is hard to protect yourself from hail. But easy to ensure*. – *Важко захиститися від граду. Але легко застрахуватися*. Антонімами «hard – easy» переконують реципієнта в тому, що він не може вплинути на погодні умови, але може зменшити збитки від них, застрахувавши своє майно. (16) *Pepsi MAX. Maximum taste, no sugar*. – *Pepsi MAX. 0 калорій, максимум смаку*. Антонімія «maximum – no» передає, що при зменшенні калорій в рекламованому напої зберігся смак, а, отже, споживач може насолоджуватися улюбленим смаком без шкоди своїй фігурі.

У рекламних текстах використовують порівняння – зіставлення двох явищ для того, щоб пояснити одне з них за допомогою іншого. Тут слід врахувати, що адресат реклами повинен добре знати той об'єкт, з яким порівнюють щось нове. Наприклад: (17) *Lifebuoy clini-care 10 with its revolutionary Active Natural Shield technology offers 10 times better germ protection and 10 times more skin care than leading hygiene soap*. – *Lifebuoy clini-care 10 з революційною технологією Active Natural Shield пропонує в 10 разів кращий захист від бактерій і в 10 разів кращий догляд за шкірою, ніж гігієнічне мило провідних виробників*. За допомогою порівняння рекламний текст переконує споживача придбати саме цей рекламований продукт, висвітливши його переваги перед іншими подібними продуктами.

Помітним явищем у рекламі є так зване використання мовної гри. Тобто у текстах реклами вживають однокореневі слова, які не є наслідком неохайного ставлення до добору слів, а навпаки, вони посилюють емоційний вплив на читача та підвищують виразність тексту, наприклад: (16) *Pepsi MAX. Maximum taste, no sugar*. – *Pepsi MAX. 0 калорій, максимум смаку*. Завдяки мовній грі «MAX – maximum» рекламне гасло легше запам'ятовується і довше «переслідує» читача.

Говорячи про лексико-граматичні засоби, які вербалізують стратегію переконання, хотілося б виділити дієслова в наказовому способі, які зустрічаються в рекламних текстах найчастіше. Наведемо приклади: (1) *Taste the rainbow*. – *Смакуй веселку*; (18) *Think different*. – *Думай інакше*; (19) *Just do it*. – *Просто зроби це*; (20) *Make fitness a part of your life*. – *Зробіть фітнес частиною свого життя*; (3) *Capture the truth with a 24.6 megapixel Alpha900*. – *Снімай правду з 24,6-мегапіксельною Альфа 900*. Такий рекламний текст спонукає споживача до дії.

Використання особистих і присвійних займенників є знаком безпосередньої адресованості потенційному споживачеві продукції: (21) *The future is in your hands.* – *Майбутнє в твоїх руках.* (22) *You're not you when you're hungry.* – *Ти не ти, коли голодний.* Також використання займенників першої особи стилізує рекламний текст під пряму мову: (23) *L'Oreal Paris – Because I'm worth it!* – *Лореаль Париж – Тому що я варта цього!*

Повтор можна віднести до одного із способів, до якого вдаються копірайтери для того, щоб підсилити виразність рекламного тексту. До предметно-логічної інформації повтор зазвичай нічого не додає, але передає значну додаткову інформацію емоційності, експресивності, оцінки та стилізації [2, с. 61]: (24) *Best choice! Best breakfast! Best fruits and berries!* – *Кращий вибір! Кращий сніданок! Кращі фрукти і ягоди!* (25) *TopFit. Be at the top.* – *TopFit. Будь на висоті.* (26) *Have a break... have a Kit Kat.* – *Зроби паузу... з'їж Kit Kat.*

Варто зауважити, що в двох останніх прикладах – (25) та (26) – при перекладі не зберігся застосований в тексті оригіналу мовний засіб повтор.

Досить вживаним мовним засобом переконання виступає розповідне речення. В таких реченнях переконання передається завдяки тому, що вони висловлюють або пораду, або вже перевірений факт, або суб'єктивну думку і т.д., наприклад: (27) *Palmolive Naturals is specially formulated for dry hair. Enriched with key ingredient extracts for their enriching properties. It leaves your hair manageable and soft.* – *Palmolive Naturals спеціально розроблений для сухого волосся. Збагачений екстрактами ключового інгредієнту завдяки їхнім збагачуючим властивостям. Це залишає ваше волосся слухняним і м'яким.* В рекламному тексті розкрито всі властивості рекламованого продукту та вказано, якого ефекту може досягти споживач, скориставшись ним – цієї інформації достатньо, щоб переконати споживача купити саме цей продукт.

З метою переконання в рекламному тексті також використовуються питальні речення: (28) *What's the secret of speed? Ask the master.* – *У чому секрет швидкості? Запитай майстра.* (29) *You know who could use a car like this? Everyone.* – *Знаєте, хто міг би користуватися таким авто, як це? Кожен.*

Отже, задля досягнення мети рекламного тексту – зацікавити реципієнта і переконати його придбати рекламовану продукцію чи скористатися рекламованою послугою – використовуються лексико-стилістичні та лексико-граматичні мовні засоби. Метафора ставить за мету конкретизувати уявлення про предмет, про який ідеться, шляхом вказівки на певну його ознаку, що висувається на перший план. Прагнучи підкреслити особливості рекламованого товару чи послуги, їхню винятковість, застосовують гіперболу. У рекламі епітети збагачують зміст висловлювання, надають мовленню реклами поетичності, милозвучності. Помітним явищем у рекламі є так зване використання мовної гри – однокореневі слова, які посилюють емоційний вплив на читача та підвищують виразність тексту, тому рекламне гасло легше запам'ятовується і довше «переслідує» читача. Найчастіше стратегія переконання в рекламному тексті реалізується шляхом застосування дієслів у наказовому способі – адже це найбільше спонукає реципієнта до дії у відповідь. Використання особистих і присвійних займенників є знаком безпосередньої адресованості потенційному споживачеві продукції, а займенників першої особи – стилізує рекламний текст під пряму мову. Повтор надає рекламному тексту емоційності, експресивності, оцінки та стилізації. **Подальшого дослідження** вимагає перекладацький аналіз в українській мові засобів персуазивності в рекламній комунікації для досягнення еквівалентності, використовуючи комунікативну модель перекладу.

Список використаної літератури

1. Бернадская Ю. С. Текст в рекламе : учебн. пособ. / Ю. С. Бернадская. – Москва : Юнити, 2009. – 288 с. ; Bernadskaya Yu. S. Tekst v reklame : uchebn. posob. / Yu. S. Bernadskaya. – Moskva : Yuniti, 2009. – 288 s.
2. Григорьева В. С. Дискурс как элемент коммуникативного процесса : прагмалингвистический и когнитивный аспекты : моногр. / В. С. Григорьева. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 288 с. ; Grigoreva V. S. Diskurs kak element kommunikativnogo protsessa : pragmalin-gvisticheskiy i kognitivnyy aspektu : monogr. / V. S. Grigoreva. – Tambov : Izd-vo Tamb. gos. tekhn. un-ta, 2007. – 288 s.
3. Дедюхин А. А. Модели организации вербальной и визуальной информации в тексте рекламы : автореф. дис. ... канд. филол. наук спец. 10.02.19 / Андрей Александрович Дедюхин ; Кубанский государственный университет. – Краснодар, 2006. – 27 с. ; Dedyukhin A. A. Modeli organizatsii verbalnoy i vizualnoy informatsii v tekste reklamy : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.19 / Andrey Aleksandrovich Dedyukhin ; Kubanskiy gosudarstvenniy universitet. – Krasnodar, 2006. – 27 s.
4. Егорова А. Н. Теория и практика перевода экономических текстов с английского языка на русский / А. Н. Егорова. – Москва : Международные отношения, 1977. – 190 с. ; Yegorova A. N. Teoriya i praktika perevoda ekonomicheskikh tekstov s angliyskogo yazyka na russkiy / A. N. Yegorova. – Moskva : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1977. – 190 s.
5. Зазыкин В. Г. Психология в рекламе / В. Г. Зазыкин. – Москва : ДатаСтром, 1992. – 64 с. ; Zazykin V. G. Psikhologiya v reklame / V. G. Zazykin. – Moskva : DataStrom, 1992. – 64 s.
6. Попова Е. С. Рекламный текст и проблемы манипуляции : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Е. С. Попова ; Уральский государственный университет им. А. М. Горького. – Екатеринбург, 2005. – 27 с. ; Popova Ye. S. Reklamnyy tekst i problemy manipulyatsii : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 / Ye. S. Popova ; Uralskiy gosudarstvenniy universitet im. A. M. Gorkogo. – Yekaterinburg, 2005. – 27 s.
7. Селіванова О. О. Мовні засоби репрезентації стратегічних програм в українському рекламному теледискурсі / О. О. Селіванова // Українська журналістика : умови формування та перспективи розвитку : зб. наук. праць / відп. ред. С. М. Квіт, Т. Г. Бондаренко. – Черкаси, 2007. – С. 234–239 ; Selivanova O. O. Movni zasoby reprezentatsii stratehichnykh proqram v ukrainskomu reklamnomu teledyskursi / O. O. Selivanova // Ukrainska zhurnalistyka : umovy formuvannia ta perspektyvy rozvytku : zb. nauk. prats / vidp. red. S. M. Kvit, T. H. Bondarenko. – Cherkasy, 2007. – S. 234–239.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2017.

I. P. Voloshchuk

M. V. Tsap

THE CATEGORY OF PERSUASIVENESS AND LINGUISTIC MEANS OF ITS VERBALISATION IN ADVERTISING TEXTS

The article deals with the category of persuasiveness as the object of linguistics study which aims at attracting attention to the object of advertising, at avoking an interest to it and demonstrating advantages of advertising object among others as well as at encouraging potential consumers to act in response. Informative advertising, comparative advertising, reinforcement advertising and reminder advertising are the sources of distinguishing persuasiveness. The main idea of advertising persuasive strategy is the concept of positioning, whose function is to convey the essence of an advertisement to the target audience.

This article is devoted to the strategy of persuasiveness. Detailed linguistic analysis of language means that implement the strategy of persuasiveness in the advertising text is presented. The category of persuasiveness is verbalized by lexical-stylistic and lexical-grammar linguistic means.

The most commonly used lexical-stylistic means are metaphor and hyperbole. Metaphor's aim is to specify the notion of the subject, which is referred to by pointing out some of its feature which comes to the fore. Hyperbole in advertising category of persuasiveness is used to emphasize the features of the advertised product or service, their exclusivity. Less used lexical-stylistic means that implement the strategy of persuasiveness, are personification, epithets and litotes. Personification is a stylistic method, the essence of which is the transfer of the properties possessed by living things to inanimate objects or phenomena. Epithets enrich the text and increase the expressiveness of the advertising image. Litotes is the trope, opposite to hyperbole. There are also antonyms, similis and play on words in advertising texts. The main criterion of the antonymic words is their opposite meanings. Simile which realizes the category of persuasiveness in advertising texts is used in order to explain one phenomenon via another. The use of play on words enhances the emotional impact on the recipient and increases the expressiveness of the text.

The most commonly used lexical-grammar linguistic mean that implements the strategy of persuasiveness in advertising texts, is a verb in imperative mood. The imperative mood in advertising texts motivates the consumer to act. Less used lexical-grammar means is pronoun. The use of personal and possessive pronouns is a sign of direct addressee to the potential consumer of products; the use of the first person pronouns stylizes the advertising text in direct speech. Repetition conveys significant additional information of emotionality, expressiveness, evaluation and stylization. Fairly commonly used linguistic mean of expressing persuasion is a narrative sentence: such sentence expresses either advice, or a verified fact, or a subjective opinion.

Key words: *category of persuasiveness, strategy of persuasion, language means, advertising text.*

УДК 811.14'06'373

О. В. Гаргаєва

ЛЕКСИКА З КУЛЬТУРНИМ КОМПОНЕНТОМ У НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена вивченню лексики з культурним компонентом значення новогрецької мови як мовного джерела інформації про духовну культуру країни. Аналізуються лінгвокультурологічні особливості та місце лексики з культурним компонентом серед інших типів національно-маркованих лексичних одиниць.

Ключові слова: *культура, міжкультурна комунікація, лексика з культурним компонентом, фонові знання, фонові лексика, реалії, безеквівалентна лексика.*

Міжнародні контакти та міжкультурна комунікація, інтенсивність яких завдяки науково-технічному прогресу, значно зросла за останнє десятиліття, вимагають від учасників спілкування не тільки володіння іноземною мовою, але й знання національної специфіки, традицій країни співрозмовника, що зумовлює **актуальність** теми нашого дослідження.

Мета статті полягає у встановленні лінгвокультурологічних особливостей лексики з культурним компонентом у новогрецькій мові. Серед основних завдань – визначення статусу лексики з культурним компонентом значення у новогрецькій мові та виявлення її місця серед інших типів національно-маркованих лексичних одиниць.

Спільні інтелектуальні процеси осягнення різноманітних форм буття, категорійний апарат і логічні закони мислення, а також певна схожість матеріального досвіду, зумовлюють наявність загальнолюдського ядра в національних картинах світу. Цей загальний логіко-поняттєвий базис забезпечує взаєморозуміння представників різних культур, а також робить принципово можливим переклад з однієї мови на іншу.

Перші спроби знайти конкретне втілення таких спільних для всіх людей «змістових атомів», за допомогою яких утворюються більш складні поняття, ґрунтувалися на припущенні, що їхня універсальність зумовлена схожими умовами людського життя й навколишнього середовища [5, с. 97]. Так, усім відомо, що таке «сонце», «місяць», «дощ», «вітер», «вода», «нога», «рука», «очі», отже, елементи загальнолюдського мовного фонду слід шукати серед слів, що позначають природні явища, частину людського тіла. Пізніше, цю гіпотезу було спростовано, адже мова не передає світ безпосередньо: вона відображає концептуалізацію світу людиною, зокрема уявлення людини про нього. Як наслідок, слова, що вказують на загальновідомі об'єкти, можуть також бути лінгвоспецифічними. Наприклад, ірландська, а також слов'янські мови позначають «руку» одним словом, тоді як в англійській та німецькій їх два – відповідно *arm*, *hand* і *Arm*, *Hand*. Аборигени Австралії не мають лексеми для загального поняття «сонце», натомість оперують двома частковими поняттями: «сонце, що сходить або сідає вранці чи ввечері» та «сонце в zenіті». За М. П. Кочерганом, такі відмінності сигналізують про зміни в характері розумового членування конкретної частини людського досвіду [4, с. 173].

Отже, незважаючи на наявність певного спільного базису, в умовах реального природного середовища, матеріальних та ідеальних цінностей, у межах словотвірних моделей конкретної мови та з огляду на психоментальні особливості представників певної нації, етнічний колектив будує свою модель світу, по-своєму концептуалізує навколишню дійсність.

На лінгвістичному рівні неповторне сприйняття світу певним етносом виявляється «в наявності чи відсутності певних найменувань у структурі лексичних груп, у побудові словотвірних парадигм, у конотації семантичної структури слова, в образних засобах мови...» [1, с. 7]. Зазначені відмінності в концентрованому вигляді має *лексика з культурним компонентом значення*, яка виокремлюється під час міжкультурної комунікації. Лексика з культурним компонентом відображає реалії життя народу та має національний характер [2, с. 37].

Оскільки слова, які містять інформацію про культуру носіїв мови, є предметом вивчення різних наук, існують різні підходи до вивчення цієї проблеми: з погляду лінгвістики (*реалії, лексика з культурним компонентом значення*), лінгвокультурології, лінгвокраїнознавства та перекладознавства (*безеквівалентна та фонова лексика*), когнітології (*концепти, фрейми, скрипти*), психолінгвістики (*прототипи*). Проте відмінності між наявними термінами не завжди очевидні, і часто виникає питання про роль і місце слів з культурною складовою в системі мови, а також про склад цієї групи лексики.

Лексика з культурним компонентом значення є джерелом для отримання інформації про країну, культуру і побут народу, мова якого вивчається. Під час дослідження мовної системи слід враховувати той факт, що слова «віддзеркалюють та

передають спосіб життя та спосіб мислення, які є характерними для певного етнічного суспільства, та виконують функцію ключей для розуміння культури» [5, с. 18].

Етноунікальність об'єктів навколишньої дійсності може бути причиною того, що в носіїв іншої мови не сформоване поняття про них, отже немає відповідної номінації. Найчастіше, такими унікальними референтами стають властиві певній місцевості елементи історії та етнографії: свята, народні звичаї та їхні атрибути, національний одяг, кухня, побутові об'єкти, назви адміністративних і географічних одиниць, історичні події та їхні учасники тощо. Таким чином, можемо стверджувати, що найбільш поширеним типом лексики з культурним компонентом у новогрецькій мові є слова-реалії (етнографічні та суспільно-політичні), які номінують зазначені елементи. Наприклад, *новогр. η βασιλόπιτα* – васілопіта (традиційний різдвяний пиріг); *ο χιτώνας* – хітон (у стародавніх греків вид сорочки чоловічого та жіночого нижнього одягу, яку шили з льону або з шерсті); *το ζεϊμπέκικο* – зембекіко (традиційний грецький народний танок з давньогрецькими елементами); *το μπουζούκι* – бузукі, струнний народний інструмент; *η Μέρα του Όχι* – день Охі, 28 жовтня (офіційне загальнонаціональне свято, що святкується 28 жовтня не тільки у Греції, а й на Кіпрі), *το Θέατρο σκιών Καραγιόζη* – традиційний ляльковий театр тіней Карагіозіз у новогрецькому фольклорі, названий за ім'ям головного персонажа – веселуна Карагіозіса; *η δραχμή* – драхма (давньогрецька срібна монета, а також горошова одиниця Греції до 2 березня 2002 року), *ο νομάρχης* – номарх, голова округу та ін.

В. В. Жайворонок стверджує, у становленні значення слова національно-культурний та національно-мовний фактори, а саме ступінь фонові обізнаності, народу відіграють найважливішу роль. Дослідник зазначає, що на різних етапах розвитку мови етнос має різний рівень фонові обізнаності, оскільки мова для народу спочатку виконує функцію засобу світопізнання, а потім стає двигуном духовності [3, с. 113–114].

Розуміння слів, у яких віддзеркалюється духовна та матеріальна культура народу, становить певну частину фонових знань, що визначається як «двостороннє знання слів-реалій тим, хто говорить, та тим, хто слухає, і яке є основою мовного спілкування» [1, с. 42]. Такі лексичні одиниці Є. М. Верещагін і В. Г. Костомаров назвали лексикою з країнознавчим культурним компонентом. Серед слів з культурним компонентом, виокремлюється безеквівалентна та фонові лексика [1, с. 48].

Поряд із лексикою з культурним компонентом значення слід пам'ятати про велику кількість слів щоденного вжитку, які отримали додаткові естетичні змісти в умовах традиційного для певного етносу способу життєдіяльності. Мова йдеться про фонові лексика, яка є дуже близькою до безеквівалентної. Фонові слова збігаються у декількох мовах своїми денотатами (тобто об'єктивним змістом), але не збігаються за своїми конотатами (тобто емоційно-естетичними асоціаціями) [1, с. 59].

Фонові лексика являє собою слова з неповною еквівалентністю фонів, яка зумовлена існуванням додаткових семантичних долей (компонентів), тобто ознак, критеріїв, за якими предмет включається або не включається в об'єм лексичного поняття [1, с. 59]. Лексичний фон, який утворюється таким чином, представляє всю сукупність непоняттевих (фонових) семантичних долей (які не входять до складу лексичного поняття слова), покриває фонові знання про географічні, історичні і культурологічні особливості слова, які є надбанням не окремої людини, а «масової, суспільної, тобто мовної свідомості» [1, с. 57–58]. Наприклад, *новогр. το κάλαντο* та укр. *колядка* ніби еквіваленти. Але, насправді, *новогр. το κάλαντο* належить до фонові лексики, тому що існують відмінності у плані змісту цих слів. Грецькі колядки, на відміну від українських, співають не тільки на Різдво, але майже на всі зимові

релігійні свята та, головне, під супровід національних музичних інструментів. Інший приклад, *новогр. η Πρωτοχρονιά* – Новий Рік, 1 січня. В українській культурі теж святкуємо свято Нового року, але для греків 1 січня дуже важлива дата ще й тому, що це День Святого Василя (*Άγιος Βασίλης*), якого греки шанують за доброту і щедрість по відношенню до бідняків.

Отже, лексика з культурним компонентом значення є джерелом інформації про специфіку матеріальної та духовної культури певного етносу.

Список використаної літератури

1. Верещагин Е. М. Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного : метод. руководство / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – 4-е изд. перераб. и доп. – Москва : Русск. яз., 1990. – 246 с. ; Vereshchagin Ye. M. Yazyk i kultura : Lingvostranovedenie v prepodavanii russkogo yazyka kak inostrannogo : metod. rukovodstvo / Ye. M. Vereshchagin, V. G. Kostomarov. – 4-e izd. pererab. i dop. – Moskva : Russk. yaz., 1990. – 246 s.

2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – Москва : Изд-во ин-та общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с. ; Vinogradov V. S. Vvedenie v perevodovedenie (obshchie i leksicheskie voprosy) / V. S. Vinogradov. – Moskva : Izd-vo in-ta obshchego srednego obrazovaniya RAO, 2001. – 224 s.

3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси / В. В. Жайворонок. – Київ : Довіра, 2007. – 262 с. ; Zhaivoronok V. V. Ukrainiska etnolinhvistyka : narysy / V. V. Zhaivoronok. – Kyiv : Dovira, 2007. – 262 s.

4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підруч. / М. П. Кочерган. – 3-те вид., стереотип. – Київ : Академія, 2014. – 304 с. ; Kocherhan M. P. Vstup do movoznavstva : pidruch. / M. P. Kocherhan. – 3-te vyd., stereotyp. – Kyiv : Akademiia, 2014. – 304 s.

5. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии : избранные психологические труды / А. А. Леонтьев. – Москва : Москов. психолого-социал. ин-т ; Воронеж : МОДЭК, 2001. – 448 с. ; Leontev A. A. Yazyk i rechevaya deyatelnost v obshchey i pedagogicheskoy psikhologii : izbrannye psikhologicheskie trudy / A. A. Leontev. – Moskva : Moskov. psikhologo-sotsial. in-t ; Voronezh : MODEK, 2001. – 448 s.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2017.

O. V. Gargaieva

LEXIS WITH A CULTURAL COMPONENT IN MODERN GREEK

International contacts and intercultural communication require from the participants of the communication not only the knowledge of a foreign language, but also knowledge of national and cultural specificity, native speaker's country traditions, which determines the relevance of our research theme.

The article deals with the analysis of the cultural component lexis which reveals itself in the course of intercultural communication and which is reflected in the reality of the life and Greek national character. The main purpose of the article is to determine the place of lexis with a cultural component of the Modern Greek language among other types of lexis and to identify its linguistic and cultural characteristics.

There are different approaches to this issue study: from the point of view of linguistics (realia, lexis with a cultural component), cultural linguistics, country studies and translation studies (non-equivalent lexis and lexis with background knowledge component), cognitive linguistics (concepts, frames, scripts), psycholinguistics (prototypes). However,

the differences between the available terms are not always obvious, and often the issues arise about the role and place of lexis with a cultural component in the language system, as well as the composition of this class of lexis.

Lexis with a cultural component is a source for obtaining information about the country, culture and the life of the people whose language is being studied. Because of the ethno-uniqueness of the objects of the surrounding reality the other language communication participants are not able to form the particular concepts, and therefore there is no appropriate nomination. Typically, such objects of history and ethnography are: holidays, folk customs and their attributes, national clothes, cuisine, household objects, names of administrative and geographical units, historical events and their participants, etc.

Along with the lexis with a cultural component, there are many words of everyday use, called lexis with background knowledge component. Lexis with background knowledge component are words with incomplete background equivalence determined by the existence of additional semantic shares (components), that is criteria according to which the object is included or not in the volume of the lexical concept. The lexical background, formed in such a way, represents the whole set of non-conceptual (background) semantic proportions (which are not part of the lexical concept of a word), covers the background knowledge of the geographical, historical and cultural characteristics of lexis that are not the wealth of an individual, but of a society, that is, linguistic consciousness.

Consequently, lexis with a cultural component is a source of information about the specificity of the material and spiritual culture of a particular ethnic group.

Key words: *culture, cultural linguistics, intercultural communication, lexis with cultural component, background knowledge, realia, non-equivalent lexis.*

УДК 811.161.2'38

О. В. Гаргасва
І. Ф. Кайда

ФУНКЦІЇ МОВНОЇ ГРИ В МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена розгляду функцій мовної гри в різноманітних комунікативних ситуаціях: розмовній мові, художній літературі, журналістиці, рекламі. Мовна гра комплексно представлена й охарактеризована як складне багатовимірне лінгвістичне явище в рекламній та журналістській картині світу, наділене особливими семантичними та лінгвокультурологічними характеристиками, реалізованими в рамках досліджуваних медіа текстів.

Ключові слова: *мовна гра, експресія, експресивна функція, оцінна функція, комічна функція, гедоністична функція, виразна функція, естетична функція, мовотворча функція, компресивна функція, захисна функція, пом'якшувальна функція.*

Мова – невід'ємна частина життя кожного. В останні роки в лінгвістиці особливо посилюється інтерес до антропоцентричної сторони мови. Активно вивчаються можливості творчого індивідуального використання мовного матеріалу для підвищення ефективності спілкування. В даний час різні аспекти функціонування даного явища розглядаються в роботах Л. П. Амірі, Т. А. Грідіної, Е. А. Земської, С. В. Ільєсової, Б. Ю. Нормана, Г. З. Саннікова та інших вчених.

У наукових дослідженнях останніх років вивченню феномену гри приділяється найпильніша увага. Особливе місце в загальній теорії гри посідає так звана «мовна гра». Дослідники в цій галузі (Т. А. Грідіна, Ж. Делез, Б. Ю. Норман, В. З. Санніков) розглядають мовну гру як частину лінгвістичного експерименту, а також як основу для лінгвокреативного словотворення. Ці дослідження ґрунтуються, як правило, на різних джерелах, зокрема на сучасних текстах мас-медійного простору.

Але з плином часу настав момент для пояснення функціональних аспектів мовної гри та її використання в текстах мас-медійного простору. Таким чином, аналіз багатьох лінгвістичних робіт, які були присвячені мовній грі, дозволив окреслити багатогранність функцій, яку вона виконує. Однак, проблема виявилася в тому, що дослідження та висновки вітчизняних лінгвістів – мовознавців не дозволяють нам дійти спільного знаменника, їхні думки розрізнені, в деяких випадках, навіть, їхні відомості про характер тих чи інших функцій просто суперечать одна одній, або ж відображають різне розуміння одного й того ж найменування. Тож, узагальнивши всі погляди на функції мовної гри, ми запропонували свій власний функціональний апарат мовної гри, що вона виконує в різних комунікативних сферах медіа контексту:

1) Серед перших та найголовніших функцій, котра простежується майже в усіх дослідженнях є **експресивна**. Засоби масової інформації утворюють сьогодні таке глобальне дискурсивне середовище, яке розвивається та функціонує лише за своїми законами, та ще й володіє найголовнішими механізмами впливу на громадську думку, соціальний простір та, звичайно ж, культуру. І саме зсередини цього комунікативного середовища існує дуже стійкий «попит та пропозиції» на мовну гру, як на один з найважливіших інструментів масового комунікативного впливу на обізнаність соціуму. Тобто, мовна гра стає потужним оціночним важелем, який керує свідомістю громадськості.

Також головною метою експресивної (впливової) функції є прагнення певним чином впливати на адресата, «одягнути» стійку, стару номінативну одиницю в більш яскраву оболонку, що справить своє враження. За допомогою мовної гри реалізуються прагматичні установки, які роблять звичайний сучасний текст прагматично інтенсивним, тобто залучують увагу читача; має емоційний вплив; реалізує оціночний потенціал; підтримує контакт зі слухачем, читачем; побуджує до дії тощо.

2) Інша функція, яка виокремлюється від експресивної – це **оцінна** функція. І не дарма їх якщо не ототожнюють, то в ієрархії функцій ставлять дуже близько, бо за допомогою мовної гри адресат отримує можливість висловити своє суб'єктивно-оцінне (або суб'єктивно – психологічне) ставлення до того, про що йде мова, дати свою оцінку предмету повідомлення.

3) В колективній монографії «Російська розмовна мова», в розділі, що присвячений мовній грі, серед основних дослідниками виділяється комічна функція. «У розмовній мові мовна гра служить особливим видом комічного. Вона може викликати посмішку, сміх, створювати жартівливий настрій або іронічне ставлення» [2, с. 174]. Наприклад: *Футболісти пішли з поля бою без голів; Пошуки нареченого – втікача не обвінчалися успіхом; Касир закрив дискусію і віконечко каси;*

4) **Гедоністична** функція. Будь-яка людина в повсякденному житті, як вважає Б. Ю. Норман вживає різноманітні елементів гри – «і не тільки з розрахунку на те, що його зусилля гідно оцінить співрозмовник, але й іноді «просто так», для власного задоволення» [4, с. 169]. Як самі емоції спонукають людину до мовної гри, так і бажання пережити знов якісь певні емоції може стати поштовхом для гри з мовою. Такими емоціями, на думку О. Ф. Болдаревої, є гедоністичні. «Гедонізм гри найбільш яскраво проявляється в тих випадках, коли його створено заради самої гри, тобто коли

він є діяльністю, яка відтворюється заради задоволення не тільки від самого процесу, а ще й його результату [1, с. 18]. Наприклад, як, в старому анекдоті, зустрічаються два кандидати наук:

- *Що це у тебе в портфелі? Мабуть, докторська?*

- *Та ні, ліверна.*

Тож гедонізм полягає ще й в тому, що обидва учасники процесу отримують естетичне задоволення від гри: відправник – від своєї дотепності та майстерності, а одержувач – від своєї можливості відгадати нездійсненне, лінгвістичну загадку, оцінити новизну та оригінальність слововживання.

5) **Виразна** функція (або функція вираження мови). «Мовна гра також може бути пов'язана зі змістом промови: вона може служити для більш точної і тонкої передачі думки, образної і виразної передачі повідомлення» [2, с. 174–175], наприклад: *Жінки подібні дисертаціям: вони також потребують захисту. Книга захопила його, а він захопив книгу* (Е. Кроткий)

6) **Естетична** функція. Направленість на новизну форми та перенесення акценту з предмету виразу на спосіб, яким воно відображається, називають словосполученням – естетична функція. В цьому напрямку, безумовно, головним прийомом організації мовного ігрового контексту є література. У автора літературного художнього твору, як правило, є час на міркування, вибір мовної форми вираження. Саме тому він і прагне донести свої думки і почуття до читача в найбільш ефективній формі, аби привернути увагу та принести задоволення. В цілому, можна сказати, що використання мовної гри в художньому мовленні пояснюється усвідомленим наміром автора створити яскраву оболонку для читача. Наприклад: *«Ноздрьов був в деякому відношенні історичною людиною. Ні на одному зібранні, де він був, не обходилося без історії»* (М. В. Гоголь «Мертві душі»)

7) Слід виділити ще одну надзвичайно важливу функцію мовної гри – **мовотворчу**. У сфері мови мовна гра сприяє створенню нових словесних елементів, тим самим збагачуючи словниковий запас. «Знайдений в акті індивідуальної творчості нерідко закріплюється в мові, як новий, більш яскравий (а іноді й економний) засіб вираження думки» [5, с. 26]. Таким чином, мовна гра є носієм збагачення мови і мовлення.

8) Окремої уваги заслуговує **компресивна** функція, тобто функція реалізації економії мовних зусиль. Прийоми гри, на думку О. Б. Курганової вельми успішно реалізують цю функцію, яка має надзвичайне значення, зокрема для рекламного тексту, як «економія часу й простору, що є одним із першочергових завдань, які вирішуються в сфері реклами» [3, с. 21]. Наприклад, графічна гра виконує функцію компресії мовного простору, залучення уваги, полегшення сприйняття та запам'ятовування тексту: *Тур в Туреччину або клаверналість* (клавіатура + досконалість) (реклама бездротової клавіатури Logitech).

Також слід додати, що в сфері радіо та телебачення в рамках чітко визначеного та жорстко заданого ефірного часу компресивна функція в мові провідних теле- і радіопрограм також набула особливої актуальності. Зокрема, цим пояснюється прискорений темп мовлення багатьох ведучих із використання ними мовної гри, як самого ємного, влучного, виразного прийому на квадратному сантиметрі ефірного простору.

9) Буде дуже доречним згадати таку функцію мовної гри, як **захисна**. На думку О. Ф. Болдарової мовна гра дозволяє не тільки виражати свої емоції та почуття, а ще й служить надійним засобом знешкодження або ж реалізації негативної реакції з боку адресата [1, с. 24].

10) І останньою, дуже важливою функцією мовної гри, слід згадати **пом'якшувальну** функцію. Адже, на думку О. А. Земської, мовна гра може виступати і як засіб «пом'якшення» мови, усуваючи серйозність тону, та ослабляючи серйозність повідомлення. [2, с. 174]. «Несерйозність» слів позбавляє комунікативних партнерів необхідності серйозно ставитися до того, що було сказано, усуваючи причини конфлікту. Ігрові мовні фрази мають здатність переводити предмет бесіди в жартівливу сторону і тим самим пом'якшити неприємний зміст. Таким чином, мовна гра не дозволяє порушувати важливий принцип мовного спілкування – принцип ввічливості, бо маскує і згладжує шорсткості спілкування. Наприклад:

– *Коли ти, нарешті, виправиш свою одиницю?*

– *Що я можу зробити, матусенько, якщо журнал зберігається в учительській!..*

Щодо **висновків**, можна сказати, що звернення людей до прийомів мовної гри обумовлене різноманітними цілями, зокрема, найголовнішим є досягнення комічного ефекту. Також не менш важливою є мовотворча функція. Не слід забувати і про експресивну, яка допомагає справити враження або ж пом'якшувальну, яка згладжує всі нерівності та розбіжності думок опонентів. Одна тільки гедоністична функція включає в себе багатий спектр, адже незалежно від того, чи людина має на меті виглядати комічною або ж навпаки, вступити в конфлікт із адресантом, спровокувати його, вона відчуває гедоністичні емоції внаслідок розрядки напруги та успішної реалізації своїх інтенцій. Мовна гра – це особистий організм, який функціонує виключно за своїми законами та правилами і, таким чином, відбір та специфіка поєднання різноманітних прийомів мовної гри та своєрідність виконуваних нею функцій формує індивідуальну творчу особистість людини.

Список використаної літератури

1. Болдарева Е. Ф. Языковая игра как форма выражения эмоций : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е. Ф. Болдырева ; Волгоградский государственный педагогический университет. – Волгоград, 2002, – 21 с. ; Boldareva Ye. F. Yazykovaya igra kak forma vyrazheniya emotsiy : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk / Ye. F. Boldyreva ; Volgogradskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy universitet. – Volgograd, 2002. – 21 с.

2. Земская Е. А. Языковая игра / Е. А. Земская, М. А. Китайгородская, Н. Н. Розанова // Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест / ред. Е. А. Земская. – Москва : Наука, 1983. – С. 172–211 ; Zemskaya Ye. A. Yazykovaya igra / Ye. A. Zemskaya, M. A. Kitaygorodskaya, N. N. Rozanova // Russkaya razgovornaya rech. Fonetika. Morfologiya. Leksika. Zhest / red. Ye. A. Zemskaya. – Moskva : Nauka, 1983. – S. 172–211.

3. Курганова Е. Б. Игровой аспект в современном рекламном тексте : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.10 / Екатерина Борисовна Курганова ; Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2004. – 24 с. ; Kurganova Ye. B. Igrovoy aspekt v sovremennom reklamnom tekste : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.01.10 / Yekaterina Borisovna Kurganova ; Voronezhskiy gosudarstvennyy univeristet. – Voronezh, 2004. – 24 s.

4. Норман Б. Ю. Язык : знакомый незнакомец / Б. Ю. Норман. – Минск : Вышэйшая школа, 1987. — 222 с. ; Norman B. Yu. Yazyk : znakomyy neznakomets / B. Yu. Norman. – Minsk : Vysheyshaya shkola, 1987. – 222 s.

5. Санников В. З. Русский язык в зеркале языковой игры / В. З. Санников. – Москва : Языки русской культуры, 1999. – 544 с. ; Sannikov V. Z. Russkiy yazyk v zerkale yazykovoy igry / V. Z. Sannikov. – Moskva : Yazyki russkoy kultury, 1999. – 544 s.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2017.

O. V. Gargaieva
I. F. Kaida

THE FUNCTIONS OF THE LANGUAGE GAME IN MASS MEDIA DISCOURSE

The article is devoted to the consideration of the language game functions in various communicative situations: spoken language, fiction, journalism, and advertising. Over the course of the years, the attention of the researchers have been attracted to the concept of «game», its place in human activity, as well as the position of language games and linguistic and creative word-formation. In the context of these studies, much attention is paid to the development and study of such an important and multifaceted phenomenon as a language game, the functioning of which in the language is closely linked with the linguistic and extra linguistic characteristics of the speaker and the parameters of the communicative situation. The language game is comprehensively presented and characterized as a complex multidimensional linguistic phenomenon in the advertising and journalistic picture of the world, endowed with special semantic and linguistic and cultural characteristics, realized within the framework of the investigated media texts. It presents an analysis of the most important and meaningful functions of the linguistic game in the modern cultural-speech space.

Thus, the relevance of the study is determined by the importance of studying the linguistic game as a characteristic feature of actual media discourse, the establishment of universal features and the specifics of the using of these tools by various sources of mass media, as well as the need to identify the most effective means of influence in terms of playing with the word in media text. The article presents an analysis of the most important and significant functions of the language game in the modern cultural-speech space, such as expressive, which is responsible for the communicative influence on the addressee; estimated, aimed at expressing subjective opinion; comic, which includes expressions of humorous emotions; hedonistic function that pushes on using the game in language; as well as impressive – a function of expression of the language; aesthetic, which has a purposeful effect on the reader; linguistic, contributing to the creation of new verbal elements; compressive, insisting on saving language means; protective, helping to neutralize the recipient's negative reaction and the softening function, which is responsible for neutralizing the seriousness of the used language means. Today, they are the main ones and provide the basis for a more detailed study of the phenomenon of the language game. The object of the study is using of the language game in Ukrainian and Russian mass media (2015-2012).

Key words: expressive, evaluative, comic, hedonistic, impressive, aesthetic, linguistic, compressive, protective, softening, function.

УДК 811.111'04'373

О. Я. Добровольська

РЕКОНСТРУКЦІЯ РОЗВИТКУ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ СИСТЕМИ СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті досліджено системну стабільність функціонування словникового складу середньоанглійської мови і його діалектичну єдність із розвитком відповідно до універсальних законів діалектики і загальних тенденцій мовної еволюції внаслідок дії

системних і позамовних чинників, зокрема вперше в ракурсі внутрішніх та зовнішніх чинників мовної еволюції досліджено розвиток лексико-семантичної системи середньоанглійської мови шляхом опису мовних змін у проявах їхнього варіювання у вигляді комплексного інтегративного дослідження лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв.

Ключові слова: мовна еволюція, мовна зміна, методика реконструкції, лексико-семантична система, середньоанглійська мова, лексико-семантична система, агентивно-професійна лексика.

Актуальність і проблематика дослідження. Проблеми мовної еволюції та її причинна зумовленість отримали різне трактування упродовж історії мовознавства у працях Ш. Баллі, В. Вундта, Б. Дельбрюка, В. фон Гумбольдта, Я. Грімма, К. Бругмана, А. Мейє, Г. Остгофа, Г. Пауля, О. О. Потєбні, Ф. Шлегеля, А. Шлейхера, Г. Штайнталя, та ін. представників різних лінгвістичних напрямків та шкіл (пор. вивчення мови поза її розвитком, її панхронічне, чи ахронічне, трактування як «іманентної, несуперечливої і специфічної структури» представниками лінгвістичних течій структуралізму). У сучасній лінгвістичній думці найзагальніші напрями розвитку мови тлумачать як її поступове та відносно удосконалення (у вигляді загальних тенденцій) під впливом діалектичної єдності системних та позамовних чинників. Основи сучасної концепції зовнішньої історії мови беруть початок у працях Л. Блумфілда, І. О. Бодуена де Куртене, В. В. Виноградова, А. Мейє, Ф. де Сосюра. Передумови для реалізації проблематики «мова – суспільство – цивілізація» створюють положення, обґрунтовані у працях О. С. Ахманової, О. І. Смирницького, Р. Холла, О. Д. Швейцера, В. М. Ярцевої.

Методологічною основою вітчизняної лінгвістики є визнання мови як історичної категорії (принцип історизму), розуміння сутності процесу діалектичного розвитку мови в нерозривній єдності з розвитком суспільства та її пристосуванні до мінливих умов спілкування. На основі визнання гетерогенності (варіативності) мови та відповідно до трактування мовних змін вивчення закономірностей розвитку мови інтегроване до загальної проблеми мовної зміни – причини мовного розвитку пояснюють загальне спрямування змін, їхній зміст, масштаби, результати, датування та хід реалізації на різних етапах процесу змін. Історію мови розглядають як опис її еволюції у структурному й функційному аспектах, а також в аспекті мовної ситуації, і згідно до цього поділу – розрізняють мовні зміни та зміни мовної ситуації. Обґрунтовується новий напрямок – комплексне вивчення лексичного складу, що бере до уваги історію й соціальні аспекти мови – інтегративний опис впливу зовнішніх чинників на функціонування й розвиток лексичного складу мови у плані діахронії (О. С. Ахманова, О. В. Бондаренко, Р. О. Будагов, М. М. Гухман, Ю. О. Жлуктенко, В. К. Журавльов, М. О. Кашеева, Г. Г. Котов, О. С. Кубрякова, Е. М. Ляпкина, Л. О. Манерко, Є. Д. Поливанов, Т. А. Расторгуєва, В. П. Секирин, С. В. Семчинський, Б. О. Серебренников, О. І. Смирницький, Ю. С. Степанов, О. Д. Швейцер, В. М. Ярцева та ін.). Актуальність і особливий інтерес становить підтвердження теорії мовної еволюції, концепції зовнішньої історії та мовної зміни новими даними з історії розвитку словникового складу англійської мови. Зокрема, **актуальність** визначена потребою в комплексному розкритті вказаної проблематики стосовно історії розвитку словникового складу середньоанглійської мови в руслі системно-функційного підходу та зумовлена необхідністю на великому емпіричному матеріалі в параметрах складної системи кількох різновидів функціонування цілісної лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв XI–XV ст. шляхом установлення мовних змін на лексичному рівні тривалого хронологічного зрізу середньоанглійського періоду

підтвердити теорію мовної еволюції у проявах загальних тенденцій, установити дію зовнішніх та внутрішніх чинників мовного розвитку й універсальних законів діалектики.

У германському мовознавстві досліджувалися етимологія, структурно-семантичні та ономазіологічні особливості *nomina-agentis*, зокрема, в середньоанглійській мові (Л. Б. Кузнецова, Л. А. Никитина). У діахронічному аспекті в англійській мові досліджено відображення когнітивного ускладнення професійної діяльності в динаміці словотворчих моделей і надано аналіз ономазіологічної структури в термінах рольової граматики (Н. Ф. Шилова). Давньо- та середньоанглійські назви осіб за професією досліджено в ономазіологічному ракурсі, встановлено основні способи номінації та ознаки, закладені в їхню основу (Т. Ф. Солоневич). Наше дослідження присвячено проблемі встановлення діалектичної єдності системної стабільності функціонування словникового складу середньоанглійської мови і його розвитку відповідно до універсальних законів діалектики та загальних тенденцій мовної еволюції внаслідок дії системних і позамовних чинників.

Об'єкт дослідження – внутрішньосистемні характеристики лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв англійської мови XI–XV ст., зокрема функційна диференціація лексики та її лексико-семантичне групування.

Предмет дослідження – поведінка мовної системи у проявах мовних змін та їхня відповідність тенденціям мовної еволюції й універсальним законам діалектики у зв'язку із впливом системних і позамовних чинників.

Джерельна база дослідження агентивно-професійної лексики середньоанглійської мови: 1) історико-етимологічний словник Oxford English Dictionary; 2) історико-етимологічний словник середньоанглійської мови Middle English Dictionary у складі Middle English Compendium із понад тримільйонною картотекою цитованого матеріалу; 3) історико-етимологічний словник сучасних Британських прізвищ Reaney P. H. A Dictionary of British Surnames. На основі наведених джерел здійснюється суцільна вибірка, по-перше, лексико-семантичних варіантів середньоанглійських агентивно-професійних назв – апелятивів, внесених як окремі словникові статті до історичних лексикографічних джерел; по-друге, фонографічних варіантів середньоанглійських назв прізвищового типу періоду активного формування прізвищової системи англійської мови, антропоосновами яких є агентивно-професійні назви, і які офіційно задокументовано у складі антропонімних формул у переписних, судових, фінансових документах у часи середньовіччя і зібрано у дослідженнях з ономастики та ономастичних словниках, а також в історичних словниках англійської мови як ілюстративний матеріал до лексико-семантичного варіанта апелятива у вузькому (антропонімна формула) та широкому (антропонімна формула як член речення) контекстах, або як окремий лексико-семантичний варіант слова із приміткою «as surname», «in surnames» (як прізвищева назва або її антропооснова).

Фактичний матеріал становить цілісна лексико-семантична група агентивно-професійних назв англійської мови XI–XV ст. (2417 семем, у т. ч. 2015 – закладених в антропонімних основах 7429 фонографічних варіантів назв прізвищового типу в 10204 слововживаннях).

Результати дослідження. 1. Функціонування і розвиток лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв XI–XV ст. виявляють діалектичну єдність та динамічну стабільність у руслі загальних тенденцій мовної еволюції як наслідок впливу мовних і позамовних чинників, як прояв дії таких універсальних законів діалектики:

1) закон загального зв'язку явищ – проявляється в різноманітних внутрішньосистемних зв'язках, зокрема у лексико-семантичному групуванні, деривації,

асиміляції запозичень, узуальності та у зв'язках і відношеннях з іншими мовними системами, зокрема у вигляді лексичного запозичення, та у зв'язках із явищами суспільного життя, зокрема у зумовленому суспільним характером мови взаємозв'язку історії мови з історією її носіїв.

2) закон залежності властивостей мовного елемента від його функційного навантаження – проявляється у такій специфіці досліджених у дисертації функційних різновидах агентивно-професійної лексики середньоанглійської мови:

а) лексико-семантичне групування у межах етимологічних груп є проявом специфіки сфер семантичного впливу лексичних запозичень;

б) хронологічна стратифікація (у функції ідентифікації особи як назви прізвищового типу у складі антропонімних формул агентивно-професійні назви фіксуються раніше, ніж апелятиви у класифікуючій функції) свідчить про визначальну роль функції ідентифікації особи в побутуванні агентивно-професійних назв у середньоанглійській період;

с) за належністю до функційних різновидів визначається ступінь асиміляції іншомовних лексичних запозичень та іншомовної лексики в основах гібридних похідних (повна / часткова асиміляція);

д) належність до функційних різновидів, яка зумовлює усталеність / неусталеність / обмеженість узусу, визначає загальнонародну вживаність як умову входження лексики до апелятивного фонду мови (підтверджується фактом архаїзації на початок новоанглійського періоду саме назв із неусталеним узусом – 39 % усього корпусу ЛСГ, – які виконували виключно функцію ідентифікації і не входили до апелятивного фонду середньоанглійської мови).

3) закон переходу кількісних змін у якісні: кількісні дані фонографічної варіантності назв прізвищового типу, їхні частотності у складі антропонімних формул, а також кількісні дані структурно-семантичної характеристики комплексного словотворчого поля питомих та гібридних дериватів свідчать про загальнонародну вживаність, мовленнєву активність та словотворчу активність за законами словотворення англійської мови як про основні ознаки асиміляції іншомовних запозичень і основну умову входження лексики до апелятивного фонду мови.

4) закон єдності і боротьби протилежностей, зокрема боротьби між новим / старим (між новою / старою формою, між старим / новим змістом, між старою формою / новим змістом, між новою формою / старим змістом), а також

5) закон заперечення заперечення (зростання нового в надрах старого та використання старого для створення нового) та

б) суперечність між потребами та засобами вираження засвідчені в таких проявах:

а) загальне зростання чисельності словникового складу ЛСГ у понад шість разів порівняно з давньоанглійським періодом; поповнення словникового складу за рахунок запозичення (22 % лексики) та в основному за рахунок словотворення (переважання похідних назв (97 %) над непохідними (3 %) серед питомої лексики, співвідношення англійської (питомої і гібридної) лексики та запозиченої у співвідношенні 4 : 1);

б) зміни якісного складу лексико-семантичної групи, зокрема явища архаїзації та неологізації як прояви тенденції до збереження мовної стабільності, що підтверджено переважанням частки апелятивної лексики середньоанглійської мови, яка продовжила побутування в наступні періоди, над часткою лексики, побутування якої обмежилося антропонімним рівнем середньоанглійського періоду у співвідношенні 61 % : 39 %, тобто 3 : 2;

в) дія принципу аналогії, як вияв універсального закону єдності і боротьби протилежностей, – засвідчена у явищах деривації, зокрема у творенні нових слів

(питомих і гібридних) за продуктивними моделями суфіксального словотвору із суфіксом *-er*, *-man* та за продуктивними моделями словоскладання із компонентом *-maker*.

2. Внутрішньосистемні характеристики ЛСГ агентивно-професійних назв, що формують комплекс мовних змін, підтверджують їхню відповідність загальним тенденціям розвитку мови:

1) до впорядкування структурної організації мовної системи (переважання суфіксальних похідних серед агентивно-професійних назв, що увійшли до апелювативного фонду мови);

2) до більшої формальної виразності номінативних одиниць (перевага суфіксації над словоскладанням та безафіксними дериватами в системі засобів номінації осіб за професією в середньоанглійський період);

3) до збереження мовної стабільності (переважання питомих агентивно-професійних назв у всіх лексико-семантичних підгрупах; співвідношення 44 % / 25 % / 31 % питомих / гібридних / запозичених назв серед лексики, що продовжила побутування в наступні періоди історії мови; переважання англійської (питомої і гібридної) лексики над запозиченою у співвідношенні 4 : 1, переважання питомої складової над гібридною у співвідношенні 5 : 3, співвідношення 5 : 4 : 1 германського / романського / кельтського лексичних елементів (разом серед питомих назв, запозичень та основ гібридних похідних);

4) до зростання функційної стратифікації лексики (зростання лексико-семантичної диференціації агентивно-професійних назв за синонімічними рядами у складі лексико-семантичних підгруп порівняно з давньоанглійським; зростання функційних різновидів лексики, зокрема за класифікуючою та ідентифікуючою функцією);

5) до зростання функційної варіативності лексики (зростання кількісного наповнення синонімічних рядів у складі лексико-семантичних підгруп і функційних різновидів лексики порівняно з давньоанглійським періодом);

6) до поступового ускладнення й відносного удосконалення лексико-семантичної системи (шестикратне чисельне зростання лексичного фонду досліджуваної мікросистеми в середньоанглійський період порівняно з давньоанглійським).

3. Дію внутрішньомовних чинників на еволюцію ЛСГ агентивно-професійних назв в англійській мові XI–XV ст. засвідчено в тенденціях: 1) до створення слів простої морфологічної структури (переважання суфіксальних утворень, зокрема із суфіксом *-er*, *-man*, над композитами в сумарних показниках); 2) до економії мовних засобів (переважання суфіксальних утворень над композитами в сумарних показниках); 3) до використання експресивніших форм (переважання композит над суфіксальними утвореннями в лексиці, виявленій на базі антропонімії).

4. Дію зовнішньомовних чинників на еволюцію ЛСГ агентивно-професійних назв в англійській мові XI–XV ст., зокрема, необхідність збереження мови у стані комунікативної придатності, засвідчено в іншомовному впливі через лексичні запозичення, що є реалізацією соціального і соціокультурного впливу, особливостей історичного життя народу та прогресу людського суспільства загалом, а також окреслює етимологічний склад ЛСГ як прояв лексичної закономірності кореляції між витісненням питомої лексики та збереженням якісної визначеності мови, дозволяючи диференціювати важливу для вирішення проблеми «змішаного складу» англійської мови характеристику словникового складу – наповнення питомою, гібридною, запозиченою лексикою, а також співвідношення підсистем (етимологічних груп / підгруп, лексико-семантичних підгруп / синонімічних рядів).

5. Дія позамовних чинників на еволюцію ЛСГ агентивно-професійних назв в англійській мові XI–XV ст. засвідчена у специфічних для історії англійської мови проявах суспільно-історичних факторів, які визначили мовну ситуацію середньоанглійського періоду:

1) міграція населення, сумісне проживання різних етносів на одній території, економічні, політичні, культурні контакти різних народів, військові завоювання, тобто економіко-політичні зрушення, які видозмінюють контингент носіїв англійської мови і лежать в основі мовної взаємодії упродовж XI–XV ст.;

2) прогрес людського суспільства у проявах розвитку його духовної й матеріальної культури, що зумовив кількісне та якісне збагачення ЛСГ в цілому за рахунок розширення її складу та наповнення синонімічних рядів у межах лексико-семантичних підгруп порівняно з давньоанглійським періодом;

3) демографічний чинник, який є одним з вирішальних у визначенні якісного та кількісного складу лексико-семантичної групи (зростання чисельності населення Англії від одного до шести мільйонів протягом XI–XIV ст. пояснює шестикратне у порівнянні із давньоанглійським періодом зростання чисельності ЛСГ, з яких 83 % становлять агентивно-професійних назви, які побутували як назви прізвищового типу у складі антропонімних формул в період активного формування прізвищової системи – період, коли назва особи за професією співпадала з реальною професією носія; зменшення до кінця XV ст. чисельності населення до двох мільйонів внаслідок епідемії чуми пояснює зникнення до початку XVI ст. 39 % агентивно-професійних назв, зокрема тих, що побутували як назви прізвищового типу у складі антропонімних формул і позначали реальні професії їхніх носіїв).

На основі здобутих результатів **перспективним** вважаємо поглиблене вивчення розвитку словникового складу середньоанглійської мови за такими напрямками: 1) особливості формальної та функційної асиміляції запозичень; 2) хронологізація процесу асиміляції запозичень (фіксування дати першої письмової згадки гібридних похідних і запозичень, порівняння їх із часом першої письмової фіксації запозичення, що слугувало мотивувальною базою); 3) сфери впливу лексичних запозичень; 4) сфери вживання лексичних запозичень; 5) ступінь розповсюдження, тобто функціонування, лексичних запозичень у середньоанглійській мові; 6) синонімія запозичень в їхньому співвідношенні зпитомою лексикою; 7) зміна семантичної структури словника, що адаптує іншомовні вкраплення при укоріненні нових слів; 8) створення нових тематичних сфер; 9) переоформлення і розвиток синонімічних рядів; 10) напрями і шляхи процесу консолідації / розмежування значень синонімів; 11) причини витіснення одних синонімів іншими тощо. **Прогнозуємо** підтвердження впливу внутрішніх чинників розвитку мови, зокрема: 1) тенденції до вираження різних значень різними формами; 2) тенденції до економії мовних засобів; 3) тенденції до використання експресивніших форм; 4) тенденції до усунення форм, що втратили свою питому функцію, 5) тенденції до усунення мовних елементів, які мають незначне семантичне навантаження, а також виявлення універсальних законів діалектики, загальних та специфічних законів розвитку мови.

Список використаної літератури

1. Добровольська О. Я. Агентивно-професійна лексика в історії англійської мови: деривація і таксономія : моногр. / О. Я. Добровольська. – Чернівці : Родовід, 2016. – 623 с. ; Dobrovolska O. Ya. Ahentyvno-profesiina leksyka v istorii anhliiskoi movy : deryvatsiia i taksonomiia : monohr. / O. Ya. Dobrovolska. – Chernivtsi : Rodovid, 2016. – 623 s.

2. Кузнецова Л. Б. Субстантивное словосложение и словосочетание в среднеанглийском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Людмила Борисовна Кузнецова ; Ленинградский государственный университет им. Жданова. – Ленинград, 1984. – 177 с. ; Kuznetsova L. B. Substantivnoe slovoslozhenie i slovosochetanie v sredneangliyskom yazyke : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Lyudmila Borisovna Kuznetsova ; Leningradskiy gosudarstvennyy universitet im. Zhdanova. – Leningrad, 1984. – 177 s.

3. Никитина Л. А. Словообразовательное поле суффиксальных существительных со значением лица в среднеанглийском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Людмила Анатольевна Никитина ; Пятигор. гос. лингвист. ун–т. – Пятигорск, 2005. – 187 с. ; Nikitina L. A. Slovoobrazovatelnoe pole suffiksalnykh sushchestvitelnykh so znacheniem litsa v sredneangliyskom yazyke : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Lyudmila Anatolevna Nikitina ; Pyatigor. gos. lingvist. un–t. – Pyatigorsk, 2005. – 187 s.

4. Солонович Т. Ф. Развитие тематической группы наименований лиц по профессии в английском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Татьяна Федоровна Солонович. – Минск, 1986. – 204 с. ; Solonovich T. F. Razvitie tematicheskoy gruppy naimenovaniy lits po professii v angliyskom yazyke : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Tatyana Fedorovna Solonovich. – Minsk, 1986. – 204 s.

5. Шилова Н. В. Формирование системы производных наименований лиц по профессии в английском языке : Сфера ремесленно-промышленного производства : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Наталья Владимировна Шилова ; Дальневост. гос. ун–т. – Владивосток, 2006. – 195 с. ; Shilova N. V. Formirovanie sistemy proizvodnykh naimenovaniy lits po professii v angliyskom yazyke : Sfera remeslenno-promyshlennogo proizvodstva : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Natalya Vladimirovna Shilova ; Dalnevost. gos. un–t. – Vladivostok, 2006. – 195 s.

6. Middle English Compendium. University of Michigan Digital Library Production Service, 2001–2013 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://quod.lib.umich.edu/m/med/>

7. Reaney P. H. A Dictionary of British surnames / P. H. Reaney. – London, 1966. – 366 p.

8. The Oxford English Dictionary In 20 vol.. / ed. by J. Simpson and E. Weiner. – 2nd ed. – Oxford, 1989.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2017.

O. Y. Dobrovolska

RECONSTRUCTION OF THE MIDDLE ENGLISH LEXICAL AND SEMANTIC SYSTEM DEVELOPMENT

The problem considered in this paper is the system stability of the Middle English vocabulary and its dialectical unity with the development according to the universal laws of dialectics and general trends of language evolution as a result of systemic and extra-lingual factors. The scientific innovation of the results obtained in this paper are the following: for the first time from the viewpoint of internal and external factors of language development the evolution of the Middle English lexical and semantic system has been researched by means of studying language changes in their variations (functional, phonographic, lexical-morphological, lexical and semantic, nominative variability) in the form of complex integrative analysis of the lexical and semantic group of the Middle English terms of occupation and office, used as the proper / common noun, aimed at exploring language changes on the lexical level as the holistic complex of linguistic

characteristics of the lexical and semantic group. On the basis of new factual data of Middle English and new comprehensive techniques of its study, the following general linguistic phenomena have been confirmed:

1. the force of general laws of dialectics (comprehensive coherence of phenomena; functional determination of language element characteristics; the transition of quantitative changes into qualitative; the unity and confrontation of diversities, esp. between the new and the old, the force of principles of analogy; the negation of opposition; the controversy between the needs and the means of expression);

2. the influence of the external factors on the language development (the influence of other languages, especially through lexical assimilation; demographic shifts), which is manifested in the lexical regularities (correlation between the displacement of the native vocabulary and the preservation of language qualitative specificity) to solve the problem of 'mixed composition' of the English language;

3. the influence of the internal factors of language development, which is manifested in: 1) the tendency to create words of simple morphological structure; 2) the tendency to the economy of language means; 3) the tendency to use more expressive forms;

4. theory of language evolution in the following forms: 1) the tendency to regulate the structural organization of the language system; 2) the tendency to use more formal nominating units; 3) the tendency to preserve language stability; 4) the tendency to the growth of functional variability; 5) the tendency to increase functional stratification; 6) the general thrust of language to the gradual complication and improvement of the lexical and semantic system.

Key words: *language evolution, language change, reconstruction techniques, lexical and semantic system, Middle English, occupational term.*

УДК 821-193.1-115

Н. В. Захарова

СТРУКТУРНО-ТИПОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКИХ І НІМЕЦЬКИХ НАРОДНИХ ЗАГАДОК

У статті досліджено композиційну організацію текстів народних загадок неблизькоспоріднених мов. Форми репрезентації змісту традиційних українських і німецьких енігматичних текстів зіставляються на внутрішньомовних рівнях з метою виявлення еквівалентних, частково еквівалентних та безеквівалентних структурних типів. Таким чином, у статті актуалізується поняття еквівалентності за таким критерієм, як план вираження (зовнішня форма).

Ключові слова: *народна загадка, композиційна організація, структурний тип, форма презентації, жанрово-типологічна форма.*

Загадка – один із найдавніших і найбільш своєрідних зразків ранньої духовної творчості народу – ніколи не перебувала поза увагою дослідників. Протягом двох із половиною тисяч років загадки продовжують викликати інтерес широкого загалу фахівців (В. П. Анікін, І. П. Березовський, Ф. І. Буслаєв, О. Воропай, А. Н. Журинський, Е. Кенгес-Маранда, Н. О. Лавонен, Ю. В. Левін, А. І. Мамедова, Н. Б. Мечковська, А. К. Мойсієнко, М. Номис, Г. А. Онищенко, Д. М. Садовников, В. М. Топоров,

Й. Хейзінга, U. Fix, A. Jolles, K. Kurth, R. Rauch, C. Schitteк та ін.). Однак вивчення фольклорних текстів взагалі й текстів загадок зокрема із залученням сучасних наукових парадигм зумовлює необхідність перегляду традиційних і вироблення нових підходів.

У цьому дослідженні, **матеріалом** якого стала авторська картотека (4294 тексти українських і 3987 текстів німецьких народних загадок), створена шляхом цілеспрямованого пошуку в українських і німецькомовних виданнях (для більш зручного підрахунку та кількісного аналізу за 100 % вважаємо 4000 одиниць), актуалізується поняття еквівалентності за таким критерієм, як план вираження (зовнішня форма). Таким чином, **метою** та **завданням** дослідження композиційної організації народних загадок неблизькоспоріднених мов та зіставлення на внутрішньомовних рівнях різних форм репрезентації змісту традиційних українських і німецьких енігматичних текстів є виявлення та систематизація еквівалентних, частково еквівалентних та безеквівалентних структурних типів.

Якщо спробувати класифікувати загадки за формою висловлювання, то можна здивуватися тому багатому розмаїттю форм, у яких втілено зміст загадок, проте першою і найстаршою формою їхнього існування та функціонування є *запитання, що потребує відповіді*. Саме у цій надзвичайно простій формі поодинокого запитання, у якому без будь-якої двозначності, часом тільки у переносному смислі висловлюється певна характерна прикмета загаданого предмета, функціонувала і функціонує більшість традиційних загадок.

Багато науковців зосереджували увагу на питальній формі загадки, часто навіть ототожнюючи загадку із запитанням. Наприклад, І. П. Березовський визначав загадки як «стислі *поетичні запитання*, мудрі сентенції, які у прихованій, часто нарочито завуальованій формі зображують окремий предмет чи явище через інші – на основі їхньої певної спорідненості, подібності, часто ледве вловимої і навіть далекої» [1, с. 7], а В. М. Гнатюк називав загадки «*вдалими і дотепними питаннями*, в яких криється відповідь на них» [3, с. 75]. Схоже визначення дає і М. М. Пазяк: «Загадка – метафоричний вислів, *хитромудре питання*, розраховане на здогадливість і кмітливість тих, хто їх розгадує» [4, с. 225].

Образна частина загадки при цьому оформлена як питальне або розповідне речення, де імпліцитність виражається у відсутності певного формального маркування граматичних і лексико-граматичних категорій, які отримують матеріальне вираження в мові за допомогою особливих синтаксичних структур, правил сполучуваності мовних одиниць тощо. За такого розуміння «імпліцитність набуває статусу лінгвального явища, притаманного системі мови, проте проявленого, як правило, у мовленні – у синтагматичному ланцюгу, що надає імпліцитності статусу мовно-мовленнєвого явища» [2].

Згідно з результатами аналізу фактичного матеріалу, у більшості українських і німецьких народних загадок запитання має імпліцитний характер, тобто їх образні частини оформлені як розповідні речення. Тексти традиційних українських і німецьких народних загадок, образна частина яких за формою представлена розповідним реченням (простим або складним), становлять 89,24 % (2945 од.) і 70,39 % (2323 од.), тоді як загадки, що не тільки за своєю природою, але й за оформленням є запитаннями, тобто виражені у формі питального речення, у корпусах обох мов становлять відповідно тільки 10,76 % (355 од.) і 29,61 % (977 од.) по відношенню до загальної кількості (3300 од.).

Те ж саме співвідношення щодо 700 текстів українських і німецьких «нетрадиційних» загадок, до яких можна віднести загадки-задачі, загадки-шаради й загадки-головоломки, наприклад, укр. *Скільки треба взяти «а», щоб вийшов птах?*

/сорока/, нім. *Wann kann man Wasser in einem Sieb tragen? /wenn es zu Eis gefroren ist/* та інші. У цих загадках спостерігається протилежна тенденція – перевага надається формі експліцитного запитання, тобто більшість цих загадок мають форму питального речення. До того ж, їхнє співвідношення майже однакове і становлять 79,57 % до 20,43 % у текстах українських і 84,43 % до 15,57 % у текстах німецьких загадок відповідно.

Таким чином, 77,2% (3088 од.) українських і 60,8% (2432 од.) німецьких народних загадок є загадками-описами, тоді як частка загадок-запитань у корпусах обох мов становить відповідно тільки 22,8% (912 од.) і 39,2% (1568 од.) по відношенню до загальної кількості проаналізованих текстів (див. табл. 1):

Таблиця 1

Форми презентації змісту українських і німецьких НЗ

№	Форма	Кількість УНЗ		Кількість ННЗ	
1.	Загадки-описи	3088	77,2 %	2432	60,8 %
2.	Загадки-запитання	912	22,8 %	1568	39,2 %
Усього		4000	100 %	4000	100 %

При цьому переважна більшість загадок-запитань української та німецької мов має форму питальних речень із питальним словом – 100 % українських (355 од.) і майже 94 % німецьких народних загадок (917 од.). Більшість із них – загадки-запитання з питальним словом *що / was* – 64,2 % (228 од.) українських і 48 % (467 од.) німецьких народних загадок.

Слід зауважити, що всі загадки мають дві основні жанрово-типологічні форми – віршовану (римовану) й невіршовану (прозову) (див. рис. 1):

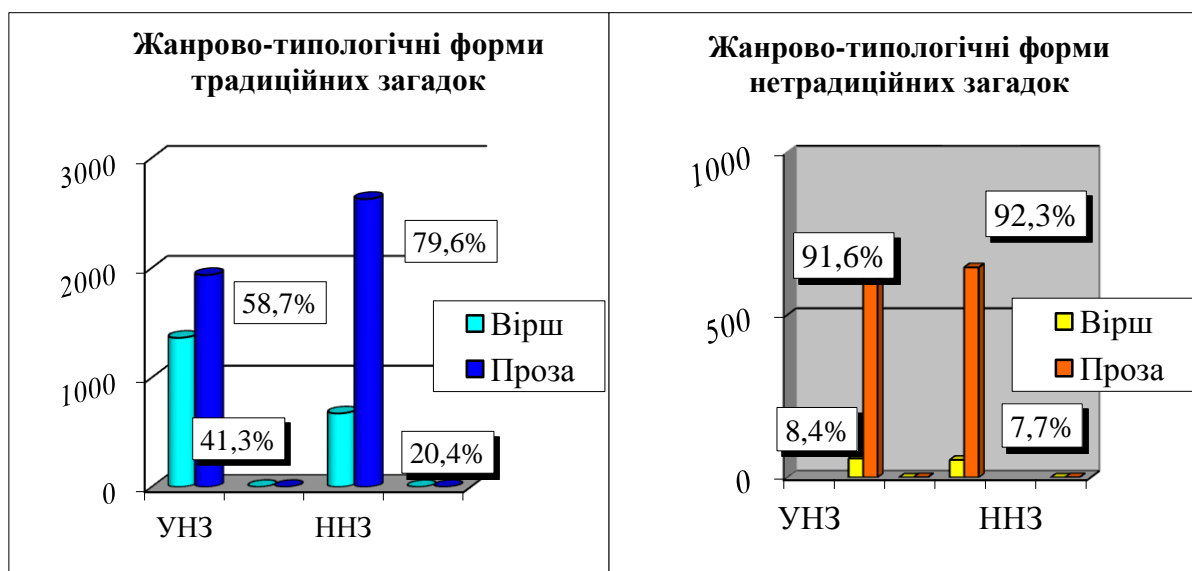

Рис. 1. Співвідношення жанрово-типологічних форм народних загадок

У корпусах обох мов спостерігається тенденція до складання загадок саме у прозі, їхня частка становить 58,67 % (1936 од.) традиційних українських і майже 80 % (2627 од.) німецьких народних загадок. Такою ж самою, навіть ще більш виразною, залишається тенденція й по відношенню до загадок-задач і шарад: 91,57 % (641 од.) українських і 92,29 % (646 од.) німецьких народних загадок написані прозою,

тоді як частка віршованих текстів дуже незначна – 8,43 % (59 од.) і 7,71 % (54 од.) відповідно (див. рис. 1).

Таким чином, у корпусах обох мов засвідчено загальну тенденцію до складання загадок саме у прозі, їхня частка від загальної кількості проаналізованих текстів становить 64,4 % (2577 од.) українських і 81,8 % (3273 од.) німецьких народних загадок (див. табл. 2):

Таблиця 2

Жанрові форми українських і німецьких народних загадок

№	Жанрова форма	Кількість УНЗ		Кількість ННЗ	
1.	Віршовані	1423	35,6 %	727	18,2 %
2.	Невіршовані (прозові)	2577	64,4 %	3273	81,8 %
Усього		4000	100 %	4000	100 %

Зміст загадок може бути втілений у формі як простих, так і складних (складносурядних або складнопідрядних) речень, при чому в корпусах народних загадок обох мов було виявлено протилежні тенденції синтаксичного оформлення: для українських народних загадок більш характерною є модель простого речення – їхня частка від загальної кількості досліджених текстів становить 60,8 % (2433 од.), тоді як 62,2 % (2488 од.) німецьких народних загадок мають форму складного (складнопідрядного та складносурядного) речення (див. табл. 3):

Таблиця 3

Синтаксична будова українських і німецьких народних загадок

№	Синтаксична модель	Кількість УНЗ		Кількість ННЗ	
1.	Просте речення	2433	60,8 %	1512	37,8 %
2.	Складне речення	1567	39,2 %	2488	62,2 %
Усього		4000	100 %	4000	100 %

Таким чином, за синтаксичною будовою для більшості українських народних загадок характерною є модель простого речення, це стосується як традиційних, так і нетрадиційних загадок – їхня частка від загальної кількості загадок становить 68,27 % і 55 % відповідно, у той час як для текстів німецьких загадок найпродуктивнішою виявляється модель складного речення – 55 % традиційних і 76,86 % загадок-задач і шарад (див. таб. 4, рис. 2):

Таблиця 4

Синтаксична будова українських і німецьких народних загадок

№	Традиційні загадки				
	Синтаксична модель	Кількість УНЗ		Кількість ННЗ	
1.	Просте речення	2048	68,27 %	1350	45 %
2.	Складне речення	1252	31,73 %	1950	55 %
Усього по категорії		3300	100 %	3300	100 %
Загадки-задачі, шаради й головоломки					
1.	Просте речення	385	55%	162	23,14%
2.	Складне речення	315	45%	538	76,86%
Усього по категорії		700	100 %	700	100 %

Ще більш наочно ці розбіжності засвідчено на рис. 2:

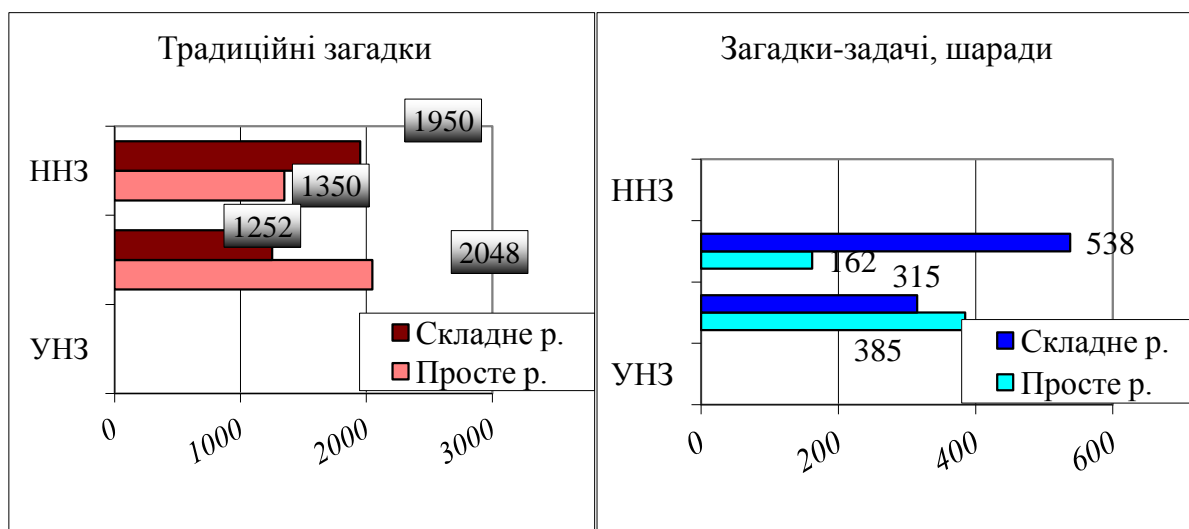

Рис. 2. Синтаксична будова українських і німецьких народних загадок

Усі загадки-розповіді й загадки-описи при цьому побудовані у формі одночленного або заперечного паралелізму. Загадки, побудовані у формі *одночленного паралелізму* (іншим членом є відгадка), вирізняються композиційною стрункістю та ліризмом і зазвичай мають форму простого поширеного розповідного речення (повного або еліптичного). В обох мовах можна знайти приклади оформлення загадок еліптичними реченнями, у більшості з яких в образній частині відсутній будь-який граматичний конкретизатор, тобто присутність загаданого предмета нічим не зазначено. Зазвичай це пояснюється явищем табу, узагальненим імпліцитним дейксісом, за С. І. Тереховою [5], семантично-граматичними показниками якого є відповідні застигли безособові дієслівні форми та повні або короткі прикметники, а особові закінчення вказують на певну особу, наприклад: укр. *Наскакалось, називалось, під припінчком заховалось* /віник/, нім. *Hängt an der Wand, hat den Hintern verbrannt* /die Bratpfanne/ тощо.

Серед текстів німецьких народних загадок їх значно менше, що спричинено граматичними особливостями обох мов: 35,51 % (1172 од.) традиційних українських і 5,18 % (171 од.) німецьких народних загадок, а також 36,86 % (258 од.) українських і 7 % (49 од.) німецьких загадок-задач і шарад представлені еліптичними реченнями, що становить 35,75 % (1430 од.) українських і лише 5,5 % (220 од.) німецьких народних загадок від загальної кількості проаналізованих текстів.

Серед синтаксичних структур еліптичних речень, характерних для українських і німецьких загадок, найвищою частотністю визначаються номінативні речення, але іменники можуть бути поширені прикметниками, субстантивами в ролі прикладки або числівниками, наприклад, укр. *Три ноги, два вуха, а шостий живіт* /самовар/, нім. *Inwendig Hülse, auswendig Fleisch* /der Magen des Geflügels/, укр. *В хлівці два яриди баранців і всі біленькі* /зуби/, нім. *Zwölf Adler, sechzig Tauben, sechshundert Meisen. Was ist das?* /Jahr, Wochen und Tage/ та інші. Основне семантичне навантаження припадає на залежне слово, тобто основну інформацію у словосполученнях подібної структури зазвичай несе прикметник або числівник, і, таким чином, суб'єкт усе ж присутній у загадці, хоч і імпліцитно.

Як свідчать приклади укр. *Холодна, біла, ліс оголила, скувала річку, струмок спинила* /зима/, нім. *Grün wie Jasmin, aber es ist nicht Jasmin; weiß wie Baumwolle, aber es ist nicht Baumwolle* /der Kapernstrauch/ та інші, субстантивовані прикметники здебільшого виконують функцію узагальнення ознак, вони можуть навіть виконувати функцію підказки. Однак усе ж такі частіше трапляються двоскладні (повні або неповні) речення, ніж односкладні, оскільки у формі двоскладних речень виразніше передається опис закодованих денотатів.

Щодо використання особових займенників у ролі «слів-замінників», то проаналізований матеріал дозволяє дійти висновку, що в українських загадок випадки використання у функції підмета в образній частині загадки особових займенників є поодинокими, на відміну від німецьких загадок, де особові займенники, особливо *es* та *ich*, доволі часто стають «словами-замінниками» – нім. *Ich habe vier Füße und kann nicht gehen, ich werd' nimmer müde und muß immer stehn!* /der Tisch/, нім. *Verfertigt ist's vor längerer Zeit, doch mehrenteils gemacht erst heut, höchst schätzbar ist es seinem Herrn und dennich hütet's niemand gern* /das Bett/.

Німецькі загадки з особовим займенником *es* навіть стають відповідниками українських загадок у формі розповідних узагальнено-особових речень, у яких головний член виражений дієсловом 3-ої особи однини теперішнього або майбутнього часу і які за формою наближаються до прислів'їв, наприклад, укр. *Мовчить, а всіх людей навчить* /книга/, що якнайкраще втілює прийом «відсторонення». Такі загадки найбільше відповідають загальній природі загадки й уможливають загадування будь-якого предмета навколишньої дійсності, бо можуть бути словами-замінниками як предметів, так і живих істот і часто розпочинаються конструкцією *Es ist...*, наприклад, нім. *Es ist kein Vogel und hat doch Flügel, es kann sich drehen, aber nicht laufen, gewöhnlich steht es auf grünem Hügel, mit welchem Namen willst du es taufen?* /die Windmühle/.

Інші особові займенники також можуть виступати в загадках як слова-замінники підмета, часто вживаним є займенник *я / ich*. Однак зафіксовані в текстах загадок слова *я / ich* або *мене / mich* насправді не мають відношення до адресанта, від особи якого нібито і йде мова в тексті, не завжди названий займенником суб'єкт позначає і предмет загадування. Часто він служить лише формальним засобом поєднання в цілісну ситуацію загаданих об'єктів і не співвідноситься з відгадкою, наприклад, укр. *Я маю диво на стіні, каже «так», не каже «ні»* /годинник/, нім. *Ich habe ein hübsches Töpfchen ohne Boden und Deckel, welches aber sehr gern Fleisch in sich aufnimmt* /der Ring/.

Це надає загадці більшої суб'єктивності, незавершеності й достовірності, хоча зовнішня спрямованість загадки на навколишню дійсність є тільки одним із засобів реалізації загальної прагматичної настанови на кодування та приховування інформації про предмет.

Загадки, побудовані на основі *заперечного паралелізму* (інша назва *не-загадки*), обов'язково містять виключення або заперечення, характеризуються денотативною однозначністю. Протиставляються як суперечливі якості або риси одного об'єкта чи об'єктів, так і самі об'єкти, що мають різні характеристики. Лексична основа антитези – антонімія, синтаксична основа – паралелізм конструкцій. Також спостерігається загальна тенденція до надання таким загадкам форми складносурядних речень, де предикативні частини поєднуються між собою переважно за допомогою протиставних сполучників *i* (часто разом із *ne*), *a*, *ale*, *ta* (*але*), *da*, *ani* / *und*, *aber* або безсполучниково, з використанням заперечного слова *нема* або слів із префіксом *ні-* в українській мові та заперечень *nicht*, *kein* у німецькій мові, наприклад, укр. *Біле, а не*

цукор, м'яке, а не вата, без ніг, а йде /сніг/, нім. Er fliegt und ist kein Vogel, er brummt und ist kein Bär, frißt Laub wie eine Ziege, fliegt nur im Mai umher /der Maikäfer/ та інші.

Образна частина загадки іноді складається і з декількох об'єднаних різними типами логічного, лексичного, граматичного, стилістичного зв'язку речень, які, зберігаючи свою функціонально-змістову самостійність, усе ж таки пов'язані між собою однією темою, тобто становлять одне синтаксичне ціле. До цієї групи можна умовно віднести й наявні тільки в корпусі українських народних загадок так звані «книжні» загадки, представлені невеликою кількістю прикладів. Це міні-твори, що мають сюжет, і, вочевидь, потрапили до фольклору з апокрифічної літератури; їхня мова вирізняється нагромадженням старослов'янізмів і слів, пов'язаних із церковною догматикою, наприклад, укр. *Ко мні, растущу у землі, прийде сівня Адамова; обрубаста мі руці і нозі, возложиша на главу мою вінець і омрачихомся ми світ /млинове каміння/*. Можна знайти також невелику кількість загадок, побудованих у формі розгорнутого оповідання, наприклад, укр. *В одній хазяйки було чотири постояки; Полягали вони спати всі на одній кроваті. Хазяїн прибіг та вхопив батіг, Став їх пробуджати, вони стали кричати. Ніхто їх не рятує та під крик танцює /скрипка і струни/*.

Декілька німецьких народних загадок мають форму розповідей [6], проте їх не можна повною мірою віднести до «книжних», тож можна стверджувати, що «книжні» загадки – це різновид українських народних загадок. Однак у часи братів Грімм дуже популярними стають *розповіді-загадки* й *казки-загадки* (*Rätselmärchen*), які мають довгу передісторію виникнення та еволюції і на сьогоднішній день залишаються поза увагою дослідників. Це історії без мотиву чуда, або шванки-загадки, тобто розповіді й казки, у яких загадування і розгадування загадки стають кульмінацією цілої низки подій та зумовлюють долю героя, а сам словесний поєдинок сприяє виникненню антифонії, діалогу, майбутньої стихоміфії і власне загадки [7]. Такі загадки слід вважати текстовими утвореннями не тільки за планом змісту, а й за планом вираження, як власне і деякі інші форми.

Проведене зіставне дослідження текстів українських і німецьких народних загадок не тільки дозволило виявити специфіку структурно-типологічної та композиційної організації, а й відкрило додаткові можливості для подальшого вивчення народних загадок неблизькоспоріднених мов, надавши можливість переконатися в тому, що зіставний підхід є продуктивним у плані вивчення не тільки лексичних систем, а й окремих мовних одиниць і навіть текстотипів різних мов.

Список використаної літератури

1. Березовський І. П. Українські народні загадки /І. П. Березовский // Загадки : упоряд. І. П. Березовський. – Київ : Наукова думка, 1962. – 326 с. ; Berezovsky I. P. Ukrainski narodni zahadky / I. P. Berezovskyi // Zahadky : uporiad. I. P. Berezovskyi. – Kyiv : Naukova dumka, 1962. – 326 s.
2. Велівченко В. Ф. До статусу універсальної категорії імпліцитності (на прикладі емотивного дискурсу) / В. Ф. Велівченко // Актуальні проблеми металінгвістики : зб. статей за матер. V міжнар. наук. конф., м. Черкаси, 18–19 травня 2007 р. – Черкаси, 2007. – С. 201–204 ; Velivchenko V. F. Do statusu universalnoi katehorii implitsytnosti (na prykladi emotyvnogo dyskursu) / V. F. Velivchenko // Aktualni problemy metalinhvistyky : zb. statei za mater. V mizhnar. nauk. konf., m. Cherkasy, 18–19 travnia 2007 r. – Cherkasy, 2007. – S. 201–204.
3. Гнатюк В. М. Вибранні статті про народну творчість / В. М. Гнатюк. – Київ : Народознавство, 1966. – 247 с. ; Hnatiuk V. M. Vybranni statii pro narodnu tvorichist

/ V. M. Hnatiuk. – Kyiv : Narodoznavstvo, 1966. – 247 s.

4. Пазяк М. М. Загадка / М. М. Пазяк // Українська літературна енциклопедія в 5-ти т. – Київ : Головна ред. УРЕ ім. І. П. Бажана, 1990. – Т. 2 : Д–К. – С. 225–226 ; Paziak M. M. Zahadka / M. M. Paziak // Ukrainska literaturna entsyklopediia v 5-ty t. – Kyiv : Holovna red. URE im. I. P. Bazhana, 1990. – Т. 2 : D–K. – S. 225–226.

5. Терехова С. І. Типологія дейксисту (на матеріалі української, російської і англійської мов) / С. І. Терехова // Мовознавство. – 2004. – № 2–3. – С. 48–54 ; Terekhova S. I. Typolohiia deiksysu (na materialі ukrainskoi, rosiiskoi i anhliiskoi mov) / S. I. Terekhova // Movoznavstvo. – 2004. – № 2–3. – S. 48–54.

6. Bausinger H. Strukturen des alltäglichen Erzählens / H. Bausinger // Fabula. – 1958. – № 1. – S. 239–254.

7 Rauch K. Rätsel aus aller Welt / K. Rauch. – Düsseldorf – Köln : Eugen Diederichs, 1965. – 184 S.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2017.

N. V. Zakharova

STRUCTURAL AND TYPOLOGICAL FEATURES OF UKRAINIAN AND GERMAN FOLK RIDDLES

This article deals with the compositional organization of texts of Ukrainian and German folk riddles and explores their structural aspects within the framework of structural, linguistic and cultural approaches. The material of research is the author's card index (4294 texts of Ukrainian and 3987 texts of German folk riddles), created through purposeful search in Ukrainian and German-language editions.

The research treats the folk riddle as a linguistic and cultural phenomenon, while elucidating the specific means through which the national and cultural components of its contents are verbalized in the contrasted languages. The forms of representation of the content of traditional Ukrainian and German enigmatic texts are compared at the inter-language levels in order to identify equivalent, partially equivalent and non-equivalent structural types. Thus, in this article the concept of equivalence under such a criterion as the plan of expression (external form) is updated.

There is a great variety of forms in which the content of riddles is embodied, but the first and the oldest form of their existence and functioning is a question that needs to be answered. That is why the peculiarities of the structural organization of Ukrainian and German folk riddles are mainly of a universal nature and of the nature of the riddle as one of the most organized text forms. According to the results of the analysis of the material, there is a tendency to compose popular riddles in prose: 64.4 % (2577 units) of Ukrainian and 81.8 % (3273 units) of German folk riddles.

The content of the riddle is mostly embodied in an extremely simple form of question (explicit or implicitly expressed). Moreover, 77.2 % (3088 Ukrainian riddles) and 60.8 % (2432 German riddles) are presented in the form of the implicit question, so they are written as narrative sentences, though they tend to different structural types. Most Ukrainian folk riddles – 60.8 % (2432 units) – are constituted in the form of a simple judgment and expressed in the form of a simple sentence, moreover, 35.75 % (1430 Ukrainian riddles) are designed as elliptical sentences, whereas 62.2 % of German folk riddles (2488 units) are complex judgments, which have the form of a complex sentence.

Key words: folk riddle, compositional organization, structural type, presentation form, genre-typological form.

УДК 81'1(045)

Н. К. Кобиленко

ПРОБЛЕМА ВИВЧЕННЯ СИМВОЛІВ У МОВІ

У статті надається цілісне уявлення про символ як певну смислову категорію. Розглядається символ в мові як складова культурно-історичного розвитку людства, пов'язаного з мовою, світоглядом, пізнанням світу.

Ключові слова: символ, символізація, знак, образ, мова

Однією з категорій, які беруть участь у прагматичному відтворенні позамовної дійсності за допомогою лексичних одиниць, є символ. Логіко-семіотичний механізм виникнення символів полягає в тому, що «багато предметів, з якими мовознавці близько і безпосередньо стикаються, мають певну властивість, що сприймається як їхня постійна й особлива ознака [9, с. 61]. Завдяки цьому співвідношення предмета й ознаки інколи настільки змінюються, що предмет стає «символом властивості, вираженої його ознакою» [14].

Слово «символ» у сучасної людини викликає не тільки низку абстрактних понять чи конкретних уявлень, асоціацій, образів, а й відчуття магічного, загадкового. Символ – потужна категорія культури, духовного розвитку, повсякденного спілкування [13]. Слова-символи відображають особливості культури: історію, традиції, звичаї етнічної спільності. Характерною властивістю символу є те, що значення мотивується передусім через фонові знання, а функціонування у мовленні можливе лише за наявності певних фонових знань.

Символічне значення того чи іншого слова виникає на основі важливої соціальної ролі предмета чи явища, які позначені цим словом, у рамках національної культури.

Доцільно зауважити, що проблема вивчення символів є предметом дослідження таких науковців, як С. Аверинцев [1, с. 2], О. Лосев [10; 11], Ю. Лотман [13], О. Потебня [14]. Проблема походження, виникнення символу, як і самої етнокультурознавчої лексики, у світовій та вітчизняній теоретичній думці недостатньо досліджена. Саме цим обумовлено **актуальність** нашої статті. Лінгвістика символу представлена роботами в галузі семасіології, теорії мови та фрагментарно в філософії мови. Ідеалістичне розуміння символу спочатку було притаманне західній думці, воно йде корінням в середньовічне схоластичне богослов'я, що утверджувало несумісність між символом та реальністю [10]. Реалістичне розуміння символу розроблено у працях В. Іванова, О. Лосева, М. Мамардашвілі, А. П'ятигорського, О. Флоренського.

Якщо брати до уваги той факт, що символ не є застиглою схемою, він багатозаровий та змінний, тож його зміст легше зрозуміти у співвідношенні з його подальшими символічними зчепленнями. Тобто символи не ізольовані один від одного, вони можуть існувати і функціонувати сукупно, причому ці сполуки є або епізодичними, або постійними, стійкими, незмінними [17, с. 18].

Важливо також зазначити, що незважаючи на фундаментальне значення символу для мови, у дослідженнях все частіше зустрічається думка про те, що поняття символу недостатньо чітко окреслено в лінгвістичній літературі [16, с. 125]. О. Красикова загострює увагу на причинах лінгвістичної непродуктивності і підкреслює необхідність розглядати символ цілісно [8].

Лінгвістична теорія символу можлива в єдності з його фундаментальним осмисленням, з опорою на символологію в цілому. «Символічні відносини не є самі по собі власне лінгвістичними. Вони припускають ієрархію сигніфікативних зв'язків, можливу тільки у великих дискурсивних одиницях» [13, с. 10].

Лінгвістика символу ґрунтується як на власне лінгвістичних, так і на екстралінгвістичних параметрах комунікації, що зв'язують воедино мову, свідомість і культуру. Перш ніж оперувати поняттям «символ», що є ключовим у цієї статті, необхідно зрозуміти, що є символом та якою є його логіка і структура. **Метою** даної статті є визначити поняття «символ» у мові.

У мовнокультурній компетенції символи зафіксовані у квазісимволах – мовних знаках символів. Доречно відмітити, що вчені пропонують таке визначення поняття «символ»: символ – знак, прикмета, признак; знак, який слугував доказом союзу гостинності, укладеного між двома родинами; *συμ-βάλλω* – «скидати в одне місце, зливати, з'єднувати» [5, с. 1176].

Символ має надзвичайно глибокий зміст і певну діалектику каузального згортання. О. Потебня вбачав у механізмі формування символу три типи логічних відношень: порівняння, протиставлення й каузальне [14]. Семантика символів багатшаровою, адже її недостатньо звести до дефініції, оскільки за цією дефініцією також стоїть символ, часто більш інтелектуалізований.

О. Лосєв зауважував, що символ містить узагальнений принцип подальшого розгортання наявного в ньому змісту [10].

Отже, символ має особливу логіку розгортання власного змісту. Якщо він утрачає таку безкінечну смислову перспективу, то руйнується. Можливим є оновлення символу за умови його образної трансформації та переінтерпретації в іншій поняттєвій сфері культури [9, с. 65].

Літературознавці кваліфікують символ у мистецтві як естетичну категорію, зміст якої розкривається шляхом зіставлення його із суміжними категоріями – образу, знака й алегорії [3, с. 378]. Символ, на відміну від алегорії, яка розпізнається будь-ким, у знаковій формі вільно розпізнається лише «своїми» (етнічною й культурною спільнотою), служить засобом їхнього об'єднання, у чому виявляється його комунікативна специфіка. Порівняно з образом, символ має більш високий семіотичний статус, ніж образ [4, с. 346]. Образ є психологічним явищем, символ – стабільною функціональною категорією культури. Символ виконує потужну регуляторну й інтегративну функцію в культурі. Це зумовлює твердження про те, що в основі символу лежить образ. Поряд із словом-символом часто вживається інше слово-поняття, розкрити зміст якого якраз і покликане це слово-символ.

Отже, символізм мовних одиниць реалізується в лінгвокультурному просторі етносу. З цього виходить, що в мові слова-символи найчастіше позначають явища та об'єкти. Образно-символічного значення набувають мовні одиниці, пов'язані з уявленнями етносу про власні та чужі морально-етичні норми та про своє ставлення до сусідніх етносів (це часто виявляється в опозиції свій / чужій). Символізації набуває предметна діяльність індивіда, його взаємодія з навколишнім світом та іншими представниками соціуму [15]. Значна частина символічних мовних одиниць несе відбиток народнопоетичної традиції, оскільки символіка різного характеру часто використовується у піснях, думках, веснянках, замовляннях, що передають образне значення у специфічних мовних контекстах або стереотипних ситуаціях.

Таким чином, можна зробити висновок, що мова – це генетичний код нації, який поєднує минуле із сучасним і спрямований у майбутнє. Отже, будь-який фрагмент картини світу, відбиваючись в етнічній свідомості, потрапляє в коло постійних

асоціативних зв'язків, і, переосмислюючись, втілюється у стереотипний образ [9, с. 66]. Так, зовнішні асоціації етносу постають у мові його духовною сутністю. Шляхом асоціативних зв'язків відбувається перехід від слова, що позначає предмет, до образу цього предмета в етнічній та індивідуальній свідомості, до символу, що містить архетипні уявлення етносу, що вкорінюються в його культурі й постають її показниками – знаками.

Список використаної літератури

1. Аверинцев С. С. Заметки к будущей классификации типов символа / С. С. Аверинцев // Проблема изучения культурного наследия / под ред. Т. В. Степанова. – Москва : Наука, 1985. – 400 с. ; Averintsev S. S. Zametki k budushchey klassifikatsii tipov simvola / S. S. Averintsev // Problema izucheniya kulturnogo naslediya / pod red. T. V. Stepanova. – Moskva : Nauka, 1985. – 400 s.

2. Аверинцев С. С. Символ / С. С. Аверинцев // Краткая литературная энциклопедия в 9-ти т. / под ред. А. А. Суркова. – Москва : Сов. Энциклопедия. – 1972. – Т. 7. – С. 2 ; Averintsev S. S. Simvol / S. S. Averintsev // Kratkaya literaturnaya entsiklopediya v 9-ti t. / pod red. A. A. Surkova. – Moskva : Sov. Entsiklopediya. – 1972. – Т. 7. – С. 2.

3. Арутюнова Н. Д. Образ, метафора, символ в контексте жизни и культуры / Н. Д. Арутюнова // Res philologica. Филологические исследования памяти акад. Т. В. Степанова (1919–1986) / отв. ред. Д. С. Лихачёв. – Москва ; Ленинград : Наука, 1990. – С. 71–88 ; Arutyunova N. D. Obraz, metafora, simvol v kontekste zhizni i kultury / N. D. Arutyunova // Res philologica. Filologicheskie issledovaniya pamyati akad. T. V. Stepanova (1919–1986) / otv. red. D. S. Likhachev. – Moskva ; Leningrad : Nauka, 1990. – S. 71–88.

4. Арутюнова Н. Д. Язык и мир Человека / Н. Д. Арутюнова. – Москва : Языки русской культуры, 1999. – 896 с. ; Arutyunova N. D. Yazyk i mir Cheloveka / N. D. Arutyunova. – Moskva : Yazyki russkoy kultury, 1999. – 896 s.

5. Вейсман А. Д. Греческо–русский словарь / А. Д. Вейсман. – 5-е издание, репринт. – Санкт-Петербург, 1899. – 1370 с. ; Veysman A. D. Grechesko–russkiy slovar / A. D. Veysman. – 5-e izdanie, reprint. – Sankt-Peterburg, 1899. – 1370 s.

6. Иванов Вяч. Две стихии в современном символизме // Иванов Вяч. Родное и вселенское / Вяч. Иванов ; сост., вступ. ст. и прим. В. М. Толмачёва. – Москва : Республика, 1994. – 428 с. ; Ivanov Vyach. Dve stikhii v sovremennom simbolizme // Ivanov Vyach. Rodnoe i vselenskoe / Vyach. Ivanov ; sost., vstup. st. i prim. V. M. Tolmacheva. – Moskva : Respublika, 1994. – 428 s.

7. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси : навч. посіб. / В. В. Жайворонок. – Київ : Довіра, 2007. – 262 с. ; Zhaivoronok V. V. Ukrainka etnolinhvistyka : narysy : navch. posib. / V. V. Zhaivoronok. – Kyiv : Dovira, 2007. – 262 s.

8. Красикова Е. В. Семантика символа в языке художественной литературы (на материале русской реалистической прозы конца XIX – начала XX веков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Елена Владимировна Красикова ; Ун–т дружбы народов им. П. Лумумбы. – Москва, 1986. – 16 с. ; Krasikova Ye. V. Semantika simvola v yazyke khudozhestvennoy literatury (na materiale russkoy realisticheskoy prozy kontsa XIX – nachala XX vekov) : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 / Yelena Vladimirovna Krasikova ; Un–t druzhby narodov im. P. Lumumby. – Moskva, 1986. – 16 s.

9. Кобиленко Н. К. Символы в мові / Н. К. Кобиленко // Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство. – 2012. – Вип. VII. – С. 61–68 ;

Kobylenko N. K. Symvoly v movi / N. K. Kobylenko // Aktualni problemy inozemnoi filolohii: lnhvistyka ta literaturoznavstvo. – 2012. – Vyp. VII. – S. 61–68.

10. Лосев А. Ф. Мифология и диалектика // Лосев А. Ф. История античной эстетики в 8-ми т. / А. Ф. Лосев. – Москва : Фолио ; АСТ, 2000. – Т. 5 : Ранний эллинизм. – С. 904–912 ; Losev A. F. Mifologiya i dialektika // Losev A. F. Istoriya antichnoy estetiki v 8-mi t. / A. F. Losev. – Moskva : Folio ; АСТ, 2000. – Т. 5 : Ranniy ellinizm. – S. 904–912.

11. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / А. Ф. Лосев. – 2-е изд., испр. – Москва : Искусство, 1995. – 320 с. ; Losev A. F. Problema simvola i realisticheskoe iskusstvo / A. F. Losev. – 2-e izd., ispr. – Moskva : Iskusstvo, 1995. – 320 s.

12. Лотман Ю. Символ в системе культуры // Лотман Ю. Избранные статьи / Ю. Лотман. – Таллинн, 1992. – Т. 1. – С. 191–199 ; Lotman Yu. Simvol v sisteme kultury // Lotman Yu. Izbrannye stati / Yu. Lotman. – Tallinn, 1992. – Т. 1. – S. 191–199.

13. Мейзерский В. М. Философия и неориторика / В. М. Мейзерский. – Киев : Лыбидь, 1991. – 192 с. ; Meyzerskiy V. M. Filosofiya i neoritorika / V. M. Meyzerskiy. – Kiev : Lybid, 1991. – 192 s.

14. Потебня А. А. Мысль и язык // Потебня А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – Москва : Правда, 1989. – С. 256–270 ; Potebnya A. A. Mysl i yazyk // Potebnya A. A. Slovo i mif / A. A. Potebnya. – Moskva : Pravda, 1989. – S. 256–270.

15. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ : Исследования в области мифопоэтического : Избранное / В. Н. Топоров. – Москва : Издательская группа «Прогресс», «Культура», 1995. – 624 с. ; Toporov V. N. Mif. Ritual. Simvol. Obraz : Issledovaniya v oblasti mifopoeticheskogo : Izbrannoe / V. N. Toporov. – Moskva : Izdatelskaya grupa «Progress», «Kultura», 1995. – 624 s.

16. Шелестюк Е. В. О лингвистическом исследовании символа / Е. В. Шелестюк // Вопросы языкознания. – 1997. – № 4. – С. 125–142 ; Shelestyuk Ye. V. O lingvisticheskom issledovanii simvola / Ye. V. Shelestyuk // Voprosy yazykoznaniiya. – 1997. – № 4. – S. 125–142.

17. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – Київ : Фітосоціоцентр, 1999. – 148 с. ; Selivanova O. O. Aktualni napriamy suchasnoi lnhvistyky (analitichnyi ohliad) / O. O. Selivanova. – Kyiv : Fitosotsiotsentr, 1999. – 148 s.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2017.

N. K. Kobylenko

THE PROBLEM OF STUDYING SYMBOLS IN THE LANGUAGE

The article presents comprehensive concept of the symbol as a kind of notional category. The author considers the symbol in the language as a constituent of the mankind's cultural and historical development in terms of language, world outlook and cognition of the world.

Symbolic words reflect the peculiarities of culture: history, traditions and customs of a particular ethnic community. A characteristic feature of the symbol is the meaning being primarily motivated through background knowledge, whereas functioning in speech is possible only provided there is some background knowledge. It is also noteworthy that the symbol is traditionally viewed as a category of semantics having an external expression (phonic, graphic or kinetic) and associated with a particular thing in speech (denotation) and in concepts (signification). The mythological stage of the world outlook envisages undivided equivalence of the symbolic form and its meaning, which excludes every kind of reflection

above the symbol. Like a symbol, a myth is a historically predetermined type of social awareness, a non-critically perceived meaning and one of the possible meanings which is stronger than the real world. The semantics of symbols is multilayered; therefore it will be insufficient to confine them to a definition, since behind that definition there is also a symbol. Thus, a symbol has a special logic of its content's expansion. Should it lose this endless notional prospect, it is ruined. Renovation of the symbol is possible provided its image transformation and repeated interpretation occurs in another field of culture. Researchers of literature qualify the symbol in arts as an aesthetic category whose content is revealed by means of comparing it with such allied categories as image, sign and allegory. The symbol is not just a stylistic category. It is also a constituent of the mankind's cultural and historical development in terms of language, world outlook and cognition of the world. The symbol itself is not only a linguistic and mythological phenomenon.

Thus, one can make a conclusion that the language is the genetic code of the nation which combines the past with the present and is directed to the future. Therefore, any fragment of the language picture of the world reflected in ethnic consciousness enters a range of constant associative connections and in being re-evaluated, is transformed into a stereotypic image. Thus, external associations of an ethnic group become spiritual essence of its language.

Key words: *symbol, symbolization, sign, image, language*

УДК 811.161.2'36"159/191"

В. О. Кобилянська

ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ЗВОРОТНОСТІ В УКРАЇНСЬКИХ ГРАМАТИКАХ

У статті проаналізовано історію становлення категорії дієслівної зворотності в українських граматиках кінця XVI – початку XX ст. та шляхи її виокремлення з-поміж категорій стану та перехідності / неперехідності. Визначено різні підходи до її інтерпретації у мовознавчих працях впродовж трьох століть, наведено фактори впливу на формування граматичних концепцій, здійснено аналіз критеріїв класифікації зворотних дієслів та окреслено коло проблем, пов'язаних із аналізом цих дієслівних категорій.

Ключові слова: *категорія зворотності, зворотні дієслова, стан, перехідність, неперехідність, діахронічний аспект, граMATика, постфікс -ся.*

Постановка проблеми. Дієслова на **-ся** мають особливий статус у слов'янських мовах завдяки складному поєднанню явищ морфології, синтаксису, лексики, словотвору, що зумовило їхню багатозначність та різноманітність їхніх функцій. У східнослов'янському мовознавстві історія дослідження зворотних дієслів позначена різними підходами до визначення їх статусу та класифікації. Разом із категоріями стану та перехідності / неперехідності зворотність стала предметом розгляду багатьох лінгвістів. Дослідження дорадянського періоду традиційно пов'язують з іменами видатних російських учених Ф. Буслаєва, О. Востокова, М. Ломоносова, М. Некрасова, Д. Овсяннико-Куликовського, Ф. Фортунатова та ін., оскільки до уваги послідовно бралися лише російські граматики та мовознавчі розвідки. Праці українських

граматистів кінця XVI – початку XX століття й досі залишаються малознаними, що й зумовило **актуальність** обраної теми.

Аналіз останніх досліджень. Становлення української граматики було предметом спеціального розгляду класиків українського мовознавства С. Бевзенка, І. Білодіда, М. Жовтобрюха, М. Кочергана, Є. Кудрицького, В. Німчука та ін. Зокрема, В. Німчук [6] здійснив ґрунтовний ретроспективний аналіз вивчення дієслівних категорій. Історичний аспект дослідження категорії перехідності / неперехідності в українських граматиках XVI–XXI ст. детально висвітлено у праці О. Рим'як [9]. Поглядам сучасних українських мовознавців на місце зворотних дієслів у системі станових протиставлень приділено увагу у розвідках Г. Кутньої [2] та О. Лаврінець [3]. Діахронічний аспект вивчення категорії зворотності в українському мовознавстві дорядянської доби не був представлений окремим дослідженням.

Мета статті – проаналізувати погляди на категорію дієслівної зворотності у діахронії, з'ясувати кваліфікаційні та диференційні ознаки зворотності в українських граматиках кінця XVI – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Традиційно у східнослов'янському мовознавстві дієслова на **-ся** розглядали у складі системи станів, оскільки постфікс **-ся** використовувався для маркування і зворотності, і пасиву. З часом ці дієслова набули цілого ряду різнопланових значень, позбавивши категорію стану самостійного й однозначного морфологічного інвентарю [7, с. 22]. Короткий екскурс в історію вивчення категорій стану та власне зворотності в українському мовознавстві дозволяє помітити проблеми, що заважають однозначному трактуванню цієї граматичної категорії.

Як відомо, перші класифікації дієслівного стану були створені під впливом греко-латинських граматик, що на той час не мали альтернативи. Вчення про слов'янське дієслово лише зароджувалося, отож готові станові відношення, як правило, переносились на слов'янський ґрунт, калькуючи не лише теоретичну схему, а й сам підхід до цієї категорії. Станові значення класифікували за змішаними ознаками, позбавляючи категорію стану граматичної системності.

Так, перші граматики, що дійшли до нас – «Грамматіка доброглаголиваго, еллинословенскаго языка» (1591), відома як АДЕЛФОТНШ («Адельфотес»), та «Грамматіка Словенска» Лаврентія Зизанія (1596) – дотримувалися традиційного поділу на п'ять станів, вживаючи дещо відмінні терміни для їх позначення: Родъ, или Залогъ у АДЕЛФОТНШ [14, с. 67]: дѣйстве~нный (біо[^]), страда~тельный (біо~cz), сре~дній (здравствцю), њбщій или посредстве~ (пощжда~юcz), w^тложный (борц~cz) та Залогъ у Зизанія: дѣлате¹ны (ўчу, сэку), страдате¹ны (ўчусz, сэкусz), середній (стою), посредственны (пекусz, боюcz) й њ~бщій (ўчусz граматіки, понуждаюcz на дѣло) [1, с. 53–54].

На відміну від попередніх авторів, які лише констатували наявність категорії стану, Мелетій Смотрицький, автор «Грамматіки Славѣнскія правільное Сѣнтагма» (1619), дав їй визначення: «Залогъ естъ случай, иже глагль њкончєніе сознаменованіемъ њвляеть» [12, с. 118]. Виділяючи ті ж п'ять станів (дѣйствиельныи, страдагельныи, средній, тложительный, общій), він розподілив дієслова з постфіксом **-ся (cz)** між трьома з них: страдательным (типу біо¹cz, творю¹cz та ін.), що при відкиданні афікса набувають дійсного (активного) значення, тложительным (бою¹cz, труддаюcz), що мають закінчення пасивного, а значення активного стану, та общім, куди, за його класифікацією, належать дієслова, що мають закінчення пасивного стану, а значення – одночасно і пасивного, і активного (касаюcz) [12, с. 118]. Такий підхід виявляє усі недоліки механічного перенесення

античної традиції на слов'янську граматику, адже «не зовсім зрозуміло, чому автор стверджує, що *касаюсз* має і пасивне, і активне значення, а *боюісз* – лише активне» [5, с. 17]

У пам'ятці староукраїнської філології середини XVII ст. «Граматыка словенская» (1643, 1645) Івана Ужевича опис категорії стану здійснено досить побіжно у розділі «De Genere Verborum» («Про стани дієслів»). Автор не лише копіює латинську класифікацію з чотирьох станів (*activum, passivum, neutrum, deponens* – активний, пасивний, середній та відкладний), а й пропонує визначати станову належність слов'янського дієслова за його латинським відповідником [6, с. 190]. Варто зазначити, що теоретичний матеріал у граматиці викладено латиною, проте приклади та парадигми взято зі староукраїнської мови і записано кирилицею.

Поділ на стани в усіх зазначених граматиках здійснено за двома ознаками: 1) значення (активне чи пасивне, активне і пасивне водночас, не активне і не-пасивне та ін.); 2) наявність постфікса *-ся* як станотворюючого елементу. Незважаючи на недосконалість та суперечливість станової класифікації, вона зберігала наукове значення майже півтора століття, а праця Смотрицького стала відправним пунктом для ряду досліджень пізніших періодів в українському та російському мовознавстві.

Так, саме на п'ятистановій системі М. Смотрицького та шестистановій системі М. Ломоносова ґрунтувалось дослідження галицького церковного діяча та вченого Івана Могильницького («Грамматика ззыка Славено-русского», 1823 р.). Залишивши *действительный, страдателный* і *средний*, іншим двом станам, за Ломоносовим, Могильницький дав назву *возвратный* і *взаимный*, вперше в українському мовознавстві виокремивши поняття зворотності (спрямованості дії на самого себе – *мьюсз, чешу сз*) та взаємності (спрямованості один на одного – *Борю сз съ Павломъ*) [9, с. 443].

Подібним чином у межах категорії стану розглядали зворотність й інші мовознавці тієї доби (І. Жуківський, Й. Левицький, М. Осадца, Г. Шашкевич та ін.), чітко відмежовуючи, зворотні дієслова від незворотних та дієслів пасивного стану [9, с. 442–443]. Зокрема, Григорій Шашкевич («Мала грамматика языка русского», 1865 р.), залишивши у центрі системи активний та пасивний стан, виділив окремо перехідно зворотний (*мьюся*), взаємно-зворотний (*сваритися*) та первинно-зворотний (*боятися, надѣятися*) [9, с. 433].

На новий рівень вивів дослідження категорій стану, перехідності / непрехідності та зворотності Олександр Потебня у відомій праці «Из записок по русской грамматике» (1874 р.). Критикуючи граматики сучасників (О. Востокова, Г. Павського, Ф. Буслаєва) за відсутність чітких критеріїв поділу дієслів на групи, змішування різних традицій, що призводило до віднесення одного й того ж слова до різних станів, він дає власне визначення: «Стан = відношення суб'єкта до об'єкта» [8, с. 201]. За ознакою наявності чи відсутності об'єкта дієслова поділяються на об'єктивні (перехідні) та суб'єктивні (неперехідні). Ті з об'єктивних, які вимагають прямого додатка у знахідному відмінку, Потебня назвав дійсними, а решту об'єктивних разом із суб'єктивними відніс до розряду середніх. Відповідно, він вважав зворотні дієслова різновидом середніх і класифікував їх, беручи до уваги різні лексичні значення як самих дієслів, так і значення афікса *-ся*:

- 1) зворотні (*одягаться, ховаться*);
- 2) взаємні (*сваритися, цілуватися*);
- 3) дієслова, у яких *-ся* виступає «ознакою усунення початкового об'єкта» (*кусатися, кидатися*);
- 4) дієслова з пасивним значенням (*Така мені доля судилася* [8, с. 214])

5) дієслова на **-ся** «средние от страдательных» (*здається, годиться, чується, діється*).

За способом дієслівного керування Потебня виокремлює велику групу дієслів на **-ся**, що вимагають об'єкта у родовому відмінку (*боятися, позбутися, соромитися, натерпітися* та ін.).

Цікаво, що велика кількість прикладів походить з творів українських письменників та усної народної творчості й наведена українською мовою: *Мати на ній й напалась: і де вона була, і чого так довго ходила* (Кв. Осн.); *Щирий козак ззаду не попадаєця* (Номис, 81); *Любилися, кохалися, як голубів пара, а тепер розійшлися, як чорная хмара* [8, с. 211–112].

Чи не перша спроба проаналізувати граматичну систему саме української мови була зроблена С. Смаль-Стоцьким і Ф. Гартнером у «Руській граматиці» 1893 р. (у пізнішому виданні – «Українська граматика»). Автори розрізняють стан «підметний (діяльний)» та «предметний (страдальний)», зауважуючи, що засобом вираження останнього, окрім дієприкметника у поєднанні з відповідною формою дієслова бути, є дієслова на **-ся**: «Звичайніше виражає **ся** стан предметний через сполучене дієслова іззаіменником зворотнім **ся**: *Євангеліє читає ся, читало ся, читалоб ся, читати ме ся*» [11, с. 94].

У дещо розширеному вигляді постають ці міркування у «Граматиці української мови» В. Сімовича, учня С. Смаль-Стоцького. Поділяючи дієслова на перехідні та неперехідні, він зараховує зворотні до перехідних, оскільки їхнє «дійство» звертається на того, хто його виконує: *мию ся, чешеш ся, голить ся*, та окремо подає дві інші групи дієслів на **-ся**: «заіменникові або загальні», які не вживаються без постфікса (*надієш ся, соромить ся*), та обопільні (*сварити ся* (з братом), *подружити ся* (з товаришем)), що «показують спільну роботу з кимось другим» [10, с. 241–242].

Поділ на два стани підтримує Є. Тимченко в «Українській граматиці» (1907 р.), називаючи їх «активна і пасивна чинність» [13, с. 10]. Активні дієслова поділяються відповідно на суб'єктивні й об'єктивні («підметові і предметові»), а вже серед суб'єктивних вирізняються середні (*сидіти, лежати*) й рефлексійні (*мити ся, сподіватися*). Рефлексійні дієслова виражають «чинність, обмежену на суб'єкті» (*вбираюся*), проте автор слушно зауважує, що у багатьох з них таке «первісне значіння затерлося, вони визначають тільки, що чинність відбувається у сфері суб'єкта» (*надіюсь, молюсь*) [13, с. 11].

З перших пореволюційних граматик заслуговує на увагу «Українська граматика для самонавчання» (1923 р.) М. Левицького. Повертаючись до п'ятистанової класифікації, автор здійснив розподіл відповідно до семантичних ознак дієслова (дія переходить чи не переходить на іншу особу чи річ, звертається на дієву особу чи відбувається між двома особами):

перехідні дієслова:

- 1) діяльний стан (*рубати, любити*);
- 2) страдальний стан (*нива поорана, поле засіяне*);

неперехідні дієслова:

- 3) середній стан (без афікса **-ся**: *іти, кашляти*; з **-ся**: *дивитися, дивуватися*, дія яких «ні на кого не переходить» [4, с. 103].);
- 4) зворотний стан (*Іван умивається, дитина ховається*);
- 5) обопільний стан (*хлопці б'ються, сусіди сваряться*).

При відсутності принципових відмінностей від попередніх класифікацій, безумовною заслугою автора є те, що він одним із перших вказав, що «страдальні» дієслова не характерні для української мови, на відміну від польської та російської,

їх потрібно «всіма засобами <...> заступати діяльним станом» [4, с. 102], поклавши початок дискусії про доцільність використання постфіксального пасиву.

В українських граматиках другої половини XIX ст. – початку XX ст. встановлюється традиція вважати перехідність / неперехідність основою поділу на стани і брати до уваги значення зворотних дієслів (власне зворотне, взаємне, якісне та ін.) для подальшої їх класифікації.

Висновки. Перебуваючи під впливом граматичних учень класичних мов, мовознавці аж до середини XIX ст. шукали у системі слов'янських мов категорії, притаманні грецькій та латинській граматиці, і зводили семантико-граматичну функцію зворотних дієслів до вираження форм пасивного, відкладного чи загального стану, не беручи до уваги, зокрема, той факт, що українська мова не має особливої парадигми пасиву, властивої для класичних та західноєвропейських мов. У саме поняття стану закладали різні, а інколи й суперечливі значення.

Тлумачення зворотності в українських граматиках другої половини XIX ст. – початку XX століття не вийшло за межі категорій стану та перехідності / неперехідності. Співвідношення лексичного та граматичного значення було основною проблемою для з'ясування статусу зворотних дієслів у системі станових протиставлень.

Список використаної літератури

1. Зизаній Л. Граматика словенська (1596) [Електронний ресурс] / Л. Зизаній ; підгот. факсим. вид. та дослідж. пам'ятки В. В. Німчука. – Київ : Наукова думка, 1980. – 190 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/zyzgram/zy.htm> ; Zyzanii L. Hramatyka slovenska (1596) [Elektronnyi resurs] / L. Zyzanii ; pidhot. faksym. vyd. ta doslidzh. pamiatky V. V. Nimchuka. – Kyiv : Naukova dumka, 1980. – 190 s. – Rezhym dostupu : <http://litopys.org.ua/zyzgram/zy.htm>

2. Кутня Г. До проблеми аналізу дієслівної категорії стану в сучасній українській літературній мові (традиції та новаторство в морфологічних студіях) / Г. Кутня // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2010. – Вип. 50. – С. 416–421 ; Kutnia H. Do problemu analizu diieslivnoi katehorii stanu v suchasniï ukrainiskii literaturnii movi (tradysii ta novatorstvo v morfolohichnykh studiiakh) / H. Kutnia // Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna. – 2010. – Vyp. 50. – S. 416–421.

3. Лаврінець О. Активні і пасивні конструкції в сучасній українській науковій мові / О. Лаврінець // Наукові записки НаУКМА. – 2010. – Т. 111 : Філологічні науки. – С. 11–16 ; Lavrinets O. Aktyvni i pasyvni konstruksii v suchasniï ukrainiskii naukoviï movi / O. Lavrinets // Naukovi zapysky NaUKMA. – 2010. – T. 111 : Filolohichni nauky. – S. 11–16.

4. Левицький М. Українська граматика для самонавчання / М. Левицький. – 3-те вид. вип. і доп. – Ляйпціг–Берлін : Українське вид-во в Катеринославі за допомогою Українського громадського комітету в ЧСР, 1923. – 197 с. ; Levytskyi M. Ukrainska hramatyka dlia samonavchannia / M. Levytskyi. – 3-te vyd. vyp. i dop. – Liaiptsih–Berlin : Ukrainske vyd vo v Katerynoslavi za dopomohoiu Ukrainskoho hromadskoho komitetu v ChSR, 1923. – 197 s.

5. Мучник И. Грамматические категории глагола и имени в современном русском литературном языке / И. Мучник. – Москва : Наука, 1971. – 300 с. ; Muchnik I. Grammaticheskie kategorii glagola i imeni v sovremennom russkom literaturnom yazyke / I. Muchnik. – Moskva : Nauka, 1971. – 300 s.

6. Німчук В. Мовознавство на Україні в XIV–XVII ст. / В. Німчук. – Київ : Наукова думка, 1985. – 233 с. ; Nimchuk V. Movoznavstvo na Ukraini v XIV–XVII st. / V. Nimchuk. – Kyiv : Naukova dumka, 1985. – 233 s.

7. Норман Б. Переходность, залог, возвратность (на материале болгарского и других славянских языков) / Б. Норман. – Минск : Изд-во БГУ им. Ленина, 1972. – 132 с. ; Norman B. Perekhodnost, zalog, vozvratnost (na materiale bolgarskogo i drugih slavyanskikh yazykov) / B. Norman. – Minsk : Izd-vo BGU im. Lenina, 1972. – 132 s.

8. Потебня А. Из записок по русской грамматике в 4-х т. / А. Потебня. – Москва : Изд-во Академии наук СССР, 1941. – Т. 4. – 320 с. ; Potebnya A. Iz zapisok po russkoy grammatike v 4-kh t. / A. Potebnya. – Moskva : Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1941. – Т. 4. – 320 s.

9. Рим'як О. Українські граматики XVI – початку XXI ст. : категорія перехідности / неперехідности дієслова / О. Рим'як // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 2009. – Вип. 257 : Праці філологічної секції . – С. 432–460 ; Rymiak O. Ukrainski hramatyky XVI – pochatku XXI st. : katehoriia perekhidnosti / neperekhidnosti diieslova / O. Rymiak // Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka. – 2009. – Vyp. 257 : Pratsi filolohichnoi sektsii. – S. 432–460 .

10. Сімович В. Граматика української мови : для самонавчання та в допомогу шкільній науці / В. Сімович. – Київ, Ляйпціг, 1919. – 584 с. ; Simovych V. Hramatyka ukrainskoi movy : dlia samonavchannia ta v dopomohu shkilnii nautsi / V. Simovych. – Kyiv, Liaiptsih, 1919. – 584 s.

11. Смаль Стоцький С. Граматика руської мови / С. Смаль Стоцький, Ф. Гартнер. – 3-те вид., перероб. – Відень, 1914. – 202 с. ; Smal Stotskyi S. Hramatyka ruskoj movy / S. Smal Stotskyi, F. Gartner. – 3-tie vyd., pererob. – Viden, 1914. – 202 s.

12. Смотрицький М. Граматика слов'янська (1619) [Електронний ресурс] / М. Смотрицький ; підгот. факсим. вид. В. В. Німчука. – Київ : Наукова думка, 1979. – 251 с. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/smotrgram/sm.htm> ; Smotrytskyi M. Hramatyka slovianska (1619) [Elektronnyi resurs] / M. Smotrytskyi ; pidhot. faksym. vyd. V. V. Nimchuka. – Kyiv : Naukova dumka, 1979. – 251 s. – Rezhym dostupu : <http://litopys.org.ua/smotrgram/sm.htm>

13. Тимченко Є. Українська граматика / Є. Тимченко. – 2-е вид. – Київ : Друкарня Університету св. Володимира, 1917. – 168 с. ; Tymchenko Ye. Ukrainska hramatyka / Ye. Tymchenko. – 2-e vyd. – Kyiv : Drukarnia Universytetu sv. Volodymyra, 1917. – 168 s.

14. Adelphotos. Die erste gedruckte griechisch-kirchenslavische Grammatik, L'viv – Lemberg, 1591 / herausgegeben und eingeleitet von Olexa Horbatsch. – Frankfurt am Main, 1973. – 217 s.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2017.

V. O. Kobylianska

THE DIACHRONIC ASPECT OF THE STUDY OF THE CATEGORY OF REFLEXIVITY IN UKRAINIAN GRAMMARS

The article analyzes the historical aspects of studying reflexive verbs in Ukrainian grammar books of XVI-XX centuries and the ways of defining them through the grammatical categories of voice, transitivity and intransitivity. Different approaches to the interpretation of the category of reflexivity in Ukrainian linguistics during three centuries have been described, the factors influencing the formation of grammatical concepts have been presented and the analysis of the criteria for the classification of reflexive verbs has been performed.

Traditionally, in East Slavic linguistics, the verbs with postfix -ся were considered as part of the system of grammatical voice, since postfix -ся was used for marking both reflexive verbs and verbs in the passive voice.

As the studies of the pre-Soviet period have traditionally been associated with the names of Russian scholars only, the works of Ukrainian grammarians of the late 16th and early 20th centuries are still unknown.

Being influenced by grammatical system of classical languages, the linguists up to the middle of the nineteenth century (I. Mohylnytskyi, M. Smotrytskyi, I. Uzhevych, L. Zyzanii etc.) tried to find the categories inherent in Greek and Latin grammar, in Slavonic languages, and reduced the semantic and grammatical function of reflexive verbs to the expression of forms of passive, middle or deponent voice, not taking into account the fact that the Ukrainian language does not have a special paradigm of the passive, inherent to the classical and West European languages. In the very concept of the voice they put different and sometimes contradictory meanings. Despite the imperfection of the grammatical voice system, it retained the scientific significance for almost a century and a half, and Smotrytskyi's work became the starting point for a number of later studies in Ukrainian and Russian linguistics.

In the Ukrainian grammars of the second half of the 19th century – beginning of the 20th century (Fedir Gartner, O. Potebnia, V. Simovych, S. Smal Stotskyi, Y. Tymchenko etc.) the tradition was established not only to consider transitivity / intransitivity as the basis of voice differentiation but also to take into account the lexical meaning of reflexive verbs (e.g. reflexive, reciprocal, qualitative, etc.) for their further classification. The correlation of lexical and grammatical meaning was the main problem for determining the status of reflexive verbs in the grammatical voice system.

Key words: *category of reflexivity, reflexive verbs, voice, transitivity, intransitivity, diachronic aspect, grammar, postfix -ся.*

УДК 81'42:347.65/.68(410.1)

О. В. Кулина

ЗАПОВІТ ЯК ЖАНР ЗАПОВІДАЛЬНОГО ДИСКУРСУ ТА ПІДХОДИ ДО ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню заповіту як жанру заповідального дискурсу. Окреслено значення терміну «правовий дискурс» та визначено його місце в інституційному дискурсі. Визначено місце заповіту в жанровій палітрі заповідального дискурсу та запропоновано підходи до його дослідження.

Ключові слова: *типологія дискурсу, інституційний дискурс, правовий дискурс, заповідальний дискурс, жанр заповіту, підхід із застосуванням критичного дискурс-аналізу, функціонально-прагматичний підхід, когнітивний підхід, лінгвокультурний підхід.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Правовий дискурс займає вагоме місце в сучасних мовознавчих дослідженнях різних типів дискурсів. Він виконує інституційну функцію, тобто забезпечує правила співіснування людей у суспільстві. Під час дослідження правового

дискурсу розглядаються різні його жанри, однак такий жанр як заповіт ще не отримав належного висвітлення з мовознавчого погляду. Для правників заповіт – це документ у якому заповідач передає своє майно та призначає виконавця, щоб керувати передачею майна після його смерті. Заповідач має право відкликати заповіт, або укласти новий. Заповіт повинен відповідати вимогам, які детально описані у законі про заповіти 1837 року (Wills Act 1837) [26, с. 537]. Актуальність питання жанрових особливостей заповіту визначається зацікавленням сучасного антропозорієнтованого мовознавства різними аспектами формування та функціонування дискурсів, мовленнєвих жанрів та мовленнєвих актів, які розглядаються як категорії вияву такого модусу мови як комунікація².

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематики правового дискурсу торкалися чимало іноземних та вітчизняних науковців: М. Власенко, В. Калюжна, В. Карасик, Н. Коваль, С. Кравченко, О. Крапивкіна, О. Косоногова, І. Круковський, С. Максимов, Л. Нетомілов, Ю. Прадід, А. Токарська, А. Чудінов, Л. Шарікова; В. Бхатія, П. Гудріч, Х. Даган, Я. Енберг, Р. Крейтнер, К. Левелін, В. Макодія, Д. Меримен, Дж. Німі-Кісілуенен, Р. Паунд, Р. Перез-Пердомо, К. Расмусен, М. Русканен, О. Фіс, О. Холмс, П. Хонкатукія, та ін.

Типологію правового дискурсу розглядали В. Карасик [6, с. 5–20], О. Косоногова [10, с. 188–192; 9, с. 61–66], Н. Коваль [8, с. 15–17; 7, с. 87–97], Л. Шарікова [14]; Х. Даган та Р. Крейтнер [17]. Мовні засоби аргументації в правовому дискурсі висвітлено у дисертації Н. Коваль [8]. В. Бхатія розуміє правовий дискурс як комунікативну подію, мета якої відображена у русі-структурі (move-structure) тобто в окремих діях певного жанру [16]. В. Макодія досліджує спілкування та непорозуміння у правовому дискурсі [25]. К. Расмусен та Я. Енберг вивчають жанровий аналіз юридичного дискурсу та зазначають, що юридичному дискурсу притаманне вживання пасиву (виділяють його типи та функції), а також досліджують організацію складного речення [27, с. 121–130].

Формування мети і завдань статті. Метою статті є дослідити жанр заповіту, визначити його місце в жанровій палітрі заповідального дискурсу та запропонувати підходи до його дослідження. Досягнення мети потребує вирішення низки **завдань**: 1) окреслити значення терміну «правовий дискурс» та визначити його місце в інституційному дискурсі; 2) розглянути співвідношення правового та заповідального дискурсів; 3) визначити місце заповіту у жанровій палітрі заповідального дискурсу; 4) визначити підходи до мовознавчого дослідження заповіту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання типологізації дискурсу є невіддільним від таких основних засадничих питань дискурсології як: а) визначення дискурсу, встановлення його сутності та природи; б) дихотомія «текст – дискурс»; в) чинники, що впливають на породження та інтерпретацію дискурсу. Мовознавці випрацювали різні підходи до типологізації, які нерідко ґрунтуються на різних критеріях.

Ф. Бацевич пропонує одну з найповніших типологізацій дискурсу. У основі цієї типологізації лежать комунікативний критерій (*комунікативний дискурс, мовний, вербальний, невербальний, сучасні дискурсивні практики, дискурс мовчання, духовний,*

² Співвідношення між категоріями комунікативної лінгвістики з урахуванням найважливіших модусів існування явищ мови Ф. Бацевич представляє так: мова – специфічна система конвенціоналізованих знаків. Мовлення – сфера актуалізації знаків за законами синтагматики, прагматики та епідигматики – царина *актуальних смислів* (або за іншою термінологією, *мовленнєвих смислів*). Комунікація – особливий модус і одночасно найвища форма існування мови, її сутнісний вияв [4, с. 347].

сакральний, релігійний, філософський, метафізичний, християнський, протестанський, православний, міфологічний, міфічний, апокаліптичний, символічний дискурси тощо), предметний критерій (соціологічний, політологічний, філологічний дискурси, дискурс Нового часу, Відродження, Середньовіччя, новоєвропейський, класичний тощо), поділ за учасниками спілкування (тоталітарний, вільнодумства, ієрархічний, езопівський, підцензурний, позацензурний, радянський, молодіжний, феміністичний, чоловічий, лейбористський, радикальний тощо), типами та формами мовлення (усний, писемний, науковий, публіцистичний, художній, діловий, літературний, не літературний дискурси, юридичний, судовий, газетний, Інтернету, теледискурс, кінодискурс, рекламний, святковий, фольклорний дискурси тощо) [3, с. 88–89]. Автор зазначає, що список можна розширювати, і він свідчить про досить вільне вживання терміна дискурс, оскільки критерії типології дискурсу не є чіткими, так як в її основу можуть бути покладені різні критерії [3, с. 89; с. 102].

І. Шевченко та О. Морозова запропонували такі критерії розрізнення типів і підтипів дискурсу: 1) за формою: *усний і письмовий*; 2) за видом мовлення: *монологічний або діалогічний*; 3) за адресатним спрямуванням: *інституційний і персональний (буттєвий)*; 4) за умовами різних настанов і комунікативними принципами: *аргументативний, конфліктний та гармонійний дискурси*; 5) за соціально-ситуативним параметром: *політичний, адміністративний, юридичний, військовий, релігійний, медичний, діловий, рекламний, педагогічний, спортивний, науковий, електронний (інтернет-дискурс), медійний дискурс (засобів масової інформації)* тощо; 6) за різноманітними характеристиками адресанта і адресата: *соціально-демографічний критерій (дитячий, підлітковий дискурси та дискурс людей похилого віку, дискурс жіночий і чоловічий, дискурс мешканців міста й села)*; *соціально-професійний критерій: (дискурс моряків, будівельників, шахтарів)*; *соціально-політичний критерій (дискурс комуністів, демократів)*; 7) за функціональною та інформативною складовими: *спілкування інформативне (емотивний, оцінний, директивний дискурси)* та *фатичне*; 8) за критерієм формальності та змістовності у функціонально-стильовому аспекті відповідно до жанрів і реєстрів мовлення: *художній, публіцистичний, науковий та інші, офіційний та неофіційний* [15, с. 233–236].

М. Голлідей виділяє чотири аспекти типологізації дискурсу: *продукування тексту; віднесення до нього і конструювання з нього контексту ситуації; побудова потенціалу текстів; зарахування до нього і конструювання з нього контексту культури, що лежить за межами цієї і подібних ситуацій*. Відповідно маємо чотири типи дискурсу: *інституційний, художній, науковий та побутовий*. Інституційний дискурс має високу структурованість тексту і жорстку контекстуальну чи соціальну прив'язку. Науковий дискурс також має спеціалізовану раціональну мову, але контекст не обмежується предметними та соціальними сферами. Художній дискурс не має уніфікованих знакових стандартів, проте повинен мати чіткий зв'язок із соціальним контекстом. Характерною рисою повсякденного дискурсу є суб'єктивність мовного вираження та універсальність контексту [24, с. 23–43].

Інституційний дискурс розглядають як статусно-рольові відносини мовленнєвої взаємодії представників соціальних груп або інститутів один з одним [6, с. 5–20; 13, с. 263]. Інституційний дискурс має дві складові, а саме: *цілі та учасників спілкування*. В. Карасик привертає увагу до статусно-орієнтованих характеристик інституційного дискурсу. Вони полягають у взаємодії суб'єктів як представників певних соціальних груп чи інститутів, які сформувалися в суспільстві [6, с. 43]. О. Русакова підтримує думку, що інституційній комунікації притаманна система

статусно-рольових відносин, які склалися під час спілкування в межах певного соціального інституту, який регулює відповідні відносини у суспільстві. Для кожного виду інституційного дискурсу характерна своя міра співвідношення між статусним і особистісним [13, с. 263].

Н. Андрейчук зазначає, що соціальні інститути продукують інституційний дискурс, який відповідно виступає як повторювана функціонально-сміслова єдність породжених соціальними інститутами системно-організованих знаків, які моделюють життєвий світ людини у соціумі певної доби, утворюючи лінгвокультурний простір, який одночасно слугує моделлю інтерпретації цього дискурсу [2, с. 142].

В. Карасик виділяє такі типи інституційного дискурсу: політичний, дипломатичний, правовий, адміністративний, військовий, педагогічний, релігійний, медичний, діловий, містичний, рекламний, спортивний та науковий. Цей список можна змінювати та розширювати оскільки інститути суттєво відрізняються один від одного, окрім того вони мінливі історично, можуть об'єднуватись, або виникати в рамках певного типу [6, с. 5–20]. Кожен тип інституційного дискурсу описують з урахуванням його складових: 1) учасники; 2) хронотоп; 3) цілі; 4) цінності; 5) стратегії; 6) тематика (матеріал); 7) жанри; 8) прецедентні (культурогенні) тексти; 9) дискурсивні формули [Карасик; кашкін; чудінов; шарікова].

У цій статті розглядаємо правовий дискурс як підтип інституційного дискурсу, оскільки він породжений окремим соціальним інститутом права. Не існує загальновизнаного визначення правового дискурсу як підтипу інституційного. О. Косоногова розглядає цей дискурс як вид інституційного дискурсу, семіотичний простір якого характеризується сукупністю вербальних та невербальних знаків, які утворюють різні форми спілкування, в яких суб'єкт / об'єкт, адресат / адресант (або принаймні одна з складових) мають відношення до сфери юриспруденції [10, с. 189].

Так само як інші типи інституційного дискурсу правовий дискурс має певну мету, визначених учасників та встановлений шаблон розгортання мовленнєвої ситуації. Цей вид комунікації функціонує в різних сферах: 1) судові засідання; 2) консультація (адвокат-клієнт); 3) допит свідка в усній формі; 4) законодавчі документи (закони, контракти, угоди); 5) судові протоколи та рішення суду [7, с. 87–97]. Безперечно, що цей перелік не вичерпує комунікативних ситуацій, у яких учасники пов'язані з різними правовими діями, зокрема заповідальними.

Аналіз правового дискурсу різні дослідники здійснюють з опорою на різні підходи. Н. Коваль опирається на аналіз сфер функціонування правового дискурсу і виокремлює його основні типи: 1) законодавчий; 2) усний судовий; 3) письмовий судовий; 4) освітньо-правовий [8, с. 3]. О. Косоногова поняття «сфери функціонування» тлумачить по-іншому і виділяє такі підвиди правового дискурсу: судовий дискурс, законодавчий дискурс, адміністративний дискурс, дискурс юридичних актів та доктринальний дискурс. Кожен з них має письмову та усну форму спілкування, причому письмова форма переважає [9, с. 65–66]. Ще інше бачення правового дискурсу мають зарубіжні дослідники Г. Даган та Р. Крафте, які типологізують його на основі цільового принципу. З урахуванням цільової сфери вони виділяють **три аспекти дослідження** правового дискурсу: 1) право і політика (*law and policy*) вивчає причини та суспільні обставини певної мовленнєвої ситуації; 2) соціоісторичний аналіз права (*sociohistorical analyses of law*) з урахуванням соціолінгвістичних аспектів у вирішенні конкретних правових питань; 3) право в дії (*law as craft*) вивчає професійні норми та техніки вирішення питань з погляду на мовне втілення. Автори зазначають, що правовому дискурсу в кожній з трьох сфер дослідження притаманна спонукальна (*coersive*) інституційна нормативність [17, с. 671–692].

Зробимо спробу обґрунтувати типологізацію, яка відмінна від описаних вище класифікацій Ф. Бацевича та І. Шевченко й О. Морозової, і ґрунтується на проблемно-орієнтованому параметрі. З опорою на цей параметр виокремимо дві групи питань: 1) загальні питання правових відносин у державі (знаходять мовне втілення у законодавчому дискурсі, міжкультурно-правовому дискурсі, дискурсі державного управління тощо); 2) конкретні питання регулювання правових відносин (реалізуються у різних типах дискурсів, перелік яких визначає система права у різних країнах). До прикладу, цивільне право в Англії передбачає врегулювання таких питань як власність на землю, сімейні відносини, кримінальні питання, питання спадкування тощо, що дозволяє говорити про наявність відповідних дискурсів. Отже, розв'язок питань, пов'язаних зі спадкуванням, породжує заповідальний дискурс.

З опорою на запропонований параметр будемо розглядати заповідальний дискурс як **підвид правового дискурсу, який слугує для задоволення комунікативних потреб суб'єктів права при розв'язку конкретних питань спадкування майна та грошей.**

У рамках спадкового права легалізуються питання, пов'язані із заповіданням майна та отриманням спадщини. На Рис. 1 показано жанри, які історично виформувались в англійському спадковому праві: 1) заповіт (офіційний документ, уякому особа передає своє майно та гроші іншій особі після смерті); 2) опис майна (список найменувань, які передає заповідач після смерті); 3) підтвердження передачі майна (документ передачі майна, підписаний усіма сторонами після смерті заповідача [28]).

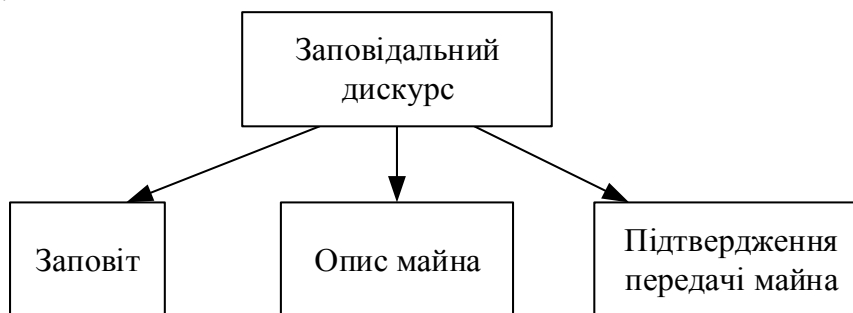

Рис. 1. Жанри заповідального дискурсу

Намагання виявити підходи до аналізу правового дискурсу засвідчує, що сучасні дослідження зосереджуються не на аналізі правових текстів і документів, тобто мовних аспектах, а на дискурсивних аспектах. Загалом підходи, які випрацювані для аналізу різних типів дискурсів можуть бути застосовані для аналізу правового дискурсу та заповідального дискурсу як його підвиду. Пропонуємо такі підходи до дослідження правового дискурсу: 1) підхід із застосуванням критичного дискурс-аналізу; 2) функціонально-прагматичний підхід; 3) когнітивний підхід; 4) лінгвокультурний підхід.

1. Підхід із застосуванням критичного дискурс-аналізу. Найпоширенішим методом для дослідження правового дискурсу є критичний дискурс-аналіз. Н. Феркло пропонує тривимірну модель критичного дискурс-аналізу: дискурсивна практика, соціокультурна практика, рівень тексту [20, с.112]. Він зазначає, що мова та суспільство взаємопов'язані, тобто лінгвістичний феномен відображено у мовному феномені і навпаки. Сам текст є продуктом, а дискурс – процесом (процесом соціальної взвємодії).

Н. Андрейчук зазначає, що поняття інституційного дискурсу є ключовим для критичного дискурс-аналізу, а сам аналіз є ефективним методом вивчення втілення життєвого світу людини в інституційному дискурсі [1, с. 109].

Прихильниками критичного дискурс-аналізу в юридичному дискурсі є С. Кравченко, О. Крапивкіна, Л. Нетомілов, Ю. Прадід, А. Токарська; П. Гудріч, Х. Даган, Р. Крейтнер, Л. Німі-Кісілунен, М. Русканен, П. Хонкатукія та ін.

В основі англійського законодавства лежить факт повторюваності певних суспільних відносин, що відповідає природі людини та соціальним очікуванням суспільства [12, с. 52–61]. Заповіт є відповіддю на суспільну вимогу суспільства щодо врегулювання передачі майна.

Закон про заповіти 1837 року (*Wills Act, 1837*), головні положення якого дотепер чинні на території Англії та Уельсу, передбачає письмову форму заповіту, за яким майно спершу переходить до особистого представника заповідача, який після розрахунку з кредиторами, виконує останню волю заповідача [31]. З погляду критичного дискурс-аналізу мовленнєвий жанр заповіту вивчається як породження дискурсивної практики, яка історично склалася.

2. Функціонально-прагматичний підхід. Т. ван Дайк зазначає, що функціональний аналіз дискурсу має лінгвістичну компоненту. Завданням функціонального аналізу текстуальних структур є системний опис функціональних зв'язків речень у тексті (граматичний чи інші рівні аналізу: фонологічний, синтаксичний, семантичний описи). Такий аналіз здійснюється у рамках прагматики, стилістики чи риторики [19].

Представниками цього підходу у дискурсивних студіях можна вважати В. Карасика, Н. Коваль, О. Косоногову; В. Бхатію, Я. Енгберга, К. Расмусена.

Цей підхід має значний потенціал для аналізу заповітів, однак функціональний аналіз заповітів ще не проводився. Лише К. Снедон фрагментарно описує прагматику американських заповітів [29].

Прагматичний підхід в центр дослідження ставить теорію мовленнєвих актів та вводить поняття перформатива. До прикладу Л. Гренобл розглядає дискурс як послідовність зв'язків між діями, де одна дія спричиняє виникнення іншої [22]. З опорою на переконання, що характерною рисою правового дискурсу є перформативність (здатність висловлення виконувати дію) пропонуємо розглядати заповіти як логічну послідовність перформативних мовленнєвих актів, які мають ілюктивну силу і є дією заповідання [11, с. 127–133].

3. Когнітивний підхід. З погляду когнітивного підходу дискурс аналізується Т. ван Дійком у статті «Discourse, context and cognition». Він розглядає соціокогнітивний підхід до дискурсу через контекст, який є інтерфейсом між суспільною структурою та дискурсом; контексти контролюють дискурс, якщо ми їх розглядаємо як когнітивні структури [18, с. 163]. В основі ситуації лежать знання учасників комунікації чи адресатів тексту. Ці знання акумулюють попередній індивідуальний досвід, наміри та настанови, думки, почуття та емоції.

Важливими є відношення між ситуативним, суспільним, політичним чи культурними аспектами тексту, а контекст є свого роду посередником між суспільством та дискурсами, тобто суб'єктивним визначенням події чи ситуації. Він вводить поняття «контекстуальних моделей»: 1) дискурсу передують плани, який лежить в основі «контекстуальних моделей» (*their initial design provide the plans that precede all discourse*); 2) ці моделі є ціллю розуміння та взаємодії у дискурсі (*the goal of discourse understanding and interaction*); 3) контролюють продукування та розуміння дискурсу (*control discourse production and understanding*) [18, с. 170–171]. Важливість

когнітивних аспектів у дослідженнях правового дискурсу зазначають В. Макодія [25] та Н. Коваль [8].

Заповіт є комунікативною дією, яка відтермінована в часі та буде виконана лише після смерті заповідача [11, с. 132]. Для інтерпретації тексту заповіту «контекстуальна модель» відіграє неабияку роль (наближення смерті, хвороби, війни, політичні та культурні аспекти, сімейні чи інші відносини між особистостями).

4. Лінгвокультурний підхід. С. Стемброук зазначає, що ключовими поняттями для лінгвокультурного підходу до вивчення дискурсу є мовна та культурна компетенція. Перша складова включає знання синтагматичних і парадигматичних властивостей мовних елементів, правила розгортання тексту, принципи мовленнєвого спілкування та співвідношення між різними видами соціально-комунікативного контексту. Друга складова бере до уваги комплекс знань про культуру, соціальні, психологічні правила функціонування мови і елементи лінгвістичного коду. На думку С. Стемброука дискурс є засобом для відтворення соціальної та культурної реальності [30].

Заповіти забезпечують вивчення історії та культури. Оформлення заповітів, лексичне наповнення, культурна маркованість відображають лінгвокультурні особливості заповідального дискурсу. Зокрема, до характерних «культурних» маркерів англійських заповітів, укладених у 19 столітті, відносимо той факт, що третина з них мають «духовну частину», у якій автор заповідає свою душу Богові.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Не існує єдиного загальновизнаного підходу до визначення правового дискурсу та не встановлено чіткої критерії його типологізації. З опорою на цільовий підхід будемо розглядаємо заповідальний дискурс як підвид правового дискурсу, який слугує для задоволення комунікаційної потреби суб'єктів права при розв'язку конкретних питань спадкування майна та грошей. Ця потреба породжує письмовий мовленнєвий жанр заповіту.

Для аналізу такого жанру спадкового права як заповіт продуктивними є такі підходи: 1) підхід із застосуванням критичного дискурс-аналізу; 2) функціонально-прагматичний підхід; 3) когнітивний підхід; 4) лінгвокультурний підхід.

Список використаної літератури

1. Андрейчук Н. Використання методу критичного дискурс-аналізу для інтерпретації лінгвокультурного кодування дискурсу / Н. Андрейчук // Людина. Комп'ютер. Комунікація : зб. наук. пр. / за ред. О. П. Левченко. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. – С. 109–110; Andreichuk N. Vykorystannia metodu krytychnoho dyskurs-analizu dlia interpretatsii lnhvokulturnoho koduvannia dyskursu / N. Andreichuk // Liudyna. Kompiuter. Komunikatsiia : zb. nauk. pr. / za red. O. P. Levchenko. – Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2013. – S. 109–110.

2. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття : моногр. / Н. А. Андрейчук. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 280 с. ; Andreichuk N. I. Semiotyka lnhvokulturnoho prostoru Anhlii kintsia XV – pochatku XVII stolittia : monohr. / N. A. Andreichuk. – Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniky, 2011. – 280 s.

3. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики : моногр. / Ф. С. Бацевич. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 281 с. ; Batsevych F. S. Narisy z komunikatyvnoi lnhvistyky : monohr. / F. S. Batsevych. – Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU im. I. Franka, 2003. – 281 s.

4. Бацевич Ф. Смысл : сутність і сфери вияву в мові / Ф. Бацевич // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2004. – № 34, Ч. I. – С. 346–353 ; Batsevych F. Smysl : sutnist i sfery vyjavu v movi / F. Batsevych // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filolohichna. – 2004. – № 34, Ch. I. – S. 346–353.

5. Бацевич Ф. Термінологія комунікативної лінгвістики: аспекти дискурсивного підходу / Ф. Бацевич // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми української термінології. – 2002. – № 453. – С. 30–34 ; Batsevych F. Terminolohiia komunikatyvnoi linhvistyky : aspekty dyskursyvnoho pidkhdodu / F. Batsevych // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»: Problemy ukrainskoi terminolohii. – 2002. – № 453. – S. 30–34.

6. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность : институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград, 2000. – С. 5–20 ; Karasik V. I. O tipakh diskursa / V. I. Karasik // Yazykovaya lichnost : institutsionalnyu i personalnyu diskurs : sb. nauch. tr. – Volgograd, 2000. – S. 5–20.

7. Коваль Н. Є. Комунікативно-прагматичні аспекти юридичного дискурсу / Н. Є. Коваль // Викладання англійської мови як мови фаху в контексті глобалізації університетської освіти. – Львів, 2006. – Вип. 1. – С. 87–97 ; Koval N. Ye. Komunikatyvno-prahmatychni aspekty yurydychnoho diskursu / N. Ye. Koval // Vykladannia anhliiskoi movy yak movy fakhu v konteksti hlobalizatsii universytetskoi osvity. – Lviv, 2006. – Vyp. 1. – S. 87–97.

8. Коваль Н. Є. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англійських законодавчих та судових документів) : автореф. дис. канд. філол. наук / Наталія Євгенівна Коваль ; Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2007. – 22 с. ; Koval N. Ye. Movni zasoby arhumentatsii v yurydychnomu diskursi (na materialii anhlovnykh zakonodavchykh ta sudovykh dokumentiv) : avtoref. dys. kand. filol. nauk / Nataliia Yevhenivna Koval ; Odeskyi natsionalnyi universytet im. I. I. Mechnykova. – Odesa, 2007. – 22 s.

9. Косоногова О. В. Характеристики юридического дискурса : границы, содержание, параметры / О. В. Косоногова // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2015. – Т. 7, № 1. – С. 61–68 ; Kosonogova O. V. Kharakteristiki yuridicheskogo diskursa : granitsy, sodержanie, parametry / O. V. Kosonogova // Istoricheskaya i sotsialno-obrazovatel'naya mysl. – 2015. – T. 7, № 1. – S. 61–68.

10. Косоногова О. В. Юридический дискурс : лингвопрагматика имени собственного / О. В. Косоногова // Знание. Понимание. Умение. – 2008. – № 2. – С. 188–192 ; Kosonogova O. V. Yuridicheskiiy diskurs : lingvopragmatika imeni sobstvennogo / O. V. Kosonogova // Znanie. Ponimanie. Umenie. – 2008. – № 2. – S. 188–192.

11. Кулина О. Заповіт як правова комунікативна дія / О. Кулина // Іноземна філологія : укр. наук. зб. – 2016. – Вип. 129. – С. 127–133 ; Kulyna O. Zapovit yak pravova komunikatyvna diia / O. Kulyna // Inozemna filolohiia : ukr. nauk. zb. – 2016. – Vyp. 129. – S. 127–133.

12. Майданик Р. Англійський судовий прецедент як джерело права / Р. Майданик // Юридична Україна. – 2013. – № 1. – С. 52–61 ; Maidanyk R. Anhliiskyy sudovy pretsedent yak dzherelo prava / R. Maidanyk // Yurydychna Ukraina. – 2013. – № 1. – S. 52–61.

13. Русакова О. Ф. PR-дискурс : теорико-методологический анализ / О. Ф. Русакова, В. М. Русаков. – Екатеринбург, 2008. – 340 с. ; Rusakova O. F. PR-diskurs : teoriko-metodologicheskiiy analiz / O. F. Rusakova, V. M. Rusakov. – Yekaterinburg, 2008. – 340 s.

14. Шарикова Л. А. Основы теории дискурса: словарный дискурс [Электронный ресурс] / Л. А. Шарикова // Альманах современной науки и образования. – 2008. – № 2, Ч. 1. – С. 212–214. – Режим доступа : www.gramota.net/materials/1/2008/2-1/90.html ; Sharikova L. A. Osnovy teorii diskursa: slovarniy diskurs [Elektronnyy resurs] / L. A. Sharikova // Almanakh sovremennoy nauki i obrazovaniya. – 2008. – № 2, Ch. 1. – S. 212–214. – Rezhim dostupa : www.gramota.net/materials/1/2008/2-1/90.html
15. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : моногр. / під загальн. ред. І. С. Шевченко. – Харків : Константа, 2005. – С. 233–236 ; Shevchenko I. S. Problemy typolohii dyskursu / I. S. Shevchenko, O. I. Morozova // Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyi fenomen : monohr. / pid zahaln. red. I. S. Shevchenko. – Kharkiv : Konstanta, 2005. – S. 233–236.
16. Bhatia V. K. Interdiscursivity in critical genre analysis [Electronic resource]. – Mode of access / V. K. Bhatia // Programa de Pós-Graduação em Ciências da Linguagem. – Mode of access : <http://linguagem.unisul.br/paginas/ensino/pos/linguagem/eventos/cd/English/36i.pdf>
17. Dagan H. The character of legal theory [Electronic resource] / H. Dagan, R. Kreitner // Cornell Law Review. – 2011. – Vol. 96, Issue 4. – P. 671–692. – Mode of access : <http://scholarship.law.cornell.edu/clr>
18. Dijk T. A. van Discourse, context and cognition [Electronic resource] / T. A. van Dijk // Discourse Studies. – 2006. – Vol. 8, Issue 1. – C. 159–177. – Mode of access : <http://dis.sagepub.com/cgi/content/abstract/8/1/159>
19. Dijk T. F. van Issues in functional discourse analysis [Electronic resource] / T. A. van Dijk. – Mode of access : www.citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.651.9358&rep=rep1&type=pdf
20. Fairclough N. Critical discourse analysis in transdisciplinary research [Electronic resource] / N. Fairclough // A new agenda in (critical) discourse analysis : theory, methodology, and interdisciplinary / ed. by R. Wodak, P. A. Chilton. – Amsterdam : J. Benjamins, 2005. – C. 53–69. – Mode of access : https://books.google.com.ua/books?redir_esc=y&hl=ru&id=-BwtKtxHoEcC&q=Fairclough#v=snippet&q=Fairclough&f=false
21. Fairclough N. Discourse and Social Change / N. Fairclough. – Cambridge : Polity Press, 1992. – 259 p.
22. Grenoble L. A. Discourse Analysis [Electronic resource] / L. A. Grenoble // Glossos. – 2006. – Issue 8. – Mode of access : https://slaviccenters.duke.edu/sites/slaviccenters.duke.edu/files/media_items_files/8grenoble.original.pdf
23. Goodrich P. Legal discourse : studies in linguistics, rhetoric and legal analysis / P. Goodrich. – Edinburgh : University of Edinburgh, 1984. – 278 p.
24. Halliday M. A. K. Language as Social Semiotec / M. A. K. Halliday // Language and literacy as social practice / ed. by Janet Maybin. – London : Multilingual Matters, 1993. – P. 23–43.
25. Makodia V. Communications and miscommunications : a pragmatic study of legal discourse [Electronic resource] / V. Makodia. – Mode of access : <http://www.pala.ac.uk/uploads/2/5/1/0/25105678/makodia2007.pdf>
26. Oxford Dictionary of Law / ed. by Elizabeth A. Martin. – 5-th edition Oxford : Oxford University Press, 2003. – 551 p.
27. Rasmussen K. Genre analysis of legal discourse [Electronic resource] / K. Rasmussen, J. Engberg // HERMES – Journal of Language and Communication in

Business. – 1999. – № 22. – Mode of access :
<https://tidsskrift.dk/her/article/view/25497/22410>

28. Regulation and compliance in the UK [Electronic resource]. – Mode of access :
www.lawsociety.org.ua

29. Sneddon K. J. In the name of God, Amen : language in the Last Will and Testament / K. J. Sneddon // *Quinnipiac Law review*. – 2011. – Vol. 29. – P. 665.

30. Stembrouck S. What is meant by ‘discourse analysis’ ? [Electronic resource] / S. Stembrouck. – Mode of access : <http://www.umsl.edu/~wilmarthp/mrpc-web-resources/discourse-analysis.pdf>

31. Wills Act 1837 [Electronic resource]. – Mode of access :
<http://r7djdq1beic5y3k7nc4bj-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2016/06/The-Wills-Act-1837-3.pdf>

Стаття надійшла до редакції 04.11.2017.

O. V. Kulyna

LAST WILL AND TESTAMENT AS A GENRE OF INHERITANCE DISCOURSE AND APPROACHES TO ITS STUDY

The article is devoted to the study of Last Will and Testament as a genre of inheritance discourse. The notion of the term legal discourse is outlined and its place in the institutional discourse is determined. Legal discourse plays an important role in modern linguistic research on discourse. It provides an institutional function; thus, coordinates rules in society. Various types of legal discourse have been investigated, however a genre of Last Will and Testament hasn't been researched in linguistic studies. English lawyers define a will as a document by which a testator disposes his / her property to heirs after death and appoints an executor of the will. It is written according to the requirements of the Wills Act 1837. Last Will and Testament genre features are determined by the interest of modern anthropocentric Linguistics in aspects of discourse formation and functioning, speech genres and speech acts, which are seen as categories of such a modus as communication. There is no single approach to the definition of legal discourse as well as there are no clear criteria for its typology.

A place of Last Will and Testament in the genre palette of inheritance discourse is defined and approaches to its study are proposed. An attempt to define approaches to legal discourse analysis claims that modern researchers concentrate on the analysis of legal texts and documents (thus, linguistic aspects) but not on discursive ones. In general, approaches applied to the analysis of various discourse types can be applied to the analysis of legal discourse as well as inheritance discourse as a subtype. The following approaches are productive for Last Will and Testament genre as a genre of legal discourse: 1) approach which applies critical discourse analysis; 2) functional and pragmatic approach; 3) cognitive approach; and 4) lingual and cultural approach. The first approach studies Last Will and Testament as a discursive practice which was historically established. The second approach shows that Last Will and Testament is a logical set of performative speech acts with illocutionary force which are the acts of bequeath. Cognitive approach is defined by the contexts. ‘Contextual modal’ is essential for text interpretation (death, illness, war, political and cultural aspects, family relationship etc.) Last Wills and Testaments are also helpful to study history and culture of the country. Layout, lexical features, cultural markedness display lingual and cultural features of wills. The third of 19th century wills have ‘spiritual part’ in which an author bequeaths his/her soul to God.

Key words: *typology of discourse, institutional discourse, legal discourse, inheritance discourse, genre, Last Will and Testament, approach with the use of critical discourse analysis, functional-pragmatic approach, cognitive approach, linguocultural approach.*

УДК 81.161.2'276.5:640.43

І. М. Линчак

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ЖАРГОНУ ОФІЦІАНТІВ

У статті проаналізовано специфіку професійного жаргону працівників ресторанної сфери. Автор робить спробу виокремити головні диференційні ознаки професійних жаргонізмів, окреслює основні номінативно-тематичні категорії некодифікованої лексики офіціантів та визначає механізми її формування.

Ключові слова: жаргон, професійний жаргонізм, професіоналізм, некодифікована лексика, арго.

Постановка проблеми. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. відрізняється від попередніх етапів розвитку української мови фантастичним змішуванням усно-розмовних компонентів та їхнім впливом на норми сучасної літературної мови. Просторіччя, сленг, жаргон, арго, діалекти дедалі активніше використовуються в різноманітних сферах спілкування, включаючи засоби масової інформації, інтернет-спілкування та сучасну художню літературу. Мовні особливості різних соціальних прошарків – як професійних (офіс-менеджери, юристи, шахтарі, перекладачі, моряки та ін.), «гешефт-груп» (на кшталт фарцовщиків, повій, мафіозі та ін.) [6], так і об'єднаних за інтересами (туристи, колекціонери, собаководи, фанати-уболівальники та ін.) є показовими щодо зазначеної тенденції у побутуванні мови.

Аналіз останніх публікацій. Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. в Україні триває динамічний розвиток жаргонології. Низка теоретичних праць О. Горбача, Й. Дзєндзелівського, Л. Масенко, Л. Ставицької та ін. дали поштовх для появи наукових розвідок українських мовознавців з різних аспектів досліджуваного явища, серед яких і вивчення різновидів професійного соціолекту.

Незважаючи на значну кількість досліджень, в яких висвітлюється специфіка жаргону окремих професійних груп (наприклад, науковий жаргон студіює П. Селігей, спортивний – Л. Карпець, комп'ютерний –Л. Компанцева, І. Щур, медичний – В. Юкало, журналістський – А. Євграфова, Н. Третяк тощо), жаргон офіціантів досі не був предметом уваги українських науковців.

Стан розробки цієї проблеми та необхідність залучення нового лексичного матеріалу до наукового обігу обумовлюють **актуальність** пропонованої статті.

Мета нашого дослідження – аналіз спеціальної некодифікованої лексики офіціантів, передусім жаргонізмів. Для досягнення указаної мети передбачається виконання таких **завдань**: 1) уточнити зміст та обсяг понять «професійний жаргон» і «професійний жаргонізм»; 2) окреслити основні диференційні ознаки професійних жаргонізмів; 3) описати головні номінативно-тематичні групи професійного жаргону офіціантів; 4) визначити механізми його формування.

Об'єктом для аналізу слугували лексико-фразеологічні одиниці, отримані в результаті інтерв'ювання та анкетування, проведеного нами серед респондентів-працівників ресторанних комплексів Київщини упродовж 2013–2015 рр., а також матеріал, розміщений на спеціалізованих українських інтернет-сайтах та форумах [4; 10; 11]. Загальна кількість зібраних і проаналізованих мовних одиниць – близько 300.

Зважаючи на те, що професійна комунікація у середовищі ресторанних закладів Києва та Київської області, Центральної та Східної України загалом здійснюється

як українською, так і російською мовою (з проявами інтерференції), лексеми в якості ілюстративного матеріалу подаються нами у варіанті запису.

Виклад основного матеріалу. Попри недосконалість термінологічного апарату, що є першопричиною різнотлумачень понять «сленг», «жаргон», «арго», «просторіччя», більшість сучасних українських та російських лінгвістів під поняттям «жаргон» розуміють різновид загальнонародної мови, що перебуває за межами літературної мови і використовується відносно стійкою соціальною групою людей, об'єднаних спільністю професійних інтересів, однаковими захопленнями, тривалим перебуванням у певному середовищі [2, с. 76].

У нашому дослідженні підтримуємо думку Л. Ставицької, що жаргон – це напіввідкрита лексико-фразеологічна підсистема, яка застосовується тією чи іншою соціальною групою з метою відокремлення від решти мовної спільноти [13, с. 33]. Таким чином, професійний жаргон – напіввідкрита лексико-фразеологічна підсистема, яка розвивається й функціонує в мовленні людей певного фаху чи роду заняття і відображає експресивне, суб'єктивно-оцінне ставлення до своєї професійної діяльності та до себе в ній.

На думку Л. Масенко, жаргон (соціолект) виконує такі функції: 1) об'єднує особу з колективом; 2) вирізняє певний колектив з-поміж інших суспільних груп, протиставляє його іншим групам; 3) стає знаряддям інтерпретації дійсності [8, с. 86]. До перелічених вище функцій мовознавці також додають: комунікативну (поле функціонування жаргону поширюється переважно на усне мовлення); номінативну (одиниці жаргону передають спеціальне значення, що не має відповідника в загальнонародній мові); експресивну (причина появи жаргону пов'язана з прагненням мовців до більш експресивного мовлення) [1, с. 73]; функцію економії мовних засобів [8, с. 88] тощо.

Одиницями професійного жаргону є професійні жаргонізми – «образно-експресивні, лаконічні слова та вислови, що мають нейтральні відповідники і побутують переважно в усному мовленні людей певної професії чи роду занять, об'єднаних спільністю інтересів, звичок, соціального стану» [14, с. 37–38].

У контексті розгляду некодифікованої лексики фахового мовлення близьким до жаргонізмів є поняття «професіоналізми», які визначаються як мовні одиниці, що «вживаються на позначення спеціальних понять у сфері тієї чи іншої професії, ремесла, промислу»; «емоційно забарвлені елементи, що виступають як розмовні синоніми-еквіваленти до стилістично індивідуальної професійної номенклатури чи слів-термінів і часто виходять за межі літературної норми» [2, с. 175].

Серед узагальнених О. Павловою особливостей професіоналізмів основними є такі: 1) професіоналізми належать до ненормованої спеціальної лексики; 2) професіоналізми існують переважно у сфері функціонування і не подаються у сфері фіксації (у загальних та спеціальних словниках); 3) професіоналізми використовують переважно в усному, розмовному мовленні; 4) професіоналізми виникають в умовах професійного спілкування як вторинні форми вираження і функціонують найчастіше як професійно-розмовні дублети офіційних термінів; 5) у професіоналізмів певної галузі системні зв'язки виражено меншою мірою, ніж у термінів; 6) професіоналізми характеризуються виразністю, образністю, експресією; 7) професіоналізми належать до периферії відповідної терміносистеми [9, с. 51–52].

Як бачимо, більшість перелічених диференційних ознак професіоналізмів підходить і для опису специфіки професійних жаргонізмів. Це й пояснює той факт, що за наявності численних мовознавчих студій з досліджуваної проблеми досі не сформовано єдиної думки щодо основних відмінностей цих мовних одиниць. Деякі

науковці навіть розглядають професійні жаргонізми як особливий різновид професіоналізмів, не здатних набути нормативного характеру. Ця позиція подекуди відображується в наукових статтях словників лінгвістичних та соціолінгвістичних термінів, де поняття «професіоналізми» і «професійні жаргонізми» ототожнюються [12, с. 176].

Таким чином, неминуче постає проблема розмежування окреслених вище понять і вирішення специфічних ознак професійних жаргонізмів.

На цьому шляху нам імпонує логіка міркувань, викладена у роботі М. Л. Давидової та Н. Ю. Філімонової [3]. Автори зазначають, що різниця між професіоналізмами і професійними жаргонізмами досить умовна і чітку межу між ними встановити неможливо, оскільки критерієм розмежування є не наявність / відсутність тої чи іншої ознаки, а функціональність та ступінь експресивності. Автори вважають, що варто говорити про певну функціональну диференціацію цих понять, адже у професіоналізмів на перший план виступає функція економії мовних засобів (мовець прагне скоротити громіздке формулювання терміна, тому що в середовищі фахівців і так зрозуміло, про що йдеться). Емоційне забарвлення у цьому випадку можливе, але не є обов'язковою, визначальною ознакою. Професійний жаргон, окрім цього, виконує функцію емоційної розрядки. Гумор, цинізм, грубість надають словам експресії, дозволяють «прикрасити» суху офіційну мову [3].

Враховуючи досвід численних мовознавчих студій, зосереджених як на загальнотеоретичних питаннях соціолінгвістики, так і на дослідженні некодифікованої лексики конкретних сфер професійної діяльності, зробимо спробу вирізнити основні диференційні ознаки професійних жаргонізмів.

На нашу думку, професійним жаргонізмам притаманні: 1) високий ступінь експресивності (напр., *непруха* 'кишкова непрохідність', *нарушняк* 'гостре порушення мозкового кровообігу' – жаргон медиків [5]); 2) стилістична зниженість (більшість одиниць професійного жаргону має пейоративну емоційну оцінку). Напр., *ВАСЯ* 'Вищий арбітражний суд', *мохнатка* 'згвалтування', *дохляк* 'ненадійний клієнт', *ківала* 'народний засідатель' – юридична сфера); 3) варіативність (фонетична, морфологічна) (напр., *стейшн*, *стейшен* 'місце офіціанта' – ресторанна сфера; *мультик*, *мультиха*, *мульти* 'мультивізи' – туристична галузь); 4) наявність розвинених синонімічних рядів до найбільш уживаних та важливих для професії назв об'єктів, предметів, явищ, дій (напр., *синяк*, *мертвяк*, *смітник*, *ліхтар*, *мулька*, *пральня* 'фірма-одноденка, що ухиляється від податків' – бухгалтерський, бізнес-жаргон); 5) полісемія (жаргонізми не претендують на точність та однозначність). Напр., *отказник* 'турист, який отримав відмову у видачі візи' і *отказник* 'тур, від якого відмовилися' – туристична галузь; *пасажир* 'гість' і *пасажир* 'представник іншого (конкурентного) закладу, котрий все фотографує, вивідує' – ресторанна сфера; 6) використання різноманітних (традиційних і нетрадиційних) словотвірних засобів (напр., *мінуса* (наголос на останньому складі, інша форма іменника у множині) 'негативне сальдо в рахунках' – бухгалтерський жаргон; *клієнтос* 'клієнт', *оправдос* 'виправдальний вирок' – юриспруденція; *убля* 'збиток', *прибля* 'прибуток' – бізнес-жаргон; *квартира з тарганями* 'квартира зі старими мешканцями', *заходь і живи* 'квартира у хорошому стані', *край географії* 'квартира на останній вулиці в районі' – з жаргону ріелторів [5]; 7) вживання професійних жаргонізмів обмежене виключно розмовним мовленням, а саме неформальними, неофіційними професійними ситуаціями тощо.

Не претендуючи на вичерпність опису диференційних ознак професійних жаргонізмів, перейдемо до окреслення некодифікованої професійної лексики офіціантів.

Найперше, проаналізувавши підбірку жаргонізмів ресторанної сфери, пропонуємо виокремити такі основні номінативно-тематичні групи цієї лексики:

1) лексичні одиниці на позначення працівників ресторанного закладу: *МЗ, менеджер, мен* ‘менеджер зали’; *фіц, фіцик, халдей, офік, офсянка, пешеход, пешик* ‘офіціант’; *часовий, постовий, хост* ‘хостес’; *бармалей, буфетчик, барік, барбос* ‘бармен’; негри ‘працівники кухні’; *сом* ‘сомельє’ тощо;

2) лексеми на позначення категорій відвідувачів: *жир, салідол* ‘бажаний та багатий гість’; *чайки, улитки, кукушки* ‘представниці жіночої статі, які замовляють одну страву на двох або лише чай; займають найкращий стіл позиції і не залишають чайових’; *ланчовка* ‘гості, що прийшли на бізнес-ланч’; *туалетчики* ‘люди, що заходять до ресторану задля відвідування вбиральні’; *два з половиною* ‘чоловік з дружиною та дитина або чоловік і вагітна жінка’ тощо;

3) лексичні одиниці на позначення відділів, підрозділів закладу: *гарячка* ‘гарячий цех кухні’; *поляна* ‘банкетна зала, зал для обслуговування гостей’; *база* ‘барна стійка’; офіс ‘вбиральня’; *куряшка / некуряшка* ‘зали, в яких дозволено / не дозволено палити’; *роздача* ‘місце, де видають готові страви’; *бек* ‘службове приміщення закладу’, *хозка* ‘місце, де складають господарські товари’ тощо;

4) лексеми на позначення професійного обладнання: *морг* ‘суші-кейс, холодильник для зберігання заготовок’; *парік* ‘пароконвектомат’; *піаніно* ‘електрична чи газова плита’; *вібратор* ‘вібраційна плита’; *корабель* ‘стіл для розміщення великої компанії’ тощо;

5) лексичні одиниці на позначення предметів посуду і сервірування: *скло* ‘увесь скляний посуд’; *інгалятор, лошадка, коньячка* ‘бокал для коньяку’; *камаз, титанік* ‘великий піднос’; *стенлер* ‘столові щипці (для набирання салатів)’; *ручник* ‘серветка (на руці офіціанта)’; *простинь, бельє* ‘столова білизна (скатертина, серветки)’; *печенька, печенюха* ‘фірмова картонна підставка під пивний келих, чашку чаю’; *шляпа* ‘глибока тарілка під пасту’; *лодочка* ‘тарілка овальної форми’ тощо;

6) лексеми на позначення продуктів, страв і напоїв: *цукерман* ‘цукор’; *лось* ‘лосось’; *залипуха* ‘овочі, що йдуть у бургер’; *комплекс* ‘комплексний обід або бізнес-ланч’; *село* ‘картопля по-селянськи’; *КПД* ‘картопля по-домашньому’; *хачик, нурик* ‘хачапурі’; *жулік* ‘жульєн’; *горшок* ‘гарячий шоколад’; *капич* ‘капучино’; *зеленка* ‘абсент (зеленого кольору)’; *бензин* ‘дешевий віскі’; «*Коза*» ‘горілка «Козацька рада»’ тощо;

7) лексичні одиниці на позначення виробничих процесів, дій і станів:
а) заповнюваність закладу: *биток* ‘повна посадка залу’; *голяк* ‘відсутність гостей у закладі’; *запара, запарка* ‘багато клієнтів і замовлень’; *електричка, волна* ‘великий миттєвий наплив гостей’ тощо; б) робочі дні і години: *Вальпургиева ніч* ‘Новий рік’; *жлоб-часы* ‘бізнес-ланч’; дембель ‘кінець робочого дня’; *генералка, генка, зачистка, санаврал* ‘генеральне прибирання’ тощо; в) обслуговування гостей: *пробить стол* ‘занести замовлення в комп’ютерну базу’; *кружить стол* ‘обслуговувати’; *резаць стол* ‘обслуговувати стіл поза чергою’; *разогнать запару* ‘швидко впоратися з потоком гостей’; *блюдо сдохло* ‘страва, яка простояла на роздачі більше 10-15 хв.’; *чай, чаюха* ‘чайові’ тощо; г) стосунки між працівниками закладу: *обцак, работать в кружку* ‘робота всіх чи декількох офіціантів у складчину (чайові розподіляються нарівно)’; *сарафан* ‘співробітники ресторану, що сидять за столами в той час, коли в закладі немає гостей’ тощо;

8) лексеми на позначення професійної документації: *писулька* ‘чек із переліком замовлених страв і напоїв’; *попрошайка* ‘книжка, в якій офіціант виносить чек гостеві’; *встречка* ‘роздруковка замовлення гостя (виходить на кухні чи в барі)’ тощо.

При творенні жаргонізмів ресторанної сфери активно використовуються як традиційні, так і нетрадиційні ресурси словотвірної системи сучасної української / російської мови. Шляхами формування некодифікованої професійної лексики офіціантів є:

1) семантична деривація (метафоризація, метонімічне перенесення): а) іменникова: *пасажир* 'гість'; *приговор* 'рахунок'; *надзиратель* 'суворий адміністратор'; *ексклюзив* 'страва, в якій чогось не вистачає або інгредієнт був замінений без відома гостя'; *пенсія* 'гості похилого віку' та ін.; б) дієслівна: *взять стол* 'прийняти замовлення'; *биться в запаре* 'розгубитися під час великого напливу гостей'; *запороть блюдо* 'неправильно приготувати страву'; *взбодрить салат* 'надати страві товарного вигляду' та ін.; в) прикметникова: *жирний (козирний) стіл* 'гості з великим замовленням' та ін.;

2) усічення та / або деформація слів усупереч загальнономовним моделям: *сом* 'сомельє'; *мен* 'менеджер'; *хост* 'хостес'; *дирик* 'директор'; *інвентура* 'інвентаризація'; *парік* 'пароконвектомат'; *учебки* 'японські навчальні палички для суші', *капич* 'капучино' та ін.;

3) афіксація (зокрема суфіксальний спосіб словотворення): *латтешниці* 'дівчата, які тривалий час п'ють саму лише каву'; *холодниці* 'кухарі холодного процесу'; *постоянники* 'постійні гості'; *суботники* 'гості, що відвідують ресторан щосуботи'; *залетчики* 'люди, які вперше зайшли в конкретний заклад'; *удонниця* 'тарілка під суп «Удон»'; *пикантниця* 'тарілка під пікантний бульйон'; *кашло* 'каша'; *пойло* 'напої власного виробництва' та ін.;

4) абрєвіація та деабрєвіація: *МЗ* 'менеджер зали'; *курбуль* 'курячий бульйон'; *горшок* 'гарячий шоколад'; *КПД* 'картопля по-домашньому' (нове розшифрування загальновідомої абрєвіатури КПД – «коэффициент полезного действия») та ін.;

5) адаптація лексем англійської мови: *манагер* (*менагер, менегер*) 'менеджер зали' (від англ. *manager*); *бас-бой* 'помічник офіціанта' (від англ. *busboy*); *стейшн, стейшен* 'місце офіціанта, що являє собою стіл для зберігання предметів сервірування столу та найнеобхідніших для роботи речей' (від англ. *station*); *бек* 'службове приміщення закладу' (від англ. *back*) та ін.;

6) мовна гра (фонетична деформація слова, каламбур завдяки звуковій подібності семантично відмінних слів): *гівно* 'говядина'; *спринги* 'спринг-роли'; *жулік* 'жульєн'; *рол «Фіалка»* 'рол «Філадельфія»' та ін.

Узагальнюючи викладене вище, бачимо, що найпродуктивнішими способами творення жаргонізмів ресторанної сфери виявилися метафоризація, усічення та / або деформація слів, суфіксальний спосіб словотворення.

Метафоризація як один з основних шляхів поповнення жаргонної лексики відзначена багатьма дослідниками. Адже метафора узгоджена з емоційно-експресивною функцією професійного мовлення. Так, В. Хімік констатує: «Жаргон як соціально-групова лексико-семантична підсистема принципово орієнтований на метафору, тобто жаргон метафоричний уже за своєю природою» [15, с. 94].

На прикладі аналізованого нами усно-розмовного мовлення працівників ресторанних комплексів бачимо, що деякі жаргонні лексеми належать не одній, а кільком соціальним групам, маючи за цього відмінні значення. Напр., *висяк* 'позиція (страва, напій), яку помилково занесли до замовлення в комп'ютер і її треба продати' – у жаргоні офіціантів і 'нерозкритий злочин' – у жаргоні поліцейських; *дембель* 'кінець зміни' – у жаргоні офіціантів і 'демобілізація після закінчення строку військової служби', 'військовозобов'язаний, котрий закінчив військову службу' – в армійському жаргоні; *ручник* 'серветка (на руці офіціанта)' – у жаргоні офіціантів, 'ручне гальмо' –

у жаргоні автомобілістів, ‘анаша’ – у жаргоні наркоманів, ‘онаніст’ – у кримінальному жаргоні тощо.

Оскільки соціолекти не є замкненими структурами, то їхні елементи взаємодіють, проникаючи з одної системи в іншу. За цього мовні одиниці можуть змінювати форму і значення. На позначення такої взаємодії жаргонних елементів у лінгвістичній літературі вживають термін інтержаргон.

Як зазначають у своїй статті С. Мартос і К. Лисюк, «проблема міжжаргонної взаємодії – складна й неоднозначна. Межі різних жаргонних підсистем розмиті й рухливі, чимало жаргонізмів семантично перехреснюються на рівні своєї значеннєвої периферії, унаслідок чого ті самі мовні засоби трактують як такі, що водночас належать різним жаргонно-сленговим підсистемам» [7].

У контексті сказаного доречно додати, що працівники ресторанної сфери в усному професійному мовленні досить широко вживають лексику загального жаргону/сленгу, просторіччя, вульгаризми (напр., *чорнило* ‘дешева вина’, *моча* ‘погано зварена кава’, *курилка* ‘місце для паління’, *срач* ‘безлад на робочому місці’, *бомжі* ‘гості, які замовляють найдешевше меню і не залишають чайових’ та ін.). Це ще раз доводить, що будь-який професійний жаргон не є однорідним і вибудовується на основі декількох джерел.

Окрім того, записаний нами лексико-фразеологічний матеріал представлений також одиницями, що виконують конспіративну щодо співрозмовників та контенту тексту функцію (напр., *нарізати ковбасу* ‘наливати спиртне в чарки’; *їсти ковбасу* ‘нишком (таємно від керівника) пити алкогольні напої’; *переучет* ‘бармен і офіціант пробують алкогольні напої’; *програма «бонус плюс»* (у прямому значенні – додаток до страви) ‘тарган або волосся у страві’; *абориген* ‘бомж, що зайшов до закладу’; *Чума і Дрита* ‘два негри’ та ін.). Тобто йдеться про арго – штучно створювану умовну говірку певної вузької замкненої соціальної або професійної групи, незрозумілу для сторонніх [2, с. 24] і його одиниці – арготизми. Однак цей аспект може стати предметом окремих подальших студій мовознавців.

Висновки. Отже, усе викладене вище дає підстави зробити такі висновки.

Професійний жаргон – невід’ємна некодифікована складова будь-якого фахового мовлення. Основними диференційними ознаками професійних жаргонізмів є: високий ступінь експресивності; стилістична зниженість; варіативність (фонетична, морфологічна) одиниць професійного жаргону; наявність розвинених синонімічних рядів до найбільш уживаних та важливих у професії назв об’єктів, предметів, явищ, дій, процесів, станів; полісемія; використання різноманітних словотвірних засобів мови як механізму формування професійних жаргонізмів; обмежене виключно розмовним неформальним фаховим мовленням середовище побутування.

Професійний жаргон офіціантів представлений такими головними номінативно-тематичними групами, як лексеми на позначення: працівників ресторанного закладу; категорій відвідувачів; відділів, підрозділів закладу; професійного обладнання; предметів посуду і сервірування; продуктів, страв і напоїв; виробничих процесів, дій та станів; професійної документації тощо.

При творенні жаргонізмів ресторанної сфери активно використовуються як традиційні, так і нетрадиційні ресурси словотвірної системи сучасної мови: семантична деривація, усічення та/або деформація слів усупереч загальномовним моделям, афіксація, аббревіація та деаббревіація, адаптація лексем англійської мови, мовна гра тощо. Відмінною рисою жаргонного словотворення є прагнення мовців створити більш експресивні, ніж наявні у фаховому мовленні, засоби вираження.

Жаргон офіціантів не є замкненою системою і взаємодіє з іншими стратами мови.

Насамкінець варто зазначити, що жаргон працівників ресторанної сфери, порівняно з жаргоном інших професійних груп (передусім зайнятих інтелектуальною діяльністю – перекладачів, викладачів, журналістів та ін.), тяжіє до зниженості, до вживання маргінальних мовних одиниць. Це пояснюється недостатньо високим освітнім та культурним рівнем його носіїв, стресовістю професійних ситуацій та швидкістю реагування на них, тобто потребою «розрядитися», «випустити пару».

Список використаної літератури

1. Банщикова М. А. Англоязычный профессиональный жаргон в немецком письменном дискурсе / М. А. Банщикова // Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Лингвистика. – 2010. – № 5. – С. 73–75 ; Banshchikova M. A. Angloyazychnyy professionalnyy zhargon v nemetskom pismennom diskurse / M. A. Banshchikova // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya : Lingvistika. – 2010. – № 5. – S. 73–75.

2. Голянич М. І. Словник лінгвістичних термінів : лексикологія, фразеологія, лексикографія / М. І. Голянич, Р. І. Стефурак, І. О. Бабій ; за ред. М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : видавець Голіней О. М., 2011. – 268 с. ; Holianych M. I. Slovnyk lnhvistychnykh terminiv : leksykolohiia, frazeolohiia, leksykohrafiia / M. I. Holianych, R. I. Stefurak, I. O. Babii ; za red. M. I. Holianych. – Ivano-Frankivsk : vydavets Holinei O. M., 2011. – 268 s.

3. Давыдова М. Л. Профессиональный юридический жаргон : проблема определения границ понятия [Электронный ресурс] / М. Л. Давыдова, Н. Ю. Филимонова // Сибирская ассоциация лингвистов-экспертов. – Режим доступа : http://siberia-expert.com/publ/konferencii/konferencija_2012/m_1_davydova_n_ju_filimonova_professiona_lnyj_juridicheskij_zhargon_problema_opredelenija_granic_ponjatija/10-1-0-279 ;

Davydova M. L. Professionalnyy yuridicheskij zhargon : problema opredeleniya granits ponyatiya [Elektronnyy resurs] / M. L. Davydova, N. Yu. Filimonova // Sibirskaya assotsiatsiya lingvistov-ekspertov. – Rezhim dostupa : http://siberia-expert.com/publ/konferencii/konferencija_2012/m_1_davydova_n_ju_filimonova_professiona_lnyj_juridicheskij_zhargon_problema_opredelenija_granic_ponjatija/10-1-0-279

4. Жаргон общепита [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.judaswaiter.blogspot.com/2012/12/blog-post_10.html ; Zhargon obshchepita [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : http://www.judaswaiter.blogspot.com/2012/12/blog-post_10.html

5. Колеснікова І. А. Сучасний професійний сленг як елемент субкультури [Електронний ресурс] / І. А. Колеснікова. – Режим доступа : <https://core.ac.uk/download/pdf/32609699.pdf> ; Kolesnikova I. A. Suchasnyi profesiyni slenkh yak element subkultury [Elektronnyi resurs] / I. A. Kolesnikova. – Rezhym dostupu : <https://core.ac.uk/download/pdf/32609699.pdf>

6. Крысин Л. П. О перспективах социолінгвістических исследований в русистике [Электронный ресурс] / Л. П. Крысин // Russistik. – 1992. – № 2. – С. 96–106. – Режим доступа : <http://www.philology.ru/linguistics2/krysin-92.htm> ; Krysin L. P. O perspektivakh sotsiolingvisticheskikh issledovaniy v rusistike [Elektronnyy resurs] / L. P. Krysin // Russistik. – 1992. – № 2. – S. 96–106. – Rezhim dostupa : <http://www.philology.ru/linguistics2/krysin-92.htm>

7. Мартос С. Взаємодія професійно орієнтованих жаргонів і молодіжного сленгу [Електронний ресурс] / С. Мартос, К. Лисюк // Науковий вісник Херсонського

державного університету. Серія : Лінгвістика. – 2013. – Вип. 17. – С. 90–95. – Режим доступу :

<http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/344/1/%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BE%D1%812.pdf>; Martos S. Vzaiemodiia profesiino oriientovanykh zharhoniv i molodizhnoho slenhu [Elektronnyi resurs] / S. Martos, K. Lysiuk // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii : Linhvistyka. – 2013. – Vyr. 17. – S. 90–95. –
Rezhym dostupu :
<http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/344/1/%D0%BC%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BE%D1%812.pdf>

8. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики : посіб. / Л. Т. Масенко. – Київ : Києво-Могилян. акад., 2010. – 242 с. ; Masenko L. T. Narysy z sotsiolinhvistyky : posib. / L. T. Masenko. – Kyiv : Kyievo-Mohylian. akad., 2010. – 242 s.

9. Павлова О. Терміни, професіоналізми і номенклатурні знаки (до проблеми класифікації спеціальної лексики) / О. Павлова // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми української термінології. – 2008. – № 620. – С. 49–54 ; Pavlova O. Terminy, profesionalizmu i nomenklturni znaky (do problemy klasyfikatsii spetsialnoi leksyky) / O. Pavlova // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»: Problemy ukrainskoi terminolohii. – 2008. – № 620. – S. 49–54.

10. Ресторанная АБВГДейка [Электронный ресурс] / МС Рыбик // Еда города. – Режим доступа : <http://www://edagoroda.com/slang/>; Restorannaya ABVGDeyka [Elektronnyy resurs] / MS Rybik // Yeda goroda. – Rezhim dostupa : <http://www://edagoroda.com/slang/>

11. Ресторанный сленг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.restoran-ua.blogspot.com/2011/11/blog-post>; Restorannyy sleng [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.restoran-ua.blogspot.com/2011/11/blog-post>

12. Словарь социолингвистических терминов / отв. ред. В. Ю. Михальченко. – Москва, 2006. – 312 с. ; Slovar sotsiolingvisticheskikh terminov / otv. red. V. Yu. Mikhalychenko. – Moskva, 2006. – 312 s.

13. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг : Соціальна диференціація української мови / Л. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 464 с. ; Stavyska Lesia. Argo, zhargon, sleng / L. Stavyska. – K. : Krytyka, 2005. – 464 s.

14. Ставицька Л. Український жаргон : словник : містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень / Л. Ставицька. – Київ : Критика, 2005. – 496 с. ; Stavyska L. Ukrainskyi zharhon : slovnyk : mistyt blyzko 4070 sliv i ponad 700 stiikykh slovospoluchen / L. Stavyska. – Kyiv : Krytyka, 2005. – 496 s.

15. Химик В. В. Поэтика низкого, или Просторечие как культурный феномен / В. В. Химик. – Санкт–Петербург : Филол. фак. С. –Петербург. гос. ун–т, 2000. – 272 с. ; Khimik V. V. Poetika nizkogo, ili Prostorechie kak kulturnyy fenomen / V. V. Khimik. – Sankt–Peterburg : Filol. fak. S.–Peterb. gos. un–t, 2000. – 272 s.

Стаття надійшла до редакції 03.11.2017.

I. M. Lunchak

THE FEATURES OF WAITERS' PROFESSIONAL SLANG

This article is the first one in Ukrainian philology, in which specificity of waiters' professional slang is analyzed. The author attempts to single out principal differential signs of professional jargon, outline fundamental nominative-themed categories of waiters' uncodified professional vocabulary and determine the mechanisms of its forming.

Professional slang is essential, non-normative component of any professional speech. It is semi-open lexical-phraseological subsystem, which develops and functions in speech of people of certain profession or occupation and represents expressive, subjectively estimated attitude to one's own professional activity and attitude to itself within this activity.

Principal differential signs of professional jargon include: high degree of expressiveness; stylistic reduction; professional jargon unit's variation (phonetic, morphological); availability of advanced synonymic sets of the most usable and the most important within profession names of objects, things, phenomena, acts; polysemy; usage of various word-building language means as mechanism of professional jargon's forming; sphere of the use, limited by exceptionally colloquial informal professional speech.

Waiters' professional slang is represented by such principal nominative-themed groups as lexical units to refer to restaurant workers; to categories of visitors; to divisions and units of establishment; to professional equipment; to items of crockery and serving; to names of products, meals and drinks; to production processes; to professional documents.

When creating jargon of the restaurant sector, traditional and non-traditional resources of the word-building system of modern language are actively used: semantic derivation, reducing and/or deformation of words in contrast with universal language models, affixation, abbreviation and deabbreviation, adaptation of English lexemes, language game. Speaker's aspiration to create more expressive than present in professional speech means of expression, is the distinctive feature of slang word formation.

Waiters' slang is not a closed system and interacts with other language's strata.

Key words: *slang, professional jargon, professionalism, uncodified vocabulary, argot*

УДК 811.111'42

Г. Г. Лук'янець

РИТОРИЧНА МОДЕЛЬ ПОБУДОВИ ТЕКСТІВ ІНТЕРНЕТ-НОВИН (НА ОСНОВІ АНАЛІЗУ ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОЛОРОНІМІКИ)

У статті схарактеризована риторична модель побудови Інтернет-новин, які репрезентують найбільш поширений та впливовий різновид медіа-дискурсу, демонструють спосіб впливу на масову читацьку аудиторію через функціонування мовних одиниць, зокрема англомовної колороніміки, на етапах текстопобудови – інвенції, диспозиції, елокуції, перформації, та як засобів апелювання до риторичних способів впливу: етосу, логосу й пафосу.

Ключові слова: *апеляція до етосу, пафосу логос, Інтернет-новини, колороніміка, риторична модель текстів, риторичні етапи текстопобудови.*

Постановка проблеми. Зважаючи на масовість та ефективність Інтернет-дискурсу й постійне збільшення ролі його новинного жанру в процесах створення медійної реальності та здійснення впливу на аудиторію за допомогою мовних засобів, виникає необхідність виявити специфіку побудови текстів Інтернет-новин. Дослідження функціонування англомовної колороніміки як системи номінацій забарвлень [4, с. 3] в структурі текстів Інтернет-новин встановлює риторичні

закономірності використання мовних одиниць як способів переконання й ефективних форм взаємодії з аудиторією через здійснення впливу на неї.

Аналіз основних досліджень. На тлі соціальних змін другої половини ХХ ст. та початку ХХІ ст. – демократизації країн у нових суспільно-політичних умовах, а також інформаційної революції – виникнення нових каналів поширення даних, коли актуальним став пошук способів впливу на аудиторію, – відроджується інтерес до класичної риторики як мистецтва переконання і на її основі формується новітня риторика [1, с. 23]. Як наука про умови та форми ефективної комунікації [2, с. 355–366] неориторика вивчає способи побудови тексту з метою переконання будь-якої аудиторії в різних ситуаціях. Неориторика зосереджується на проблемах побудови тексту, складання сюжетів, особливостях поетичної та прозової мови різних стилів [3, с. 7; 5, с. 134–139]. У руслі когнітивної революції останніх десятиліть неориторика долучається до пошуку та аналізу механізмів, задіяних у процесі сприйняття, породження, обробки й передачі інформації [13, с. 239], визначаючи особливості побудови ефективного повідомлення та з'ясовуючи механізми творення певних ефектів внаслідок сприйняття інформації.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі аналізу вжитих у новинах англomовних колоронімів проаналізувати риторичну модель побудови текстів Інтернет-новин як засіб впливу на аудиторію.

Виклад основного матеріалу. Повідомлення Інтернет-дискурсу представлені новинними статтями як вербальною оболонкою втілення подій та явищ, що дозволяє окреслити та проаналізувати використані авторами мовні засоби та риторичні прийоми, спрямовані на формування медіа-реальності [6, с. 102–108].

Для побудови моделі новинних текстів залучаємо риторичну схему текстопобудови, яка складається з інвенції, диспозиції, елокуції, перформанції, та риторичних способів впливу: етосу, логосу й пафосу [7, с. 136–147]. Процес трансформації ідеї в слово слугує основою риторичної побудови текстів, що дозволяє зрозуміти не лише специфіку продукування новинного повідомлення, але й виявити особливості здійснення впливу на аудиторію.

У медіа-дискурсі новин **перформативний етап**, на якому тексти представляються аудиторії, набуває особливої ваги. Це зумовлено технічними можливостями медіа-каналу, зокрема Інтернету, кодувати та відтворювати повідомлення на сторінках видань, презентуючи матеріал таким чином, щоб зацікавити аудиторію. Перформативний етап побудови Інтернет-новин задіяний двічі: на початку як ідеальне й плановане представлення новин, та в кінці як реальне втілення задуманого, що реалізується проходженням трьох послідовних етапів текстопобудови: інвентивного, диспозиційного й елокутивного, та з урахуванням риторичних способів впливу.

Етап **інвенції** пов'язаний із вибором теми новинних статей та утворенням медіа-реальності. Інвентивний етап побудови текстів новин включає обрання змісту повідомлення. Головним завданням автора є зображення події таким чином, щоб привернути увагу та вплинути на якомога більшу кількість читачів. На етапі інвенції визначаються сфери, в яких відбулися події (політика, економіка, здоров'я, спорт, культура, мистецтво, технології і т. п.), відбираються теми та факти, до яких привертатиметься увага читачів. Наприклад, у повідомленні *Sorry, Tesla! 2014 Honda Accord named '2014 Green Car of the Year'* [8] піднімається питання екологічного транспорту, оскільки подається інформація про новий автомобіль компанії Хонда *Green Car*, безпечність якого для навколишнього середовища підкреслена прикметником *green*, який буде обрано на етапі елокуції.

Тематика матеріалів, тобто предмет і зміст статей, втілюються мовними засобами через певну послідовність викладу даних на етапі *диспозиції*, що визначає макрокомпозиції новинних видань, а також мікрокомпозицією окремих статей і їхніх абзаців. *Макрокомпозиція* інтернетного новинного видання реалізується у форматі друкованих чи електронних видань, що складаються з низки впорядкованих сторінок, поєднаних за допомогою елементів навігації. Інтернетні новинні видання більш схожі до газет, ніж журналів, що зумовлено можливістю руху погляду користувача вздовж окремих сторінок. Однак, подібно до журналів, інтернетні інформаційні видання містять меню зі змістом всього сайту, що передбачає доступ до будь-якої рубрики чи статті, що дозволяє читачеві легше орієнтуватися на сайті та швидше знайти потрібну інформацію, напр., в Інтернет-виданні *Daily News* є такі тематичні рубрики, які вказують на тематику статей: *America, New York, Local, News, Politics, Sports, Showbiz*. *Композиція* Інтернет-статей виявляється у поділі новинних повідомлень на заголовні комплекси, інтродуктивні абзаци, блоки головної та фонові подій і заключні абзаци. Мікрокомпозиція окремих абзаців новинних статей зумовлює вживання номінативних засобів, зокрема й колоронімів, у сильних позиціях текстів – заголовках та підзаголовках та в ініціальній, медіальній і фінальній позиціях абзаців задля привернення й утримання уваги аудиторії. Так, мікрокомпозиція заголовку *Police looking for man dressed in all red who robbed elderly woman in Bronx* [12] виявляється у вживанні в ньому словосполучення *dressed in all red* із колоронімом *red* для акцентування кольору одягу злочинця, якого розшукує поліція.

На етапі *елокуції* в інтернетному дискурсі відбувається відбір засобів номінації та тропів, зокрема й колоронімів і колоронімних комплексів, для представлення обраної теми повідомлення та створення риторичних ефектів на читачів. Беручи до уваги неможливість лінгвальної репрезентації етапу інвенції, пов'язаної з формуванням авторського задуму й вибору теми статті як ментальними процесами, але зважаючи на її вагоме значення для вибору мовних засобів, одиниці на позначення кольору розглядаємо в роботі як інвентивно-елокутивні засоби творення новинних текстів.

Сугестивне функціонування досліджуваних одиниць під час опису в Інтернет-новинах подій реалізується через апеляцію до етосу для представлення складників подій, пафосу для впливу на емоційно-мотиваційну сферу аудиторії та логосу для аргументації авторських ідей.

Колороніміка англійських Інтернет-новин апелює до *етосу* у руслі його медійного розуміння як засобу презентації автором подій і створення від них певних вражень (достовірності, єдності і т.п.). Колороніміка візуалізує події через відтворення перцептивних якостей зовнішності людей, напр., *red-faced man*, колірних ознак об'єктів, напр., *red car*, а також унаочнює хронотоп, напр., *pink dawn*. Так, колороніми *black i white* вказують на належність політичних діячів Феррелла й Керріка до різних рас – європеїдної й негроїдної: *Ferrell is black, and Kerrick is white* [11].

Колоронімне апелювання до етосу, орієнтоване на візуалізацію подій, виявляємо через сполучення досліджуваних одиниць із назвами об'єктів, спрямоване на виконання у текстах новин чотирьох етосних функцій: безпосереднього позначення кольорів, їхньої інтенсифікації, деінтенсифікації або опосередкованого колірною представлення об'єктів.

Функцію безпосереднього позначення забарвлень встановлюємо з урахуванням колірних одиниць, що відтворюють забарвлення складників подій. Так, описуючи карі очі, словосполучення *brown eyes* із базовим колоронімом *brown* візуалізує важливу рису зовнішності дівчинки, створюючи ефект присутності адресата.

Функції інтенсифікації / деінтенсифікації забарвлень виявляємо, спираючись на колоронімні комплекси, до складу яких уходять прикметники-де/інтенсифікатори. Так, словосполучення *dull gray eyes* візуалізує тьмянний відтінок очей чоловіка, деінтенсифікуючи забарвлення колоронімним комплексом *dull gray*.

Функцію опосередкованого колірною унаочнення складників подій виокремлюємо через співвіднесення значень похідних колоронімів і колоронімних комплексів із предметними категоріями, коли номінації забарвлень утворюються від назв об'єктів. Так, у складі словосполучення *topaz-tinted waves* колоронімний комплекс *topaz-tinted* опосередковано унаочнює колірну характеристику моря через виявлення подібності забарвлення води до дорогоцінного каменя.

Таким чином, медійне призначення етосу для візуалізації подій і створення вражень про них зумовлює функціонування колороніміки у текстах новин для здійснення впливу на аудиторію при безпосередньому позначенні кольорів, інтенсифікації чи деінтенсифікації забарвлень й опосередкованому колірному унаочненні осіб, об'єктів чи хронотопу.

Апелювання до *пафосу* на сучасному етапі розвитку риторики є способом звернення до емоцій та мотивів, що лежать в основі дій людини, тому колороніміка в новинах виконує дві пафосні *функції*: емотивну та мотиваційну. У медійному дискурсі пафос передбачає залучення мовних одиниць, зокрема колоронімів та колоронімних комплексів, для репрезентації емоційної сфери та, відповідно, для здійснення впливу на аудиторію, що реалізується експліцитно через сполучення колороніміки з *емотивами* та імпліцитно через апеляцію до базових *потреб*.

Емотивну функцію досліджуваних одиниць устанавлюємо, враховуючи вживання емотивних колоронімних комплексів, що поєднують назви кольорів із емотивами, тобто лексичними одиницями-назвами емоцій. У складі емотивних колоронімних комплексів іменуються базові емоції радості, суму, подиву, страху, відрази та гніву. У текстах новин, подібно до художнього дискурсу, але в меншій мірі, лінгвальне втілення емоцій відбиває суб'єктивне ставлення автора до описуваного, слугуючи засобом створення *емоційного резонансу* як властивості пробуджувати в читачів певні почуття й емоції, подовжуючи час сприйняття текстів і надаючи їхній інтерпретації особистісного характеру. В Інтернет-новинах колоронімні комплекси проєктують емоції на читачів через відображення психічних станів учасників подій, напр., *A group of women in Judanna Lynn's cheerful daffodil-yellow dresses is integrated smoothly with three principals and six couples* [9]. У наведеному прикладі в складі колоронімного комплексу *cheerful daffodil-yellow dresses* емоція радості, позначена емотивом *cheerful*, підсилюється через апеляцію до природи похідним колоронімом *daffodil-yellow*, який надає весняного звучання яскравому одягу жінок, візуалізуючи природу.

Мотиваційну функцію виявляють колороніми, які в словосполученнях із назвами об'єктів, апелюють до базових потреб: фізіологічних (необхідність у повітрі, їжі, воді, сні), безпеки (очікуванні захисту, допомоги й підтримки), належності (усвідомленні входження до соціальної групи), визнання (необхідності в увазі, підтримці та повазі) та самоактуалізації (прагненні реалізації власних бажань). Так, у складі словосполучення *suspicious white envelopes* означення *suspicious* апелює до дефіциту потреби в безпеці, а колоронім *white* зосереджує увагу на підозрілому предметі, який може виявитися небезпечним.

Відтак пафос пов'язаний із двома способами апеляції до мотиваційної сфери людини: безпосереднім номінуванням емоцій колоронімними комплексами з емотивами та візуалізацією об'єктів, які звернені на задоволення чи дефіциту потреб як необхідності в матеріальних та духовних способах життя, зумовлених умовами

існування індивіда в суспільстві, таким чином реалізуючи емотивну та мотиваційну функції колороніміки відповідно.

Колороніміка включена в систему новинної аргументації, призначеної для доведення авторських положень через апеляцію до *логосу*. Функціонування досліджуваних одиниць для обґрунтування ідей ґрунтується на розумінні логосу як засобу послідовного викладу думок, що підпорядковує використання мовних одиниць як засобів «логічної апеляції» до даних (*logical appeal*), передбачаючи використання номінативних одиниць для підтвердження заявленої тези. Аргументативний блок у текстах новин складається з тези, що подає думку автора, та аргументів, які її обґрунтовують.

Задля аргументування ідей колороніміка в сполученні з іншими мовними одиницями вживається в межах одного висловлення чи фрагмента тексту, що дає підстави виокремити її *синтаксичну* та *текстову* функції.

Синтаксичну аргументативну функцію колороніміки встановлюємо через виявлення логічних відношень між досліджуваними одиницями, вжитими в межах одного висловлення для доведення авторської думки, напр., *The concrete jungle's color palette rarely goes beyond brownstone brick and muddy grey – but New York turns over a new leaf in autumn, when cross the Hudson trees ablaze in red, orange and yellow hues* [14]. У наведеному прикладі теза про тьмяність навколишнього середовища в Нью-Йорку (*concrete jungle's color palette rarely goes beyond brownstone brick and muddy grey*) обґрунтовується за допомогою візуалізації яскравого кольору листя в парку біля річки Гудзон, номінованого колоронімами *red, orange і yellow*, та підтвердженням авторської ідеї контрастом забарвлень будинків і природи.

Текстову аргументативну функцію колороніміки виявляємо через співвіднесення в складі аргументативних блоків досліджуваних одиниць, які репрезентують тезу або слугують аргументами на її підтвердження. Тезу з колоронімами визначаємо на основі того, що вона представляє ідею автора про забарвлення простору в цілому, а аргументами виступають назви природних кольорів конкретних об'єктів, тобто похідні номінації, утворені за подібністю до натурфактів (рослин, тварин, мінералів, водойм), напр., *pearl-white, coral-red: Amazing trip among nature-colored environment! It's all part of eloping at the sand pearl beach in Florida, travelling between green-wooded river banks, white chalk cliffs and through a picturesque valley* [10]. У наведеному аргументативному блоці теза *nature-colored environment* обґрунтовується похідними колоронімами *sand pearl, green-wooded* та *white chalk*. Відтак функціонування колороніміки як засобу апелювання до логосу підпорядковане її вживанню для доведення авторських положень у складі висловлень та аргументативних блоків, де колороніми виконують синтаксичну та текстотвірну функції відповідно.

Висновки. Отже, переосмислення канонів класичної риторики дозволяє встановити риторичну модель побудови текстів Інтернет-новин на основі вивчення вербальних засобів медіа-дискурсу, зокрема колороніміки, як одиниць здійснення впливу на аудиторію через апеляцію до етосу, пафосу й логосу, які направлені на вплив на сприйняття, розуміння та оцінку описуваних подій, а також через дослідження функціонування мовних одиниць на різних етапах текстопобудови Інтернет-новин.

Список використаної літератури

1. Безменова Н. А. Очерки по теории и истории риторики / Н. А. Безменова. – Москва : Наука, 1991. – 214 с. ; Bezmenova N. A. Ocherki po teorii i istorii ritoriki / N. A. Bezmenova. – Moskva : Nauka, 1991. – 214 s.

2. Гиндин С. И. Риторика и проблемы структуры текста / С. И. Гиндин // *Общая риторика* / Ж. Дюбуа, Ф. Пиф, А. Тритон и др. ; общ. ред. и вступ. ст. А. К. Авеличева. – Москва : Прогрес, 1986. – С. 355–366 ; Gindin S. I. Ritorika i problemy struktury teksta / S. I. Gindin // *Obshchaya ritorika* / Zh. Dyubua, F. Pif, A. Triton i dr. ; obshch. red. i vstup. st. A. K. Avelicheva. – Moskva : Progres, 1986. – S. 355–366.

3. Женетт Ж. Работы по поэтике. Сокращенная риторика / Ж. Женетт. – Москва : Изд-во имени Сабашниковых, 1998. – 615 с. ; Zhenett Zh. Raboty po poetike. Sokrashchennaya ritorika / Zh. Zhenett. – Moskva : Izd-vo imeni Sabashnikovykh, 1998. – 615 с.

4. Ковальська І. В. Колористика як перекладознавча проблема : (на матеріалі українських і англomовних художніх текстів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 / Ірина Володимирівна Ковальська ; Львів. нац. ун-тет ім. Івана Франка. – Львів, 2001. – 19 с. ; Kovalska I. V. Kolorystyka yak perekladoznavcha problema : (na materialі ukrainykykh i anhlomovnykh khudozhnykh tekstiv) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.16 / Iryna Volodymyrivna Kovalska ; Lviv. nats. un-tet im. Ivana Franka. – Lviv, 2001. – 19 s.

5. Кравченко Н. К. Нарратив как дискурс : категории, функции, методы исследования в ракурсе современного дискурс-анализа / Н. К. Кравченко // *Одеський лінгвістичний вісник*. – 2014. – Вип. 4. – С. 134–139 ; Kravchenko N. K. Narrativyiv kak dyskurs : katehoryy, funktsyy, metody yssledovanyia v rakurse sovremennoho dyskurs-analyza / N. K. Kravchenko // *Odeskyi lnhvistychnyi visnyk*. – 2014. – Vyp. 4. – S. 134–139.

6. Потапенко С. І. Сучасний англomовний медіа-дискурс : лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти : моногр. / С. І. Потапенко. – Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с. ; Potapenko S. I. Suchasnyi anhlomovnyi media-dyskurs : lnhvokohnityvnyi i motyvatsiinyi aspekty : monohr. / S. I. Potapenko. – Nizhyn : Vyd-vo NDU imeni Mykoly Hoholia, 2009. – 391 s.

7. Aristotle. *On Rhetoric: A Theory of Civic Discourse* / Aristotle. – New York, Oxford : Oxford University Press, 2007. – 352 p.

8. Bowling C. Sorry, Tesla ! 2014 Honda Accord named '2014 Green Car of the Year' [Electronic resource] / C. Bowling // *New York Daily News*. – Mode of access : <http://www.nydailynews.com/autos/tesla-2014-honda-accord-named-2014-green-car-year-article-1.1525058>

9. Kisselgoff A. The Dance: Atlanta Ballet In 'Kinesthesia' Premiere [Electronic resource] / A. Kisselgoff // *The New York Times*. – Mode of access : <http://www.nytimes.com/1988/02/15/arts/the-dance-atlanta-ballet-in-kinesthesia-premiere.html>

10. Lea B. Want a Fabulous Wedding ? Consider Eloping [Electronic resource] / Brooke Lea // *The New York Times*. – Mode of access : <https://runway.blogs.nytimes.com/2012/11/05/spas-turn-over-a-new-https://www.nytimes.com/2017/07/12/fashion/weddings/fabulous-wedding-eloping.html>

11. Maguire M. Police : Cop shot unarmed man in Charlotte 10 times [Electronic resource] / M. Maguire // *NBC News*. – Mode of access : <https://www.nbcnews.com/news/other/police-cop-shot-unarmed-man-charlotte-10-times-f4B11179042>

12. Stepansky J. Police looking for man dressed in all red who robbed elderly woman in Bronx [Electronic resource] / J. Stepansky // *New York Daily News*. – Mode of access : <http://www.nydailynews.com/new-york/bronx/suspect-sought-robbery-lderly-woman-bronx-article-1.1523189>

13. Turner M. Reading Minds : The Study of English in the Age of Cognitive Science / M. Turner. – Princeton : Princeton University Press, 1991. – 236 p.

14. Vora Sh. Spas Turn Over a New Leaf [Electronic resource] / Sh. Vora // The New York Times – Mode of access : <https://runway.blogs.nytimes.com/2012/11/05/spas-turn-over-a-new-leaf/>

Стаття надійшла до редакції 15.10.2017.

Н. Н. Lukianets

**RHETORICAL MODEL OF THE INTERNET NEWS TEXT-BUILDING
(BASED ON THE ANALYSIS OF THE ENGLISH COLOUR UNITS FUNCTIONING)**

The article describes the rhetorical model of the Internet news stories, which represent the most common and influential type of media discourse, it also demonstrates the way of influencing the mass readership through functioning of the language units, in particular the English colour units, at various stages of text-building, namely invention, disposition, elocution, performance, and as means of appealing to rhetorical ways of influence: ethos, logos and pathos.

Rhetorical model of text-building is studied on the grounds of neo rhetoric as science about the conditions and forms of effective communication that studies the ways of constructing text in order to persuade any audience in different situations. Neo rhetoric focuses on the problems of constructing text, compiling plots, using features of poetic and prose language of different styles. In the context of cognitive revolution of the last decades, rhetoric is involved in the search and analysis of mechanisms involved in the process of perception, generation, processing and transmission of information, defining the peculiarities of constructing effective communication and finding out the mechanisms of creating certain effects as a result of information perception, in particular in the Internet discourse.

The information of the Internet discourse is presented in news articles as a verbal representation and implementation of events and phenomena, which allows outlining and analysing the language used by the authors and rhetorical techniques aimed at the formation of media reality.

To construct the rhetorical model of news, we draw a rhetorical scheme of text building, which consists of invention, disposition, elocution, performance, aimed at creating a convincing message, and rhetorical methods of influence: ethos, logos and pathos. The process of transforming the idea into words serves as the basis for the rhetorical construction of texts, which allows us to understand not only the specificity of the production of a news message, but also identify features of influencing the audience.

Rhetorical methods of influence include ethos, associated with the colour representation of any object and the establishment of contact with the audience, the logos, which determines the sequence of presentation of thoughts in order to justify certain provisions, and pathos as emotional and motivational impact on the audience.

The appeal to different ways of influencing depends on the intentions of the author and the content of messages, leading to the selection of colour units at the stage of the invention, determining the placement of content at the stage of disposition and the subsequent representation of the author's ideas by the linguistic units at the stage of elocution, which all together construct the rhetorical model of the Internet news text-building.

Key words: *appeal to ethos, pathos logos, Internet news, colour units, rhetorical model of text-building, rhetorical stages of text-building.*

УДК 811.111'42

М. Г. Лук'янець

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ РЕСПОНСИВНОСТІ У МОВЛЕННЕВІЙ ВЗАЄМОДІЇ КОМУНІКАНТІВ ДІАЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Статтю присвячено аналізу теоретичних засад явища «респонсивність» у діалогічному дискурсі. Встановлено, що респонсивність оснований на розумінні процесу мовленнєвої взаємодії між комунікантами в цілому. Це дозволило розглядати респонсивність як основу для створення зв'язного діалогічного мовлення, в умовах якого послідовні репліки учасників діалогу узгоджуються між собою залежно від інтенцій комунікантів та з розрахунку на реакцію адресата мовлення.

Ключові слова: реактивність, респонсивність, діалогічний дискурс, адресант, адресат.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні дослідження дискурсу спрямовані на вивчення комунікативних особливостей соціальної інтеракції, тобто суб'єктно-суб'єктних відносин мовців у межах теорії мовленнєвої діяльності, основаної на принципі діалогічності. Із врахуванням потреби дослідження прагматичного впливу реагування на перебіг діалогу та комунікативної ролі адресата в організації діалогічної взаємодії, особливої уваги заслуговує вивчення саме респонсивних стратегій і тактик у сучасному англomовному діалогічному дискурсі.

Аналіз останніх досліджень. Респонсивні стратегії і тактики у сучасному англomовному діалогічному дискурсі на сьогодні ще є недостатньо вивченими. З огляду на соціальну природу міжособистісної взаємодії, дискурсивне вивчення діалогічного спілкування спирається на здобутки в галузях психології (E. Berscheid, M. Lyra, Ch. Segrin) і соціології (А. Гофман, Дж. Тернер, А. Scull), а також здійснюється у межах лінгвістичних студій із прагмалінгвістики (Дж. Лакофф, Дж. Ліч, Г. Г. Почепцов, Дж. Р. Серль, І. І. Серякова, І. С. Шевченко), теорії комунікації (Ф. С. Бацевич, П. Грайс, D. Sperber), когнітивної лінгвістики (Д. Вандервекен О. П. Воробьова, О. І. Морозова, G. Kristiansen), соціолінгвістики (Ch. Fill, J. T. Wood) та дискурсології (С. П. Денисова, Н. К. Кравченко, З. С. Харрис, С. Д. Чугу).

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати респонсивні стратегії і тактики у сучасному англomовному діалогічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістика XXI століття базується на когнітивно-дискурсивній парадигмі [6, с. 19; 10, с. 11; 14, с. 8; 17, с. 285], яка направлена на вияв вербальних способів репрезентації ментального світу людини та на комунікативну компетенцію мовця, що зумовлює дискурсивне втілення мовних форм у комунікативних ситуаціях. Особлива увага приділяється дослідженню суб'єктивного чинника комунікації, людського фактору [1, с. 11; 4, с. 37], тобто індивідуального способу організації мовного коду залежно від особистісних психологічних, соціальних, когнітивних, фізіологічних, гендерних, вікових та інших особливостей комуніканта. Відтак предметом вивчення лінгвістів стає мовленнєва реалізація людини в конкретних умовах комунікації. Розвиток дискурсивного аналізу відображає зростання інтересу вчених до мовленнєвої взаємодії адресата з адресантом та вибору ними комунікативних стратегій і тактик у різноманітних ситуаціях спілкування [1, с. 13; 4, с. 9]. Зокрема, виникає потреба дослідження дискурсивних особливостей реалізації міжособистісної мовленнєвої взаємодії у реальних умовах комунікації.

Сучасні лінгвістичні студії вивчення дискурсу поєднують два основні напрями дослідження: *комунікативний*, що розглядає дискурс як складну комунікативну подію [2; 3; 16], та *діяльнісний*, що визначає дискурс як мисленнево-комунікативну діяльність, яка забезпечує соціальну активність людини [18, с. 27; 20, с. 229].

У межах комунікативного підходу дискурс визначають як тип комунікативної діяльності, як інтерактивне явище чи мовленнєвий потік, який має різні форми вияву у межах конкретного каналу спілкування [20, с. 18]. Дискурс синтезує когнітивні, мовні й позамовні чинники, які залежать від конкретних учасників спілкування.

Із позиції діялісного підходу дискурс визначають як комунікативну діяльність, тобто процес взаємодії мовців, що відбувається у межах конкретної інтеракції [1, с. 13], де її мінливість та невизначеність набувають статусу сутнісних характеристик [5, с. 99; 11, с. 7]. Дискурс є продуктом комунікативної діяльності, тобто соціально спрямованим мовленням як взаємодією між учасниками комунікації.

При вивченні респонсивних стратегій і тактик у англomовному діалогічному дискурсі, дотримуємося ідеї Д. Шифрін, що мова, яка реалізується у дискурсі, – це не зафіксований на папері чи на моніторі комп'ютера сталий текст, вона являє собою динамічний процес, який можна описати метафорою потоку (flowing stream) [21, с. 673]. Згідно теорії функціональної граматики [13, с. 149], в основі розуміння дискурсу як потоку лежить соціосеміотичний підхід [9, с. 63], відповідно до якого дискурс вивчають у соціальному контексті з врахуванням його культурного та ситуативного навантаження [19, с. 38]. Тож, головними завданнями лінгвістичного аналізу дискурсу вважаємо опис та пояснення внутрішньої когнітивної структури та динаміки адресанта й адресата, вивчення комунікативних і когнітивних універсалій, характеристика мовлення як процесу відтворення соціально-, культурно- і лінгвістичнозначущих типових ментальних моделей, які відображають універсальне та конкретне.

На функціональному рівні дискурс характеризується діалогічністю, щое первинною властивістю мови в цілому [15, с. 140]. На основі принципу діалогічної природи мови встановлено, що у первинній сутності мови існує незмінний дуалізм, а мовлення зумовлюється наявністю звернення та відповіді [15, с. 138]. Саме тому, особливої уваги потребує вивчення поняття «діалогічний дискурс» з позиції функціонального підходу [11, с. 13], що розглядається як мисленнево-комунікативна мовленнева діяльність співрозмовників у соціокультурному, ситуативно-комунікативному, когнітивно-психологічному контекстах, зафіксованих у діалогічному тексті [1, с. 13].

Вивчення явища респонсивності основане на розумінні процесу мовленнєвої взаємодії між комунікантами в цілому. Мовознавці по-різному трактують термін «мовленнева взаємодія» [3; 4; 17]. Із позицій діялісного підходу як одного із основних принципів сучасної лінгвістики, мовленнева взаємодія передбачає наявність суб'єкта, що активно впливає на об'єкт мовлення з метою досягнення конкретного комунікативного результату шляхом використання мовних засобів [22, с. 155–156]. Мовленнева взаємодія розуміється як сукупність взаємозумовлених мовленневих дій двох мовців, які обмінюються репліками у процесі міжособистісного спілкування за суспільно встановленими правилами комунікації. Це дозволяє трактувати таку мовленневу взаємодію як інтеракцію адресанта з адресатом у межах діалогічного дискурсу.

Мовленнева взаємодія між мовцями, згідно з Р. Якобсоном [8, с. 306–330], відбувається згідно з моделлю комунікації (див. рис. 1). Спочатку адресант вибудовує першу ініціюючу репліку, тобто своє повідомлення, виражає власні комунікативні

наміри й емоційний стан, які відповідають його соціальній ролі та психологічному стану, а також корелюють із контекстом мовленнєвої взаємодії. При використанні спільного з адресатом комунікативного коду, він впливає на адресата під час контакту з ним, щоб повідомити адресату нову інформацію, таким чином, змінити його світогляд та стимулювати до відповіді.

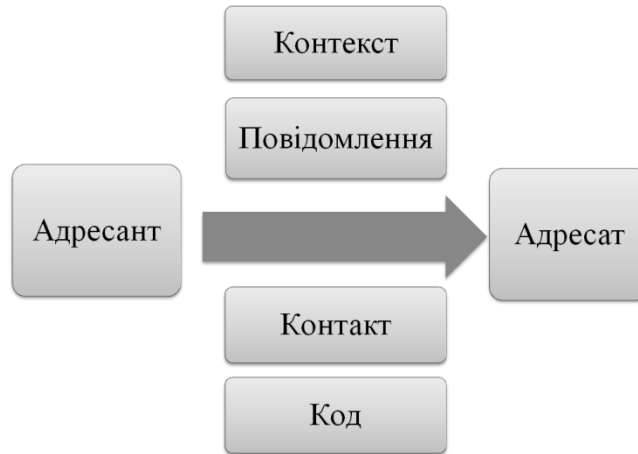

Рис. 1. *Модель комунікації Р. Якобсона*

Розглянута модель комунікації є одновекторною – направленою від адресанта до адресата, проте вона недостатньо, на наш погляд, пояснює особливості перебігу діалогічної взаємодії, яка є двовекторною – передбачає обмін репліками обох учасників комунікації.

Вищерозглянута модель є основою для створення моделі діалогічної комунікації (див. рис. 2) як процесу мовленнєвої взаємодії між співрозмовниками в ході розвитку діалогічної інтеракції і підтверджує, що комунікація є успішною лише у випадку реагування адресата, тобто його зворотнього зв'язку з адресантом.

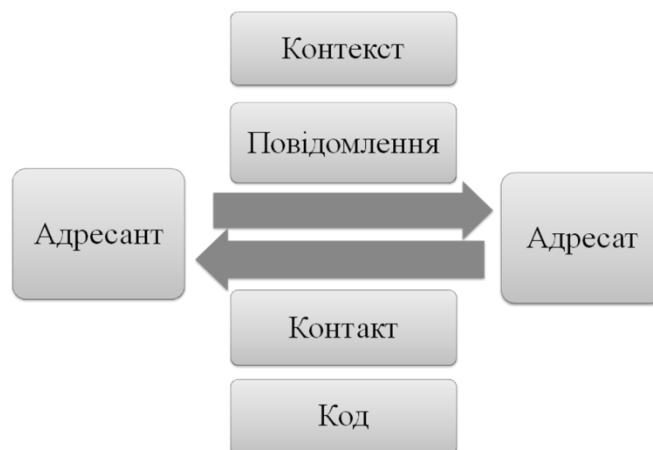

Рис. 2 *Модель діалогічної комунікації*

Адресат, поряд з адресантом, займає активну позицію у побудові діалогічної взаємодії, оскільки одночасно виконує декілька функцій: слухання, сприйняття, інтерпретації почутого і, найголовніше, реагування. Він забезпечує зв'язність і цілісність діалогу, пов'язує свою репліку з ініціюючою реплікою адресанта на структурному та змістовому рівнях. Адресат повинен сприйняти й усвідомити зміст сказаного адресантом шляхом здійснення ряду когнітивних операцій, потім виокремити

наміри адресанта та визначити стратегію власного реагування з метою представлення власної позиції у діалозі. Результатом цієї мисленнєвої діяльності є побудова наступної, тобто респонсивної репліки.

Однак у діалогічному дискурсі не існує заздалегідь закріплених за учасниками комунікації ролей адресанта чи адресата, а відповідно, діалог протікає у формі обміну репліками (turn-taking) [12, с. 72] при постійній зміні комунікативних ролей: почергово адресант перетворюється на адресата і навпаки, у результаті діалогічна взаємодія набуває подвійної респонсивності.

Репліки адресата є обов'язковим засобом утворення та перебігу діалогу, вони зумовлюють виокремлення респонсивності як його визначальної характеристики. Значення респонсивності адресата для процесу мовленнєвої взаємодії часто недооцінюють, однак без неї неможливе створення діалогу, адже лише так адресант розуміє, що його повідомлення було сприйнято і зрозуміло адресатом.

Висновки. Таким чином, визначаємо діалогічну сутність дискурсу в термінах діалогічних відношень, які встановлюються між адресантом і адресатом та реалізуються в їхньому мовленні. Для діалогічного дискурсу характерне чергування комунікативних ролей зі зміною позицій суб'єкта (адресанта) й об'єкта (адресата) мовлення, що ґрунтується на передачі комунікативної ініціативи співрозмовникові. Обома учасниками діалогу керує конкретна інтенція здійснення впливу на другого комуніканта в рамках певної часо-просторової ситуації на основі власних фонових знань, правил спілкування у суспільстві та прагматичного наміру.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – Київ : Академія, 2004. – 344 с. ; Batsevych F. S. Osnovy komunikatyvnoi lnhvistyky / F. S. Batsevych. – Kyiv : Akademiia, 2004. – 344 s.
2. Бендас Т. В. Гендерные исследования лидерства / Т. В. Бендас // Вопросы психологии. – 2000. – № 1. – С. 87–96 ; Bendas T. V. Gendernye issledovaniya liderstva / T. V. Bendas // Voprosy psikhologii. – 2000. – № 1. – S. 87–96.
3. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – С. 217–237 ; Grays G. P. Logika i rechevoe obshchenie / G. P. Grays // Novoe v zarubezhnoy lingvistike. – 1985. – Vyp. 16 : Lingvisticheskaya pragmatika. – S. 217–237.
4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – 3-е изд., стереотип. – Москва : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с. ; Issers O. S. Kommunikativnye strategii i taktiki russkoy rechi / O. S. Issers. – 3-e izd., stereotip. – Moskva : Yeditorial URSS, 2003. – 284 s.
5. Морозова Е. И. Мировоззренческие параллели в трактовке содержания терминов "дискурс", "контекст", "ситуация" / Е. И. Морозова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер. : Романо–германська філологія. Методика викладання іноземних мов – 2010. – № 897, Вип. 62. – С. 99–105 ; Morozova Ye. I. Mirovozzrencheskie paralleli v traktovke soderazhaniya terminov "diskurs", "kontekst", "situatsiya" / Ye. I. Morozova // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Ser. : Romano–hermanska filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov – 2010. – № 897, Vyp. 62. – S. 99–105.
6. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : підруч. / О. О. Селіванова. – Черкаси : видавництво Чабаненко Ю. А. , 2011. – 350 с. ; Selivanova O. O. Osnovy teorii movnoi komunikatsii : pidruch. / O. O. Selivanova. – Cherkasy : vydavnytstvo Chabanenko Yu. A. , 2011. – 350 s.

7. Сусов И. П. Лингвистическая прагматика / И. П. Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с. ; Susov I. P. Lingvisticheskaia pragmatika / I. P. Susov. – Vinnitsa : Nova Kniga, 2009. – 272 s.
 8. Якобсон Р. Избранные работы / Р. Якобсон. – Москва : Прогресс, 1985. – 460 с. ; Jakobson R. Izbrannye raboty / R. Jakobson. – Moskva : Progress, 1985. – 460 s.
 9. Coates J. One-at-a-Time : The Organization of Men's Talk / J. Coates // Language and Masculinity / ed. by S. Johnson, U. H. Meinhof. – Oxford, Cambridge : Blackwell, 1997. – P. 107–129.
 10. Duszak A. Language, Culture and the Dynamics of Age / A. Duszak, U. Okulska – Berlin : Walter de Gruyter, 2011. – 378 p.
 11. Fairclough N. Critical Discourse Analysis : The Critical Study of Language / N. Fairclough. – London, New York : Longman, 1995. – 591 p.
 12. Gravano A. Turn-Taking and Affirmative Cue Words in Task-Oriented Dialogue : Doctoral Dissertation / Agustin Gravano. – New York : Columbia University, 2009. – 222 p.
 13. Halliday M. A. K. Cohesion in English / M. A. K. Halliday, Ruqaiya Hasan. – London : Longman, 1985. – 374 p.
 14. Harré R. The Discursive Mind / R. Harré, G. Gillett. – New York : SAGE Publications, 1994. – 196 p.
 15. Humboldt W. von Über den Dualis : Gelesen in der Akademie der Wissenschaften : ders. Schriften zur Sprachphilosophie (Darmstadt, 26. April 1827) / W. von Humboldt. – Darmstadt : Fink, 1963. – S. 113–143.
 16. Lakoff R. Language and Woman's Place / R. Lakoff. – New York : Harper and Row, 1975. – 83 p.
 17. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – London : Longman, 1983. – 250 p.
 18. Puntambekar S. Analyzing Interactions in CSCL : Methods, Approaches and Issues / S. Puntambekar, G. Erkens, C. Hmelo-Silver. – New York : Springer Science & Business Media, 2011. – 416 p.
 19. Renkema J. Introduction to Discourse Studies / J. Renkema. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2004. – 363 p.
 20. Rogers R. An Introduction to Critical Discourse Analysis in Education / R. Rogers. – London : Routledge, 2011. – 336 p.
 21. Schiffrin D. The Handbook of Discourse Analysis / D. Schiffrin, D. Tannen, H. E. Hamilton. – Oxford : Blackwell Publishing Ltd, 2006. – 851 p.
 22. Wunderlich D. Linguistische Pragmatik / D. Wunderlich. – Frankfurt : Athenäum, 1976. – 413 p.
- Стаття надійшла до редакції 15.10.2017.

M. G. Lukianets

**THEORETICAL STUDY OF RESPONSIVITY IN LINGUAL INTERACTION
BETWEEN COMMUNICANTS IN DIALOGICAL DISCOURSE**

The article defines that in the dialogical discourse, a category of recipient as a receiver of a message is allocated on a basis of the general model of speech communication: «the addresser – the message – the addressee». Dialogical discourse is characterized by the alternation of communicative roles with the change of the position of the subject (addresser) and the object (addressee) of the communication, which is based on the transfer of the communicative initiative to the interlocutor. The addressee in the dialogical discourse is both a subject and an object of speech interaction, since he/she is not a passive consumer of information, but an active participant in dialogical interaction, on which the success of communication largely depends. At the same time, the position of the addressee

in the dialogical discourse is characterized by instability, since the addressee is understood as a participant of communication, who takes the position of the responding communicator at that moment.

The speech activity of the addressee in the dialogical discourse is determined by the distinction between the concepts of «reactivity» and «responsivity». Reactivity is an unconscious, spontaneous, instantaneous response of the addressee to the actions of the addresser, expressed verbally or nonverbally. Responsivity is a conscious speech response of the addressee to the replies of the addresser, as a rule, the answer, which includes the pragmatic intentions of the speaker, that is, involves the planning of the reply such as the choice of responsive strategies and tactics.

Responsivity is the basis for creating a coherent dialogical communication, in which the consistent replies of the participants in the dialogue are mutually agreed upon, depending on the intentions of the communicants and based on the response of the addressee. Responsivity of the addressee in the dialogical discourse is the natural ability of the addressee to perceive the impact of the addresser and to respond to it in an optimal way, taking into account personal needs. Responsivity of the addressee is determined by his/her ability to systematize the received information from the interlocutor, level of his/her knowledge and experience. In addition, it depends on the ability of the addressee to plan actions, and according to this to build responsive strategies depending on the information received and the requirements of the communicative situation; as well as the ability to apply reciprocal tactics to balance the requirements of the addressee and their own needs in the dialogical discourse.

Key words: *reactivity, responsivity, dialogical discourse, addresser, addressee.*

УДК 811.111'373.72

S. S. Melnyk

LINGUISTIC SPECIFICITIES OF THE ENGLISH IDIOMS COMPRISING LOVE COMPONENT

The article deals with English idioms comprising love component. Their linguistic specificities have been analyzed, namely, grammatical structure of the above mentioned phraseological units and their functions in sentences. The attention is paid to the types of sentences they are used in. The analyzed idioms are usually two-member sentences, in which the love lexeme can serve various functions, like the subject, predicate, predicative, object, adverbial modifier of place. In addition, word combination with love lexeme are considered as well. As for word combinations, the love lexeme can be used as either noun or adjective in them. In addition, their semantics is touched upon, too.

Keywords: *idiom, phraseological unit, specificity, function, grammatical structure, semantics, sentence, word combination.*

Introduction. People and society are closely connected, that is why it is natural that all their thoughts and actions are reflected in idioms, proverbs and sayings in this or that way. These expressions have gone a long way being influenced by various linguistic and extra linguistic factors, their sources and time of usage are different and now they belong to the literary treasure. Phraseological units very often bear national traits depicting people's

history and development. Moreover, phraseological units can have both synonyms and antonyms. In this case, when their lexical meaning is similar or identical, they differ stylistically. So, this part of linguistics can be studied by its branches and from different angles like cognitive linguistics, culture studies etc.

Theoretical background. Idioms are highly informative language units which cannot be regarded as something excessive. They are universal as all languages have them. Phraseological units have always been thoroughly investigated by a lot of Ukrainian, foreign and Russian linguists who have been arguing about their features so far.

It is necessary to mention, first of all, Acad. V. V. Vinogradov, who singled out semantic and structural features of phraseological units [3]. N. N. Amosova considered idioms as units with some permanent context [1], while V. L. Arkhangelskiy [2] and A. V. Kunin [5] paid attention to their «level» features. In addition, N. F. Kolomiets gives a thorough and deep look to the synonymy of Ukrainian phraseological units, filling this gap in their research [4]. S. Melnyk and O. Novikov, in their turn, analyzed semantic, structural and stylistic specificities of the English phraseological units denoting a person's activities [6] and semantic specificities of phraseological units comprising love component in «Gone with the Wind» by M. Mitchell [7]. O. O. Selivanova studies Ukrainian phraseological units from psychocognitive and ethnocultural angles [8]. Moreover, V. M. Telia has investigated phraseological units from different angles like semantics, pragmatics, culture studies [9]. As for L. P. Smith's works, he did not take phraseological units semantic structure into consideration seriously, as he regarded them as idioms which are «verbal anomaly», «breaking the laws of either grammar or logics». The linguist gives a thematic, structural classification of idioms, the source of their origin [10]. Lack of all the given classifications is, to our mind, due to the absence of a unified approach which makes our article topical as the aim of our research is to analyze the structure of the English idioms comprising love component and functioning of the love lexeme in them.

Thus, taking some spread in terms into account, we use the terms «a phraseological unit» and «an idiom» as synonyms in our article.

Research and discussion. As idioms are closely connected with people's everyday life and they reflect their specific features, activities, behavior, moral and ethical values, no wonder the idioms comprising love component have synonyms and variants with various lexical loading and have been paid attention to by scholars who analyzed their usage in the literary works. We have also made an attempt to analyze the above mentioned units from different angles, namely their grammar, structure and semantics.

Considering the idioms with love component and after analyzing their grammatical features and structure, we can make a conclusion the they can be divided into several subgroups:

1. Idioms which represent declarative affirmative sentences where love lexeme functions as:

– **the subject: Love is blind:** *when you love someone, you can't see their faults*, that is, in other words, when a person loves someone heartily, he/she does not notice the lover's faults. Love lexeme in the given example serves the subject expressed with the abstract noun. The above mentioned idiom has a synonymous one: **Beauty lies in lover's eyes.**

Love is God's gift and Satan's scourge: *not everyone can love; the one who does it is the happiest person in the world.* As we see, a true love can be either blessing or punishment and love can even cause more sufferings than hate. We suppose it can be a synonym to the idiom **Love can hurt more than hate.**

Love conquers all and Love laughs at locksmiths are synonymous and they mean that love does not have any laws, it can overcome everything and cope with any difficulty.

Love makes the world go round: *Life is more important when people treat each other lovingly, that is love rules the world and everyone is happy because of it. We guess it can be paraphrased like Love will save the world.*

Love will find a way: *people who are in love will overcome any obstacles in order to be together: one can cope with any difficulties or obstacles for love's sake to be together with a beloved person.*

– the predicate: **I must love you and leave you:** *something that you say when you say goodbye to someone that you are leaving.* People say such words when they feel their beloved is very busy and he/she does not have any time to spend it together. *Love* lexeme is a part of the compound verbal modal predicate. However, it is necessary to note that this idiom has a synonym *I'll love you and leave you* in which *love* lexeme is a part of the compound verbal predicate and it is used in the Future Simple Tense.

Somebody up there loves me: *heavenly intervention or the help of a temporal higher authority, someone is meant to provide protection, back and support in difficult times.* The idiom includes *love* lexeme which is used in the Present Simple Tense and serves the function of predicate.

Everybody loves a lord: *people are attracted to the wealthy and powerful that is people are always attracted to the strong, rich and influential.* This phraseological unit has something in common with *Tell me who your friend is and I'll tell you who you are.*

Love begets love: *if you behave lovingly to other people, they will behave lovingly to you.* Although this idiom is structurally simple, it is interesting from its lexical loading where *love* lexeme functions both as the subject and direct object. This example is interesting from the stylistic point of view as in this case we deal with frame repetition as well.

Misery loves (likes) company: *unhappy people like other people to be unhappy too, when a person is not happy, he/she cannot put up with other people's happiness, as it is very painful to watch luck and prosperity around. Even psychologists claim that our nearest and dearest are sure to help us when we are in trouble but they will never forgive us our success.*

– the predicative: **«Tis better to have loved and lost than never to have loved at all»:** *love is such an important experience that even the pain of losing someone you love is better than not having loved that person.* The phraseological unit is taken from the poem *«In Memoriam A. H. H.»* by Alfred Lord Tennyson.

– the adverbial modifier of place: **All's fair in love and war:** *it is often said as an excuse for deception.* The idiom is used when a person wants to justify some tricky things or fraud. Besides, this expression is considered a cliché when we speak about love or war, as all means are good for victory in either love or war.

– the object: **There's a thin line between love and hate:** the idiom indicates that only one step separates love from hatred and people do not always realize what in fact they feel and how easy it is to cross this line.

So, the analysis shows that the declarative affirmative phraseological units comprising love component, are usually two-member sentences.

2. Idioms which are negative declarative sentences:

– the object: *The course of true love never ran smoothly:* lovers often face difficulties they had to overcome. This idiom is a quotation from *«A Midsummer Night's Dream»* by W. Shakespeare which has become very popular within the years, however it sounds *The course of true love never did run smooth* in original. *Love* lexeme is used in the function of object here.

– the subject: **There is no love lost (between someone and someone else):** *there is no friendship wasted between someone else (because they are even enemies),* this idiom comprises *love* lexeme which functions as the subject. **One cannot love and be wise:** *People*

often fall in love with someone with whom they are not compatible or behave foolishly when they are in love. We think this idiom can be synonymous to **Love is blind**, because when someone is in love, his mind is usually switched off, he cannot think rationally.

Love cannot be forced: if a person does not love anybody, nothing can make him do it because *no one can be loved by force*.

3. Idioms which are elliptical sentences:

Love you! : *You are great!* It is only used when we are satisfied with our beloved person's behavior, action or present and we express our excitement openly, sincerely. It is necessary to note that the subject is omitted here.

Lucky at cards, unlucky in love: *if you frequently win at card games, you will not have happy love affairs*, which means if someone is good at gambling, his love is not mutual. But this phraseological unit has the opposite meaning: if, vice versa, a person always loses while gambling, he is happily loved. But, in fact, there is no any scientifically based confirmation of the above mentioned statement. The main members of the sentence are omitted in the given idiom.

Love in a hut, with water and a crust is cinders, ashes, dust: the phraseological unit indicates that it does not matter for a real love where to live and if one's beloved is wealthy or not because only affection makes sense.

Not able to get something for love or money: this idiom means *for nothing in the world, never*.

4. Idioms which are the sentences of imperative mood:

Send your love to somebody (or **Send somebody your love**): *give a message of affection from you to someone else*, which means to remember us to someone we love, we like, our nearest and dearest. The analyzed lexeme functions as the direct object in the above mentioned idiom.

Love me, love my dog: if you love someone, you should accept everything and everyone that the person loves: in this case love lexeme is used like order.

5. Idioms which are exclamatory sentences:

I love it!: *It's wonderful!* It is the exclamatory sentence which reflects the highest degree of excitement and pleasure. The analyzed lexeme in the Present Simple Tense functions as the predicate. There are also some more exclamatory idioms with *love* component which express a certain degree of pleading and persuasion: **For the love of God!** **For the love of Mike!** **For the love of Pete!**

6. Idioms, which are used in complex sentences while *love* lexeme is always employed in the main clause:

When poverty comes in at the door, love flies out of the window: *love cannot exist without money or money supports love*, i.e. the idiom underlines that even if it is a love marriage the love disappears because of lack of funds as it cannot exist in a hut. *Love* lexeme functions as the subject in the main clause.

Love will creep where it may not go: *there are no obstacles for true love*, which means that a really in love person will overcome everything to be near his (her) beloved.

Apart from the sentences, comprising a *love* component, there are also word combinations comprising it as well, but they are not numerous.

There are a few idioms denoting *a kind of love* but they differ structurally as *love* lexeme is characterized either by a noun (*puppy love, calf love, cupboard love*: N + *love*), or adjective (*true love, tough love, first love*: Adj. + *love*), or Participle II in the function of attribute (*unrequited love*: P II + *love*).

However, there exist phraseological units in which, vice versa, *love* lexeme itself characterizes something and fulfils the function of attribute (*love bombs, love muscle, love handles, love nest, love affair: love + N*):

A love-rat: *a man who betrays his girlfriend / wife having constant sexual relations.* It is natural that such husband is compared with a rat because these rodents can be very aggressive or even carnivores if they dislike something. So, a husband who betrays his wife is dissatisfied with his family relations and he turns into a dangerous rat capable of even destroying the ones of his class (this fact is well-known: a rat, driven to a dead end, can pull on a man and catch him). We think this idiom can be interpreted as **forbidden love**.

Love game: *it is a game in tennis in which the loser has a score of zero* that is when a tennis player absolutely loses the game gaining no points at all. **A love apple:** *it means «a tomato».* It is a rather unexpected translation as it originated from French. The fruit was eaten before making love as it had always been considered a natural aphrodisiac.

A love bite: *a temporary red mark on a person's skin resulting from kissing or sucking by their lover,* which does not characterize lovers in a good way as it is indecent to leave the mark after a passionate kiss.

A love match: *a marriage for love's sake; not an arranged marriage,* when people usually get married because they love each other deeply.

Love-drury: *affection* that is true adherence, devotion.

Lovebirds (informal): *a couple who are openly affectionate or demonstrative with each other, especially in public.*

A love-lock: *a lock of hair hanging separately from the rest of the hair, as one tied with ribbon and worn by courtiers during the 1600s and 1700s,* that is a curl of passion. It is usually released to draw somebody's attention. Usually it corresponds to women as they do their best and make every effort to be liked and loved by men.

A love monger: one who deals in affairs of love, pimp, ponce.

Love philter: a drink supposed to arouse love and desire for a particular person in the drinker. This idiom has a synonym **a love potion**. Oddly enough, but it is in great demand even nowadays and directors makes films about it, it is described in numerous books and discussed in TV shows.

Love-sick: *languishing with love or amorous desire: as a love-sick maid* – no wonder this expression preferably characterizes young ladies as they usually suffer from love.

Love struck or **love-stricken:** *strongly affected by a sudden awakening of love.* It is frequently said about a person struck by sudden love like a thunder in the clear sky. The person can feel confused and embarrassed when it happens to him, especially unexpectedly.

Loving kindness: *tender kindness motivated by or expressing affection.* Unfortunately, it happens very seldom when people behave in a caring and kind way towards others. They are shy and afraid of showing these feelings in public.

Love for motherland (fatherland): in this case the analyzed lexeme is a noun and a word combination itself includes a preposition *of*.

Conclusions. Thus, on analyzing structural and grammatical peculiarities of the idioms, comprising *love* component, we can draw the conclusion that the above mentioned lexeme is predominantly used in simple declarative sentences and it can function as the subject, predicate or object. The idioms comprising *love* component are very seldom complex; the *love* lexeme functions as the adverbial modifier of place and predicative extremely rarely in these sentences. As for word combinations, including *love* component, the lexeme can be either a noun or an adjective in the function of an attribute.

Research prospects. Idioms are an inexhaustible source of investigation and inspiration for scholars. So, we are on the point of: continuing the research of the English phraseological

units comprising *love* component, considering their synonyms, antonyms and stylistic specificities along with their unique translation into Ukrainian or any other target language.

References

1. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Москва : Либроком, 2013. – 216 с. ; Amosova N. N. Osnovy angliyskoy frazeologii / N. N. Amosova. – Moskva : Librokom, 2013. – 216 s.
2. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии / В. Л. Архангельский. – Ростов н/ Дону : Изд-во Ростовского университета, 1964. – 315 с. ; Arkhangelskiy V. L. Ustoychivye frazy v sovremennom russkom yazyke. Osnovy teorii ustoychivyykh fraz i problemy obshchey frazeologii / V. L. Arkhangelskiy. – Rostov n/ Donu : Izd-vo Rostovskogo universiteta, 1964. – 315 s.
3. Виноградов В. В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Виноградов В. В. Лексикология и лексикография. Избранные труды / В. В. Виноградов. – Москва : Наука, 1977. – С. 140–161 ; Vinogradov V. V. Ob osnovnykh tipakh frazeologicheskikh edinitits v russkom yazyke // Vinogradov V. V. Leksikologiya i leksikografiya. Izbrannye trudy / V. V. Vinogradov. – Moskva : Nauka, 1977. – S. 140–161.
4. Коломиец Н. Ф. Фразеологическая синонимика украинского языка : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.02 / Николай Филиппович Коломиец ; Днепрпетр. гос. ун-т. – Днепрпетровск, 1990. – 34 с. ; Kolomiets N. F. Frazeologicheskaya sinonimika ukrainskogo yazyka : avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk : spets. 10.02.02 / Nikolay Filippovich Kolomiets ; Dnepropetr. gos. un-t. – Dnepropetrovsk, 1990. – 34 s.
5. Кунин А. В. Курс фразеологии современного русского языка / А. В. Кунин. – 2-е изд., доп. – Москва : Высшая школа; Дубна : Феникс, 1996. – 381 с. ; Kunin A. V. Kurs frazeologii sovremennogo russkogo yazyka / A. V. Kunin. – 2-e izd., dop. – Moskva : Vysshaya shkola; Dubna : Feniks, 1996. – 381 s.
6. Melnyk S. Phraseological units denoting a person's activities / S. Melnyk, O. Novikov // Literatura, socjologia i kulturoznawstwo. Priorytetowe obszary badawcze : od teorii do praktyki : Zbior artykulow naukowych Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej, Lublin (PL) 28.02.2017. – Warszawa : Diamond trading tour, 2017. – S. 30–34.
7. Melnyk S. Semantic specificities of phraseological units comprising love component in “Gone with the Wind” by Margaret Mitchell // S. Melnyk // Filologia, socjologia i kulturoznawstwo. Badania podstawowe i stosowane: wyzwania i wyniki : Zbior artykulow naukowych Konferencji Miedzynarodowej Naukowo-Praktycznej, Gdansk (PL), 30.05.2017 – 31.05.2017. – Warszawa : Diamond trading tour, 2017. – S. 71–75.
8. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психоконітивний та етнокультурний аспекти) / О. О. Селіванова. – Київ–Черкаси : Брама, 2004. – 276 с. ; Selivanova O. O. Narisy z ukrainskoi frazeolohii (psykhokohnityvnyi ta etnokulturnyi aspekty) / O. O. Selivanova. – Kyiv–Cherkasy : Brama, 2004. – 276 s.
9. Смит Л. П. Фразеология английского языка [Электронный ресурс] / Л. П. Смит ; пер. с англ. С. Игнатъева. – Москва : Учпедгиз, 1959. – Режим доступа : <https://www.booksite.ru/fulltext/smit/text.pdf> ; Smit L. P. Frazeologiya angliyskogo yazyka [Elektronnyy resurs] / L. P. Smit ; per. s angl. S. Ignateva. – Moskva : Uchpedgiz, 1959. – Rezhim dostupa : <https://www.booksite.ru/fulltext/smit/text.pdf>
10. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – Москва : Школа «Языки русской

культури», 1996. – 288 с.; Teliya V. N. Russkaya frazeologiya. Semanticheskii, pragmaticheskii i lingvokulturologicheskii aspekty / V. N. Teliya. – Moskva : Shkola «Yazyki russkoy kultury», 1996. – 288 s.

11. Love [Electronic resource] / The free dictionary. – Mode of access : <http://idioms.thefreedictionary.com/love>

Submitted October, 06th 2017

С. С. Мельник

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ ІДІОМ З КОМПОНЕНТОМ LOVE

Ідіоми – дуже інформативні мовні одиниці, які не можуть вважатися чимось надмірним. Вони є мовною універсалиєю, оскільки є складовою будь-якої мови. Фразеологічні одиниці завжди ретельно досліджувалися багатьма вітчизняними, зарубіжними та російськими вченими, які до цього часу сперечаються щодо їхніх основних рис.

Необхідно, перш за все, згадати праці академіка В. В. Виноградова, який виділив семантичні та структурні риси фразеологічних одиниць. Н. М. Амосова розглядала ідіоми як одиниці з певним перманентним контекстом, у той час як В. Л. Архангельський та О. В. Кунін приділяли увагу особливостям різних «рівнів» фразеологічних одиниць. Крім того, М. Ф. Коломієць ретельно і глибоко досліджує синоніміку українських фразеологізмів, долаючи цей недолік. С. Мельник і О. Новіков, у свою чергу, аналізують семантичні, структурні та стилістичні риси англійських фразеологічних одиниць на позначення людської діяльності та семантичні особливості фразеологізмів з компонентом love у романі М. Мітчелл «Звіяні вітром». Не можемо не згадати і філологів О. О. Селіванову, яка вивчає психокогнітивний і етнокультурний аспекти українських фразеологізмів та В. М. Телію, яка досліджувала фразеологічні одиниці з точки зору семантики, прагматики та культурології. Що стосується наукових праць Л. П. Сміта з фразеології, він розглядав ідіоми як «словесну аномалію», яка «порушує закони або граматики, або логіки». Філолог дає тематичну та граматичну класифікацію ідіом, розрізняє їх за походженням. Недолік вищезгаданих класифікацій полягає, на нашу думку, у єдиному підході до аналізу фразеологічних одиниць, що робить наше дослідження актуальним, оскільки його метою є аналіз структури, граматичних особливостей ідіом з компонентом love та функції лексеми love у них. Таким чином, вважаючи на розкид у термінах, терміни «a phraseological unit» та «an idiom» у нашій статті уживаються як синоніми.

Стаття присвячена англійським ідіомам з компонентом love. Був проведений аналіз їхніх лінгвістичних особливостей, а саме – граматична структура та функції вище згаданої лексеми у реченні. Увага приділяється реченням, в яких використовуються фразеологізми з вищезазначеним компонентом. Це речення різного типу та структури: прості розповідні речення (в яких лексема love виступає підметом, присудком, частиною складного іменного присудка, додатком, обставиною місця дії), розповідні заперечні речення, еліптичні речення, речення наказового способу, окличні речення та складнопідрядні. Аналіз показав, що прості розповідні речення з компонентом love завжди двокомпонентні, а підмет уживається у теперішньому простому часі. Крім того, розглядалися також ідіоми-словосполучення з компонентом love, в яких вищезазначена лексема може бути іменником або прикметником у функції означення. Навіть більше, аналізується семантика ідіом з компонентом love.

Ключові слова: ідіома, фразеологічна одиниця, особливість, функція, граматична структура, семантика, речення, словосполучення.

УДК 811.581'366.587 (045)

Д. О. Мерзлюк

ДИФЕРЕНЦІЙНІ ОЗНАКИ ПЕРФЕКТИВІВ І ІМПЕРФЕКТИВІВ У СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

У статті досліджено проблему семантичного інваріанта аспектуального значення та диференційні ознаки граматичної категорії аспекта в сучасній китайській мові. Розглянуто питання опозиції перфективів і імперфективів, а також проблема маркованості-немаркованості.

Ключові слова: *інваріант, диференційні ознаки, перфектив, імперфектив, цілісність, обмеження дії границею.*

Постановка проблеми. Пропонована стаття становить частину дослідження категорії аспектуальності в китайській мові й присвячена проблемі визначення семантичного інваріанта аспектуального категоріального значення та диференційним ознакам членів опозиції перфективи-імперфективи в китайській мові. Категорія аспектуальності може бути визначена як функціонально-семантична категорія, змістом якої є характер протікання дії, а вираженням – морфологічні, словотвірні та лексичні засоби за участі певних синтаксичних елементів речення [3, с. 27]. Категорія аспектуальності як функціонально-семантична категорія об'єднує різнопланові та різнорівневі мовні засоби. К. Сміт вказує, що аспектуальне значення в реченні передає інформацію двох типів: 1) ситуація представлена з певної перспективи (viewpoint); 2) ситуація опосередковано класифікується як стан або подія певного типу (situation type) [7, с. 1]. Представлення ситуації з певної перспективи забезпечується граматичними засобами мови, тип ситуації носить «прихованограматичний» характер, є лексико-граматичною категорією [3, с. 27]. У цій статті ми розглядаємо семантичний інваріант і диференційні ознаки граматичної категорії аспекту (граматичного аспекту, точки зору (viewpoint)) в китайській мові як аспектуальну інформацію, що відображає темпоральну перспективу, яку обирає мовець для презентації певної ситуації [8, с. 21]. У китайській мові, як і в багатьох мовах світу, центральною опозицією граматичної категорії аспекту є дихотомія перфективи-імперфективи, де перфективи визначаємо як представлення ситуації із зовнішньої перспективи, як єдине неподільне ціле; імперфективи презентують ситуацію зсередини, фокусуючись на певній стадії ситуації [8, с. 21]. Для визначення значень та функцій граматичної категорії аспекту в китайській мові актуальним є питання про виокремлення інваріантного аспектуального значення та його диференційних ознак.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інваріантності-варіативності аспектуального значення розглядається у працях засновника Санкт-Петербурзької школи функціональної граматики О. В. Бондарка [1; 2], також у монографії С. В. Сорокіна [4]; питання диференційних ознак та семантики перфективних та імперфективних аспектів розглядається Б. Комрі [5], О. Далем [6], К. Сміт [7]. У працях відомих китайських науковців Ван Лі [11; 12], Люй Шусян [10], Чжао Юаньжень [13] зазначається, що в китайській мові наявна лише категорія аспекту, а граматичної категорії часу немає. Водночас категорія аспекту розглядається переважно через опис можливих значень або функцій морфологічних показників аспектуальних відношень, категорія аспекту не розглядається в цих працях з точки зору опозицій аспектуальних значень, не диференціюється роль лексичних, синтаксичних та

контекстуальних засобів у формуванні аспектуального значення висловлення. З точки зору опозиції перфективності-імперфективності граматична категорія аспекту в китайській мові розглядається у працях Р. Сяо і Т. МакЕнері [8], Дай Яоцзіна [9], які інтерпретують категорію аспектуальності в китайській мові як таку, що включає в себе лексичні аспектуальні класи та граматичну категорію аспекту, засобами вираження якої є морфологічні показники. Дай Яоцзін вказує, що в китайській мові аспектуальне значення виявляється у всьому реченні, а не стосується лише предиката [9, с. 4–5].

Стосовно китайської мови, питання розмежування перфективних і імперфективних аспектів у працях дослідників 50-х і 60-х років не підіймалися. Ван Лі [11, с. 201], Люй Шусян [10, с. 16], Чжао Юаньжень [13, с. 125–128] обмежувались перерахуванням різних аспектів, які існують в китайській мові, не визначаючи при цьому критеріїв протиставлення цих аспектів. Наявність у китайській мові дихотомії перфективи / імперфективи підіймається у праці Дай Яоцзіна, який розглядає цю опозицію відповідно до поглядів Б. Комрі [5]: перфективи розглядаються як такі, що спостерігають ситуацію ззовні, як єдину, неподільну подію. Імперфективи – аспекти, що розглядають ситуацію як нецілісну подію, що може бути розкладена на окремі стадії [9, с. 29–30]. Р. Сяо і Т. МакЕнері зазначають, що в китайській мові розмежування між імперфективами і перфективами, на відміну від англійської мови, доволі чітке. Розглядаючи опозицію перфективи / імперфективи, Р. Сяо і Т. МакЕнері визначають три типи протиставлення: 1) перфективи розглядають ситуацію ззовні як цілісну, тоді як імперфективи розглядають ситуацію частково, зсередини; 2) перфективи розглядають ситуацію як завершену, тоді як імперфективи розглядають ситуацію як таку, що продовжується; 3) розрізнення перфективів / імперфективів відповідає розрізненню темпорально пов'язаних і темпорально непов'язаних ситуацій [8, с. 23].

Актуальність дослідження полягає в тому, що, хоча питання семантичного інваріанта граматичної категорії аспекту є однією з ключових проблем сучасних аспектологічних досліджень, у дослідженнях, присвячених категорії аспектуальності в китайській мові, питання опозиції перфективності та імперфективності розглянуто недостатньо, бракує чітко визначених диференційних ознак перфективів і імперфективів.

Мета і завдання статті. Метою статті є визначення семантичного інваріанта та диференційних ознак граматичної категорії аспекта в китайській мові. Зазначена мета визначає такі завдання: 1) розглянути питання інваріантності-варіативності в аспектологічних дослідженнях; 2) встановити диференційні ознаки граматичної категорії аспекта в китайській мові.

Основною аспектуальною опозицією в багатьох мовах світу є опозиція між перфективами і імперфективами. О. Даль зазначає, що ця опозиція спостерігається в 45 мовах, які він досліджував [6, с. 69]. Сучасні дослідники категорії аспектуальності в китайській мові (Р. Сяо [8, с. 23], Дай Яоцзін [9, с. 30], О. Даль [6, с. 70], К. Сміт [7, с. 66]) вказують, що протиставлення перфективи / імперфективи властиво також і китайській мові.

Якщо ми розглядаємо граматичну категорію аспекту в китайській мові та визначаємо наявність дихотомії перфектив / імперфектив, постає питання про визначення інваріанта категоріального значення та диференційних ознак перфективів і імперфективів. Як зазначає С. В. Сорокін, проблема інваріантності-варіативності аспектуального значення посідає одне з ключових місць у дослідженні темпорально-аспектуального комплексу будь-якої мови [3, с. 76]. Визначаючи інваріанти, за О. В. Бондарком, маємо на увазі ознаку або комплекс ознак

досліджуваних системних об'єктів (мовних або мовленнєвих одиниць, класів і категорійних значень і функцій), які залишаються незмінними під час будь-яких перетворень, зумовлених взаємодією системи з навколишнім середовищем [2, с. 159]. Говорячи про загальне значення граматичної форми, О. В. Бондарко вказує, що загальне значення являє собою інваріант, що охоплює всі окремі значення та використання цієї форми. Загальне значення визначається як ознака (комплекс ознак) певної форми, що відрізняють її від інших форм, що репрезентують цю граматичну категорію [2, с. 164].

Досліджуючи граматичну категорію аспекту в китайській мові, необхідно визначити диференційні ознаки категоріальних значень, які виражають перфективи і імперфективи. Б. Комрі, визначаючи категорію аспекту як таку, що розглядає різні шляхи спостереження внутрішньої темпоральної структури ситуації, вказує, що ситуація може розглядатися як цілісна, без виокремлення окремих фаз, що конструюють певну ситуацію (перфективи) та як така, що фокусується на внутрішній структурі (імперфективи) [5, с. 3]. К. Сміт вказує, що в мовах перфективні аспекти (viewpoints) являють собою інформаційно закриті ситуації, в яких ситуація розглядається як завершена і як така, що включає як початкову, так і кінцеву точки [7, с. 66]. Імперфективні аспекти є відкритими, презентують частину ситуації, без фокусування на кінцевих точках ситуації. К. Сміт називає ті імперфективні аспекти, які фокусуються на певному внутрішньому інтервалі ситуації, немаркованими, тоді як ті, що фокусуються або на початковій або на результативній стадії ситуації, тлумачить як марковані імперфективні аспекти (viewpoints) [7, с. 73]. О. Даль визначає перфективне дієслово як таке, що типово вказує на окрему подію, що розглядається як нерозкладне ціле, з певним результатом або завершенням, яке локалізується в минулому [6, с. 78]. Найчастіше подія буде пунктуативною або може розглядатися як одноразовий перехід з одного стану до протилежного, тривалість якого можна ігнорувати. О. В. Бондарко, аналізуючи питання інваріанта у сфері аспектології, пропонує як інваріант для доконаного виду такі ознаки, як цілісність та обмеженість дії межею [1, с. 66].

Таким чином, розглядаючи протиставлення перфективи / імперфективи в китайській мові ми пропонуємо спиратися на комплекс ознак: цілісність і обмеженість дії границею, які доповнюють один одного.

Розглянемо ці ознаки детальніше. Під цілісністю ми розуміємо, що ситуація з аспектуальної точки зору розглядається як неподільна, тобто така, в якій три стадії розвитку ситуації (початок, продовження і завершення) утворюють єдине нерозкладне ціле. Таким чином, дія представляється як така, що перебуває поза членуванням на окремі фази. Таке представлення дії протиставляється експліцитній процесності, що виражається імперфективними аспектами, коли в дії може бути виокремлена середня фаза, яка отримує процесну інтерпретацію. Як наголошує О. В. Бондарко, тут протиставляється саме експліцитна процесність, оскільки імпліцитна процесність на рівні семантики висловлення може суміщатися з ознаками цілісності та обмеженості дії границею, де за участі елементів контексту виражається досягнута межа у сполученні з попереднім процесом, який привів до цього процесу [2, с. 367–368], наприклад: 它现在凉下来了 Та xianzai liang xialai le. – Зараз воно [сонце] охолонуло, де досягнення межі передбачає певний попередній процес, який привів до цього результату.

Ознака цілісності завжди пов'язана з поглядом на дію «ззовні», як вказують К. Сміт [7, с. 67], О. В. Бондарко [2, с. 368] і Дай Яоцзін [9, с. 30]. Погляд на дію «ззовні» передбачає брак виділення та розгортання середньої фази дії. Таким чином, як зазначає О. В. Бондарко, ознака цілісності заперечує ознаки процесності: членування дії на фази та внутрішню темпоральну структуру [2, с. 368–369].

К. Сміт визначає цілісність, включення як початкової, так і кінцевої точок як основну ознаку перфективних аспектів. Серед основних властивостей перфективних аспектів дослідниця вказує несумісність перфективів із тривалістю події. Оскільки перфективи включають у себе кінцеву точку, то характер кінцевої точки, комплетивність або термінативність, залежать від акціонального класу (situation type) [7, с. 67–68]. Для діяльностей перфективи вказують на термінативність, тоді як здійснення включають значення комплетивності. З іншого боку, для китайської мови, як стверджує К. Сміт, використання перфективних аспектуальних показників з усіма акціональними класами, крім стативів, вказує на термінативність, а значення комплетивності виражається окремими результативними морфемами [7, с. 68–69] (які Р. Сяо і Т. МакЕнері розглядають як показники комплетивного аспекту [8, с. 159–180]).

К. Сміт визначає імперфективи як такі, що презентують частину інформації про подію, не включаючи інформацію про початкову або кінцеву точки. Таким чином для імперфективних аспектів він виділяє два значення: загальний імперфектив (який вона ототожнює з *Imparfait* у французській мові) і прогресив. Крім того, вона вказує на такі імперфективні значення, які вона визначає як маркований імперфектив, що фокусується або на підготовчій стадії події або на результативній стадії події [7, с. 73–74].

К. Сміт трактує морфему 着 *zhe* в китайській мові як результативну імперфективну морфему, яка фокусується на інтервалі після зміни стану [7, с. 76], з чим не погоджуються Р. Сяо і Т. МакЕнері, які зазначають, що ця морфема вказує на дуративність, а інтерпретація 着 *zhe* як результативної морфемі є результатом того, що цей граматичний показник має статичну і динамічну подвійну природу, яка виявляється залежно від семантичних особливостей предикатного комплексу [8, 186–188].

Дай Яоцзін вказує, що в китайській мові перфективи презентують цілісну дію, тоді як імперфективи розкривають фрагмент, частину події [9, с. 29–30]. Він демонструє цілісність перфективних аспектів та нецілісність імперфективів такими прикладами:

a) 操场上 (同时) 进行着两场比赛。Caochangshang (tongshi) jinxingzhe liang chang bisai. На стадіоні (одночасно) проходять два змагання.

b) *操场上 (先后) 进行着两场比赛。Caochangshang (xianhou) jinxingzhe liang chang bisai. На стадіоні (один за одним) проходять два змагання.

c) 操场上 (同时) 进行了两场比赛。Caochangshang (tongshi) jinxingle liang chang bisai. На стадіоні (одночасно) проходили два змагання.

d) 操场上 (先后) 进行了两场比赛。Caochangshang (xianhou) jinxingle liang chang bisai. На стадіоні (один за одним) проходили два змагання [9, с. 43–44].

Приклади a) і c) вказують на ситуацію, коли два змагання проходять одночасно, наявність аспектуальних показників 着 *zhe* (приклад a)) та 了 *le* (приклад c)) демонструє різні точки зору спостереження ситуації. У прикладі a) подія спостерігається у процесі перебігу, увага фокусується на середній стадії (стадії тривалості) двох змагань, що проходять одночасно. У прикладі c) подія спостерігається ззовні, розглядається як єдине ціле, без виділення окремих фаз події. У прикладі d) подія, коли два змагання, що проходять одне за одним, також розглядається як єдине ціле, точка зору охоплює процес від початку першого змагання до завершення другого без диференціації окремих фаз. Приклад b) у китайській мові неможливий, оскільки неможливим є одночасне спостереження двох послідовних подій у процесі їхнього протікання.

Спираючись на зазначене вище, перфективи в китайській мові ми розглядаємо як цілісну ситуацію, яка не може бути розкладена на окремі стадії (початок, протікання ситуації, завершення) і яка спостерігається ззовні. Імперфективи, відповідно, розглядаємо як не цілісні ситуації, тобто такі, в яких увага фокусується на окремій стадії розвитку ситуації: або на початку ситуації, або на стадії продовження чи на завершальній стадії, сама подія спостерігається з середини.

Ознака обмеженості дії межею зникається з ознакою цілісності в аспекті повноти виявлення дії, фокусується на фіксації межі дії, вичерпаності дії. Ця ознака поширюється як на дії, спрямовані на досягнення межі, але й на ті дії, які не пов'язані з такою направленістю [2, с. 369].

У питанні обмеженості дії межею можуть бути виділені два різновиди межі, які у висловлюванні виражаються лексично і контекстом. Такі різновиди О. В. Бондарко називає абсолютною і відносною межами [1, с. 67]. Різниця між абсолютною і відносною межами – це різниця варіантів, що зумовлені лексичним значенням дієслова, контекстом та мовленнєвою ситуацією. На рівні категоріального значення виступає лише ознака обмеженості дії межею. Наприклад: “等等！”史强厉声说，同时朝旁边的年轻警官挥了一下手。 «Dengdeng!» Shi Qiang lisheng shuo, tongshi chao pangbiande nianqing jingguan huile yixia shou. – «Зачекай» суворо сказав Ши Цян, водночас махнув рукою молодому офіцеру, що стояв поруч. У цьому прикладі обмеженість дії «махнути рукою» виражено морфологічним показником 了 le і додатково експліковано квантифікатором 一下 yixia, що вказує на однократність дії.

Обмеженість дією межею, за О. В. Бондарком, охоплює всю сферу функціонування перфектива, який у центрі цієї сфери виступає як прототипна ознака, на периферії – у варіантах, що тією чи іншою мірою відхиляються від прототипу. Так само, зазначає О. В. Бондарко, функціонує ознака цілісності. Учений вказує, що дієслівний аспект є прикладом граматичної категорії з інтерпретаційною домінантою, в аспектуальних значеннях переважає інтерпретаційний компонент. Так, інтерпретація перфективів як цілісних дій пов'язана з абстрагуванням від того факту, що в реальній ситуації дії мають початок, середину та кінець [1, с. 68–69].

Типи використання імперфективів варіюють у широкій сфері, охоплюючи, з одного боку, семантику, протилежну семантиці перфективів, з іншого боку, семантику, в якій не отримують експліцитного вираження значення, протилежні значенням перфективів (нецілісність і необмеженість дії границею), ані ознаки, що виражаються формами перфективів [1, с. 69].

Семантичні інваріанти у сфері граматики можуть бути зрозумілі й пояснені лише за умов, коли будуть визначені відношення категорійних значень граматичних форм до 1) лексичних значень слів; 2) лексико-граматичних розрядів; 3) інших граматичних категорій слова та синтаксичних конструкцій, з якими пов'язана ця категорія; 4) елементів контексту та мовленнєвої ситуації [1, с. 70].

Форма перфектива йде з інваріантним значенням, яке лише конкретизується та модифікується контекстом, тоді як семантичний потенціал форм імперфективів має інший характер. Як зазначає О. В. Бондарко, ця форма не має інваріантного «позитивного» значення, проте має певну значущість, компетенцію, здатність виражати певний спектр семантичних ознак. Реалізація семантичного потенціалу імперфектива визначається активним впливом лексики, контексту та мовленнєвої ситуації [1, с. 71].

Ми виходимо з того, що аспектуальне значення притаманне не стільки власне дієслову, скільки всій фразі; категорія аспектуальності визначається як універсальна. Спираючись на вищевказане твердження О. В. Бондарка, це дозволяє нам розглядати в китайській мові брак морфологічного показника як одного із засобів вираження

аспектуальних значень, що тривалий час ігнорувалося дослідниками категорії аспекту в китайській мові.

Р. Сяо і Т. МакЕнері [8], Дай Яоцзін [9], розглядаючи ознаки перфективів і імперфективів, крім ознаки цілісності-нецілісності виділяють ще ознаку динамічності. Водночас ознака динамічності характерна для всіх перфективних і імперфективних аспектів китайської мови, лише дуративний аспект може мати ознаку як динамічності, так і статичності. На нашу думку, ознака динамічності – це одна з диференційних ознак акціональних класів предикатів китайської мови. Статичність або динамічність ситуації визначається взаємодією лексичного значення предиката, граматичної аспектуальної форми і контекстом, тому ми не можемо визначити ознаку динамічності як диференційну для граматичної категорії аспекта.

Таким чином, перфективи в китайській мові мають такі інваріантні значення: цілісна дія, що має межу; імперфективи, відповідно, мають негативну характеристику: нецілісна, негранична дія. Таким чином, хоча О. Даль зазначав, що в опозиції перфективність-імперфективність складно визначити, який елемент є маркованим, а який немаркованим [8, с. 73], ми можемо визначити в китайській мові перфективи як маркований елемент опозиції, тоді як імперфективні аспекти виступають як немарковані елементи.

У **перспективах** подальшого дослідження – вивчення окремих аспектуальних значень у китайській мові у взаємодії граматичних показників аспекту та акціональних класів дієслів із контекстом, а також дослідження аспектуальних значень, що виражаються нульовим аспектуальним показником. Окремим напрямом подальшого дослідження є взаємодія окремих аспектуальних показників та так звані «складні аспекти» в китайській мові.

Список використаної літератури

1. Бондарко А. В. Проблемы инвариантности / вариативности и маркированности / немаркированности в сфере аспектологии / А. В. Бондарко // Типология вида : проблемы, поиски, решения : (матер. междунар. науч. конф., Москва, 16–19 окт. 1997 г. – Москва : Школа «Языки русской культуры», 1998. – С. 64–80 ; Bondarko A. V. Problemy invariantnosti / variativnosti i markirovanosti / nemarkirovanosti v sfere aspektologii / A. V. Bondarko // Tipologiya vida : problemy, poiski, resheniya : mater. mezhdunar. nauch. konf., Moskva, 16–19 okt. 1997 g. – Moskva : Shkola «Yazyki russkoy kultury», 1998. – S. 64–80.
2. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики : На материале русского языка / А. В. Бондарко. – Москва : Языки славянской культуры, 2002. – 736 с. ; Bondarko A. V. Teoriya znacheniya v sisteme funktsionalnoy grammatiki : Na materiale russkogo yazyka / A. V. Bondarko. – Moskva : Yazyki slavyanskoy kultury, 2002. – 736 s.
3. Маслов Ю. С. Избранные труды : Аспектология. Общее языкознание / Ю. С. Маслов. – Москва : Языки славянской культуры, 2004. – 840 с. ; Maslov Yu. S. Izbrannye trudy : Aspektologiya. Obshchee yazykoznanie / Yu. S. Maslov. – Moskva : Yazyki slavyanskoy kultury, 2004. – 840 s.
4. Сорокін С. В. Турецька й українська мови в системі координат «ВИД – ЧАС – МОДАЛЬНІСТЬ» : [моногр.] / С. В. Сорокін. – Київ : Вид. центр КНЛУ, 2009. – 341 с. ; Sorokin S. V. Turetska y ukrainska movy v systemi koordynat «VYD – ChAS – MODALNIST» : [monohr.] / S. V. Sorokin. – Kyiv : Vyd. tsentr KNLU, 2009. – 341 s.
5. Comrie B. Aspect : An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems / B. Comrie. – Cambridge : Cambridge University Press, 1976. – 142 p.

6. Dahl O. Tense and Aspect Systems / O. Dahl. – Oxford : Blackwell, 1985. – 213 p.
7. Smith C. The Parameter of Aspect / C. Smith. – Dordrecht ; London : Kluwer Academic, 1997. – 3495 p.
8. Xiao R. Aspect in Mandarin Chinese : A corpus-based study / R. Xiao, T. McEnery. – Amsterdam ; Philadelphia : J. Benjamins Pub., 2004. – 303 p.
9. 戴耀晶。现代汉语时体系统研究 / 戴耀晶。 – 江苏教育出版社，1997年。 – 177页。 ; Dai Yào jīng. Xiàndài hànyǔ shí tǐ xìtǒng yánjiū / Dai Yào jīng. – Jiāngsū jiàoyù chūbǎn shè, 1997 nián. – 177 yè.
10. 吕叔湘。现代汉语八百词/吕叔湘。 – 北京：商务印书馆，1999年。 – 760页。 ; Lǚ Shūxiāng. Xiàndài hànyǔ bābǎi cí / Lǚ Shūxiāng. – Běijīng : Shāngwù yìn shūguǎn, 1999 nián. – 760 yè.
11. 王力。中国语法理论/王力。 – 山东教育出版社，1984年。 – 515页。 – (王力文集；第一卷)。 ; Wáng Lì. Zhōngguó yǔfǎ lǐlùn / Wáng Lì. – Shāndōng jiàoyù chūbǎn shè, 1984 nián. – 515 yè. – (Wáng Lì wénjí ; dì yī juǎn).
12. 王力。中国现代语法/王力。 – 山东教育出版社，1985年。 – 526页。 – (王力文集；第二卷)。 ; Wáng Lì. Zhōngguó xiàndài yǔfǎ / Wáng Lì. – Shāndōng jiàoyù chūbǎn shè, 1985 nián. – 526 yè. – (Wáng Lì wénjí ; dì èr juǎn)
13. 赵元任。汉语口语语法 / 赵元任。 – 北京：商务印书馆，1979年。 – 380页。 ; Zhào Yuánrèn. Hànyǔ kǒuyǔ yǔfǎ / Zhào Yuánrèn. – Běijīng : Shāngwù yìn shūguǎn, 1979 nián. – 380 yè.

Стаття надійшла до редакції 31.10.2017.

D. O. Merzliuk

DIFFERENTIAL FEATURES OF PERFECTIVES AND IMPERFECTIVES IN THE MODERN CHINESE LANGUAGE

The article deals with the problem of semantic invariant and differential features of the category of aspect in the Modern Chinese language. The dichotomy of perfective and imperfective is recognized to be the central opposition in the problem of the aspect in languages. The Chinese language also has the distinction between perfective and imperfective, despite the fact that only few researchers analyze them. Another problem in this sphere is the problem of invariant of the aspectual meaning. Invariant is defined as a feature or set of features of the studied systemic objects, which remain unchanged during any transformations, caused by the interaction of the system with the surrounding environment.

Many Chinese linguists (such as Wang Li, Lü Shuxiang, Gao Mingkai etc) do not differentiate perfective and imperfective in their researches, but recently, the papers of R. Xiao and T. McEnery and Dai Yaojing reveal the category of aspect in the Chinese language through this opposition.

Aspect is defined as different ways of internal structure observing of a situation, so it is a main distinction between perfective and imperfective, thereof perfective presents the situation as single indivisible whole without separating of the beginning, development of the situation and its completion; and imperfective makes explicit reference to the internal temporal structure of the situation. Such feature of perfective is called holisticity or totality, while imperfective does not obtain this feature. Totality can be regarded as a main feature of perfective aspect in language, and in the Chinese language as well.

The second feature that is essential to establish grammatical meaning of aspect is a boundedness of action. According to A. V. Bondarko, the boundedness of action focuses on fixing of action boundary, its realization. In aspectual systems, these two features, totality

and boundedness, are very close in their meaning (the distinction between them is in different focus points), and interrogate in order to form the aspectual meaning of the statement.

The difference between perfective and imperfective aspects is demonstrated by Dai Yaojing, who illustrated the possibility of using of perfective markers in the sentences with adverbials of simultaneous action and successive action, while imperfective markers are impossible in the case of the successiveness.

So perfective aspect is defined as a total, bounded action, imperfective aspect is a partial, non-bounded action. In other way, perfective aspect can be considered as a marked member of the opposition while imperfective aspect is an unmarked; perfective aspect is external way of action observation, imperfective aspect is an internal one.

Key words: *invariant, differential features, perfective, imperfective, totality, boundedness*

УДК 81-26(347.78.034)

А. В. Михайленко

Н. Є. Доронкіна

ВМОТИВОВАНІСТЬ ТЕРМІНІВ ТА ЗАГАЛЬНОВЖИВАНИХ СЛІВ ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Стаття присвячена дослідженню термінів та загальноновживаних слів на прикладі англійської мови. Розглянуто питання вмотивованості термінів та загальноновживаних слів, що відіграють важливу роль під час перекладу з англійської мови на українську. Проаналізовано зв'язок термінологічної лексики із загальноновживаною. Наведено приклади дефініцій загальноновживаних слів та їхню термінологізацію. Запропонований лінгвістичний критерій виявлення термінологічного значення сприяє розширенню меж термінології й інших сфер науки.

Ключові слова: *загальноновживані слова, термінологічна лексика, вмотивованість слова, конотативне значення, дефініція.*

Перекладознавство, як самостійна наукова дисципліна, завжди привертала увагу дослідників. Починаючи з другої половини ХХ століття перекладознавство набуває дисциплінарного характеру. Розширюється діапазон перекладацько-інструментальних методів дослідження. Перекладознавці-сучасники плідно працюють над визначенням коректних підходів щодо критеріїв перекладу. Зокрема, Т. Шмігер в своїй праці «Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя» виділяє два напрямки розгляду перекладних текстів. Один із них – *лінгвостилістичний підхід*, який включає суто мовний аналіз оригіналу і перекладу із залученням лінгвістичних методів дослідження. Інший – *інтерпретаційно-культурологічний підхід* який орієнтується на макросистему перекладу в контексті цільової культури враховуючи при цьому особливості індивідуального стилю перекладача [9, с. 185].

Проблеми терміна та термінології завжди були в центрі уваги вчених-лінгвістів. Особливо цікавою з точки зору лінгвістики є проблема дослідження термінологізації загальноновживаної лексики. Дана робота пов'язана з одного боку, із загальними проблемами терміна та термінології, а з іншого, з методами опису значення слова

по відношенню до об'єкту, який вони називають. В роботі висувається гіпотеза про те, що термінологічне значення, як і загальне значення слова, є лінгвістичною категорією.

Актуальність дослідження даної проблеми обумовлена як підвищеною зацікавленістю до взаємодії загальнонавчаної та термінологічної лексики, так і важливістю пошуків об'єктивних методів виявлення значення в слові.

Питання, що базуються на основі вмотивованості термінів та загальнонавчаних слів в іноземній мові відіграють важливу роль як для практики так і для теорії перекладу іноземної мови.

Культура наукового дослідження, ефективність отриманих результатів визначаються використаною дослідником термінологією. Термін – одна із важливих складових дослідження. Він точно виражає наукове поняття.

Під час вирішення проблем терміна та термінології постає ціла низка питань, які необхідно розглянути:

- 1) структура та склад наукового терміна;
- 2) проблеми розвитку наукової термінології;
- 3) зв'язок термінологічної лексики із загальнонавчаною;
- 4) термін та його вмотивованість.

1. Поняття «науковий термін» своєю внутрішньою структурою передбачає конкретний напрямок, в якому його слід реалізувати, скорочує можливість його смислових значень до мінімуму. Природа терміна як особливого виду мовного знаку передбачає однозначну відповідність між словом і поняттям, тобто симетрію плану вираження та плану змісту. З цієї важливої ознаки випливають такі характеристики терміна, як однозначність, відсутність значень синонімії та омонімії [5, с. 47–48].

2. У наш час реалізуються напрямки вивчення термінології окремих галузей знань національних мов: структурний склад термінів, семантичні проблеми термінів (синонімія, полісемія, омонімія), а також проблеми функціонування термінів у спеціальній літературі. Необхідною умовою упорядкованості термінології є дослідження історії їхнього розвитку, оскільки воно дає можливість висвітити об'єктивні тенденції цього розвитку. Діахронічний підхід дає можливість виявити перспективні засоби і моделі утворення термінів.

Розвиток термінології – постійний процес, що відбивається у ряді термінологічних явищ. Термінологічна робота повинна базуватися на розумінні, правильній оцінці та врахуванні цих явищ, для чого слід мати чітке уявлення про найбільш узагальнені закони розвитку термінології. Виявлення законів розвитку термінології – першочергове завдання термінознавства, як науки, оскільки без цього (у сучасному термінознавстві) відчувається тенденція до чистого описового підходу, без узагальнення результатів окремих досліджень та їхньої інтерпретації.

3. Термінологічна лексика не може існувати без загальнонавчаної, оскільки, терміни базуються на загальнонавчаних словах. Коли слово стає терміном, воно «позбувається» конотативних, фонових відтінків значень і, таким чином, входить в особливу систему мовних знаків, розроблену людиною для диференціації в науці та техніці. Отже, можна дійти висновку, що термін – однозначне, експресивне та конотативно нейтральне слово. Термінологізовані слова, як складова частина певної системи термінів, зберігають здатність відтворення відтінків значень та здатність до нових семантичних зрушень.

4. Питання про вмотивованість терміна слід розглядати з точки зору переваг та недоліків технічних і наукових термінів.

Як відомо, мотивовані слова – це слова із внутрішньою формою. Внутрішня форма визначає вмотивованість слова і є засобом її реалізації.

Вмотивованість слова – структурно-семантична особливість слова, що дозволяє зрозуміти раціональність поєднання значення та звукової оболонки слова на основі лексичного та структурного співвідношення [7; 8]. А. Грицева розглядає такі типи мотивації, як словотвірний, лексико-синтаксичний і семантичний.

Виходячи із обґрунтування поняття вмотивованості, доречно розглянути внутрішню форму слова як засіб реалізації його вмотивованості: лексичної та структурної. Внутрішня форма слова, як і саме слово, характеризується як морфемним складом, так і вмотивованість значення слова. Мотиваційне значення слова – значення, виражене за допомогою морфемного складу [1, с. 40].

Внутрішня форма – кінцевий елемент значення слова, що передає уявлення про предмет на основі особливостей, за якими його охарактеризовано, а також, передає вмотивованість назви предмету [2; 3; 4]. Внутрішня форма терміна виконує важливу функцію: засобом вмотивованості представити наукове поняття.

Яка різниця між терміном та загальноживаною лексикою? Г. Винокур у статті, присвяченій термінології, виділяє в семантиці терміна наступні риси:

- 1) спеціалізованість його значення, точність семасіологічних меж;
- 2) його інтелектуальну чистоту, його відокремленість від емоційних переживань.

М. Кочерган, досліджуючи слово, як лексичну одиницю, наголошує, що слово – двостороння одиниця і має план вираження (звукова оболонка) і план змісту (значення) [6, с. 185].

У семантиці слова можна виділити наступні риси:

- 1) вільність та переносність значень, тотожність семасіологічних меж;
- 2) синтаксичну автономність;
- 3) неоднорідність за структурою і функціями [6, с. 186].

Що стосується розуміння слова, то воно може набувати різноманітних форм і має свої власні багатозначні варіації. Якими б різноманітними не були значення слова, в їхній основі лежить один і той же зміст, що розкривається в підсвідомості в залежності від напрямку ходу думок, можливості їхнього різноманітного викладення: це завдання наукової інтерпретації слова, ставлення до слова як до терміна. Термін вже своєю внутрішньою структурою вказує, як його слід розуміти. Слово ж не здатне до засвоєння наукового значення. За своєю природою слово – вираження безмежного та безвимірного – «символічного» значення [1, с. 39–40].

Розглянемо спочатку дефініцію десяти загальноживаних слів, які у технічній та економічній підмовах англійської мови виступають термінами. Словник Longman дає наступні загальні визначення:

1. Air – the mixture of gases that we breathe and that surrounds the Earth.
2. Arm – one of the two long parts of your body between your shoulders and your hands.
3. Base – the most important part of smth.
4. Bed – a piece of furniture for sleeping on.
5. Board – a flat wide piece of wood, plastic etc. that shows a particular type of information.
6. Body – the physical structure of a person.
7. Bottom – the lowest part of smt.
8. Box – a container for putting things in.
9. Drop – to fall suddenly.
10. Face – the front part of the head from the chin to the forehead.

Усі ці слова ми використовуємо у повсякденному житті, тобто вони є загальноживаними. Проте, всі вони можуть бути термінологізованими. Якщо

загальноновживані слова стають термінами і функціонують у технічній підмові, то вони набувають інших значень. Наведемо термінологізацію загальноновживаної лексики у таблиці 1:

Таблиця 1

Термінологізація загальноновживаної лексики

№	Слово	Загальноновживане слово	Термін
1	Air	повітря	атмосфера, авіація
2	Arm	рука	ричаг, стрілка
3	Base	основа	базис, фундамент
4	Bed	ліжко	стенд, установка
5	Board	дошка	щит, пульт, табло
6	Body	тіло	консистенція
7	Bottom	дно	підшва, фундамент
8	Box	коробка	муфта, втулка
9	Drop	падати	ексцентрист, перепад
10	Face	обличчя	екран, циферблат

Розглянувши можливості перетворення загальноновживаних слів у терміни можна зробити висновок, що запропонований лінгвістичний критерій виявлення термінологічного значення сприяє розширенню меж термінології й інших сфер науки, що є важливим для практики лексикографічної роботи і дозволяє лексикографам виділити термінологічне значення загальноновживаного слова. Результати проведеного дослідження можуть бути використані у курсах лексикології, перекладу. Приведений в роботі матеріал буде використаний для студентів філологічних факультетів та людей, які цікавляться питаннями пов'язаними з технічною термінологією.

Список використаної літератури

1. Винокур Г. О. Филологические исследования : Лингвистика и поэтика / Г. О. Винокур. – Москва : Наука, 1990. – 452 с. ; Vinokur G. O. Filologicheskie issledovaniya : Lingvistika i poetika / G. O. Vinokur. – Moskva : Nauka, 1990. – 452 s.
2. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2003. – Ч. II : Лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. – 303 с. ; Karaban V. Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury / V. Karaban. – Vinnytsia : Nova knyha, 2003. – Ch. II : Leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni trudnoshchi. – 303 s.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : курс лекций / В. Н. Комиссаров. – Москва : ЭТС, 2000. – 192 с. ; Komissarov V. N. Sovremennoe perevodovedenie : kurs lektsiy / V. N. Komissarov. – Moskva : ETS, 2000. – 192 s.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 448 с. ; Korunets I. V. Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad) / I. V. Korunets. – Vinnytsia : Nova knyha, 2003. – 448 s.
5. Кочан І. М. Синонімія у термінології радіотехніки / І. М. Кочан // Теорія і прагматика термінологічної лексики. – Київ : НКМ ВО, 1991. – С. 47–48 ; Kochan I. M. Synonimiia u terminolohii radiotekhniky / I. M. Kochan // Teoriia i prahmatyka terminolohichnoi leksyky. – Kyiv : NKM VO, 1991. – S. 47–48.
6. Кочерган Н. П. Вступ до мовознавства : підруч. / Н. П. Кочерган. – Київ : Академія, 2008. – 368 с. ; Kocherhan N. P. Vstup do movoznavstva : pidruch. / N. P. Kocherhan. – Kyiv : Akademiia, 2008. – 368 s.

7. Лемов А. В. Система, структура и функционирование научного термина / А. В. Лемов. – Саранск : Изд-во Морд. ун-та, 2000. – 192 с. ; Lemov A. V. Sistema, struktura i funktsionirovanie nauchnogo termina / A. V. Lemov. – Saransk : Izd-vo Mord. un-ta, 2000. – 192 s.

8. Лотте Д. С. Краткие формы научно-технических терминов / Д. С. Лотте. – Москва : Наука, 1971. – 84 с. ; Lotte D. S. Kratkie formy nauchno-tekhnicheskikh terminov / D. S. Lotte. – Moskva : Nauka, 1971. – 84 s.

9. Шмігер Т. Історія українського перекладознавства ХХ сторіччя / Т. Шмігер ; передм. Р. Зорівчак. – Київ : Смолоскип, 2009. – 342 с. ; Shmiher T. Istoriiia ukrainskoho perekladoznavstva ХХ storichchia / T. Shmiher ; peredm. R. Zorivchak. – Kyiv : Smoloskyp, 2009. – 342 s.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2017.

**A. V. Mykhailenko,
N. Ye. Doronkina**

MOTIVATION OF TERMS AND COMMONLY USED WORDS AS AN IMPORTANT ASPECT OF THE THEORY OF TRANSLATION

The increase of requirements to the specialists' training demands the creation of a new standard program of the aspect «Practice of Translation» for students-philologists of the foreign language department.

The article is devoted to the peculiarities of translation of commonly used words and their terminologisation in the process of teaching interpreting. The goal of the research is to examine certain words and terms taking into account lexical and connotative meanings; to analyze difficulties of translating technical terms from English into the student's native language; to give definitions to commonly used words and analyze them as terms.

Translation of any technical text is carried out step by step. At the first stage difficult terms and word combinations are taken into account and analyzed in details in terms of their motivation. The second stage includes the following scheme of translation: «word – word combination – sentence – text.» At the final stage correct translation is given. Such approach to the process of translation allows to provide progressive formation and development of foreign students-philologists' translation skills.

Taking into consideration word meaning, we can state that it takes different forms and variations. It does not matter what different meanings words have, their basis have the same sense. Scientific interpretation of words refers to them as terms. Terms with inside structure show the direction of their interpretation. In specific contexts words and compound words are given specific meanings – these may deviate from the meanings the same words have in other contexts and in everyday language. Connotative meaning is a suggested meaning by a word apart from the thing it explicitly names or describes.

Furthermore, the given article deals with possibilities of words' transformations. The examples of commonly used words, their definitions and transformations have been presented in this work. Proposed linguistics criteria of terminological meaning help to widen terminology of the field of science. Available resources and good evaluation of potential solutions are useful for making lexical and terminological decisions.

The results obtained and the achieved conclusions in the course of the author's research have contributed to achieving the main objectives and goals of the article.

Key words: *commonly used words, terminological lexical items, word's motivation, connotative meaning, definition.*

УДК 378.016:811.111(045)=111

L. L. Mikhajlichenko

CULTURAL COMPETENCE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES AS A MEANS OF INTENSIFICATION

The aim of the given article is to cast the light on the problem of cultural competence and intercultural awareness as a means of intensifying the teaching process. The main content of cross-cultural communication and the aims in teaching cross-cultural communication have been specified. The article claims that intercultural communication has become one of the themes of modern society which calls for emergence of culture teaching. The teaching of culture should become an integral part of foreign language teaching.

Key words: *cultural knowledge, cultural competence, teaching a foreign language, highlight the difference, overcome cultural barriers, successful communication, stimulate intellectual curiosity, cultural awareness.*

There is an urgent need for upgrading the system of teaching foreign languages in high school. The problem of improving teaching in higher education puts forward certain tasks for the teachers of foreign languages. Among them are: the necessity to increase the intensity of the educational process, to develop interest to the subject through cultural competence and cultural awareness, to activate learning and independent activity of students, to increase the efficiency effect of all training activities in close connection with cultural, scientific, educational and professional objectives of the study. Anthropologists and other behavioral scientists believe that culture is the full range of learned human behavior patterns [1, p. 50].

Thus, the role of culture in teaching process has been given more and more attention for the last years. Scientists come to the conclusion that cultural aspect plays an indispensable role in teaching and learning foreign languages. Successful cross-cultural communication requires both linguistic competence and cultural competence. Insufficient cultural knowledge may in some way lead to misinterpretation of facts, misunderstanding between interlocutors and even conflicts of cultures. The learners of the foreign language must very well understand that there is a whole range of differences characterizing the communicants of different cultures. Teaching cultural competence and awareness is closely connected with learning to compare different cultures, modes and patterns of behavior. This will enable the students to broaden their linguistic horizons as well as to maintain successful communication. To reach this aim teachers should impart on their students the necessity to differentiate between their own culture and the culture of the people whose language they are mastering. Students must learn to take into account some paralinguistic factors of communication, such as age, sex, social status, the part of the country people reside, etc. Another way to overcome difficulties in cross-cultural communication is to consider the most generally accepted or recognized patterns of people's behavior, to learn the words and phrases used as clichés and to learn idiomatic expressions and set phrases which might prevent them from free understanding of the foreign language. Teachers are supposed to motivate their students to consider all important cultural aspects in order not to fail while communicating in a foreign language.

It seems very essential to implement cultural awareness in teaching process. With this purpose teachers need to provide their students with the sort of intellectual challenge – the information concerning the culture of the people whose language is taught. This may acquire different forms like watching films, listening to the recordings, reading articles, getting acquainted with the works of literature and art, conducting discussions, role playing,

round tables, etc. Teachers may want to draw their students' attention to some things which do seem somewhat bizarre or to some legends and myths connected with a certain culture, whose aim is to avoid misunderstanding and be equipped with background knowledge. Teaching cultural awareness must necessarily have a systemic character otherwise students will fail to see its importance in learning a foreign language.

Cultural awareness presupposes the following parameters:

1) knowledge of everyday life which involves the ability to socialize in various routine situations such as in the post office, at the airport, in a shop, at the customs or at the conference; the ability to maintain the conversation on various topics, like talking about the weather, your family, fashion, fast food, etc.

2) the ability to differentiate idioms, set phrases and to find their equivalents in their mother tongue so as to avoid misinterpretation.

3) knowledge of general culture including history, literature, arts, etc.

The intercultural communication has become one of the themes of modern society, which calls forth emergence of culture teaching. According to discourse approach to intercultural communication each person is situated within more than one discourse in any given time [3, p. 76].

The main direction in the activity of higher school teacher presupposes improvement of the quality of teaching foreign languages and strengthening the connection of teaching with advanced science, production and social practice through cultural competence and cultural awareness. At the present stage, only the joint collective efforts of psychologists, teachers, trainers allow educators to develop the most effective system of learning based on specific requirements to the types of speech activity: speaking, listening, reading and writing, namely:

a) fluency in speaking, achieving the necessary communicative competence in the most common situations of communication – establishing and maintaining contact in conversation, the motivation of the student to a response. The speech must be clear and phonetically correct, designed from the point of view of phonetic peculiarities of the target language;

b) listening skills involve full understanding of text and the adequate response to it, the ability to extract meaningful information;

c) the level of proficiency in reading in a foreign language implies the achievement of necessary competencies which provide the student with the ability to read authentic texts of different functional styles of the language. Reading should be done with full understanding of the content of the text, highlighting the main thoughts and ideas. The tempo of reading should match the tempo of reading in the native language;

g) possession of the writing skills of a student should be at the level providing the ability to fill out forms, write letters, essays, reports, lectures, translate texts without significant distortion.

Modern innovation processes underlying the system of higher education modernization, necessitate revision of all the components of teaching university students process. Significant transformations are taking place in the sphere of language education, aimed at shaping a new generation of linguists [4, p. 246].

The teacher should act as the author, developer, researcher, user and promoter of new ideas, theories and concepts. It stands to reason that a teacher must necessarily be aware of the cultural issues of language teaching and plan his work accordingly. The creation of artificial foreign environment is one of the factors activating learning activities in the classroom where a foreign language is taught and learnt. When learning a foreign language, professionally oriented technologies must play an important role – the teacher is expected to take into account the factor of creation of the foreign environment. It was established experimentally that this factor creates a situation where the student, being placed

in a foreign environment, is forced to seek resolution of all communicational problems through the use of knowledge of a foreign language. The peculiarity of the process of teaching foreign languages at present is the lack of the original foreign language environment. Due to the fact that in the classroom the students mostly hear only the speech of the teacher, the latter should model his speech close to the original. To stimulate students to really focus on the semantic content of the foreign speech, its content should always be new and interesting. Immersion into foreign language environment must be achieved progressively and to give students maximum enjoyment.

Communication in the classroom where a foreign language is learnt is divided into types and can be educational, imitative, simulating (mimetic) and authentic, i.e., genuine. To be efficient, the teacher should create a subjective relationship between himself and students. In this case, the teacher becomes a partner in communication, a participant in a joint creative activity in the field of information and in implementation of language means and sources of important and interesting information. He must assist in a challenging work on the subject. Joint search of problem solution will promote stimulating intellectual activity of students and increasing the work efficiency. A simulating type of communication is highly recommended to start learning a foreign language with, because it lays the foundation of communicative competence of students. The purpose of this type of communication is twofold – the experience of everyday communication and acquiring cross-cultural knowledge and cross-cultural awareness on the basis of which the norms and the culture behavior of communicants are established. Simulating in communication is primarily motivated by cognitive principals: exploring the characteristics of communication between native speakers in terms of linguistic and socio-cultural aspects and interest in the depicted communicative acts. To achieve this purpose it is necessary to create a situation similar to the real life in which the students perform different social roles. The aim of this communication is to involve students into active interest and study of the life of the country of the target language. The act of communication is motivated by interest in the content of the depicted scenes and the desire to play their role well. The methods of oriented technology are: dramatization, sketch and role-play. Dramatization – role playing of certain scenes is considered the easy simulation of communication as theme and plot are set in advance, the students only need to employ them in an act of speech. The sketch is prepared in advance and is based on a scene suggested by the teacher and involving problematic situation with the indication of characters, their social statuses and role behavior. The fact that the sketch and dramatization are prepared in advance, enables the teacher to activate rich language material on the one, and on the other hand – this enables the student sound natural. Role play is characterized by freedom and spontaneity of speech and non-speech behavior of the characters. Role-play can represent a single communicative act (introduction, greetings, shopping, etc. – resorting to speech etiquette), as well as a complex communicative act consisting of a series of elementary communication acts united by a common communicative purpose and situation. The outcome of the game is the solution of the problem. Cross-cultural competence and cross-cultural awareness seems indispensable for conducting successful communication acts. Simulative communication teaches natural communication in a foreign language, helping to recreate various situations of everyday life and the communicants themselves determine their role behavior.

The speech of students and the creation of artificial foreign language environment makes communication more natural. Such communication acquires a certain minimum of authenticity, i.e. students begin to speak like natives. Thus, one of the characteristics of the authenticity in the English language is a restraint in the description of anything or anyone and the use of euphemistic expressions as the English tend to avoid «calling

a spade a spade» and prefer to resort to evasive statements and words. For example, if you want to say that the movie is bad, English people usually use the phrase: «This is not the best film I've seen». Widely used euphemisms, i.e. mild expressions are a feature of modern culture. The authenticity of the speech is inseparable from the authenticity of the behavior. It is essential to get acquainted with some rules of behavior that characterize native speakers. To achieve this, acting out typical situations (talking on the phone, use of services, etc.) seems very useful. This strategy of teaching foreign languages involves the actual immersion of students in authentic language environment.

The purpose of teaching foreign languages involves first and foremost teaching cross-cultural communication which promotes understanding between the communicants. When learning a foreign language students acquire the means of communication in order to acquire direct access to the values of the world culture, especially cultural values of the country of the target language – its history, geography, science, literature, and art. Mastering a foreign language is associated not only with cultural awareness, but also with the formation of the ability to understand the mentality and psychology of native speakers as well as their national peculiarities. Cross-cultural misunderstanding / misinterpretation is in the least degree provoked by linguistic mistakes, but in a much more extent – by strategic errors in communication connected with the ignorance of cultural aspects. Under the existing conditions of modern life learning a foreign language requires, first of all, functional approach to its learning. It is necessary not only to know how to implement the language means on practice – that is to construct utterances and texts in a foreign language, it is as much essential to be able to respond to the native speakers' cultural characteristics appropriately. Cultural issues of foreign language teaching are not connected only with educational purposes but they also reveal specific practical purposes. One of the most important tasks of the teacher is the necessity to develop socio-cultural component in the content of foreign language teaching. First and foremost students must know facts from their own cultural patterns of behavior, possess background knowledge as far as history, art, political system, economic situation in their own country is concerned. This will enable them to learn to compare since only in this case students will become aware of the peculiarities of world perception by representatives of other cultures. When learning a foreign language the learner is faced with a number of facts related not to the vocabulary used, grammar rules to follow, phonetic peculiarities or style, but rather to the areas of historic, social, domestic environment. Correct use or understanding of some words or phrases sometimes presupposes knowledge of their origin, the situations in which they can be used, or basic information from history, literature, political reality of the country of the target language. Knowledge about the culture, history, facts and traditions fosters a positive attitude to foreign languages and provokes curiosity to the culture of the people whose language is learnt.

No doubt, lack of cultural competence can be a real barrier in understanding between the communicants. In order to overcome it, it is necessary to prepare students for real communication in a foreign language with native speakers of the language. There exist several methodological approaches which found its practical implementation – linguistic, linguo-cultural, socio-cultural, cross-cultural. Socio-cultural awareness is the ability to perform interpersonal and intercultural communication resorting to the knowledge of national cultural characteristics of one's own country and the country / countries of the target language. It involves the knowledge about the importance of native and foreign languages in the modern world, the information on socio-cultural portrait of the world, its symbolism and cultural heritage. What plays an important role is – common vocabulary and the realities of the country of the target language: traditions: ways and habits, common samples of folklore (tongue twisters, sayings, proverbs, idiomatic expressions); representation

of the similarities and differences in the traditions of the country and the countries of the target language; the ability to recognize and implement the knowledge on practice – orally and in writing, in formal and informal situations of communication.

Socio-cultural competence is the willingness and ability to conduct dialogue of cultures which implies the knowledge of one's own culture and the culture the country of the language learnt. The cultural background of the language is so important and a language cannot be studied in isolation from cultural issues, that is, only as a set of lexical units and grammar rules. One of the tasks of teachers of foreign languages is to get students acquainted with the generally accepted rules and norms of behavior of native speakers as well as of their culture.

References

1. Abbasian R. English Language Textbooks in EFL Education / R. Abbasian, R. Biria // *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*. – 2017. – Vol. 20, № 2. – P. 49–65.
2. Gulbinskienė Dalia, Lasauskienė Ruta : Žmogus ir žodis / Svetimosios kalbos žodis ir žodis : Intercultural Communicative Competence // Dalia Gulbinskienė, Rūta Lasauskienė. – *Foreign Languages*, № 16, № 3, 2014. – P. 157.
3. Cetinkaya Y. B. Intercultural Communication in the Age of Globalization and English Language Teaching / Y. B. Cetinkaya // *Mediterranean Journal of Humanities*. – 2011. – Vol. I, Issue 1. – P. 73–81.
4. Tareva E. G. Intercultural content of a foreign language textbooks : concept, texts, practices / E. G. Tareva, A. V. Schepilova, B. V. Tarev // *XLinguae*. – 2017. Vol. 10, Issue 3. – P. 246–255.

Submitted October, 10th 2017

Л. Л. Михайличенко

КУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИМ МОВАМ ЯК ЗАСІБ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ

Стаття торкається проблеми культурного знання та культурної компетенції (обізнаності) у викладанні іноземної мови як засобу інтенсифікації у викладанні іноземних мов, Автор пропонує шляхи і методи підвищення культурної компетенції у студентів та засоби подолання міжкультурних перепон з метою вільного володіння іноземною мовою. Викладання культури має стати невід'ємною частиною навчання іноземної мови.

На думку вчених, процес підвищення культурної обізнаності має бути спрямований на вирішення наступних завдань: 1) допомогти студентам розвивати розуміння того, що всі люди мають культурно-зумовлені моделі поведінки; 2) допомогти студентам розвинути розуміння соціальних чинників, таких як вік, стать, соціальний клас, місце проживання, ситуація, в яких відбувається акт комунікації і які безпосередньо впливають на цей акт; 3) допомогти студентам підвищити їхню обізнаність про культурні конотації слів і фраз; 4) допомогти студентам розвинути здатність оцінювати і переробляти узагальнення про цільову культуру, застосовуючи докази; 5) допомогти студентам розвинути необхідні навички пошуку та систематизації інформації про об'єкти культури; 6) стимулювати інтелектуальну зацікавленість щодо культури людей, мова яких вивчається.

Великою проблемою є подолання міжкультурних комунікативних бар'єрів. Часто комуніканти відчують розчарування після спілкування з людьми, що належать до інших культур. Ця проблема може виникати саме через те, що група, до якої належить особа, є «іношою». Нерозуміння відбувається через припущення про схожість. Багато людей припускають, що між людьми світу існує достатня

подібність, яка полегшує спілкування. Вони очікують, що потреба людини в їжі, притулку, безпеці тощо, є спільною і достатньою, для того щоб зблизити їх, або навіть зробити усіх однаковими. На жаль, вони не помічають того факту, що форми адаптації до загальних біологічних та соціальних потреб, а також цінностей, переконань та ставлення до них значно відрізняються у різних культурах. Нерозуміння також відбувається через різницю між мовами. Словник, синтаксис, ідіоми, сленг, діалекти і т. д. створюють додаткові труднощі. Існують і інші мовні проблеми, наприклад, стилі використання мови. Різні стилі можуть призвести до неправильного тлумачення намірів та оцінок серед комунікантів. Іншою причиною непорозуміння є уявлення та стереотипи, особливо останні перешкоджають об'єктивному сприйняттю інших людей. Мовні бар'єри нелегко подолати, оскільки вони міцно укорінені як міфи з власної національної культури. Тенденція до оцінки є наступним фактором, який викликає непорозуміння. Замість того, щоб намагатися осмислити думки та почуття від сприйняття світогляду інших, ми припускаємо, що наша власна культура або спосіб життя є найбільш природними. Це упередження перешкоджає відкритості, необхідній для вивчення ставлення та поведінки з точки зору інших.

Викладання культури має стати невід'ємною частиною навчання іноземної мови. Культура повинна бути нашим посланням студентам та мовою нашого середовища. Викладачі іноземної мови повинні оволодіти знаннями, що містяться в навчально-методичному матеріалі, повністю та глибоко. Вони мають стимулювати у студентів внутрішні мотиви та викликати зацікавленість. Створення внутрішнього мотиву спонукає студентів взяти на себе ініціативу в навчанні. Для того, щоб отримати достатній рівень міжкультурної комунікативної компетентності, студентам потрібно опанувати довідкову культурну інформацію в процесі вивчення мови. Вони можуть навчитися закономірностям повсякденного життя у цільовій культурі та застосовувати їх на практиці, беручи участь у інформаційно-орієнтованих заходах. Це дозволить їм дізнатися про сучасний спосіб життя у цільовій культурі та порівняти цей спосіб життя з власним, щоб знайти подібності та відмінності.

Таким чином, студенти можуть краще підготуватися до повсякденного спілкування, з яким вони можуть зіткнутися, покращити навички, необхідні для ефективного спілкування, а також підвищити рівень обізнаності та чутливості у сфері культурної компетенції.

Ключові слова: культурне знання, культурна компетенція, міжкультурні перепони, міжкультурне спілкування, іноземна мова, соціокультурна інформація, стимулювати інтелектуальну зацікавленість, культурна свідомість, подолання комунікативних бар'єрів.

УДК 81'23

A. Mustakas

LANGUAGE INVESTIGATION FROM THE PSYCHOLINGUISTIC PERSPECTIVE

The article deals with the problem of language investigation from the psycholinguistic perspective. Psycholinguistic is determined as a combination of two older sciences, linguistics and psychology. The author focuses on relatively new study psycholinguistics and states language research implementation of a set of specific parameteres and certain factors such as

thought and language, linguistic relativity, theories of language acquisition, accommodation, fossilization, etc. The most important language factors are highlighted in the article.

Key words: *psycholinguistic, language acquisition, neurolinguistics, vocabulary acquisition, second language acquisition.*

The study of language in relation to the brain functions and the psychological characteristics of an individual is conducted in the frame of a relatively new science called *psycholinguistics*, a combination of two other older sciences, linguistics and psychology.

Important areas of research include how humans understand, produce, store, acquire and transmit language, where language is localized in the brain, which parts of it are active during different linguistic processes and the effects of brain damage or disease on language.

The term *psychology of language* may be encountered as well, usually referring not to single individuals but to larger groups of them, such as racial, ethnic, religious etc. For some language disorders due to inherited or acquired health deficiencies the term *neurolinguistics* is also used.

Language research from the psycholinguistic point of view implements a set of specific parameters and takes into consideration certain factors. The most important of them, given in a concise description in this short article, are the following:

Thought and Language. A classical view which holds that thought is prior to language and that languages have developed the properties they have in order to express ideas. A contrastive view holds that we can only think logically and coherently because language assists us in doing so.

Linguistic Relativity. A theory of the relationship between speech and thought. The term is often used to cover two distinct theories: 1) Linguistic Relativity: A view that each language has categories and distinctions which are unique to it. 2) Linguistic Determinism: A view that the way in which we perceive and categorise the world is shaped by the language we speak.

Theories of Language Acquisition. Behaviorism: Language is a set of habits with associations formed between words and the real-world states and objects to which they refer. Empiricism: Language is acquired through extended exposure to adult speech and a desire to make sense of the environment. Nativism: The view that language is genetically transmitted, and that children are born with an innate language mechanism. Cognitivism: A predisposition equips infants for cracking the language code.

Acquisition. The process of developing competence in a language. The term is used for infants acquiring their native language – *first language acquisition* – and for those learning a second foreign language – *second language acquisition*.

Accommodation. The way in which a speaker, often without realizing it, echoes features of the speech of the person he / she is talking to. A speaker in a conversation might use particular words or syntactic patterns which his / her interlocutor has recently used.

Accommodation theory explores the way speakers adjust their accent and speech style towards that of their interlocutor as a sign of solidarity – *convergence*, or away from it as a sign of social distance – *divergence*.

Fossilization. Persistence by a second language learner in producing an incorrect form despite continuing exposure to the correct one. A state in which the overall linguistic and communicative competence of a language learner reaches a *learning plateau* and fails to progress, sometimes because the learner is no longer motivated, sometimes because he / she is conscious of having achieved an acceptable level of comprehensibility.

Self-Monitoring. The process of checking one's own language productions to ensure that they are: 1) accurate in terms of syntax, lexis and phonology, 2) appropriate in terms

of register, 3) at an acceptable level of speed, loudness and precision, 4) likely to be clear to the listener / reader, 5) likely to have the desired rhetorical impact.

Mental Lexicon. The word-store in the human mind.

Memory. Early research into memory led to a *multi-store model* consisting of: 1) sensory memory, 2) short-term memory, and 3) long-term memory. Sensory Memory: It is of extremely short duration, enabling the language user to retain a brief impression of the actual sound of speech or the distribution of words on the page. Short-Term Memory: It holds a limited number of items for current processing and is of relatively limited duration. Long-Term Memory: It has unlimited capacity and is of extremely long duration, though the information it contains is reinforced by being used. When persons are asked to recall written or spoken lists of words, the first words on the list are recalled better than those in the middle. This is associated with successful storage in the long-term memory. There is also the other situation when persons recall the most recently heard or read words; this is attributed to the ability to retrieve words that are still stored in the short-term memory.

An item of information (e.g. a phone number or a name that we want to remember) can be consolidated and transferred from the short-term memory to the long-term memory by rehearsal, by repeating it silently in our minds. Similarly, the more often we retrieve a particular item of information from the long-term memory the easier it becomes to access it and the less likely it is to be lost. Information that is rarely retrieved may decay.

Memory capacity varies among individuals. This may reflect: 1) how much information an individual is able to store, 2) how rapidly information decays when held in an individual's store, 3) how much information an individual is able to repeat in the mind as a way of retaining it in memory. If we wish to retain what we have heard, we have to make use of a *rehearsal mechanism* which enables us to review it in our minds, thus preventing the words from fading.

Competence vs Performance. A Person's linguistic system versus actual examples of language produced using the system. The distinction is important because there may be a considerable difference between someone's knowledge of his / her language, and what he / she is actually able to produce.

Competence: internalized language, *Performance*: externalized language.

Behaviorism. A movement in psychology. It is principally a theory of learning based upon the relationship between an external stimulus and the individual's response to it through acquired behavior.

The Theory of Conditioned Reflexes: An established response becomes attached to a new stimulus. Example: the Russian psychologist Pavlov trained dogs to associate food with the ringing of a bell and they finally began to salivate when they heard the bell alone. Asserting that language is simply *verbal behavior*, the American psychologist Skinner put forward an account of first language acquisition based upon *conditioning*. His view was that a child acquires language through imitating adult utterances. Parents provide models of language. They also provide reinforcement through showing approval, through carrying out the child's wishes or through recognizing, responding to and echoing the child's utterances. Grammar is said to develop in the form of sentence frames into which words or phrases can be inserted.

Paralinguistic Features. Features such as facial expression, gestures and gaze which contribute to communication. Such features are considered also laughing, yawning and pausing during a conversation and factors such as the movements of the face and body and the physical distance between the interlocutors. There is interest in establishing the extent to which, in conversation, these features support or supplement information in the signal.

Certain of these features, such as laughter, are universal; but some (for example, nodding the head in affirmation) are culturally determined.

Sign Language. A System of communication employed by those with impaired hearing. Its modality is the use of gestures rather than sound. Sign language is based on three components: 1) the place where the sign is made, 2) the shape and angle of the hand(s), and 3) the movement of the hand(s). Sign languages evolved within the communities that use them and differ from the spoken language in a number of ways, particularly in the way they mark syntactic relations. They do not employ inflections, they do not have articles. Lip-reading plays also an important role. There is some evidence that there may be a critical period for sign language acquisition. Those who acquire sign language young appear to make fewer mistakes. An older age of acquisition seems to limit ultimate attainment, with a greater likelihood of grammatical inaccuracy and of problems in sentence recall. There appears to be a relatively consistent order of acquisition for the forms of signing; hand position is mastered the most readily and hand shape gives the most difficulty.

Language Acquisition Device. An innate mechanism in the brain of an infant which triggers and supports the process of acquiring the first language. All infants pass through the same stages in the acquisition of a first language, but they progress at different rates: 1) Sounds which resemble vowels. The infant responds vocally to human speech. 2) The infant produces consonant-vowel sequences which may resemble those of the target language and imitates adult intonation patterns. 3) *One-word stage*: The first words appear at about the age of 2; the child may have a vocabulary of around 50 words, usually nouns. 4) *Two-word stage*: The two-word combinations exhibit a set of primitive semantic relationships usually naming (this...), non-existence (no...). At about the same time the vocabulary increases. 5) *Multi-word stage*: The child uses strings of three or more words, often based upon established two-word patterns. Adult syntactic patterns gradually become more prevalent. This stage begins at about the age of 3. Instead of age, a more precise way of calibrating the development of an infant is by *mean length of utterance*, a figure based on the average number of morphemes in the infant's productions

The Vygotskian Theory of Language Acquisition. For the Russian psychologist Lev Vygotsky thought and language are mutually supportive. Thought exists prior to language, and there is initially a separation between the two; but, during three phases of language acquisition, their different functions become established: Phase 1: Before the age of two, thought and language are unrelated. Phase 2: From two to seven, the child does not distinguish clearly between private thoughts and public conversation; the child expresses its thoughts aloud. Phase 3: From seven onwards, thought becomes internalised.

Vocabulary Acquisition. The construction of a system of vocabulary by a child as part of the process of acquiring a first language. Research studied the increase in vocabulary size and the rate at which it occurs. The child first has to recognise the word as a linguistic unit, since there are few gaps between words in connected speech. Late in its second year a child has mastered 50 to 100 words. It may understand four times more words than it produces; but it is also likely to produce certain words without fully understanding what they signify. The first 50 words tend to be mainly nouns, which are frequent in the speech of carers and easily matched to physical objects. At some point, most children manifest a vocabulary spurt, where the rate of acquisition of new words increases suddenly and markedly. From then until about six years old, the average rate of acquisition is estimated to be five or more words a day.

Many of the new words are verbs and adjectives, which gradually come to assume a larger proportion of the child's vocabulary. The vocabulary acquired during this period partly reflects frequency and relevance to the child's environment. Children appear to need minimal exposure to a new word form, sometimes just a single occurrence, before they assign

some kind of meaning to it; this process of *rapid mapping* appears to help them to consolidate the form in their memory. In the early stages, mapping is exclusively from form to meaning; but it later also takes place from meaning to form, as children coin words to fill gaps in their vocabulary. In some infants, vocabulary develops in a series of short bursts; in some, the development is gradual and continuous.

Child Directed Speech. A speech register used by adults when addressing infants. Parents simplify their speech in consistent ways when speaking to children. The linguistic modifications include: 1) emphatic stress, 2) longer pauses, 3) slower speech rate, 4) restricted vocabulary, 5) shorter utterances, 6) repetition, 7) rephrasing. Child directed speech is also known as *baby talk*. It is generally well formed syntactically, though it contains more imperatives and questions than normal conversation. No correlation has been found between the degree of simplification in the carer's speech and the rate at which the infant acquires language. Child directed speech does not appear to be universal. In non-western societies, it may have different characteristics. There are even cultures in which the child is exposed to adult discourse but no language is specifically directed towards it. Within a given culture it is strikingly consistent across carers.

Babbling. A pre-linguistic stage when infants produce sounds which resemble adult consonant-vowel syllables. Infants begin to babble at about 6-10 months of age; the stage lasts for up to 9 months. Two types of babbling are observed: 1) repetition of the same consonant-vowel sequence (e.g. *mamama, bababa*) or 2) repetition with different consonant-vowel sequences (e.g. *bami, mabi*). Babbling is a precursor to speech, enabling the infant to practise a range of potentially useful sounds, which increasingly resemble those of the target language.

Deaf Parents. When a hearing child has deaf parents, the contribution of parental speech to language acquisition is necessarily restricted. Many such children display normal acquisition, though some – possibly around 20 % – show signs of delayed development. Delays in phonological development are frequent. External factors play an important role. To ensure normal acquisition, the child appears to need a minimum of about 5-10 hours contact each week with hearing adults, plus exposure to radio or television. However, there is no close correlation between time spent in the company of hearers and the rate and success of linguistic development.

The existing of siblings does not necessarily enhance acquisition, and some children continue to manifest linguistic problems after spending long periods with hearing peers at school. Exposed to two different forms of adult language, the child appears to avoid the simplified syntax of the deaf parents and to adopt the syntactic models provided by hearing adults outside the immediate family. Even two-year-old children appear capable of making a distinction between the type of speech they use for their deaf parents (more signs, extended pitch patterns, shorter utterances) and the type they use with other speakers.

Shyness and Language. Most features of personality are heritable. The fact that many kinds of behavior are under partial genetic control does not mean they are predetermined; the social environment also affects how inherited traits express themselves. Most personality traits are the product of complex interactions between genetic dispositions and environmental experiences. Many of these experiences arise within the family system. Shyness is closely associated with *introversion*. The typical introvert is a quiet, retiring sort of person, fond of books rather than people; he is reserved and distant except to intimate friends. He tends to plan ahead and mistrusts the impulse of the moment. He does not like excitement, takes matters of everyday life with proper seriousness, and likes a well-ordered mode of life.

Shyness is one of the most heritable personality traits. As shy children are growing up, their disposition to social timidity is a source of recurrent developmental disorders.

The behavioral signs of shyness include clinging to the mother, lack of vocalization, avoidance of unfamiliar objects or experiences, uneasiness in the presence of strangers. Shy children also have more nightmares and phobias than not-so-shy children. The language of shy children has usually one or more of the following characteristics: low voice, intonation without much variation, small sentences, preference for writing than for speaking (e.g. letters instead of telephone calls).

Deprivation. Lack of access to linguistic input in the early years of life, especially in the period up to puberty, which is sometimes said to be a critical period for language acquisition. Deprivation arises when a child is abandoned or confined in some way which separates him / her from language. These unfortunate cases enable researchers to explore the extent to which language is innate and develops regardless of adult input, and the hypothesis that it cannot be fully acquired once a particular period of maturation is over. Children who are deprived of language are deprived of affection as well. The trauma of their early experiences may well affect their ability to acquire language.

Critical Period. A period early in life during which a human being is uniquely endowed with the capacity to acquire a first language. The following cases of *feral* and *attic* children provide evidence for a critical period during which infants are particularly receptive to language. After this period, it seems, vocabulary is acquired but a full syntactic system may not develop.

Feral Children. Also known as *wild children*, children raised by animals.

The wild boy of Aveyron: A famous case is the French boy «Victor of Aveyron», found living wild in the wood in 1800. Victor's case was documented by a doctor, who attempted to train the boy for human society but with very limited linguistic progress. Victor achieved the notion that nouns are used for classes of objects rather than single items and acquired a number of verbs and adjectives, but his syntax remained rudimentary.

Attic Children. Children raised away from human contact.

Genie: A deeply deprived American girl, who did not begin acquiring language until she was almost 14; Genie was kept in near isolation from 20 months until 14 years of age and forbidden to utter sounds by her father who was mentally ill. When she was rescued in 1970, and exposed to language, she began to acquire it at a much slower rate than younger children, and has never learned to speak normally; at times she fell back upon a sign system. She acquired a relatively wide vocabulary but her syntactic development remained incomplete. She used few function words, and though some inflectional morphology emerged, it later disappeared. Her use of articles, pronouns, demonstratives and auxiliary verbs was extremely limited.

The Koluchova twins: These children were kept in isolation in a room in the village Koluchova, Czechoslovakia till the age of seven and a half years. When they were rescued from isolation they had a mental age of around three. In a children's home and later a foster family, they made great cognitive advances and developed normal linguistic skills.

Louise and Mary: They were kept in isolation in a room in England till the ages of three years six months and two years four months respectively. Rescued and put into care neither of them had begun to develop language or social behavior. Later Louise achieved normal linguistic competence, but Mary continued to show signs of autism.

Animal Communication. The transmission of information between members of other species, including transmission by means other than sound. Interesting examples are the clicks used by dolphins to communicate information, the songs of whales, the calls of monkeys and the dancing of bees.

Vervet monkeys: A species of African monkey whose alarm calls distinguish between different types of enemy: One of them signifies a snake, causing other monkeys to stand

on their hind legs, and inspect the ground; another warns of an attack from an eagle, upon which the monkeys dive down and hide among the vegetation; and another one indicates a lion or leopard, causing the monkeys to leap up any nearby tree.

Washoe: The name of a female chimp, who was born in Nevada. She was the first of a number of chimps to learn a simplified sign language.

Birdsongs. The sounds produced by birds can be categorised as *calls*, short bursts which warn of danger or keep flocks together, and *song*, which is more complex and mainly serves functions related to territorial claims or to mating. Calls are apparently innate, and their form and function vary little between generations.

Foreigner Talk. A register sometimes employed by native speakers when addressing non-native ones. Foreigner talk has the following characteristics: 1) slower speech rate, 2) greater pausing, 3) greater segmentation of words, 4) increased stress marking, 5) more careful articulation; 6) lexis is usually simplified, relying on high-frequency items and avoiding idioms and slang; 7) syntax uses basic structures, shorter utterances and co-ordination rather than subordination, 8) in the morphology there is a preference for full rather than contracted forms, 9) repetition and rephrasing. Attempts have been made to establish which features of foreigner talk most assist understanding. It has been suggested that slower delivery has more impact upon understanding than does linguistic modification. Repetition and rephrasing are particularly effective.

Localization of Language. Language is located in the left hemisphere of the brain. Speech production is controlled mainly by anterior portions of the brain, and is traditionally associated with a location known as *Broca's area*.

Aphasia. A disorder in the ability to produce or to understand spoken language. It usually results from brain damage caused by an accident, a stroke or invasive surgery. The fact that the symptoms of aphasia vary considerably from patient to patient suggests that the language-sensitive areas of the brain may be differently located in different individuals.

Broca's aphasia: The speech is characterized by an absence of syntactic structure and omission of function words and inflections.

Wernicke's aphasia: Severe problems in retrieving vocabulary. Use of inappropriate nouns and verbs.

Jargon aphasia: Large number of nonsense words in the patient's speech.

Conduction aphasia: Inability to repeat what has just been heard.

Transcortical aphasia: Comprehension is severely impaired.

Dysphasia. Delayed acquisition of speech which deviates markedly from generally observed patterns.

Agnosia. A condition caused by a brain damage, where a patient sees a familiar object but he / she is unable to say what it is.

Agrammatism. Speech production in which function words and inflectional endings are omitted. Largely known as *Broca's aphasia*.

Dysarthria. A type of disorder which affects the articulation of speech.

Stuttering. A disorder of fluency in speaking. Symptoms include the repetition of phoneme segments, syllables or words and an extreme lengthening of segments or syllables; e.g. *c-c-computer, com-com-computer, she got-got-got a child, he is af:::raid*. It varies considerably between sufferers but presents characteristics which give a sense of strain in the speaker. The most typical symptom is a blocking of the airflow, which results in long pauses, effortful speech and distorted facial expressions. The speech presents irregularities of rhythm and intonation, words may be stressed erratically or left incomplete. Sufferers are often aware of their limitations and may avoid words that they anticipate will be difficult to pronounce.

Echolalia. The patient repeats the same utterance many times, usually with the intonation unaltered.

Telegraphic Speech. Speech which includes mainly *content words* and sounds like a telegram or newspaper headline. Thus, if a child says *mummy cup*, it might be claimed to stand for e.g. *mummy is holding a cup*.

Acquired Dyslexia. The loss of the ability to read as the result of illness, accident or brain surgery. The reader is sometimes distracted by adjoining words or letters; e.g. *glove* and *spade* seen together might produce the response *glade*, or to interpret the word *gross* as *cross*. In some cases the words are decoded letter by letter as in *bi*, *i*, *di* instead of *bed*. There is apparent damage to the reader's attention mechanism, so that he / she is no longer able to focus on one piece of visual evidence at a time.

Developmental Dyslexia. Delayed acquisition of reading skills. There may be a genetic factor in developmental dyslexia. The children of parents with reading problems are more likely to experience problems themselves and there are recorded cases of similar types of dyslexia in twins but not in other family members.

Acquired Dysgraphia. The loss of the ability to write as the result of illness, accident or brain surgery. A patient may not be able to retrieve the letters that are needed for the spelling of words; e.g. *biscket* instead of *biscuit*. There may be also problems involving the formation of letters and difficulty in analysing letter shapes visually; a classic example is the substitution of < *b* > for < *p* >.

Developmental Dysgraphia. Delayed acquisition of writing skills.

Anxiety. One of several affective factors which can influence speech and lead to a deterioration in language performance. Anxiety results from introvert personality traits, lack of self-confidence or from awareness of limitations in a particular language area. Anxiety manifests itself in speech: 1) in a greater degree of pausing, 2) in a lack of coherence, 3) in the insertion of fillers such as ...*you know* and 4) in an increased number of false starts. This suggests that the planning function is affected. In the case of a foreign-language learner, anxiety may sometimes lead to greater accuracy, but fluency may suffer as a consequence. Certain types of language task demand greater accuracy and clarity, e.g. a public talk vs a conversation with a friend, and this requires a greater degree of control and is sometimes a source of stress.

Tip of the Tongue. A state in which a language user is aware of the existence of a particular word but cannot retrieve it from the lexicon. Such a state demonstrates that it is possible to hold the meaning of a word in one's mind without necessarily being able to retrieve its form.

Slips of the Tongue. A speech error, in which a speaker utters a word, syllable or sound in a way other than intended. Slips of the tongue occasionally reveal a person's suppressed thoughts:

* *Have you turned on the washdisher?* instead of *Have you turned on the dishwasher?*

Slips of the Pen. A written error, in which someone writes a word, syllable or sound other than that intended. Such errors are caused by visual similarities between letters: * *happy babby* : *happy baby*.

Slips of the Ear. Errors of misperception by a listener. A mishearing, as in *get some ceiling paint* heard instead of *get some sealing tape*.

Ageing. Elderly speakers (80+) tend to produce more unfinished sentences than do younger ones, and appear to need more time to assemble their utterances. The classic syndrome reported by them is difficulty in finding words, but there is no evidence that items are actually lost from the lexicon. Language loss varies considerably among individuals. There is often a decline in the receptive skills. Sentence length does not appear to be a major

obstacle, but sentence complexity does. Considerable difficulties arise when they try to connect subordinate clauses to main sentences. Older people find it easier to recall sentences where the chronological order is the order of mention; e.g.: *After locking the door, she turned off the lights* instead of *Before locking the door, she turned off the lights*. They often build additional sentences to create a context which could help them; higher incidence of general terms, e.g. *flower* instead of *rose, daisy* etc.

Dementia. A mental disorder characterized by extreme forgetfulness. A progressive cognitive dysfunction due to deterioration of brain tissue. Dementia sufferers frequently resort to coining a new word when a known one cannot be retrieved. The conversation is marked by a lack of cohesion and multiple changes of topic. Problems of articulation. Writing may also be affected; typical symptoms are small letters and irregular spacing between words. The language acquired first is more likely to be spared by dementia than one learned later. Forms of dementia: *Alzheimer's disease, Parkinson's disease*.

Down's Syndrome. Sufferers show limitations of attention, short-term memory, slow phonological development, and perceptual difficulties. There is great variation among individuals. Only a limited vocabulary is acquired, and utterances usually remain short and telegraphic lacking function words and inflections. Down's syndrome has been linked to imbalances in brain structure, with a reduction of some areas of the brain.

Specific Language Impairment. A condition in which a child who appears otherwise normal fails to acquire language like its peers. These children sometimes have restricted vocabularies or make relatively basic errors of grammar. They may show problems of comprehension as well as problems of production, finding it difficult to follow the utterances of others or to put thoughts into words. What is striking is that this linguistic deficit cannot be clearly linked to low intelligence. An important study of three generations of a family suggested that about half of them suffered severely from specific language impairment and thus the condition might be genetic. The language of these individuals lacked many important inflectional markings such as number, gender and verb endings and had also generalised inflectional endings, e.g. **I goed* instead of *I went*.

Autism. A condition characterized by a withdrawal from linguistic interaction with others. The symptoms of autism appear between the ages of one and three, and are sometimes misdiagnosed as deafness. Autistic children tend to have exceptionally low IQ but they may excel in one or two isolated skills such as painting or music. The syndrome is much more common in males than in females and appears to be caused by a physical dysfunction of the brain. Some children remain mute until the age of five and beyond. Then, the mutism gives way to a delayed acquisition of speech. Rhythm and intonation are flat and monotonous. An important symptom of autism is *echolalia*, where the child meaninglessly repeats words or sentences and what has been said to it. It was once believed that echolalia indicated a rejection of interaction. Now, it is sometimes interpreted as evidence that the autistic child does not succeed in grasping the true function of language. Other symptoms are an unwillingness to meet the gaze of a speaker and difficulties with the use of pronouns.

Schizophrenic Language. The language of patients suffering from the serious mental illness labelled *schizophrenia* in which the way one thinks and feels is not connected with what is really happening. Some of these patients produce confused language called *word salad*.

Deafness. Hearing loss differs widely among affected individuals, and is classified as mild, moderate, severe or profound. Human conversation typically takes place within a frequency range of 250 to 8000 Hz and at an intensity of around 60 decibels. Deaf listeners suffer from a restriction in the frequency range and a reduction in the perceived loudness of the signal. A major issue is the extent to which prelinguistic deafness affects language

acquisition. There is evidence of delayed acquisition – infants may reach the 50-word vocabulary threshold around ten months later than their hearing peers. At the babbling stage, the consonant repertoire of deaf infants appears to be smaller and the intonation flatter.

Lexical development differs from that of a hearing infant in that labelling plays a less important part; early nouns are fewer in number. So far as syntax is concerned, deaf infants who achieve speech tend to rely on shorter utterances and to adhere more closely to the standard Subject-Verb-Object word order. Sometimes their speech is telegraphic, with function words and inflections omitted. Deaf children are slow in developing reading skills; the writing of a deaf child uses a limited range of sentence structures and a grammar system which frequently omits inflections, auxiliary verbs and articles.

Blindness. A major question is whether visual impairment has an impact on language acquisition. At a pre-linguistic stage, adults appear to find it more difficult to engage blind children in communicative activities, because they lack conversational cues provided by the direction of the infant's gaze. Nevertheless, the onset of babbling appears to take place at about the same time as with sighted infants. However, there are differences in the content of the early vocabulary; the early 50 words of a blind child are likely to include fewer common nouns. At an early stage, blind children engage in echolalia, the meaningless repetition of words. Lack of sight also seems to affect the acquisition of terms relating to space. There is usually a delay in the acquisition of personal pronouns, demonstratives and prepositions.

Twins. If language is genetically transmitted, then its development is likely to be markedly similar in twins who are «identical»—products of a single egg. There is considerable evidence that this is the case. However, it is not easy to exclude other variables such as common experiences and the fact that the twins share the same home environment. More evidence is needed on language acquisition in the rare cases of twins who have been separated early in life. Another area of study compares language acquisition by twins with that by singletons. There is strong evidence that early language development in twins is often delayed; the language of twins tends to fall behind that of their peers during the third year of life.

The most convincing explanations relate to the circumstances of being a twin. It may be that twins feel less need to communicate with others because of their close mutual bonding. Some researchers report evidence of a secret language between twins consisting of sounds and words which are unintelligible to others. Or it may be that carers find it harder to divide their attention and time between two infants. Observation suggests that there is less verbal interaction per individual twin than a single child receives.

Attrition. The decline of competence in a language over time, usually as the result of contact with another language. *Primary language attrition* particularly affects immigrant populations, and arises as the result of extended exposure to a second language and of circumstances in which the first language is little used. Attrition may be indicated by a speaker's inability to retrieve vocabulary, in a loss of native-like pronunciation, in the use of non-standard syntax or in a general lack of fluency. Attrition tends to affect production to a greater degree than reception, and may also vary between writing and speaking. Some bilinguals show evidence of attrition as a result of employing one of their languages to a greater degree than the other.

Second language attrition commonly occurs when a speaker has not had occasion to use a foreign language for some time. It appears that lexis is more readily subject to attrition than syntax.

Evolution of Language. There are three distinct views of how language evolved:

Social: Language arose through increased socialisation in early settled communities and the need for a communication system to support hunting and farming. One variation of this

view suggests that language developed in response to the need to look after settled groups of up to 150 people. Another view holds that language became an evolutionary necessity because it enabled human beings to influence others within and outside their communities.

Physiological: The human articulators appear to be specially adapted to language. There have been studies of the flexibility of the human tongue, jaw and soft palate and of the complex muscular co-ordination involved in using them for speech.

Neurological: This view holds that human beings are able to master the complexities of language because they have developed a higher intelligence or a larger brain.

The question remains of whether certain parts of the brain have evolved in a way that has enabled the invention of language and possibly its genetic transmission. Attempts to locate a physical center for language have not been successful.

Second Language Acquisition. Some language teachers had formerly used the argument that the most natural way of acquiring a second language was to emulate the process of first language acquisition. However, the two situations are very different. Compared with an infant acquiring its first language, an adolescent or adult acquires a second under the following conditions: 1) He / he has less time for learning, 2) he / she already has a first language, which provides a lens through which the second is perceived, 3) he / she has access to a language of explanation, and is therefore capable of understanding theoretical explanations.

References

1. Block S. von Von der Systemlinguistik zur Patholinguistik : interdisziplinäre Verflechtung anwendungsbezogener Forschung / S. von Block ; E. von Block ; B. von Block. – Frankfurt : Lang, 1998. – 450 p.
2. Bruner J. Wie das Kind sprechen lernt / J. Bruner. – Bern : Verlag Hans Huber, 2002. – 144 p.
3. Dietrich R. Psycholinguistik / R. Dietrich. – Stuttgart : Verlag J. B. Metzler, 2002. – 266 p.
4. Dijkstra T. Einführung in die Psycholinguistik / T. Dijkstra ; Y. Fuchs ; G. Kempen. – Bern : Huber, 1993. – 135 p.
5. Dittmann J. Der Spracherwerb des Kindes. Verlauf und Störungen / J. Dittmann. – 3. Aufl. – München : Beck, 2010. – 128 p.
6. Dittmann J. Neurolinguistik / J. Dittmann, J. Tesak. – Heidelberg : J. Groos, 1993. – 48 p.
7. Galliker M. Sprachpsychologie / M. Galliker. – Tübingen : A. Francke Verlag, 2013. – 310 p.
8. Hörmann H. Psychologie der Sprache / H. Hörmann. – Heidelberg : Springer Berlin Heidelberg, 1977. – 223 p.
9. Langenmayr A. Sprachpsychologie : ein Lehrbuch / A. Langenmayr. – Göttingen ; Seattle : Hogrefe, Verlag für Psychologie, 1997. – 804 p.
10. Lurija A. Das Gehirn in Aktion. Einführung in die Neuropsychologie / A. Lurija. – Hamburg : Rowohlt, 1996. – 386 p.
11. Müller H. Psycholinguistik – Neurolinguistik. Die Verarbeitung von Sprache im Gehirn / H. Müller. – Paderborn : Fink, 2013. – 201 p.
12. Psycholinguistik : Ein internationales Handbuch / ed. by G. Rickheit, Th. Herrmann, W. Deutsch. – Berlin : De Gruyter Mouton, 2003. – 947 p.
13. Schreiber K. Sprachverarbeitung aus neurolinguistischer Sicht : Unterschiede zwischen Ein- und Zweisprachigen / K. Schreiber. – Berlin, 2017. – 115 p.

Submitted October, 04th 2017

А. Мустакас

ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ З ТОЧКИ ЗОРУ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ

Стаття пов'язана із дослідженням мови з точки зору психолінгвістики. Психолінгвістика – це порівняно нова наука, яка складається з двох доволі сталих наук: лінгвістики та психології. Найбільш важливі сфери дослідження, що представлені у статті, мають на меті роз'яснити, яким чином відбуваються процеси розуміння людини, продукування, збереження, надбання та трансмісії мови; де мова знаходиться у мозку, частини якого активні в різних лінгвістичних процесах; як хвороба або певні пошкодження головного мозку впливають на психолінгвістичні процеси людини. Дослідження мови з точки зору психолінгвістики імплементує низку специфічних параметрів та факторів. Найбільш вагомі та суттєві представлені у статті. Так, думка та мова – це класичний погляд на те, що думка первинна ніж мова. Мови розвивались протягом часу для того, щоб людина могла висловлювати свої думки та ідеї. Інші контрастивні погляди на цей аспект стверджують, що людина може мислити логічно та зв'язно, оскільки мова вимагає цього. Стосовно лінгвістичної відносності, автор статті відзначає дві загальні теорії: лінгвістична відносність – погляд на те, що кожна мова має у своєму складі унікальні категорії та відмінності. Щодо лінгвістичного детермінізму, то, як відзначає автор, це спосіб сприймання та категоризації світу, який систематизовано мовою, якою ми розмовляємо. У статті розглядаються теорії мовного освоєння (language acquisition), яке розуміється як процес освоєння компетенції (оволодіння) в мові. Цей термін було використано для немовлят, які засвоювали їхню першу мову, а також для тих, хто вивчав мову як другу іноземну. Акомодация розглядається як спосіб, в якому спікер, найчастіше не надаючи особливої уваги, імітує або наслідує риси мовлення людини, з якою спілкується. Спікер у мові може використовувати певні слова або синтаксичні прийоми, які було використано його співбесідником нещодавно. Ця теорія підтверджує той факт, що використовуючи такий мовний стиль, співрозмовник виражає знак солідарності або соціальної нерівності. Саморегулювання та ментальний лексикон – це наступні етапи мовного дослідження з точки зору психолінгвістики. Пам'ять – одне з найважливіших мульти-функціональних понять у житті людини. Як відомо, пам'ять може бути сенсорною, короткостроковою та довгостроковою. Мовні особливості та здібності, які зберігаються у пам'яті, є індивідуальними для кожної людини. Отже, розглядаючи кожний етап мовного розвитку крізь призму психолінгвістики, можна стверджувати, що хоча ця наука є досить молодого, вона нерозривно пов'язана не тільки з мовними, а й з психологічними процесами кожної людини.

Ключові слова: психолінгвістика, лінгвістична відносність, акомодация, пам'ять, мовне оволодіння.

УДК 811.161.2'282

О. І. Новіцька

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАЗВ ЖІНОЧИХ ГОЛОВНИХ УБОРІВ У ГОВІРКАХ ПІДГАЄЧНИНИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті досліджено назви жіночих головних уборів, що побутують на Підгаєччині. Наводяться пояснення говіркових назв з погляду семантики,

етимології. Визначено лексико-семантичні паралелі з іншими українськими діалектними континуумами.

Ключові слова: підгаєцькі говірки, лексико-семантична група, назви головних уборів, лексема.

Постановка проблеми. Упродовж останніх десятиліть побутова лексика стала об'єктом вивчення для багатьох лінгвістів. Дослідження тематичних груп побутової лексики дає цінну інформацію, що розширює емпіричну базу української діалектології. Увага до лексичного складу народних говірок зумовлена необхідністю більш детального дослідження структури словника окремих говірок, його системної організації, вирішення питання просторового розміщення лексики, взаємовідношень словникового складу різних діалектів.

Серед недостатньо досліджених в історичному та мовознавчому аспектах тематичних груп української лексики особливий інтерес становить побутова лексика, яка у словниковому складі української мови посідає помітне місце.

Велику групу побутової лексики, досить різноманітну і цікаву щодо походження та часу виникнення, становлять народні назви одягу. Назви одягу – складна багатопланова лексична система, компоненти якої виділяють на основі логіко-предметного членування. Це одні з найдавніших груп лексики, що пов'язані з матеріальною культурою суспільства [13, с. 138]. Тематична група назв одягу складається з окремих лексико-семантичних груп (ЛСГ) та утворює складну і розгалужену систему, до якої входить ЛСГ назв головних уборів.

Мета, завдання, актуальність дослідження. Мета нашої роботи – проаналізувати лексико-семантичні особливості назв жіночих головних уборів, які побутують у говірках Підгаєччини. Реалізація поставленої мети передбачала розв'язання таких завдань: 1) на підставі польових записів установити функціональну активність номенів на позначення досліджуваних сем говірок Підгаєччини; 2) подати структурно-семантичний та етимологічний аналіз лексем; 3) установити лексико-семантичні паралелі з іншими українськими діалектними континуумами.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю комплексного дослідження ЛСГ жіночих головних уборів у говірках Підгаєччини, попри те, що назви головних уборів багатьох регіонів досліджені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. ЛСГ назв головних уборів, що є складовою частиною ЛТГ назв одягу і взуття привертала увагу дослідників різних діалектних зон, зокрема, на території північного наріччя ці назви досліджували Л. Анісімова, Ф. Бабій, Г. Гримашевич, Д. Неділько, О. Никончук, Л. Пономар, А. Соколовська та ін.; в південно-східному регіоні – К. Глуховцева, Н. Клименко, О. Коваленко, Л. Лисиченко, Т. Ніколаєва, Т. Щербина та ін. Українську діалектну лексику південно-західного наріччя вивчали Г. Березовська, З. Бичко, Я. Вакалюк, В. Грещук, Н. Пашкова, Т. Піцура, О. Полянська, В. Прокопенко та ін. Також фіксацію назв головних уборів знаходимо у лексикографічних працях.

Матеріалом для дослідження стали власні польові записи, зібрані в 37-х населених пунктах Підгаєччини.

Виклад основного матеріалу. Головні убори – це компонент жіночого та чоловічого одягу, який призначений для захисту від несприятливих природних явищ: вітру, сонця, холоду, бруду, а також служить прикрасою, зокрема для дівчат.

На Підгаєччині основним головним жіночим убором вважається хустина. Хусткою покривають голову заміжні жінки, йдучи до храму. Велика роль хустки у весільному, похоронному обрядах, у таїнстві хрещення [3, с. 61].

Для найменування малої хустини, яку пов'язують на голову чи шию, у підгаєцьких говірках зафіксовано назви: *хус'тина* (весь ареал), *хус'тина з кон'у'шинкоу*, *хус'тина з ка'пустоу* (Голг., Верб., Вол., Михайл.), *хус'тина з поли'тициу* (Голг., Верб., Вол., Михайл.), *ду'бова хус'тина* (Підг., Рудн., Литв., Сар. Литв.), *хус'тина з к'линчиком* (Зав., Носів, Серед., Затур., Гнил., Черв., Пан.), *ту'рецька хус'тина* (Підг., Стар. М., Сільце, Гол., Галич), *грецька хус'тина* (Верб., Голг.), *шал'єнова хус'тина* (Рудн., Литв., Стар. Литв., Лиса, Носів, Угрин.), *шал'єнка*, *шал'єн'їука* (Верб., Голг., Вол., Мозол.), *пар'чова хус'тина* (Підг., Стар. М., Муж., Сільце, Гол., Галич, Верб., Мирне), *гатласна хус'тина* (Білокр.), *хус'тина з в'їночком*, *хус'тина з ог'їрками*, *хус'тина з ду'бочком*, *хус'тина з йагодами*, *хус'тина з маками*, *хус'тина з х'марами*, *хус'тина з рожами*, *хус'тина з метеликами*, *хус'тина з неза'будками*, *хус'тина з колос'ками*, *хус'тина з кон'вал'їюу* (Рудн., Стар. Литв., Литв., Лиса, Носів, Боків, Шумл., Завал.).

Назва *хустина* є літературною нормою української мови, що позначає 'шматок тканини або в'язаний, трикотажний виріб, переважно квадратний, який пов'язують на голову, шию, напинають на плечі' [21, с. 175]. Щодо походження цього слова, то етимологи розглядають декілька версій: 1) походить від праслов. **xusta* як праслов'янський діалектизм, властивий насамперед польському ареалу; 2) припускається також запозичення в українську мову з румунської мови, пор. рум. *fústă* 'спідниця' [10, с. 224].

Серед назв хустин, які відповідають малюнку чи орнаменту, який зображений на хустині, на Підгаєччині виділяються номени з такими означальними компонентами:

1. Назви, утворені від назв рослин: *хус'тина з кон'у'шинкоу* – на хустині зображені рослини, квіти у вигляді конюшини; *хус'тина з поли'тициу* – рослини зображені у вигляді квіток, листя і гілочок (политиці) в'юнки; *хус'тина з неза'будками* – на хустині зображено квіти у вигляді незабудок; *хус'тина з колосками* – на хустині зображено колоски; *хус'тина з в'їночком* – на хустині зображено квіти у вигляді віночка; *хус'тина з рожами* – на хустині зображені квіти у вигляді троянд (рожі); *хус'тина з конвал'їюу* – на хустині зображені квіти у вигляді конвалії.

2. Назви, утворені від назв комах: *хус'тина з метеликами* – на хустині зображено метелики.

3. Назви, утворені від назв овочів, дерев, ягід: *хус'тина з ог'їрками* – на хустині зображено рослини подібні до огірків; *хус'тина з ка'пустоу* – зображено рослини подібні до капусти; *хус'тина з ду'бочком* – на хустині зображені дубові листки; *хус'тина з йагодами* – на хустині зображені ягоди ожини, вишні та ін.;

4. Назви, пов'язані з атмосферними процесами: *хус'тина з х'марами* – на хустині зображений малюнок у вигляді хмар.

На позначення хустини, край якої оздоблений малюнками різних яскравих кольорів прямокутної форми вживаються назви: *ду'бова хус'тина*, *хус'тина з к'линчиком*, *ту'рецька хус'тина*, *грецька хус'тина*.

Поряд із наведеними назвами на Підгаєччині простежуються номени: *шал'єнова хус'тина*, *шал'єнка*, *шал'єн'їука* – 'тонка шовкова хустина'; *пар'чова хус'тина* – 'тонка шовкова хустина із золотою чи срібною ниткою'; *гатласна хус'тина* – 'тонка атласна хустина'.

Назви *шал'єнова хус'тина*, *шал'єнка*, *шал'єн'їука* походять від назви *шаль*, що запозичена через польське і французьке посередництво з англійської мови, пор. англ. *shawl* 'шаль, шарф' [10, с. 371]. Лексичними паралелями до укр. *шаль* є рос. *шаль* 'хустка, тонка вовняна тканина', білор. *шаль* 'хустка; шарф', пол. *szal* 'шаль; шарф', болг. *шал* 'шаль; шарф' [10, с. 371].

Подібні назви побутують у поліських говірках – *шал'їн'їўка* ‘шерстяна хустка з китицями’, *шана'л'їўка* – ‘хустка червоного кольору’ «*Дав шана'л'їўку с френзл'ами*», *шал'їноха* ‘хустка з квітками’, *ша'л'оха* – ‘велика хустка з китицями’ [12, с. 258], у середньополіських – *шали'ноўка* ‘невелика святкова вовняна хустка; велика хустка з китицями і яскравими квітами, яку напинають на плечі’ [4, с. 176].

Назва *пар'чова хус'тина* в літературній мові вживається як прикм. до *'парча* ‘зроблена, пошита з парчі’ [19, с. 83]. Слово *парча* вживається на позначення ‘складноузорчастої тканини, зробленої з шовкових і золотих або срібних чи імітуючих їх ниток’ [19, с. 83], що запозичена із тюркських мов; пор. тур. *pağça* ‘шматок, клаптик’, клаптик’, походить від перс. *pārčā* ‘шматок, клаптик’ [8, с. 302].

На позначення великих зимових хустин на досліджуваній території зафіксовано лексеми: *'хустка*, *воў'н'енка* (весь ареал), *барабо'л'енка* (Литв., Стар. Литв., Рудн., Лиса, Носів, Угрин., Яблун., Завал.), *на'киданка* (Литв., Стар. Литв., Рудн., Лиса), *'циганка* (Підг., Стар. М., Муж., Сільце, Гол., Галич., Верб., Рудн.), *каз'ми'рова хус'тина* (Підг., Мирне, Муж.), *пл'ед^m* (Рудн., Литв., Стар. Литв., Боків, Шумл., Лиса, Носів), *пар'чова хус'тина з^c ф'рендзл'еми*, *хус'тина з^c ф'рендзл'еми* (весь ареал), *ку'ціўка* (Голг.), *коро'л'їўска хус'тина* (Підг., Стар. М., Сільце, Гол., Галич., Рудн., Литв., Стар. Литв., Угрин.) (див. карту № 1).

Лексема *'хустка* ‘велика зимова хустина’ в сучасній українській літературній мові вживається зі значенням ‘шматок тканини або в’язаний, трикотаажний виріб, переважно квадратний, який пов’язують на голову, шию, напинають на плечі’ [21, с. 175]. Походить від слова *хустина*.

Лексичними паралелями до української назви хустка є білор. *|хустка*, *'хуста* ‘хустка’, рос. *'хустка*, *'хуста*, пол. *chusta*, *chustka* ‘хустка, одяг, білизна’

Лексема *воў'н'енка* у підгаєцьких говірках зафіксована як назва ‘великої вовняної хустини’, що утворена від слова *вовна*.

Ізгласа назви *воў'н'енка* продовжується у буковинських говірках – *'воў'анка*, *'воў'енка*, *'воў'їнка* із значеннями 1) ‘вовняне рядно’; 2) ‘вовняна ганчірка для чищення взуття’ [16, с. 62], у західнополіських – *воў'їнка* ‘вовнянка’ [11, с. 87], у середньополіських – *'воў'анка* ‘велика тепла суконна хустка, яка накидається на плечі’ [4, с. 33], у лемківських – *воў'анка* ‘велика хустка з чистої вовни розмірами 1,5 × 1,5 м.’, ‘вовняна спідниця або сукня’ [15, с. 51].

Назва *барабо'л'енка* на досліджуваній території вживається у значенні ‘зимова шерстяна хустина’. У літературній мові та у інших говорах української мови лексему *барабо'л'енка* зі значенням ‘зимова шерстяна хустина’ не зафіксовано.

Назва *на'киданка* утворена від слова *накидати*, що на досліджуваній території вживається на позначення великої зимової хустини, яку накидають на плечі.

Найменування *'циганка* вживається на позначення чорної шовкової хустини утворене лексико-семантичним способом від *циганка* з огляду на темний (чорний) колір. Окрім Підгаєччини подібна назва побутує у середньополіських говірках – *ци'ганка* ‘чорна велика хустина з китицями’ [4, с. 169].

У сучасній українській літературній мові і в інших говорах української мови лексему *на'киданка*, не засвідчено.

Найменування *каз'ми'рова хус'тина* що позначає ‘теплу кашемірову хустку’ у сучасній українській літературній мові не зафіксовано. Назва *казьмирова*, очевидно, є наслідком діалектної фонетичної адаптації лексеми *кашемірова*, що запозичена з іт. *casimiro* ‘від назви Кашмир’ [22, с. 160].

Подібну назву зафіксовано у лемківських говірках *казі¹мірка* ‘кашмірова хустка з тороками’ [15, с. 129]. У інших діалектах української мови подібних назв не зафіксовано.

Лексема *пл'ед^m* ‘велика зимова хустина’ в сучасній українській літературній мові фіксується зі значенням ‘шерстяне або напівшерстяне покривало, переважно з торочками, яке використовують як хустку або ковдру’ [19, с. 574]. В українську мову слово *плед* запозичено з англійської мови, пор. англ. *plaid* ‘шотландський плед, вживаний замість плаща’ [8, с. 436].

Подібні назви простежуються в наддністрянських говірках – *пл'ед* ‘велика тепла жіноча хустка’ [23, с. 208], *пл'ем^o* ‘жіноча хустина’ [2, с. 148]. Відповідники в рос., білор., болг. *плед*, пол. *pled*, ч. слц. слн. *pléd* ‘покривало, яке використовують як хустку або ковдру’ [8, с. 436].

Назва *пар'чова хус'тина* з *ф'рендзл'еми* на дослідженій території позначає ‘шовкову хустину із золотою ниткою та торочками’. Слово *парча*, від якого утворено *парчова*, має значення ‘складноузорова тканина, зроблена з шовкових і золотих або срібних чи імітуючих їх ниток’, запозичене з тюрських мов. Компонент номінації з *ф'рендзл'еми* від *френзлі* ‘торочки’ є діалектним, що запозичений з польської мови [10, с. 130]. Компонент номінації з *ф'рендзл'еми* від *френзлі* ‘торочки’ в сучасній українській літературній мові кваліфіковано як діалектне [20, с. 643].

Лексема *куціўка* на Підгаєччині побутує для найменування зимової хустини із овечої шерсті, ймовірно, утворена від слова *куцяня* ‘назва вівці’ [7, с. 165]. У інших говірках української мови подібних назв не зафіксовано.

Назва *коро'л'їус'ка хус'тина* на Підгаєччині вживається на позначення тонкої шовкової хустки білого кольору, на якій зображені квіти і метелики різних кольорів; утворена від назви рослини *королевий цвіт* ‘декоративна трав'яниста рослина родини бобових з витким стеблом, загостреними округлими листочками й червоними, блідо-рожевими або строкатими квітками; королевий цвіт’ [18, с. 296].

Назва *барабо'л'енка* вживається у значенні ‘зимова шерстяна хустина’. У літературній мові та інших говорах української мови лексеми *куціўка*, *коро'л'їус'ка хус'тина*, *барабо'л'енка* у значенні ‘зимова шерстяна хустина’ не зафіксовано.

Для позначення літньої малої хустини в підгаєцьких говірках вживаються назви *га'з'їўка* (весь ареал), *ка'синка*, *ко'синка* (весь ареал), *пла'тина* (весь ареал), *п'латок* (весь ареал).

Лексема *га'з'їўка* ‘літня газова хустина’ утворилася від назви газова хустина [17, с. 14] внаслідок суфіксальної універбації *газова хустина* > *га'з'їўка*.

Назва *га'з'їўка* на позначення ‘літньої хустини’ побутує у наддністрянських говорах [2, с. 148], західнополіських – *га'зіўка* ‘невелика жіноча хустина з тонкої тканини’ [1, с. 3].

Назви *ка'синка*, *ко'синка* ‘літня хустина трикутної форми’ у сучасній українській літературній мові вживаються на позначення ‘трикутної жіночої хустки, яку носять на голові або шиї’ [18, с. 305]. За етимологічними дослідженнями слово *ка'синка* ‘трикутна жіноча хустка’ запозичена з російської мови; рос. *ко'сынка* ‘косинка’. Лексема *ка'синка* та її деривати із семантикою ‘головний убір’ відомі у білор. *ка'сынка*, слц. *kosinka* мовах [9, с. 3].

Назва *пла'тина* ‘літня полотняна хустина’ у значенні ‘хустка’ в Словнику української мови кваліфікована як діалектна [19, с. 568]. Слово походить від праслов. **platъ* ‘частина, шматок (тканини)’, очевидно, пов'язане з *plata* ‘плата’, **polt-no* (**poltъno*) ‘полотно’ [8, с. 430].

Лексема *пла'ток* 'літня полотняна хустина' у сучасній українській мові вживається зі значенням 'хустка' і кваліфіковане як розмовне [19, с. 569].

Подібні назви поширені і в інших українських говорах, наприклад у бойківських – *пла'тина* 'крижмо' [14, с. 79], у гуцульських – *пла'тина* 'хустина' [5, с. 150], буковинських – [16, с. 428], лемківських – *пле'тінка* 'хустина виплетена із високоякісної шерсті' [6, с. 291; 15, с. 235].

Висновок. Сьогодні багато тематичних груп лексики українських говірок, великі говіркові масиви залишаються не дослідженими. До ареалів, що недостатньо вивчені, належать і підгаєцькі говірки, які своїми лексемами збагачують українську мову. Лексичні одиниці говірки становлять номени, які з тим же значенням уживаються і в інших українських діалектах, багато з них є загальнонародними і нормативними, проте значна їхня кількість характеризується низкою особливостей.

Назви жіночих головних уборів у підгаєцьких говірках неоднорідні щодо їхнього поширення. Серед них виділяються вузьколокальні діалектизми, які, крім кількох населених пунктів Підгаєччини, ніде більше не засвідчено (*бара'бол'енка* 'хустина', *на'киданка* 'хустка', *корол'їўска хус'тина* 'біла велика хустина', *куціўка* 'зимова хустина', *каз'ми'рова хус'тина* 'велика зимова хустина'). Ряд підгаєцьких назв головних уборів мають лексико-семантичні паралелі у інших говорах української мови. Особливістю побутової лексики Підгаєччини є її тісний зв'язок з одним із найрухливіших елементів матеріальної культури, що робить її динамічною та нестійкою. Тому активний процес розвитку, збагачення групи назв одягу не припиняється і досі.

Список використаної літератури

1. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. / Г. Л. Аркушин. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. 1 : А–Н. – 354 с. ; Arkushyn H. L. Slovnuk zakhidnopoliskykh hovirok : u 2 t. / H. L. Arkushyn. – Lutsk : Vezha, 2000. – Т. 1 : А–Н. – 354 с.
2. Бичко З. М. Діалектна лексика наддністрянського говору / З. М. Бичко. – Тернопіль : Лідер, 2000. – 280 с. ; Bychko Z. M. Dialektna leksyka naddnistrianskoho hovoru / Z. M. Bychko. – Ternopil : Lider, 2000. – 280 s.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу : Етнографічний нарис у 2-х т. / О. Воропай. – Репринт. відтворення вид. 1958. – Київ : Оберіг, 1991. – Т. I. – 454 с. ; Voropai O. Zvychai nashoho narodu : Etnohrafichnyi narys u 2-kh t. / O. Voropai. – Reprint. vidtvorennia vyd. 1958. – Kyiv : Oberih, 1991. – Т. I. – 454 s.
4. Гримашевич Г. І. Словник назв одягу та взуття середньополіських та суміжних говірок / Г. І. Гримашевич. – Житомир, 2002. – 184 с. ; Hrymashevych H. I. Slovnuk nazv odiahu ta vzuttia serednopoliskykh ta sumizhnykh hovirok / H. I. Hrymashevych. – Zhytomyr, 2002. – 184 s.
5. Гуцульські говірки : короткий словник / за ред. Я. Закревської. – Львів : Інститут українознавства, 1997. – 232 с. ; Hutsulski hovirky : korotkyi slovnuk / za red. Ya. Zakrevskoi. – Lviv : Instytut ukrainoznavsta, 1997. – 232 s.
6. Дуда І. Лемківський словник / І. Дуда. – Тернопіль : Астон, 2011. – 376 с. ; Duda I. Lemkivskiy slovnuk / I. Duda. – Ternopil : Aston, 2011. – 376 s.
7. Етимологічний словник української мови в 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук (головн. ред.) та ін. – Київ : Наук. думка, 1989. – Т. 3 : Кора–М. – 552 с. ; Etymolohichnyi slovnuk ukrainskoi movy v 7 t. / redkol. : O. S. Melnychuk (holovn. red.) ta in. – Kyiv : Nauk. dumka, 1989. – Т. 3 : Kora–M. – 552 s.
8. Етимологічний словник української мови в 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук (головн. ред.) та ін. — Київ : Наук. думка, 2004. – Т. 4 : Н–П. – 656 с. ; Etymolohichnyi

slovník ukraínskoj movy v 7 t. / redkol. : O. S. Melnychuk (holovn. red.) ta in. – Kyiv : Nauk. dumka, 2004. – T. 4 : N–P. – 656 s.

9. Етимологічний словник української мови в 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук (головн. ред.) та ін. – Київ : Наук. думка, 2006. – Т. 5 : Р–Т. – 704 с. ; Etymolohichnyi slovník ukraínskoj movy v 7 t. / redkol. : O. S. Melnychuk (holovn. red.) ta in. – Kyiv : Nauk. dumka, 2006. – T. 5 : R–T. – 704 s.

10. Етимологічний словник української мови в 7 т. / редкол. : О. С. Мельничук (головн. ред.) та ін. – Київ : Наук. думка, 2012. – Т. 6 : У–Я. – 568 с. ; Etymolohichnyi slovník ukraínskoj movy v 7 t. / redkol. : O. S. Melnychuk (holovn. red.) ta in. – Kyiv : Nauk. dumka, 2012. – T. 6 : U–Ya. – 568 s.

11. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика : зб. наук. праць. – Київ : Наук. думка, 1987. – С. 62–267 ; Korzoniuk M. M. Materialy do slovníka zakhidnovolynskykh hovirok / M. M. Korzoniuk // Ukrainska dialektna leksyka : zb. nauk. prats. – Kyiv : Nauk. dumka, 1987. – S. 62–267.

12. Лисенко П. С. Словник поліських говорів / П. С. Лисенко. – Київ : Наук. думка, 1972. – 260 с. ; Lysenko P. S. Slovník poliskykh hovoriv / P. S. Lysenko. – Kyiv : Nauk. dumka, 1972. – 260 s.

13. Новіцька О. І. Назви плечового одягу в говірках Підгаєччини Тернопільської області / О. І. Новіцька // Лінгвостилістичні студії. – 2017. – Вип. 6. – С. 137–147 ; Novitska O. I. Nazvy plechovoho odiahu v hovirkakh Pidhaiechchynu Ternopilskoï oblasti / O. I. Novitska // Lihvostylistychni studii. – 2017. – Vyp. 6. – S. 137–147.

14. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2-х ч. / М. Й. Онишкевич. – Київ : Наук. думка, 1984. – Ч. 2 : О–Я – 517 с. ; Onyshkevych M. Y. Slovník boikivskykh hovirok : u 2-kh ch. / M. Y. Onyshkevych. – Kyiv : Nauk. dumka, 1984. – Ch. 2 : O–Ya – 517 s.

15. Пиртей П. Короткий словник лемківських говірок / П. О. Пиртей; упор. і підгот. до друку Є. Д. Турчак. – Івано-Франківськ : Сіверсія МВ, 2004. – 364 с. ; Pyrtei P. Korotkyi slovník lemkiivskykh hovirok / P. O. Pyrtei; upor. i pidhot. do druku Ye. D. Turchak. – Ivano-Frankivsk : Siversiia MV, 2004. – 364 s.

16. Словник буковинських говірок / за ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с. ; Slovník bukovynskykh hovirok / za red. N. V. Huivaniuk. – Chernivtsi : Ruta, 2005. – 688 s.

17. Словник української мови в 11-ти т. / ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) та ін. – Київ : Наук. думка, 1971. – Т. 2 : Г–Ж. – 550 с. ; Slovník ukraínskoj movy v 11-ty t. / red. kol. : I. K. Bilodid (hol.) ta in. – Kyiv : Nauk. dumka, 1971. – T. 2 : H–Zh. – 550 s.

18. Словник української мови в 11-ти т. / ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) та ін. – Київ : Наук. думка. – Т. 4 : І–М. – 840 с. ; Slovník ukraínskoj movy v 11-ty t. / red. kol. : I. K. Bilodid (hol.) ta in. – Kyiv : Nauk. dumka. – T. 4 : I–M. – 840 s.

19. Словник української мови в 11-ти т. / ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) та ін. – Київ : Наук. думка, 1975. – Т. 6 : П–Поїти. – 832 с. ; Slovník ukraínskoj movy v 11-ty t. / red. kol. : I. K. Bilodid (hol.) ta in. – Kyiv : Nauk. dumka, 1975. – T. 6 : P–Poity. – 832 s.

20. Словник української мови в 11-ти т. / ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) та ін. – Київ : Наук. думка, 1979. – Т. 10 : Т–Ф. – 658 с. ; Slovník ukraínskoj movy v 11-ty t. / red. kol. : I. K. Bilodid (hol.) ta in. – Kyiv : Nauk. dumka, 1979. – T. 10 : T–F. – 658 s.

21. Словник української мови в 11-ти т. / ред. кол. : І. К. Білодід (гол.) та ін. – Київ : Наук. думка, 1980. – Т. 11 : Х–Ь. – 699 с. ; Slovník ukraínskoj movy v 11-ty t. / red. kol. : I. K. Bilodid (hol.) ta in. – Kyiv : Nauk. dumka, 1980. – T. 11 : Kh–B. – 699 s.

22. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка в 4-х т. / М. Фасмер ; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – 2-е изд., стереотип. – Москва : Прогресс, 1986. – Т. 2 : Е–Муж. – 642 с. ; Fasmer M. Etimologicheskii slovar russkogo yazyka v 4-kh t. / M. Fasmer ; per. s nem. i dop. O. N. Trubacheva. – 2-e izd., stereotip. – Moskva : Progress, 1986. – Т. 2 : Ye–Muzh. – 642 s.

23. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с. ; Shylo H. Naddnistrianskyi regionalnyi slovnyk / H. Shylo. – Lviv : In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2008. – 288 s.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2017.

O. I. Novitska

SEMANTIC PECULIARITIES OF THE NAMES OF WOMEN'S HEAD-DRESSES IN SUBDIALECTS OF PIDHAYTSI REGION

The article analyses the names of head-dresses that prevail on the territory of Pidhaytsi region of Ternopil oblast. Pidhaytsi subdialects are the central part of Naddnistriansk dialect and to some extent represent peculiarities of subdialects of Naddnistriansk dialect of south-western parlance.

Pidhaytsi region is located in the western part of Ternopil oblast. The area of Pidhaytsi region borders on Terebovlia, Buchach, Monastyrysk, Berezhany and Kozova regions of Ternopil oblast and Halych region of Ivano-Frankivsk Oblast.

Today many thematic groups of Ukrainian subdialects, large subdialectic areas are not investigated. To the areas that are not studied enough belong Pidhaytsi subdialects that enrich the Ukrainian language with their lexical items. Lexical units of a subdialect are nomens that are used in other Ukrainian dialects having the same meaning. A lot of them are nationwide and normative but many of them are characterized by a number of peculiarities.

Each name that is recorded on the territory of Pidhaytsi region is characterized according to particular parameters. The semantics of a lexical item is found out, the list of settlements in subdialects of which nomination is testified is given, documentation in nontechnical and specialized dictionaries is indicated, lexical-semantic parallels in other subdialects of the Ukrainian language and in other languages are distinguished, the origin of a lexical item is determined.

The names of women's head-dresses in Pidhaytsi region subdialects are non-uniform according to their distribution. Among them can be distinguished local dialects that are not found anywhere except some settlements in Pidhaytsi region («baraboliienka» – kerchief, «nakydanka» – kerchief, «korolivska khustyna» – big white kerchief, «kutsivka» – winter kerchief, «kazmyrova khustyna» – big winter kerchief). A number of Pidhaytsi names of women's head-dresses have lexical-semantic parallels in other subdialects of the Ukrainian language.

The area of prevalence of the names of women's head-dresses in the vocabulary of Pidhaytsi subdialects is marked on the map. The location of the studied vocabulary allows separating some groups into microareas: western, north-western and eastern. These groups of subdialects are not isolated local formations, boundaries between them are not indistinct, each combination is spreading on the territory of neighboring zones or microareas of specific peculiarities are distinguished.

The characteristic feature of the everyday vocabulary of Pidhaytsi region is its close relation to one of the most flexible elements of the material culture that makes it dynamic

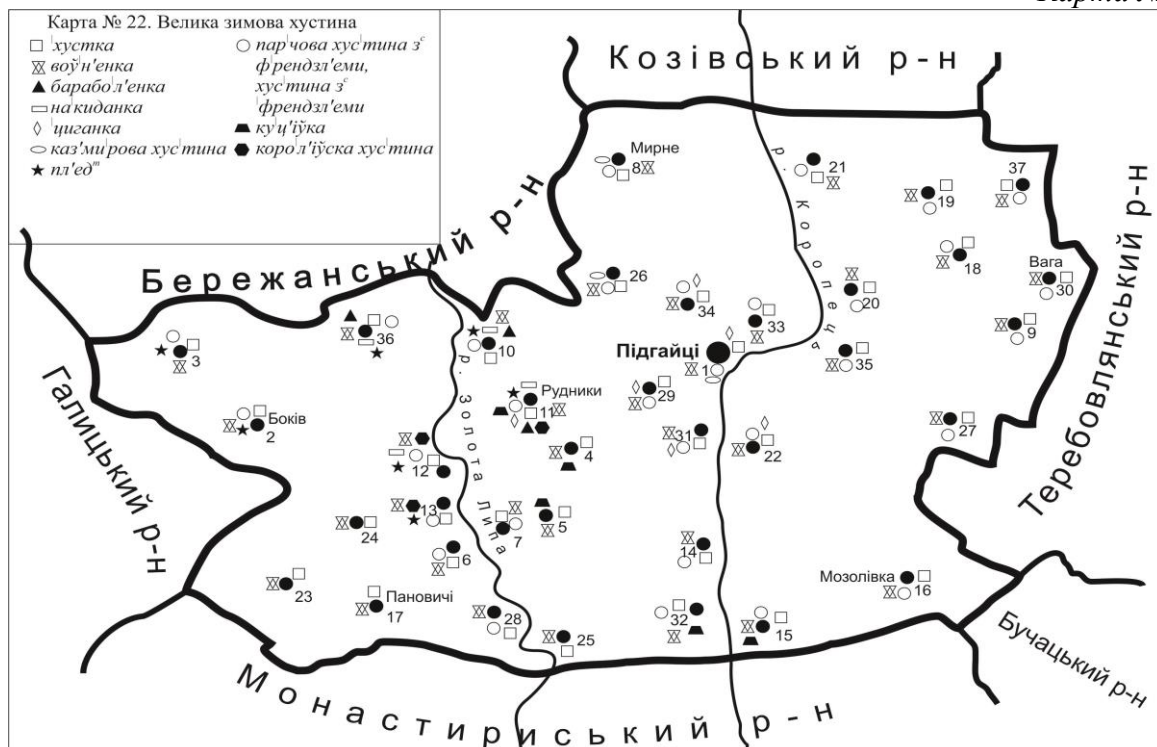
and unstable. For this reason active process of development, enrichment of the group of clothes names is not decreasing up to now.

Key words: Pidhaytsi subdialects, lexical-semantic group, names of head-dresses, lexical item.

**Алфавітний покажчик назв населених пунктів
 Підгаєцького району Тернопільської області**

Боків	2	Мужилів	26
Бронгалівка	9	Новосілка	20
Білокриниця	35	Носів	13
Вага	30	Пановичі	17
Вербів	14	Підгайці	1
Волиця	32	Поплави	18
Галич	31	Рудники	11
Гнильче	23	Середне	28
Голгоча	15	Сільце	22
Голендра	29	Сонячне	37
Завалів	6	Старе Місто	34
Загайці	33	Старий Литвинів	36
Заставче	7	Степове	19
Затурин	25	Угринів	4
Лиса	12	Червень	24
Литвинів	10	Шумляни	3
Мирне	8	Юстинівка	21
Михайлівка	27	Яблунівка	5
Мозолівка	16		

Карта № 1

УДК [811.111+811.112.2]’373.7

С. В. Олійник

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІННОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ У АСПЕКТІ МІЖМОВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ЕКВІВАЛЕНТНОСТІ

*Статтю присвячено вивченню аксіологічної конституенти у системі англійської та німецької фразеології. Згадуються певні моделі представлення аксіологічної шкали, розглядаються ті, які заслуговують на увагу з точки зору зручного застосування для опису семантики фразеологічних одиниць мов набору. Також у статті представляється певний шар фразеологізмів, у складі яких присутні лексеми на позначення частин тіла людини, тобто таких як *to take pepper in the nose* «образитися, розсердитися на когось», *im die Ohren haueen* «ткнути у нос щось комусь», *Lügen haben kurze Beine* «у брехні короткі ноги».*

Ключові слова: позитивна, негативна, нейтральна оцінка, оцінна соматична фразеологічна одиниця, аксіологічна шкала, міжмовна фразеологічна еквівалентність.

Аби чітко визначитись з поняттям «оцінка» маємо наразі уявити собі певну оцінну шкалу, яка може бути представлена у вигляді різноманітних моделей. Відповідно до однієї з них, у якості точки відліку припускається «середня», «нейтральна» або «нульова» оцінка. Це можна представити як «відношення суб'єкта, його оцінна кваліфікація носить різний характер і змінюється від простої констатації наявності даних якостей у об'єкта до позитивного / негативного ставлення до них» [1, с. 5]. Таким чином, нульова оцінка, що виражає байдуже ставлення носіїв мови до якостей референта, входить у якості семантичного компонента в структуру значення слів, які містять у собі норму будь-якої якості, і служать фоном, відносно якого сприймаються оцінні відхилення у той чи в інший бік.

Серед великої кількості різноманітних проблем у вивченні фразеологічних систем германських мов за останні десятиріччя все більшого значення набувають проблеми встановлення міжмовних стосунків у фразеології. З цим пов'язані специфічні процеси і явища, головне місце серед яких посідає міжмовна фразеологічна еквівалентність. Підвищена увага фразеологів до даної проблеми пояснюється інтенсифікацією досліджень у галузі теорії мовних контактів, двомовністю, а також усе більшою активізацією типологічних і синхронно-зіставних досліджень, які стимулюються розвитком різних форм міжнаціонального спілкування та необхідністю вирішення такого питання, як доповнення типологічної характеристики фразеологічного фонду мов вивчення.

Огляд теоретичних положень з проблеми міжмовної фразеологічної еквівалентності, який представлений у роботах М. Н. Азімова, І. В. Арнольд, Є. Ф. Арсент'євої, Е. Ф. Біновича, О. Д. Добровольського, Ю. О. Долгополова, О. В. Куніна, А. Д. Райхштейна, Е. М. Солодухо, І. І. Чернишової, Е. N. Bendix, W. Fleischer, Th. Schippan [1–15], показує, що поняття фразеологічної еквівалентності до сих пір не набуло однозначного тлумачення через відсутність серед лінгвістів одноставної думки з приводу основних критеріїв еквівалентності, а також єдиного розуміння даного поняття. Отже, у нашій роботі, враховуючи, перш за все, повноту співпадіння значень фразеологізмів двох мов, під фразеологічними еквівалентами услід за Е. М. Солодухо будемо розуміти «фразеологізми, які мають семантико-стилістичний інваріант і характеризуються або матеріальним співпадінням, або паралелизмом

лексичного складу (при можливих поодиноких розходженнях), або співвіднесеністю логіко-образної структури з необов'язково тотожною граматичною оформленістю» [10]. Крім того, теоретичною основою даного дослідження слугували концепції міжмовної фразеологічної тотожності та класифікації фразеологічних еквівалентів, які було створено О. Ф. Арсент'євою [3], О. В. Кунінім [8], О. Д. Райхштейном [9].

Матеріалом дослідження слугували 1410 ФО англійської, та 1390 ФО німецької мов, відібраних методом суцільної вибірки з різних одно- і двомовних фразеологічних словників [4; 7].

Вибір у якості **об'єкта** дослідження саме даної групи ФО не випадковий і пояснюється кількома чинниками. Перш за все, ФО-соматизми – це одна з найчастотніших груп ФО. Так, за даними О. Д. Райхштейна в російській мові соматизми складають 23 % від усього фразеологічного фонду, в німецькій – 14,7 %, в англійській – більше 12 %. Ці фразеологізми демонструють свій подвійний антропоцентризм – походження і функціонування з орієнтованістю на людину. Тут спостерігаємо наочні приклади не тільки лінгвістичних, але й екстралінгвістичних факторів у мові.

У результаті аналізу біло встановлено, що ступінь тотожності зіставляваних одиниць різна. Базуючись на загальному поняттєво-термінологічному типі мовної рівності та враховуючи значимість показників ступеня їхньої еквівалентності, ми виділяємо наступні типи еквівалентних і нееквівалентних відповідностей, які відображають різновиди міжмовних фразеологічних відношень в мовах, які розглядаються:

1. Фразеологічні еквіваленти (повні та часткові), які налічують в обох мовах 785 пар ФО-соматизмів, що становить близько 60 % від загальної кількості ФО в обох мовах.

2. Фразеологічні аналоги – 440 пар, що становить 35% від загальної кількості.

3. Безеквівалентні фразеологічні одиниці – це лише 205 одиниць, що становить 10 % від загальної кількості ФО-соматизмів.

Типи еквівалентних відповідностей ФО-соматизмів англійської та німецької мов, які виділено, являють собою форми міжмовної фразеологічної спільності, яка утворюється під впливом лінгвістичних та екстралінгвістичних універсалій, як результат генетичної мовної єдності, мовних, культурних та історичних контактів, особливостей мовного розвитку англійської та німецької мов.

Аналіз відібраного для дослідження фразеологічного матеріалу показує, що найчисельніший клас у зіставляваних мовах (близько 60 % від загальної кількості) становлять фразеологічні еквіваленти. Така значна кількість еквівалентних ФО в англійській і німецькій мовах пояснюється, з одного боку, генетичною спорідненістю обох мов, з іншого боку – співпадінням якостей і функцій частин тіла людини. **Часткові еквіваленти** характеризуються незначними відмінностями у плані вираження ФО з соматичним компонентом тотожної семантики (450 пар, 35 %).

Повні фразеологічні еквіваленти мають тотожне сигніфікативно-денотативне значення і тотожню конотацію, співпадають заспособом структурно-граматичної організації та компонентному складу. Наприклад, англ. *«to have cold feet»* та нім. *«kalte Füße haben»* є повними еквівалентами. І сигніфікативно-денотативне значення, і суб'єктивно-оцінна конотація співпадають. Однакова також їхня структурно-граматична організація, причому враховується той факт, що в німецькій мові дієслово завжди стоїть наприкінці словосполучення. Обидва соматизми належать до класу дієслівних фразеологічних одиниць і побудовані за структурною моделлю v+adj+n в англійській мові та adj+n+v в німецькій. У деяких випадках аксіологічно нейтральні

дієслова у структурі ФО набувають оцінної забарвленості. Особливе місце на аксіологічній шкалі займають ФО з помітками у дефініціях: *colloquial, slang, argot, familiär, Dialekt, scherzhaft, ironisch, zärtlich, spöttisch* etc.

Можна навести ще багато прикладів повної фразеологічної еквівалентності. Ось найбільш цікаві ФО-соматизми-еквіваленти: *«to live from hand to mouth»* = *«von der Hand in den Mund leben»* – «ледь зводити кінці з кінцями»; *«eye for eye, tooth for tooth»* = *«Auge um Auge, Zahn um Zahn»* – «око за око, зуб за зуб»; *«four eyes see more than two»* = *«Vier Augen sehen mehr als zwei»* – один розум – це добре, а два – ще краще»; *«walls have ears»* = *«die Wände haben Ohren»* – «стіни мають вуха».

Однак аналіз матеріалу показує, що однозначне співвідношення елементів у структурі еквівалентних ФО-соматизмів та їхньої семантики спостерігається далеко не у всіх випадках. Багато ФО різняться у плані вираження при тотожності плану зміста або неспівпадіння у плані змісту при збереженні смислового інваріанта. Це призводить до виокремлення у межах досліджуваних ФО часткових еквівалентів англійської та німецької мов.

Під час аналізу було зафіксовано 450 пар частково еквівалентних фразеологізмів-соматизмів, що становить 35 % від загальної кількості ФО-соматизмів в обох мовах. У залежності від характеру розбіжностей у плані вираження, які можуть мати компонентний, морфологічний або синтаксичний характер, ФО, що аналізуються, розподілено за трьома підгрупами.

До першої підгрупи належать соматичні ФО англійської та німецької мов, які різняться одним компонентом схожої понятійної або суміжної семантики і які включають 170 пар ФО-соматизмів, що складає близько 15 %. Як засвідчує аналіз, у цій підгрупі можна знайти ще менші підгрупи в залежності від компонента, який відрізняється:

- 1) ФО-соматизми з розходженням **несоматичного** компоненту;
- 2) ФО-соматизми з неспівпадінням **соматичного** компоненту;

Серед частково еквівалентних ФО-соматизмів з неповною тотожністю **несоматичного компоненту** найбільш багаточисельними виступають одиниці з відмінностями в семантиці дієслова та прикметника. Наприклад, соматичні ФО *«a black eye»* та *«ein blaues Auge»* зі значенням «синець, підбите око» виступають як часткові еквіваленти, оскільки вони, хоча і мають однакове денотативно-сигніфікативне значення та суб'єктивно-оцінну конотацію (інтегральна сема негативної оцінки), характеризуються ідентичною структурно-граматичною організацією (adj+n), вони містять у своєму складі відмінний компонент – прикметник. Ці прикметники позначають різні відтінки кольорів, але в даному випадку утворюють однакову понятійну семантику, оскільки належать до темної та холодної групи кольорів.

До цієї підгрупи можна віднести соматизми *«to devour with the eyes»* – *«mit den Augen verschlingen»* – «пожирати очами»; *«to play into smb's hands»* – *«j-m in die Hände arbeiten»* – «грати на руку комусь»; *«to have a silver tongue»* – *«eine beredete Zunge haben»* – «мати хист до красномовства»; *«to fuddle the nose»* – *«sich (D) die Nase begießen»* – «промочити горло, напитися».

Щодо фразеологізмів-соматизмів з розходженням соматичного компонента, то аналіз засвідчує, що компоненти подібних ФО, які не співпадають, як правило, передають суміжні семантичні поняття (голова – шия, волосся – вуха) або називають частини тіла, які співвідносяться як частина і ціле (палець – рука, п'ятка – нога). Завдяки приналежності соматичних компонентів, які не співпадають, до загальної понятійної сфери та близькості їхнього предметно-логічного змісту, образна направленість відповідних соматичних ФО та їхня експресивно-стилістична

характеристика у головних своїх рисах співпадають.

Наприклад, у часткових фразеологічних еквівалентів «*to hang on smb's lips*» та «*an j-s Munde hängen*» не співпадають соматичні лексеми «*lips*» в значенні «губи» і «*Mund*» в значенні «рот». Однак, завдяки тому, що дані компоненти називають частини тіла, які співвідносяться як частина і ціле (губи – рот), сигніфікативно-денотативне значення даних ФО «слухати когось, не відриваючись», їхня суб'єктивно-оцінна конотація (нейтральне оцінне значення) співпадає.

Крім того, сюди можна віднести наступні цікаві ФО-соматизми: «*box on the ear*» – «*ein Schlag ins Gesicht*» – «ляпас, образа»; «*per head*» – «*pro Nase*» – «з носа, з кожної людини»; «*old bones*» – «*eine alte Haut*» – «дідуган, стара людина».

До другої підгрупи у рамках частково еквівалентних соматичних ФО, які було виокремлено під час аналізу, належать соматизми, що характеризуються наявністю змінних компонентів у структурі зіставляваних одиниць. Це супроводжується наявністю у складі ФО-соматизма нетотожного компонента суміжної (несуміжної) семантики.

У ході дослідження було встановлено, що до даної підгрупи у зіставляваних мовах можна віднести 134 пари ФО-соматизмів, це становить 11 % від загальної кількості ФО-соматизмів, відібраних для аналізу в обох мовах. Часткові еквіваленти даної підгрупи можна об'єднати у наступні групи:

а) частково еквівалентні соматизми з варіаціями лексичного складу, при цьому ступінь семантичної спільності між взаємозамінними компонентами змінюється від синонімів до слів, виявлення синонімічних відношень яких можливо лише через проміжні ланцюжки, у конкретному оточенні. Наприклад, «*to make a clever face*» – «*ein kluges (weises, vornehmes Gesicht aufsetzen (machen))*» – «робити розумний вигляд»; «*to look down the nose*» – «*die Nase rumpfen (ziehen, kraus ziehen, krausen, verziehen)*» – «презирливо зморщитися»; «*not to lift (move, raise, stir) a finger – keinen (nicht einen) Finger ruhren (krummen, krumm machen)*» – «палець о палець не вдарити, пальцем не ворохнути»;

б) соматизми обох мов з варіюванням кількості іменного соматичного компонента. Такі ФО-соматизми в англійській та німецькій мовах співвідносяться як часткові міжмовні фразеологічні еквіваленти у своєму міжмовному інваріанті і як морфологічні варіанти у варіантах, що не співпадають. Наприклад: «*j-m zu Ohren kommen*» (Pl) – «*to come to smb's ears*» (Pl) і «*to come to smb's ear*» (Sing) у значенні «доходити до чийогось слуху»; або «*to fall into smb's hands*» (Pl) – «*j-m in die Hände fallen*» (Pl) і «*j-m in die Hand fallen*» (Sing) у значенні «попасти у руки комусь»; «*to put (lay) hand on smth.*» (Sing) і «*to put (lay) hands on smth.*» (Pl) – «*die Hand legen*» (Sing) в значенні «накласти руку на щось, захапати щось»;

в) соматичні фразеологізми з варіюванням прийменника в обох мовах: «*to set (have) the foot on smb's neck*» – «*j-m den Fuß auf (in) den Nacken setzen*» – «присмирити, підкорити собі когось»; «*to a hair*» – «*bis (aufs) Haar*» – «точь-в-точь, точно»; «*to run the head against a brick (stone) wall*» – «*mit dem Kopf durch (gegen) die Wand rennen*» – «намагатися пробити стіну головою (чолом)»; «*in(to) the face*» – «*ins Gesicht*» – «в обличчя».

До третьої підгрупи у рамках частково еквівалентних соматичних ФО, виокремлених під час аналізу в англійській і німецькій мовах, належать ФО-соматизми, які мають деякі граматичні розходження у вживанні:

1) **займенників** – наявність у складі соматичних ФО англійської мови притаманних для неї присвійних займенників «*one's*» і «*smb's*», які наближаються за своїм значенням до індивідуалізуючого артикля, за відсутністю таких займенників

у паралельних ФО з соматичним компонентом німецької мови.

Наприклад: «*to risk one's lip*» – «*eine Lippe riskieren*» – «наважитися відкрити рота, щоб сказати щось погане, незручне у суспільстві»; «*to show one's heels*» – «*die Fersen zeigen*» – «утікати, наживати п'ятами»; «*to lose one's head*» – «*den Kopf verlieren*» – «втратити голову»; «*to read smb's hand*» – «*aus der Hand lesen*» – «проорокувати щось по лініях руки».

Як засвідчує аналіз, нерідко розходження у вживанні займенників у складі частково еквівалентних ФО-соматизмів англійської і німецької мов супроводжуються неспівпадінням також у вживанні прийменника. Наприклад, «*to read smth. on one's face*» – «*in das Gesicht etw. lesen*» зі спільним значенням «прочитати щось у когось на обличчі» належать до групи частково еквівалентних фразеологізмів, оскільки у цьому випадку спостерігаємо розбіжності щодо вживання прийменника. В англійській мові – «**on**» зі значенням «**на**»; в німецькій мові – «**in**» зі значенням «**в, у**». А також бачимо в англійській мові вживання присвійного займенника «**one's**».

2) **числа іменника** у складі ФО-соматизмів. Наприклад, «*to have a deaf ear*» (Sing) – «*taube Ohren haben*» (Pl) – «бути глухим до прохань (або порад)»; «*to be in good hands*» (Pl) – «*in guter Hand sein*» (Sing) – «бути в хороших руках»; «*lazy bones*» (Pl) – «*ein fauler Knochen*» (Sing) – «розм. ледар, ледащо».

Аналіз вибірки показує, що другий за чисельністю клас еквівалентних відповідностей у зіставлюваних мовах (33 % від загальної кількості ФО) становлять **фразеологічні аналоги**.

В залежності від ступеня співпадіння або розбіжності міжмовних фразеологічних аналогів виокремлюють **три групи**.

До **першої групи** належать соматичні фразеологічні одиниці англійської та німецької мови з приблизною схожістю структурно-граматичної організації і однією однаковою лексемою в компонентному складі (221 пара, 50 %). При цьому приблизна схожість структурно-граматичної організації означає приналежність ФО-соматизмів до одного класу (зі структурою словосполучення (дієслівні ФО, субстантивні ФО і т.д.) і зі структурою речення) незалежно від структурної моделі.

Отже, наприклад, ФО-соматизми «*to give smb. a pat on the back*» в англійській мові та «*j-m den Rücken steifen (starken)*» в німецькій мові співвідносяться як аналоги, оскільки, хоча вони і мають спільне сигніфікативно-денотативне значення «підбадьорити когось» і позитивну суб'єктивно-оцінну конотацію, а також відносяться до міжстильових одиниць, з точки зору структурно-граматичної організації вони побудовані за різними структурними моделями (англ. v+pron+n+prer+n; нім. pron+n+v). Тут бачимо, що співпадає лише приналежність даних ФО-соматизмів до класу дієслівних ФО в обох мовах. В компонентному складі даних одиниць співпадає лише одна лексема «**back**» – «**der Rücken**» – «спина».

До цієї ж групи відносяться такі соматизми в англійській і німецькій мовах, як: «*to put the finger in the eye*» – «*feuchte (nasse) Augen bekommen (haben)*» – «розплакатися»; «*What the heart thinks, the tongue speaks*» – «*Wes das Herz voll ist, des geht der Mund über*» – «чим серце наповнене, те говорять уста»; «*to blear (dust) smb's eyes*» – «*j-m Sand in die Augen streuen*» – «пускати пил в очі будь-кому».

До **другої групи** фразеологічних аналогів в межах соматичних ФО англійської та німецької мов належать ФО з близькою схожістю структурно-граматичної організації та різним компонентним складом. У зіставлюваних мовах було зафіксовано 117 пар ФО-соматизмів даної групи, що становить 27 % від загальної кількості фразеологічних аналогів в обох мовах.

Наприклад, ФО з соматичним компонентом «*to look down (turn up) one's nose*» –

«*j-n über die Schulter ansehen*» вступають у відносини фразеологічної аналогії, співпадаючи за сигніфікативно-денотативним значенням «дивитися зверху додолу, дивитися зверхньо на когось, задирати кирпу», за негативною суб'єктивно-оцінною конотацією, за приналежністю до міжстильових або нейтральних одиниць. Однак, у плані вираження у даних ФО спостерігаємо відмінності: з точки зору структурно-граматичної організації вони побудовані за різними структурними моделями: в англійській мові – v+adv+pron+n; у німецькій – pron+ prep+n+v. Розрізняється і компонентний склад зіставляваних соматизмів.

Наведемо ще кілька прикладів соматичних аналогів даної групи: «*to be up to the eyes in debt*» – «*mehr Schulden als Haare auf dem Kopf haben*» – «бути у боргах, як у шовках»; «*a big head and little wit*» – «*lange Haare, kurzer Verstand*» – «довге волосся, а розуму бракує»; «*neither food nor drink has passed one's lips*» – «*j-d hat noch nichts im Magen*» – «у будь-кого ще макової росинки не було у роті».

До третьої групи аналогів у рамках ФО з соматичним компонентом в англійській і німецькій мові належать ФО-соматизми з різною структурно-граматичною організацією та різним компонентним складом. Аналіз показує, що дана підгрупа соматичних аналогів є найменшою за кількістю у зіставляваних мовах і містить 97 пар ФО-соматизмів, або 23 % від загальної кількості фразеологічних аналогів в обох мовах.

Розглянемо співвідношення компонентів соматичних аналогів третьої групи. Отже, соматизми «*to be a bag of bones*» зі значенням «бути дуже худим, шкіра та кістки» в англійській мові та «*j-m kann man das Vaterunser durch die Backen blasen*» зі значенням «хтось дуже сильно схуд, залишилися шкіра та кістки» в німецькій мові характеризуються тотожністю сигніфікативно-денотативного значення і негативною суб'єктивно-оцінною конотацією. Маючи відмінності за функціонально-стилістичною конотацією (англійська ФО належить до нейтральних одиниць, німецька ФО – до розмовного стилю), ці соматичні аналоги співпадають за своєю емоційно-експресивною (іронічною) конотацією. Їхня структурно-граматична організація також відрізняється: в англійській мові ФО-соматизм належить до класу дієслівних ФО, в німецькій мові – до класу ФО зі структурою речення. Повністю відрізняється і їхній компонентний склад.

Фразеологічними аналогами третьої групи є також соматизми: «*to be hand and glove with smb.*» – «дуже тісно з кимось товаришувати», «*eine treue Haut*» – «вірний друг»; «*his/ her tongue failed him/ her*» – «він / вона позбувся/лась дару мови», «*(wie) auf den Mund geschlagen sein*» – «бути не в змозі вимовити слово»; «*to close one's eyes*» – «померти» – «*j-m tut kein Zahn mehr weh*» – «наказав довго жити, помер».

З урахуванням основних показників ступеня співвіднесеності у групі соматичних ФО зіставляваних мов поряд з фразеологічними еквівалентами і аналогами виокремлюються **безеквівалентні ФО з соматичним компонентом**, тобто ФО, які не мають відповідностей в інших мовах. У зіставляваних мовах було зафіксовано 210 безеквівалентних ФО, що становить близько 8 % від загальної кількості вибірки.

Існування у фразеологічній системі будь-якої мови шару безеквівалентних фразеологізмів пов'язане з неповторними особливостями психології, способу мислення, специфічними умовами розвитку матеріального і духовного життя носіїв мови.

Аналіз показує, що в англійській і німецькій мовах найчисельнішу групу ФО-соматизмів, які не мають відповідностей в іншій мові, складають соматизми, що пов'язані з особливостями національного життя та історією англійського та німецького народів.

Так, наприклад, в англійській мові виокремлюють ФО «*Queen's head*» і «*King's head*» зі значенням «поштова марка із зображенням королеви або короля». Переклад

таких соматизмів є можливим тільки з урахуванням історичного розвитку держави та традицій монархічних династій у Великій Британії.

З інститутом дворянства пов'язано виникнення в англійській мові соматизма *«of the first head»* зі значенням «людина, яка нещодавно отримала титул дворянства». Крім того, до даної групи безеквівалентних ФО з соматичним компонентом були включені такі фразеологізми, які пов'язані з таким політичним інститутом, як парламент, виникнення якого обмежило владу короля в Англії і призвело до виникнення конституційної монархії. Наприклад, *«all hands»* – «члени парламенту»; *«an old Parliamentary head»* – «старий парламентський щур»; *«to count (tell) noses»* – «підраховувати голоси».

Не мають відповідностей у фразеологічній системі німецької мови і прізвиська різних історичних діячів. Так, наприклад, соматизм англійської мови *«Old Nose»* – «старий носач» є прізвиськом одного з найвідоміших державних діячів Англії 19 століття – герцога Велінгтона, який в період з 1828– 1830 був прем'єр-міністром кабінету торі, а з 1834– 1835 міністром закордонних справ.

В німецькій мові більшість безеквівалентних ФО, які відображають особливості історії і національного життя народу, пов'язані з войовничим духом німецької нації, яка ініціювала і брала безпосередню участь у багатьох війнах. Наприклад, соматизми *«den Feind im Rücken fassen»* – «обійти ворога з тилу»; *«die Knochen zusammenreißen»* – «витягуватися в струнку, вставати по стійці «смирно»»; *«j-d hat Disziplin in den Knochen»* – «дух дисципліни глибоко сидить у когось».

Вивчений матеріал показує, що певна частина безеквівалентних соматичних ФО етимологічно походить від існуючих зараз традицій, звичаїв, або тих, які колись існували. І коли ці звичаї забуваються взагалі, то внутрішня форма фразеологізмів, пов'язаних з ними, стає непрозорою або зовсім зникає. Наприклад, образ англійської ФО *«a hair of the dog that bit you»* – «порція вина, щоб похмелитися» продиктований існуючим в старовину переконанням, що спалене волосся собаки слугує протиотрутою від його укусу. Із забобонними уявленнями пов'язане виникнення в німецькій мові ФО-соматизма *«mit dem linken Bein aufstehen»* – «вставати з лівої ноги», що вважається передвісником невдач протягом дня.

Походження англійської соматичної ФО *«to carry one's heart upon one's sleeve»* – «не вміти приховувати свої почуття, думки» пов'язане зі звичаєм лицарів у середні віки носити на рукаві кольори своєї дами в знак любові до неї. Окремі ФО-соматизми англійської та німецької мов фіксують у своїх образах різні ритуальні і символічні дії, які пов'язані з різними забобонними уявленнями. Наприклад, англійські соматизми *«to keep one's fingers crossed»* – «букв. перехрестити пальці на удачу»; *«one's hat in one's hand»* – «вдарити по руках»; *«j-m den Daumen drücken»* – «букв. затиснути у кулак великий палець, побажати успіхів комусь»; *«j-m die Pest an den Hals fluchen»* – «накликати на когось неприємності».

У багатьох випадках осмислення мотивування таких зворотів залежить від того, чи є живою у свідомості мовців та ситуація, для якої є характерним той чи інший символ.

Інших багаточисельних груп безеквівалентних ФО виокремити не вдалося, бо десь 1/3 усього корпусу соматизмів даної групи не мають чіткої співвіднесеності. Однак, в цілому, під час аналізу соматичних ФО англійської та німецької мов, які не мають еквівалентних відповідностей в інших мовах, простежується зв'язок образів багатьох ФО з найрізноманітнішими, неповторними особливостями національного життя, побуту конкретної нації, її психології і способу мислення носіїв мови, які складають стимулюючу основу виникнення безеквівалентних ФО

у фразеологічній системі англійської та німецької мов. Ці факти засвідчують не про розбіжності сприйняття дійсності різними націями, а про надзвичайно широкі можливості світосприйняття, які відображаються мовними засобами.

Таким чином, проведене дослідження вказує на значний ступінь тотожності ФО-соматизмів англійської та німецької мов, на перевагу ізоморфізму над аломорфними явищами на фразеологічному рівні в досліджуваних мовах.

Список використаної літератури

1. Азимова М. Н. Сопоставительный анализ соматической лексики и фразеологии таджикского и английского языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Матлюба Нуритдиновна Азимова ; Роосийско-таджикский (славянский) университет. – Ленинабад, 1980. – 19 с. ; Azimova M. N. Sopostavitelnyy analiz somaticheskoy leksiki i frazeologii tadzhikskogo i angliyskogo yazykov : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.20 / Matlyuba Nuritdinovna Azimova ; Roosiysko-tadzhikskiy (slavyanskiy) universitet. – Leninabad, 1980. – 19 s.

2. Арнольд И. В. Эквивалентность как лингвистическое понятие / И. В. Арнольд // Иностранные языки в школе. – 1976. – № 1. – С. 5–11 ; Arnold I. V. Ekvivalentnost kak lingvisticheskoe ponyatie / I. V. Arnold // Inostrannye yazyki v shkole. – 1976. – № 1. – S. 5–11.

3. Арсентьева Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, ориентированных на человека, в английском и немецком языках) / Е. Ф. Арсентьева. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1989. – 124 с. ; Arsenteva Ye. F. Sopostavitelnyy analiz frazeologicheskikh edinit (na materiale frazeologicheskikh edinit, orientirovannykh na cheloveka, v angliyskom i nemetskom yazykakh) / Ye. F. Arsenteva. – Kazan : Izd-vo Kazanskogo un-ta, 1989. – 124 s.

4. Бинович Э. Ф. Немецко-русский фразеологический словарь / Э. Ф. Бинович, Н. Н. Гришин. – Москва : Русский яз., 1975. – 656 с. ; Binovich E. F. Nemetsko-russkiy frazeologicheskii slovar / E. F. Binovich, N. N. Grishin. – Moskva : Russkiy yaz., 1975. – 656 s.

5. Добровольский Д. О. Немецко-русский словарь живых идиом : Ок. 1000 идиом / Д. О. Добровольский. – Москва : Метатекст, 1997. – 201 с. ; Dobrovolskiy D. O. Nemetsko-russkiy slovar zhivykh idiom : Ok. 1000 idiom / D. O. Dobrovolskiy. – Moskva : Metatekst, 1997. – 201 s.

6. Долгополов Ю. А. Сопоставительный анализ соматической фразеологии (на материале русского, английского и немецкого языков : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 / Юрий Алексеевич Долгополов ; Казан. гос. ун-т. – Казань, 1973. – 25 с. ; Dolgopolov Yu. A. Sopostavitelnyy analiz somaticheskoy frazeologii (na materiale russkogo, angliyskogo i nemetskogo yazykov : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.20 / Yuriy Alekseevich Dolgopolov ; Kazan. gos. un-t. – Kazan, 1973. – 25 s.

7. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / А. В. Кунин ; лит. ред. М. Д. Литвинова. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва : Рус. яз., 1984. – 944 с. ; Kunin A. V. Anglo-russkiy frazeologicheskii slovar / A. V. Kunin ; lit. red. M. D. Litvinova. – 4-e izd., pererab. i dop. – Moskva : Rus. yaz., 1984. – 944 s.

8. Кунин А. В. Фразеология современного английского языка (опыт системного описания) / А. В. Кунин. – Москва : Международные отношения, 1972. – 361 с. ; Kunin A. V. Frazeologiya sovremennogo angliyskogo yazyka (opyt sistemnogo opisaniya) / A. V. Kunin. – Moskva : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1972. – 36 s.

9. Райхштейн А. Д. Ohne Fleiß kein Preis. Немецкие устойчивые фразы / А. Д. Райхштейн. – Москва : Менеджер, 2004. – 240 с. ; Rayhshteyn A. D. Ohne

Fleiß kein Preis. Nemetskie ustoychivye frazy / A. D. Raykhshteyn. – Moskva : Menedzher, 2004. – 240 s.

10. Солодухо Э. М. Проблемы интернационализации фразеологии (на материале языков славянской, германской и романской групп) / Э. М. Солодухо. – Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 1982. – 168 с. ; Solodukho E. M. Problemy internatsionalizatsii frazeologii (na materiale yazykov slavyanskoj, germanskoj i romanskoj grupp) / E. M. Solodukho. – Kazan : Izd-vo Kazansk. un-ta, 1982. – 168 s.

11. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка / И. И. Чернышева. – Москва : Высшая шк., 1970. – 199 с. ; Chernysheva I. I. Frazeologiya sovremennogo nemetskogo yazyka / I. I. Chernysheva. – Moskva : Vysshaya shk., 1970. – 199 s.

12. Bendix E. N. Componential analysis of general vocabulary : the semantic structure of a set of verbs in English, Hindi, and Japanese / E. N. Bendix. – Bloomington : Indiana University ; The Hague : Mouton & Co., 1966. – 190 s.

13. Dobrovolskij D. O. Phraseologie als Objekt der Universalienlinguistik / D. O. Dobrovolskij. – Leipzig, 1988. – 264 s.

14. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Leipzig, 1997. – 250 s.

15. Schippan Th. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache / Th. Schippan. – Leipzig : Bibl. Institut, 1987. – 307 s.

Стаття надійшла до редакції 01.09.2017.

S. V. Oliinyk

PECULIARITIES OF ENGLISH AND GERMAN EVALUATIVE PHRASEOLOGY IN THE ASPECT OF INTERLINGUAL EQUIVALENCE

The main concern of the article presented is the study of phraseological units one of the components of which denotes a part of the human body in the modern English and German languages. The author of the article carries out the analysis of phraseological equivalence of somatic phraseological units on the basis of the degree of identity of their significative-denotative meaning, componential and structural organization and stylistic value, which makes it possible to distinguish the most productive types of phraseological equivalence of somatisms in the English and German languages.

The arguments of an immediate predicate (V or Adj) in English surface phraseological structures are to a greater extent not arguments of this predicate in semantic representation, but must be matched with the predicate lower in the sentence. I.e. English frequently permits arguments in surface structures in positions where they do not belong semantically. German allows less rearrangement of arguments and predicates, and rearrangement over smaller syntactic domains. German is therefore giving us a «tighter fit» between surface form and semantic representation. Even though linguists may differ over what they consider a semantic representation to look like, they are all agreed on the following essentials: semantic representation of phraseological units cannot be ambiguous; arguments must stand «together with» the predicates with which they are associated semantically; and material that is semantically understood, even though deleted or absent from surface structure, must be present in the semantic representation. Now it is precisely these essentials that we are concentrating on in our comparative study. German has less surface ambiguity, less rearrangement of arguments and predicates, and less deletion than English.

We have argued further that the changes that led to these contrasts were a response to morphological syncretism. Syncretism automatically creates greater ambiguity in the phraseology itself. Within the phraseological syntax it then results in more

pragmatically ambiguous fixed word order and in the erosion of semantic distinctions in basic grammatical relations that were previously kept separate.

Key words: *evaluative phraseological unit, somatism, full, partial and non-equivalent somatic phraseologisms, positive, negative, neutral evaluation, comparative analysis, allomorphisms, isomorphisms, national-cultural connotative component.*

УДК 811.161.2'37

Л. М. Підкуймуха

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ТЕКСТАХ ПИСЬМЕННИКІВ ЛІТЕРАТУРНОГО УГРУПОВАННЯ «ДВАНАДЦЯТКА»

Статтю присвячено дослідженню фразеологізмів у літературних текстах угруповання «Дванадцятка». Проаналізовано вибрані фразеологічні одиниці та з'ясовано специфіку їхньої семантики й особливості функціонування, схарактеризовано стилістику фразеологізмів-жаргонізмів.

Ключові слова: *фразеологізм, фразеологічна одиниця, семантика, західноукраїнський варіант літературної мови, львівське койне, фразеологізм-жаргонізм.*

У фразеологізмах сконцентровані та закріплені уявлення народу про міфи, обряди, звичаї, традиції, ритуали, звички, мораль, поведінку, а також стереотипи й соціально-історичні чинники [23, с. 24]. На думку В. Телії, фразеологічний склад мови – це «дзеркало, у якому лінгвокультурна спільнота ідентифікує свою національну самосвідомість» [19, с. 82].

Фразеологічні одиниці (далі – ФО), відбиваючи екстралінгвальні явища, «вербалізують їх у словесно-знаковій формі» [21, с. 280].

Фразеологічна мотивованість – це система образів, на підставі яких, як вважає І. Франко, можна «відтворити інтелектуальне і моральне обличчя народу» [22, с. 600]. Ці образи так чи так відображають матеріальну, соціальну або духовну культуру певної мовної спільноти.

Фразеологія художніх творів залишається об'єктом наукового зацікавлення багатьох лінгвістів. Питання стилістичного використання ФО в текстах українських і зарубіжних письменників знайшли активне відображення ще в лінгвістичних дослідженнях мовознавців 50–60 рр. ХХ ст.: І. Білодіда, М. Богдана, Л. Добржанської, П. Плюща, Л. Скрипник та інших. У другій половині ХХ ст. питання функціонування ФО в художній літературі стали об'єктом дослідження таких учених: Л. Авксентьева, С. Александрової, М. Бакіної, В. Білоноженко, В. Вакурова, І. Гнатюк, Л. Давиденко, В. Калашника, В. Ужченка, Н. Щербань, Л. Щербачук тощо.

Розвиток фразеологічної науки потребує розширення об'єктів дослідження, зокрема фразеологічного фонду західноукраїнського варіанта літературної мови. Першим ґрунтовним дослідженням ролі західноукраїнського варіанта у формуванні єдиної літературної мови загальнонаціонального поширення є монографія Ю. Шевельова «Внесок Галичини у формування української літературної мови».

У сучасному українському мовознавстві, починаючи з 90-х рр. ХХ ст., проблему варіантності української мови актуалізовано на об'єктивному науковому рівні. Зазначеній проблематиці присвячені монографічні праці М. Лесюка, І. Матвіяса, М. Мозера, В. Статєєвої тощо.

Ідеї Ю. Шевельова розвинено в монографії Л. Ткач «Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.». Результатом роботи є три частини фундаментального дослідження: словникові матеріали, аналіз джерел і соціокультурних чинників розвитку західноукраїнського мовно-літературного варіанта, а також буковинська фразеологія в міжмовних зв'язках і загальноукраїнському контексті.

Мовлення жителів Львова у ХХ ст. зафіксовано у словнику «Лексикон львівський: поважно і на жарт», укладеному львівськими діалектологами Г. Дидик-Меуш, О. Сімович, Н. Хобзей, Т. Ястремською. Ця лексикографічна праця подає широкий спектр лексичних і фразеологічних особливостей мовного життя Львова «від мовлення арготичного, сленгового до такого, яке б репрезентувало характерні особливості лексичного багатства львів'ян-українців упродовж двадцятого століття» [10, с. 9].

Регіональна фразеологія в західноукраїнському варіанті літературної мови переважно народна, вона, «на відміну від книжної, створюється і функціонує в мові народних мас» [Цит. 11, с. 24]. Як зауважує І. Матвіяс, «вона (лексика й фразеологія західноукраїнського варіанта літературної мови – Л. П.) різнобічно відображає тогочасне життя західних українців. Великою мірою завдяки їй західноукраїнський варіант літературної мови у свій час був рівноправним відповідником східноукраїнського» [12, с. 80].

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що вивчення фразеології в західноукраїнських художніх текстах міжвоєнного періоду залишається й досі недостатнім.

Мета статті – розглянути семантико-функціональний потенціал фразеологізмів у текстах письменників літературного угруповання «Дванадцятка». Ця група об'єднувала молодих письменників Львова міжвоєнного періоду. До митців, що виступали на сторінках «Літопису Червоної Калини» як літературна група «Дванадцятка», належали Богдан Нижанківський, Зенон Тарнавський, Анатоль та Ярослав Курдидики, Іван Керницький, Василь Ткачук, Василь Гірний, Іван Чернява та ін. Ідейним натхненником і засновником був Анатоль Курдидик. Літератори, які входили до угруповання, не мали спільної мистецької платформи чи маніфестів, але «більшість з них зуміла внести в західноукраїнську літературу новий струмінь – вражаючу стихію вулиць власне українського Львова та їхню атмосферу» [2, с. 13].

Характерною особливістю західноукраїнського мовного середовища початку ХХ ст. були також активні процеси міжмовної інтерференції, що проявлялися на всіх мовних рівнях і на фраземному зокрема. У фразеологічних засобах західноукраїнського варіанта літературної мови простежуються міжмовні паралелі, запозичення в українську мову з польської й німецької мов: *всипати шпрайса* (всипати по перше число; побити), *стулити писок* (прикусити язика; замовчати), *тримати писок замкненим на колодку* (тримати язик за зубами; мовчати). Наприклад, – *Бо ми йому всипали такого шпрайса, що він справді до завтра може копита витягнути. То ми так домовились: якщо він з того вилежеться – дамо «за здоров'є», а як дасть дуба, то буде «за упокой», добре?* [6, с. 100]. *Знав, що з Климом може бути певний. Клим горів справою, але тримав писок замкнений на колодку, на чотири спусти* [17, с. 185].

Із погляду стилістики ФО виконують функцію художньо-естетичних засобів і передбачають відповідну оцінку читачами художніх текстів. Художньо-стильова

норма мотивує використання ФО як художнього засобу, який урізноманітнює мову персонажів, виявляє локальний колорит художньої оповіді, індивідуалізує стиль письменника й стилізує комунікативні жанри [6, с. 200]. Так, у мовленні жителів міжвоєнного Львова побутували синоніми на позначення 'думки', а саме *opinia* і *pomysel*. Лексеми із цієї групи функціонували також у складі фразеологічних зворотів. Наприклад, **вбити собі в тямку** 'запам'ятати'. По-латині це називається «реінкарнація», по-грецьки – «метапсихоза», але вас, пані Павлово, ніхто не розіпне на хресті, якщо ви не **вб'єте собі в тямку** однієї чи другої премудрої назви чи забудете на аміні обидві [7, с. 38].

Часто семантика фразеологізмів є доволі прозорою, якщо знати значення лексичної одиниці, яка належить до львівського койне. Так, іменник пех 'прикрість, невдача' функціонує у складі фразеологізму *мати пеха*, що означає 'не мати щастя, везіння'. *Климова мама мала пеха. Зайшла перед шлюбом і перед шлюбом уродила мале* [17, с. 183]. Лексема *шустка* 'дрібна монета' стала складовою фразеологічного звороту *робити шустку*, що означає 'заробляти гроші'. *Хтось робив шустку на людській крові* [17, с. 172]. У мовленні львів'ян в активному вжитку були такі фразеологізми, як *тано, як борці*, що означає 'дуже дешево' і *злапати цапа за гонор* 'обманути'. *Я дорого від тебе не схочу. – Скільки? – Дай п'ятку. Тано, як борці* [7, с. 166]. *А він дався натягнути. Злапала цапа за гонор* [17, с. 169]. Складовою фразеологізмів стала й лексика з національно-культурним змістом, зокрема, у складі фразеологізму *зміряти, як гуцул смереку* 'обдивитися від голови до п'ят': *Він змірив пана Макса, як гуцул смереку, і погіршливо спитав: – Ну, а знаєте хоч, у котрій камері ви лишили ту вашу камізольку?* [7, с. 172].

Із середовища підпільницьких організацій у мовлення жителів Львова проник фразеологізм *завивати в бібулку* 'приховувати справжній зміст', про що свідчать аналізовані художні тексти. Він із часом втратив функцію втаємничення і став елементом львівського койне.

Фразеологічний арсенал української мови поповнюється завдяки переосмисленню складених термінів і професіоналізмів із різних галузей, зокрема, і медичної. Так, у творах письменників літературного угруповання «Дванадцятка» зафіксовано фразеологізм *тримати руку на живчику* 'уважно стежити за розвитком подій, бути в курсі справ'. *На щастя, була там людина, що тримала руку на живчику ситуації, а нею не був ніхто інший, як мій неоцінений пан інструктор* [7, с. 203].

У збірці «Вулиця» Б. Нижанківського фразеологізми становлять складову мовної площини письменника, доповнюють місцевий колорит мовлення батярів, надаючи йому експресії. І в монологічній, і в діалогічній формі новел Б. Нижанківського такий специфічний говір, або балак стає елементом стилю і набуває функціонального статусу, сприяє вирізненню батярського жаргону на тлі львівського койне. Наприклад, *Перед своєю брамою я зупинився: «Як хочеш, жльопни собі сам. Я йду засихати. Тримайся муру!»* [13, с. 90], де вираз *тримайся муру* означає 'до побачення, прощай; будь обережним'.

В авторській мові фразеологізми-жаргонізми використано лише в тих текстах, у яких розповідь ведеться від першої особи (оповідання Б. Нижанківського «Раб божий», «Червоний Ясько», «За цапову душу»). Наприклад: *З кожним був на "ти" і кожному мав право сісти на маму і нарушити фамілію. Кому це не подобалося, міг обурюватися й шукати зачіпки* [13, с. 59], де вираз *мати право сісти на маму і нарушити фамілію* має значення 'робити все, що заманеться'.

Так, для типізації батярів – «спритників, бешкетників, представників львівської вуличної субкультури першої третини ХХ ст.». [3, Т. 2, с. 190] – письменники

літературного угруповання «Дванадцятка» використовують фразеологізми-жаргонізми. Тому абсолютно органічними в мовленні батярів виглядають такі ФО: *балакати про кактуси* – ‘говорити на нейтральну тему, зумисне переводячи розмову в інше русло’, *заливатися в дрібний мак* ‘пити до безтями, банячити’, *тріскати вар’ята* – ‘удавати такого, який нічого не розуміє; удавати дурника’, *пхати чуже пір’я у свій хвіст* – ‘зрікатися свого; зраджувати’, *пса вартий* – ‘нічого не вартий’, *дерти лаха* – ‘висміювати, насміхатися, глузувати’, *тримай бики* – ‘зупинися, пригальмує’, *тримати балак* – ‘виголошувати промову; виступати’, *дерти писок* – ‘кричати, верещати’, *бути набакир* – ‘бути незадоволеним, злим, сердитим’, *датися натягнути* – ‘дати себе обманути’, *як дірка без обарінка* – ‘ніяк’, *невипарений писок* – ‘про язикату людину’, *нема до кого писок отворити* – ‘нема до кого слова сказати’, *саніти як фока* – ‘важко дихати’, що підтверджують такі ілюстрації з текстів: *Життя пса варте, а якщо й варте чогось, то не більше, як пляшки горілки й трохи бійки* [13, с. 59]. *Замкни писок! Тепер нема геци. Найліпше тріскай вар’ята* [15, с. 123]. *А він дався натягнути. Злапала цапа за гонор* [17, с. 169]. *А цими обставинами були деякі сиромудрі колежки на мулярці, що насміхалися з релігії і лаха дерли з кожного, хто ходив до церкви* [17, с. 171]. *До інших хлопців любив часом гостро приговорити, до Міська ні, хіба тільки подивився прижмуреними очима, і Місько знав, що треба сидіти тихо і не дерти писка* [17, с. 175]. *Летів додому, а залетів до кнайпи. Залився в дрібний мак* [17, с. 181]. *Гальт, гальт, сестро, кажу, тримай бики, ми ще не жонаті і ще не маємо дітей і ще не знати чи будемо мати* [17, с. 181]. *Я взяв його за блюзу. – Раб божий, змینی писок!* [13, с. 87].

Оскільки батяри були дрібними хуліганам, то в їхньому мовленні активно функціонували ФО на позначення бійки: *зібрати кампу* ‘бути сильно побитим’, *дзенькнути в вухо* ‘вдарити навідмаш’, *обертати як міх*, *повний полови* ‘сильно бити, лупцювати’, *розложити на долівці* ‘ударивши, повалити на підлогу’, *як б’ємо, то могила цвіте* ‘про те, що бійка може мати фатальний кінець’ тощо. *Макольондра скоро поликав слину й лише говорив: – Б’ють, як в бубон... б’ють, як в бубон. І говорив правду. Раба божого обертали, як міх, повний полови* [13, с. 92]. *В тій хвилині я був би найрадше розложив його разом з кріслом на долівці* [13, с. 86]. *Йде про те, що Раб божий збере сьогодні таку кампу, що його ніяка лічниця не прийме...* [13, с. 92].

У такий спосіб ФО підкреслюють найдрібніші деталі явищ і реалій довкілля. Це уможлиблює максимальне наближення до дійсності, опис життя з усіма його подробицями, створення місцевого колориту, типізацію характерів представників різних соціальних прошарків.

Завдяки використанню фразеологізмів-жаргонізмів письменникам вдавалося досягти бажаного ефекту, зображуючи середовище батярів. Заміна або вилучення з тексту таких одиниць спричиняла втрату експресії й відчуття дійсності. Проілюструємо це на прикладі двох видань новел Б. Нижанківського (1936 і 1941 рр.), де в другій редакції помітний вплив радянської мовної політики, що передбачала контроль над структурою української мови, заборону певних слів, виразів, ФО тощо. Наприклад, такий вислів: *По тобі тут навіть капці не лишаться!*, що означає ‘тут навіть сліду твого не буде’ [10, с. 345]. Натомість змінений варіант *З тебе тут навіть не лишаться патиків!* не має такого значення, тим паче, його не зафіксовано у словниках фразеологізмів. До того ж лексеми *капці* й *патики* абсолютно не збігаються за семантикою. У словнику О. Ізюмова капці подано як *туфлі*, а *патик* – це *палиця*. Уживання цих ФО в Б. Нижанківського є органічним лише в такому вигляді, адже це потрібно для здійснення авторського задуму зобразити світ батярів.

Як уже було зазначено, одним із компонентів батярського жаргону є лексема *кампа* 'бійка'. Так, фразеологізм зібрати кампу означає 'бути побитим'. Наприклад, *Йде про те, що Раб божий збере сьогодні таку кампу, що його ніяка лічниця не прийме...* [13, с. 92] / *Ідеться про те, що Раб божий буде сьогодні так побитий, що його ніяка лікарня не прийме* [14, с. 59]. Заміна призвела до втрати емоційно-експресивного змісту та словесної образності. Адже в мовленні батярів вираз буде сьогодні так побитий не був уживаним, і в цій ситуації виглядає дещо штучним.

В окрему групу ми виокремили лайку і фразеологізми-прокльони (далі – ФП): *якої песьчої (псьої) мамі* – 'навіщо, лайка', *щоб тя наглий сніг спалив* – 'проклін', *ясний шляк трафить* – 'проклін', *а шоб тебе ясний гвінт вдарив* 'проклін' тощо. Серед ФП наявні одиниці, у яких здійснюється вказівка на суб'єкта дії, тобто того, до кого звертаються з проханням виконати шкідливе побажання (наприклад, «утаємничений» *гвінт, шляк*). Розглянемо детальніше походження фразеологізму *шляк би трафив*: *Місько відмахнувся. – А най то ясний шляк трафить! А то свобода* [15, с. 123]. В ЕСУМі слово *шляк* подано як запозичення з німецької мови [5, Т. 6, с. 442]. Цієї ж думки дотримується і О. Горбач, зазначаючи німецьке походження (проклін *Der Schlag soll dich treffen!* „Грім би тебе побив!“), проте наголошуючи на впливові їдишу на поширення цього вислову [1, с. 476]. Адже германізм *шляк* у їдиші має вже значення не 'удар', як у німецькій (*Schlag*) [16, с. 699], а 'халеп', 'хвороба' (наприклад, несподіваний серцевий напад). *Трафив* походить від єврейського *трефн* – 'зустріти' [8, с. 188]. Проте не дуже зрозумілий *шляк* має на слухача сильнішу дію, ніж просто хвороба (чи, можливо, звичайна халеп). Відомо, що інвективи в будь-якій мові підлягають табуванню і внаслідок табування часто евфемізуються. Одним із засобів евфемізації (можливості вжити табувану лексему), як вважає російський дослідник Л. Крисін, є використання чужомовних слів і термінів як більш придатних для приховування суті явищ, ніж питома лексика, через нерозуміння більшістю носіїв мови [9, с. 193].

Розмовно-побутові й жаргонізовані ФО є важливим компонентом розгортання сюжету, допомагають письменникам правдиво відобразити різні явища, побут міжвоєнного Львова, дати переконливу характеристику дійових осіб, посилити експресивність висловлення тощо.

Низку фразеологічних зворотів, більшість із яких має яскраве емоційне забарвлення, створили і школярі Галичини. У розмовному мовленні учнів вони були засобом вільного, невимушеного спілкування. Саме з метою відтворення такого типу мовлення й типізації героїв ці ФО використано в текстах літературного угруповання «Дванадцятка». Наприклад, *я до згоди, як риба до води* 'той, хто не має музикального слуху; не надається до хорового співу'; *толя дати, толя стрілити, дати незадовільну ноту* 'поставити незадовільну оцінку'; *всипати цваєра, лупнути цваєра* 'поставити незадовільну оцінку'; *дати паці* 'ударити прутом по долоні'; *іти на люфт* 'прогулювати, пропускати лекцію чи урок'; *писати на брудно, робити на чорно* 'писати в чернетці'. До того ж ФО зі школярського жаргону проявили потенціал до творення синонімічних рядів.

Окрім власне українських фразеологізмів (*залитися в дрібний мак, обертати як міх, повний полови* тощо), польсько-німецько-українська міжмовна інтерференція спричиняла появу у складі ФО запозичень, адже «у багатомовному середовищі слово запозичується, а його типові зв'язки калькуються» [20, с. 280]. Наприклад, германізми *кампа* [1, с. 464], *люфт* [1, с. 469; 4, Т. 3, с. 331], *цваєр* [1, с. 490] тощо.

Отже, письменники літературного угруповання «Дванадцятка» як творці соціально-побутових картин та імпресіоністичних малюнків збагатили українську

літературну мову в її західному варіанті. Використання ФО у художніх текстах сприяло створенню місцевого колориту, а фразеологізми-жаргонізми дозволяли схарактеризувати представників різних соціальних і вікових груп. Іншомовні запозичення в межах ФО свідчать про тривалі міжмовні контакти.

Подальше вивчення функціональних можливостей ФО в конкретних текстових реалізаціях дозволить виявити їхній імпліцитний смисл, словесну образність і стане джерелом дослідження західного варіанта української літературної мови.

Список використаної літератури

1. Горбач О. Арго в Україні / О. Горбач. – Львів : Інститут мовознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. – 688 с. ; Horbach O. Argo v Ukraini / O. Horbach. – Lviv : Instytut movoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2006. – 688 s.

2. Габор В. До історії львівської літературної групи «Дванадцятка» / В. Габор // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст. : Антологія урбаністичної прози / В. Габор. – Львів : Піраміда, 2006. – С. 13–29 ; Gabor V. Do istorii lvivskoi literaturnoi hrupy «Dvanadtsiatka» / V. Gabor // Dvanadtsiatka. Naimolodsha lvivska literaturna bohema 30-kh rokiv XX st. : Antolohiia urbanistychnoi prozy / V. Gabor. – Lviv : Piramida, 2006. – S. 13–29.

3. Енциклопедія Львова у 4-х т. / за ред. А. Козицького. – Львів : Літопис. – 2008. – Т. 2. – 608 с. ; Entsyklopediia Lvova u 4-kh t. / za red. A. Kozytskoho. – Lviv : Litopys. – 2008. – Т. 2. – 608 s.

4. Етимологічний словник української мови у 7-х т. / редкол. : О. Мельничук (голов. ред.) та ін. – Київ : Наукова думка. – 1989. – Т. 3 : Кора–М. – 552 с. ; Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy u 7-kh t. / redkol. : O. Melnychuk (holov. red.) ta in. – Kyiv : Naukova dumka. – 1989. – Т. 3 : Kora–M. – 552 s.

5. Етимологічний словник української мови у 7-х т. / редкол. : О. Мельничук (голов. ред.) та ін. – Київ : Наукова думка, 2012. – Т. 6 : У–Я. – 568 с. ; Etymolohichniy slovnyk ukrainskoi movy u 7-kh t. / redkol. : O. Melnychuk (holov. red.) ta in. – Kyiv : Naukova dumka, 2012. – Т. 6 : U–Ya. – 568 s.

6. Єрмоленко С. Говіркове багатоголосся сучасної української прози / С. Єрмоленко // Українознавство. – 2008. – № 1. – С. 198–204 ; Yermolenko S. Novirkove bahatoholossia suchasnoi ukrainskoi prozy / S. Yermolenko // Ukrainoznavstvo. – 2008. – № 1. – S. 198–204.

7. Керницький І. Герой передмістя / І. Керницький. – Львів : Піраміда, 2003. – 260 с. ; Kernytskyi I. Heroi peredmistia / I. Kernytskyi. – Lviv : Piramida, 2003. – 260 s.

8. Короткий ідиш-український словник / уклад. Й. Торчинський. – Київ : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1996. – 207 с. ; Korotkyi yidysh-ukrainskyi slovnyk / ukhad. Y. Torchynskyi. – Kyiv : Holov. spetsializ. red. lit. movamy nats. menshyn Ukrainy, 1996. – 207 s.

9. Крысин Л. Эвфемизмы как явление языка и культуры / Л. Крысин // Язык и общество на пороге нового тысячелетия : итоги и перспективы : тезисы докл. Междунар. конф., г. Москва, 23–25 окт. 2001 г. – Москва : Эдиториал УРСС, 2001. – С. 191–194. ; Krysin L. Evfemizmy kak yavlenie yazyka i kultury / L. Krysin // Yazyk i obshchestvo na poroge novogo tysyacheletiya : itogi i perspektivy : tezisy dokl. Mezhdunar. konf., g. Moskva, 23–25 okt. 2001 g. – Moskva : Editorial URSS, 2001. – S. 191–194.

10. Лексикон львівський : поважно і на жарт / Н. Хобзей, О. Сімович, Т. Ястремська, Г. Дидик-Меуш. – 2-е вид., доповн. і випр. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. – 852 с. ; Leksykon

Ivivskiy : povazhno i na zhart / N. Khobzei, O. Simovych, T. Yastremska, H. Dydyk-Meush. – 2-e vyd., dopovn. i vypr. – Lviv : Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2012. – 852 s.

11. Матвіяс І. Діалектна основа лексики і фразеології в українській літературній мові / І. Матвіяс // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 23–27 ; Matviias I. Dialektna osnova leksyky i frazeolohii v ukrainskii literaturnii movi / I. Matviias // Movoznavstvo. – 2007. – № 3. – С. 23–27.

12. Матвіяс І. Особливості лексики та фразеології в західноукраїнському варіанті літературної мови / І. Матвіяс // Українська мова. – 2012. – № 1. – С. 67–80 ; Matviias I. Osoblyvosti leksyky ta frazeolohii v zakhidnoukrainskomu varianti literaturnoi movy / I. Matviias // Ukrainska mova. – 2012. – № 1. – С. 67–80.

13. Нижанківський Б. Вулиця / Б. Нижанківський // „Дванадцятка” : Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття : антологія урбаністичної прози / авт. проекту В. Габор. – Львів : Піраміда, 2006. – С. 44–102 ; Nyzhankivskiy B. Vulytsia / B. Nyzhankivskiy // „Dvanadtsiatka” : Naimolodsha lvivska literaturna bohema 30-kh rokiv XX stolittia : antolohiia urbanistychnoi prozy / avt. proektu V. Gabor. – Lviv : Piramida, 2006. – С. 44–102.

14. Нижанківський Б. Новели / Б. Нижанківський. – Київ : Радянський письменник, 1941. – 101 с. ; Nyzhankivskiy B. Novely / B. Nyzhankivskiy. – Kyiv : Radianskyi pysmennyk, 1941. – 101 s.

15. Нижанківський Б. Повернення до міста / Б. Нижанківський // „Дванадцятка” : Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ століття : антологія урбаністичної прози / авт. проекту В. Габор. – Львів : Піраміда, 2006. – С. 104–158 ; Nyzhankivskiy B. Povernennia do mista / B. Nyzhankivskiy // „Dvanadtsiatka” : Naimolodsha lvivska literaturna bohema 30-kh rokiv XX stolittia : antolohiia urbanistychnoi prozy / avt. proektu V. Gabor. – Lviv : Piramida, 2006. – С. 104–158.

16. Німецько-український словник / уклад. Я. Ярема. – Київ : Пам’ятки України, 1994. – 729 с. ; Nimetsko-ukrainskyi slovnyk / uklad. Ya. Yarema. – Kyiv : Pamiatky Ukrainy, 1994. – 729 s.

17. Тарнавський З. Вітер над Янівською / З. Тарнавський // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст. : антологія урбаністичної прози / авт. проекту В. Габор. – Львів : Піраміда, 2006. – С. 163–192 ; Tarnavskiy Z. Viter nad Yanivskoiu / Z. Tarnavskiy // Dvanadtsiatka. Naimolodsha lvivska literaturna bohema 30-kh rokiv XX st. : antolohiia urbanistychnoi prozy / avt. proektu V. Gabor. – Lviv : Piramida, 2006. – С. 163–192.

18. Тарнавський З. Дорога на Високий Замок / З. Тарнавський // Дванадцятка. Наймолодша львівська літературна богема 30-х років ХХ ст. : антологія урбаністичної прози / авт. проекту В. Габор. – Львів : Піраміда, 2006. – С. 192–200 ; Tarnavskiy Z. Doroha na Vysokiy Zamok / Z. Tarnavskiy // Dvanadtsiatka. Naimolodsha lvivska literaturna bohema 30-kh rokiv XX st. : antolohiia urbanistychnoi prozy / avt. proektu V. Gabor. – Lviv : Piramida, 2006. – С. 192–200.

19. Телия В. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Телия. – Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с. ; Teliya V. Russkaya frazeologiya. Semanticheskii, pragmaticheskii i lingvokulturologicheskii aspekty / V. Teliya. – Moskva : Shkola «Yazyki russkoj kultury», 1996. – 288 s.

20. Ткач Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Ч. 2 : Джерела і соціокультурні чинники розвитку / Л. Ткач. – Чернівці : Книги ХХІ ст., 2007. – 704 с. ; Tkach L. Ukrainska literaturna mova na Bukovyni v kintsii XIX – na

pochatku XX st. Ch. 2 : Dzherela i sotsiokulturni chynnyky rozvytku / L. Tkach. – Chernivtsi : Knyhy XXI st., 2007. – 704 s.

21. Ужченко В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. / В. Ужченко, Д. Ужченко. – Київ : Знання, 2007. – 494 с. ; Uzhchenko V. Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy : navch. posib. / V. Uzhchenko, D. Uzhchenko. – Kyiv : Znannia, 2007. – 494 s.

22. Франко І. Додаткові томи до зібрання творів у 50-и томах / І. Франко. – Київ : Наукова думка, 2008. – Т. 53. – С. 600–603 ; Franko I. Dodatkovy tomy do zibrannia tvoriv u 50-y tomakh / I. Franko. – Kyiv : Naukova dumka, 2008. – Т. 53. – S. 600–603.

23. Wierzbicka A. Słowa klucze : różne języki – różne kultury / A. Wierzbicka ; przekł. I. Duraj–Nowosielska. – Warszawa : Wydawnictwa UW, 2007. – 563 s.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2017.

L. M. Pidkuimukha

THE SEMANTIC-FUNCTIONAL POTENTIAL OF PHRAZEOLOGICAL UNITS IN THE TEXTS BY THE WRITERS OF THE LITERARY GROUP «TWELVE»

Phraseology as an exponent of ethnic and cultural information has an important role in the language world picture of every nation. The phraseological material in the prose of Lviv writers concerning the semantics and functional peculiarities are examined in this article. The research based on texts by Ivan Kernytskyi, Bohdan Nyzhankivskyi and Zenon Tarnavskyi who belonged to the literary group «Twelve» has been carried out. Their texts have not been an object of the previous researches. Moreover, the phraseological units of Lviv koine need to be investigated.

Colloquial phraseological units are an important component of the plot's development. These word combinations help writers to describe various phenomena, the life of interwar city; to give convincing characterization of the main characters; to enhance the expressiveness of the statement, etc.

The active processes of interlingual interference were a characteristic feature of the Western Ukrainian language environment at the beginning of the twentieth century. That is why there appeared borrowings from Polish and German languages in the phraseological system of the Western region variety of the standard Ukrainian language.

In addition, the phraseological units of batyar jargon have been analyzed, special features of their semantics and function have been found out. Batyar jargon was one of the variants of colloquial speech in interwar Lviv. In this research special attention has been paid to the phrasemes of batyar jargon as linguistic and psychological characteristics of the characters. Because of the Soviet language policy, which included control over the structure of the Ukrainian language, some phraseological units were replaced or removed from the second edition of the novels by B. Nyzhankivskyi. As phrasemes were an integral part of the texts, their removing caused loss of expression and a sense of reality.

Moreover, the phraseological units of school jargon have been analyzed. It helped to describe school environment more accurately.

Thus, the functions of phrasemes, their stylistic properties have been investigated. Phraseological units in the texts by the members of the literary group «Twelve» are an integral part of the texts and speech of the characters. Moreover, these phrasemes have complemented the composition of the Lviv koine.

Key words: *phraseology, phraseological unit, semantics, Western Region Variety of the Standard Ukrainian Language, Lviv koine, stylistic function.*

УДК 811.16'373.7-115

Л. В. Пономарьова
Т. С. Гнибеда

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕХІДНОСТІ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ БЛИЗЬКОСПОРІДНЕНИХ МОВ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОЇ, РОСІЙСЬКОЇ ТА ПОЛЬСЬКОЇ МОВ)

Стаття присвячена визначенню місця у лексичній системі української, польської та російської мови, аналізу етимологічних характеристик фразеологічних одиниць. У статті проаналізовано проблеми перехідності фразеологізмів, подається їхня класифікація, описано особливості їхньої трансформації у близькостпоріднених мовах. Розкривається важливість збереження прагматичного потенціалу таких повідомлень у процесі їхнього перекладу на близькостпоріднені мови.

Ключові слова: етимологія, лексична система, фразеологізм, фразеологічний компонент, близькостпоріднені мови.

Фразеологізми та фразеологічні звороти є одним із засобів розвитку і збагачення кожної мови. На відміну від будь-яких метафоричних слів вони набагато яскравіше створюють образність та емоційність, відображають національну своєрідність мови. У кожного народу своє образне мислення, тому фразеологізми у кожній мові відрізняються своїми особливостями та специфікою. У мові втілений весь ціннісний зміст культури будь-якого народу, він сприяє збереженню загального запасу культурних цінностей. Мова, культура і національний менталітет мають органічний зв'язок.

Дана робота присвячена вивченню перехідності та функціонування фразеологізмів близькостпоріднених мов на матеріалі української російської та польської мови, що, на наш погляд, представляє особливий інтерес. В останні десятиріччя зросла зацікавленість природними мовами як проекцією національного світогляду. Вчені-лінгвісти Р. П. Зорівчак, В. І. Карасик, Ю. М. Караулов, О. Є. Кібрик, С. Ковганюк, В. В. Красних, Ж. В. Куліш, О. П. Левченко, В. А. Маслова, Ф. Неборячок, М. Рильський, С. Г. Тер-Мінасова в міжнародній комунікації на перший план ставлять проблеми взаєморозуміння. Різниця між мовами, що зумовлена різницею культур, помітніша за все у фразеології як у «дзеркалі життя нації».

Вивчення фразеологічних одиниць, що якнайяскравіше відображають національні особливості культури народу-носія мови, є **актуальним** та своєчасним у зв'язку із бажанням до адекватного розуміння ментальності представників того чи іншого народу.

Об'єктом дослідження виступають фразеологічні одиниці російської, української і польської мов.

Предметом дослідження є лінгвокультурологічні особливості фразеологічних одиниць російської, української і польської мов як транслатологічна категорія.

Фразеологічні одиниці у цих мовах досить численні і різноманітні. Вони є важливим засобом створення колоритності, образності мови.

Метою роботи є дослідження україно-російсько-польськомовних фразеологічних одиниць, що використовуються у художній літературі, виявлення їхніх лінгвокультурологічних особливостей.

Реалізації поставленої мети передбачає вирішення конкретних **завдань**:

- охарактеризувати поняття «фразеологічна одиниця» за його системоутворюючими ознаками, розглянути його функціональні особливості;
- проаналізувати запозичені фразеологічні одиниці в українській, російській та польській мовах;
- з'ясувати основні тенденції структурно-семантичної перехідності фразеологізмів у художній літературі із урахуванням їхніх семантичних та комунікативно-прагматичних контекстів.

Фразеологія – найцінніше джерело відомостей про культуру та менталітет народу, у них ніби законсервовані уявлення народу про міфи, звичаї, обряди, ритуали, звички, мораль, поведінку і т.п. Невипадково Б. О. Ларін зазначив, що фразеологізми завжди опосередковано відображають погляди народу, суспільний устрій, ідеологію своєї епохи [3, с. 64].

Фразеологічні одиниці, відбиваючи у своїй семантиці довгий процес розвитку культури народу, фіксують та передають від покоління до покоління культурні установки та стереотипи, еталони й архетипи. Фразеологізми, за Ф. І. Буслаєвим, – своєрідні мікросвіти, вони вміщують «і моральний закон, і здоровий глузд, виражені в короткому вислові, які заповідали предки нащадкам» [3, с. 52]. Це душа кожної національної мови, у якій неповторним чином виражаються дух і самобутність нації.

Науковці виділяють три способи поповнення лексики фразеологічними одиницями: 1) створення нових фразеологічних одиниць; 2) надання нового значення вже існуючим фразеологічним одиницям; 3) запозичення фразеологічних одиниць з інших мов.

Релевантними категоріальними ознаками фразеологічних одиниць є стійкість складу, структури, форми компонентів, відтворюваність, загальна відомість, переносне значення, смислова цілісність.

Серед лінгвістів немає єдиної думки відносно обсягу поняття «фразеологізм». Такі вчені, як А. М. Бабкін, В. П. Жуков, А. В. Кунін, А. І. Молотков вважають, що до фразеології варто зараховувати відтворювані у мовленні понадслівні одиниці, що мають у своєму складі хоча б один компонент із семантичними трансформаціями. Прибічники іншого погляду (С. Г. Гаврін, М. М. Копиленко, В. В. Хімік, Н. М. Шиманський та ін.) залучають до лав фразеології усі понадслівні одиниці, завдяки чому виокремлюється весь існуючий фонд фразеологічних одиниць мови.

Семантична трансформація – це зміна первинного значення і поява переносного, іншими словами, це втрата внутрішньої форми.

Велика частина українських, російських та польських фразеологізмів виникла безпосередньо на ґрунті національних мов. Але фразеологічні фонди цих мов постійно поповнюються новими одиницями шляхом запозичення, за допомогою калькування чи напівкалькування.

Цікавим є розгляд фразеологічних одиниць української та російської мов, оскільки вони належать до однієї східнослов'янської гілки, в їхніх фразеологічних фондах велика кількість запозичень, бо вони мають спільне історичне минуле, яке позначилося на звичаях, віруваннях, забобонах, ритуалах, міфах, обрядах, легендах тощо, – усе, чим жила людина у глибокій давнині і що й зараз активно формує культурний код, сприяє засвоєнню культурної інформації через мову та визначає культурний менталітет росіянина і українця. Наприклад, фразеологізм *дым коромыслом* 'шум, гамір, безлад' є власне російським, але має відповідник в українській мові (*дим коромислом*). Це вираз із селянського побуту. *Коромисло – дерев'яна плоска дуга з виїмками або гачками на кінцях для перенесення відер або інших важких речей на плечах* – в цьому фразеологізмі виступає порівнянням. У старовину печі топили

по-чорному, тобто дим із челясті печі виходив або через «волокове» вікно, або через двері. Коли у хаті починалася метушня, то дим у середині хати піднімався коромислом. Це і стало подібним стимулом для мотивації значення даного фразеологізму [1; 2; 5].

Власне російський вираз *лыка не вяжешь* 'про дуже п'яну людину, яка не здатна координувати свої рухи і зв'язно говорити' пов'язаний із народним промислом, і також має аналог в українській мові (*язик як ликом зав'язаний*). Із лика (липової кори) плели короби, козубеньки і личаки. Кожен селянин повинен був уміти якщо не плести, то хоча б в'язати личаки, підсмикувати їх, тобто ремонтувати за необхідності. Якщо він лика не в'яже, то або психічно неповноцінний, або дуже п'яний [1; 2; 5].

Фразеологізм *скочити у гречку* 'зраджувати чоловікові або дружині' виник серед запорізьких козаків та має російський відповідник (*скакать в гречку, прыгнуть в гречку*). Найхарактернішою рисою їхнього життя та військового побуту була безшлюбність. Це зрозуміло: наявність сім'ї – велика перешкода у виконанні завдань, поставлених історією перед ними. Сім'я обмежувала їхню військову діяльність. Запорозьке військо складалося, як правило, з неодружених, одиноких вдівців або тих козаків, що через якісь обставини залишили свої сім'ї. Це не могло не накласти відбиток на характер їхньої праці. Вони займалися риболовлю, полюванням, скотарством. Але навіть цього для скромного життя їм було мало. Ще їм потрібна була соломаха (квашене тісто), тетеря (юшка з житнього борошна), а іноді, на свята, і гречка. Це сприяло тому, що козаки почали займатися землеробством. Незабаром на родючих землях Запоріжжя заколосилося жито і зацвіла гречка. Згідно із народними переказами, незважаючи на значні перешкоди і великі труднощі, наречені, залишені козаками на панщині, йшли шукати свого щастя на Січ. І деякі дівчата із ближніх сіл йшли назустріч своїм дорогим і коханим. Козаки, незважаючи навіть на страту, із трепетом у серці зустрічали своїх близьких. У прямому значенні цих виразів вони «скакали у гречку», «толочили жито», дотримуючись принципу «нехай буде гречка, аби не суперечка». Але тих, хто був затриманий, за наказом начальства переганяли через гречку, влаштовуючи їм серйозного прочухана [1; 2; 5].

У російській мові вираз *дать дуба* 'померти' є запозиченням з української. Українські каламбури *дуба дати*, *дуба врізати* 'померти' побудовані не на основі чинбарського термінологічного словосполучення *дати дуба* 'обробити шкіру дубленням', як іноді думають, а – у колі загальнокореневих «дубових» слів і словосполучень: *дубіти* 'втрачати гнучкість', *одубнути*, *одубіти* 'задубіти, окостеніти', *дублений* 'холодний', *одубитися*, *дубом одубитися* 'померти'. Початкове значення звороту, що випливає з цього матеріалу – 'стати нерухомим як дуб, випрямитися, охолонуті'. Спочатку в українській мові фразеологізм *дати дуба* виник у шкільному семінарському аргю. Первинна внутрішня форма реконструюється як «дати дуба = впасти догори ногами», де компонент *дуба* є дієприкметник зі значенням 'догори ногами'. У результаті зближення із фразеологізмами мотиваційної моделі «впасти догори ногами = померти» у фразеологічній одиниці *дати дуба* відбулася семантична трансформація. Процес народноетимологічного зближення лексем *дуба* 'догори ногами' і *дуб* 'назва дерева' призвів до підвищення експресивності фразеологізму й затемнення його первинної мотивації [1; 2; 5].

Аналіз фразеологізмів польської мови вказує на те, що істотний вплив на сучасний фразеологічний фонд польської мови мала мова її загарбників, зокрема російська. Наведемо кілька прикладів русизмів у польській мові: *wlec się w ogonie* 'jest na szarym końcu; nie nadąża, zostaje z tyłu' (плентатися у хвості 'не встигати, відставати'), *przechwycić władzę* 'za pomocą manipulacji politycznych odbierać komuś władzę, żeby samemu ją objąć' (захопити владу 'за допомогою політичних маніпуляцій

відібрати у когось владу’), *rzecz w tym ‘chodzi o to, że...; (to) polega na tym, że...’* (справа в тому, що...; річ у тім, що...), *zdyć kogoś ze stanowiska* ‘usuwać, zwalniać, odwoływać ze stanowiska’ (зняти з посади ‘усунути від роботи’), *podłożyć komuś świnię* ‘zrobić komuś potajemnie świństwo, szkodzić komuś’ (підкласти свиню ‘нашкодити комусь’), *pod rząd ‘ileś czegoś z rządu’* (підряд ‘скількись чогось з ряду’), *dośćignąć celu* ‘ktoś dopiął celu’ (досягти мети ‘отримати бажане’), *okazać pomoc* ‘pomagać, nieść pomoc, udzielać pomocy’ (надати допомогу ‘допомогти комусь’). Але слід зазначити, що не всі тотожності між польською, російською та українською мовами треба вважати русизмами або українізмами, бо ці мови є близькоспорідненими і мають спільне коріння. Багато фразеологізмів у польській, українській та російській мовах виникло без впливу однієї мови на іншу. Натомість в російській мові досі функціонує власне старопольський фразеологічний зворот *ktoś daje opór czemuś* ‘przeciwstawiać się komuś, czemuś’ (давати відсіч ‘протистояти комусь, чомусь’).

Вираз рос. *держатъ камень за пазухой* / укр. *ховати камінь у пазусі* – 1. ‘мати приховані наміри нашкодити, помститися кому-небудь за що-небудь’; 2. ‘про злу людину, з якою треба поводитися вкрай обережно’ – польська приказка *trzymać kamień w łonie*, з’явився у мові в Смутні часи, коли Москву захопили поляки (початок XVII століття). Через невизначеність історичної ситуації та неможливість розібратися хто тобі друг, а хто ворог, необхідно було остерігатися будь-кого. Поляки, які окупували російську столицю, ввели бенкети з москалями, не довіряючи тому, що можуть знаходитися в окупованому ними місті у безпеці. Вони хоч і бенкетували з москалями, але, постійно очікуючи підступу та приховуючи ворожнечу, буквально тримали за пазухами своїх кунтушів (національного одягу) про всяк випадок брукове каміння. Про це свідчать очевидці, наприклад, польський літописець А. Мацієвич. «З москалями дружи, а камінь за пазухою держи», – говорили поляки, а пізніше і малороси. Камінь у часи, коли була відсутня вогнепальна зброя, став ефективним засобом самооборони і нападу на випадок невдалих «мирних» переговорів та «братських» застіль і нейтралізував згубність раптового нападу [1; 2; 6].

Фразеологічний зворот рос. *задавать / задать баню* ‘сильно лаяти кого-небудь, бити’ пов’язаний із покаранням, яке влаштовував польський король Болеслав Хоробрий своїм молодим дворянам, що провинилися. Прямуючи до лазні, він брав їх із собою та влаштовував їм там порку, після чого відправляв додому у новій сукні. Звідси переносне значення цього словосполучення *ustawić parowej* [1; 2; 6].

Також до власне польських фразеологізмів належать *spiec raka* (gwałtownie zaczerwienić się na twarzy – різко почервоніти), *smalić cholewki* (zalecać się do kobiety – загравати до жінки), *nie zasypiać gruszek w popiele* (nie zaniedbywać spraw, nie omijać okazji – не нехтувати справами, не оминати нагоди) [1; 2; 6]. Але буквальный переклад саме цих польських фразеологічних одиниць на українську або російську не є можливим, бо окремі компоненти даних фразеологізмів стають зрозумілими лише в мові оригіналу. Це можна пояснити деякою віддаленістю польської мови від російської та української, бо належить вона до західнослов’янської гілки мов. Також важливою тут є незначна, але різниця, у культурі, звичаях та побуті поляків і росіян з українцями.

Отже, українська, російська та польська мови мають дуже схожу фразеологію, оскільки вони є близькоспорідненими слов’янськими мовами, і в їхньому фразеологічному фонді знаходиться велика кількість фразеологічних одиниць спільнослов’янського походження, успадкованих із праслов’янської мови. Проаналізувавши фразеологізми, що зустрічаються у трьох слов’янських мовах, ми виявили широку лінгвокультурологічну та фольклорну спорідненість й тотожність засобів виразності. Більшість розглянутих фразеологізмів має фразеологічні кальки,

що характеризуються повною лексичною відповідністю, структурною усталеністю, збігом у стилістичній характеристиці і сполучуваності форм. Це, безсумнівно, пояснюється близькістю трьох мов.

Складність зіставного вивчення близькоспоріднених мов полягає не в тому, що кожна з них має свої власні, специфічні риси, а в тому, що ці особливості не завжди знаходяться на поверхні. І на перший погляд дуже важко, а часом навіть не можливо сказати, який фразеологізм є власне українським, власне російським, власне польським, а який є запозиченням з близькоспорідненої мови, калькою чи напівкалькою. Та виявити це вдається лише шляхом ретельного лінгвістичного аналізу, іноді необхідно звернутися до історії мови, до історії народів-носіїв мов, що вимагає від лінгвіста великих зусиль та величезної уваги до об'єкту вивчення.

Таким чином, фразеологічна картина світу – це відображення національного та індивідуального світогляду і світорозуміння, а фразеологічні одиниці є найяскравішим відображенням національних особливостей культури носіїв мови. Використання універсальних (в плані вираження) для всіх трьох мов фразеологічних одиниць в умовах міжкультурної комунікації свідчить про взаємопроникнення мов і культур і про інтернаціональний характер сучасного літературного мовлення. Причинами переходу тих чи інших фразеологічних одиниць з однієї мови в іншу можна вважати комунікативну необхідність, доцільність, актуальність реалій. У прагненні мови закріпити для загального користування звороти мовлення полягає тенденція, що узагальнює екстралінгвістичні та внутрішньомовні причини фразеологізації.

Список використаної літератури

1. Бабкин А. М. Словарь иноязычных выражений и слов : ок. 14 000 единиц / А. М. Бабкин, В. В. Шендецов. – 3-е изд., испр. – Москва : АСТ : Астрель : Транзиткнига, 2005. – 1472 с. ; Babkin A. M. Slovar inoyazychnykh vyrazheniy i slov : ok. 14 000 edynits / A. M. Babkin, V. V. Shendetsov. – 3-e izd., ispr. – Moskva : AST : Astrel : Tranzitkniga, 2005. – 1472 s.

2. Бирих А. К. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь : ок. 6 000 фразеологизмов / А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова ; под ред. В. М. Мокиенко. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва : Астрель : АСТ : Хранитель, 2007. – 928 с. ; Birikh A. K. Russkaya frazeologiya. Istoriko-etimologicheskii slovar : ok. 6 000 frazeologizmov / A. K. Birikh, V. M. Mokienko, L. I. Stepanova ; pod red. V. M. Mokienko. – 3-e izd., ispr. i dop. – Moskva : Astrel : AST : Khranitel, 2007. – 928 s.

3. Маслова В. А. Лингвокультурология : учебн. пособ. / В. А. Маслова. – Москва : Academia, 2001. – 204 с. ; Maslova V. A. Lingvokulturologiya : uchebn. posob. / V. A. Maslova. – Moskva : Academia, 2001. – 204 s.

4. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – Москва : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с. ; Teliya V. N. Russkaya frazeologiya. Semanticheskii, pragmaticheskii i lingvokulturologicheskii aspekty / V. N. Teliya. – Moskva : Shkola «Yazyki russkoy kultury», 1996. – 288 s.

5. Фразеологічний словник української мови / В. М. Білоноженко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін. – Київ : Наукова думка, 1993. – 984 с. ; Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy / V. M. Bilonozhenko, V. O. Vynnyk, I. S. Hnatiuk ta in. – Kyiv : Naukova dumka, 1993. – 984 s.

6. Słownik frazeologiczny PWN : z Bralczykiem. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2008. – 590 p.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2017.

L. V. Ponomaryova

T. S. Hnybeda

**COMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE TRANSITION AND
FUNCTIONING OF PHRASEOLOGY CLOSELY RELATED LANGUAGES
(ON THE MATERIAL OF UKRAINIAN, RUSSIAN AND POLISH LANGUAGES)**

The article is devoted to defining the place of the characteristics of phraseological units in lexical system of the Ukrainian, Polish and Russian languages, etymological analysis. The article analyzes the problems of transition of phraseology, gives the classification of phraseological units, describes their peculiarities in terms of transformation in closely related languages, reveals the importance of preserving the pragmatic potential of such phrases in the process of translation for closely related languages.

The article describes the concept of "phraseological unit" because of its strategic characteristics, discusses its functional features, and investigates the main trends in structural-semantic transition idioms in the literature with regard to their semantic and communicative-pragmatic contexts. The article gives consideration of various views of linguists concerning the scope of the term «idiom». Particular attention is paid to the ways of replenishment of the vocabulary of phraseological units. The main content of the study is linguoculturology providing detailed analysis of borrowed phraseological units in Russian and Polish. Separate attention is paid to the consideration of the phraseological units of Russian and Ukrainian languages, the article also considers the phraseology of the Polish language.

The article gives examples of phraseological units having copies in closely related languages, and the literal translation of which is impossible. Wide linguocultural and folklore connection and identity of the means of expression of analyzed phraseological units are mentioned. The analysis and study of the Ukrainian, Russian and Polish phraseological units has proved that these languages have a very similar phraseology, as they are closely related Slavic languages, and that in their phraseology fund there is a large number of phraseological units of Slavic origin, derived from the proto-Slavic language. The idea of complexity of the comparative study of closely related languages has been proved. In conclusion, the author mentions the reasons for the transition of idioms from one language to another.

Key words: *etymology, lexical system, phraseological unit, phraseological component, closely related languages.*

УДК 81'27:659(045)

І. Г. Рожкова

**МОВНА АГРЕСІЯ ТА НЕГАТИВАЦІЯ ЯК СУГЕСТИВНІ ЧИННИКИ
ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
(НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОГО РЕКЛАМНОГО ДИСКУРСУ)**

У статті розглядається одне з актуальних питань в контексті теми мовної толерантності в сучасному суспільстві – питання про мовну агресію та негати́вацію як видів маніпулятивної мовної тактики та сугестивних чинників, які широко використовуються в сучасних ЗМІ, зокрема в публіцистичному та рекламному дискурсі.

Автор статті вивчає проблему на прикладі сучасного рекламного дискурсу на матеріалі української, новогрецької та російської мов.

Ключові слова: *мовна толерантність, мовна агресія, негативація, маніпулятивна тактика, сугестія, сугестивний чинник, рекламний дискурс*

Постановка проблеми. Мовна толерантність, яка спочатку включена в систему більш широкого поняття, має свої власні параметри і особливості, оскільки передбачає сукупність внутрішніх поведінкових установок професійного комунікатора, які в першу чергу характеризують його професійну мову. Мовна толерантність на сучасному етапі розвитку суспільства є однією з найважливіших складових його культури в цілому, оскільки саме в її основі можемо спостерігати базові принципи співіснування членів суспільства, а також розвитку гармонійних зв'язків між різними соціальними групами, класами, а саме: культуру полеміки, культуру діалогу, культуру реклами, повагу до позиції мовця, відмова від мовної агресії та ін. [4].

На прикладі журналістів, рекламодавців, рекламних- і PR-менеджерів можна переконатися, що мовна – вербальна – толерантність полягає в умінні реалізовувати свої професійні цілі, умінні здійснювати свою професійну діяльність, дотримуватися прийнятих мовних норм, і при цьому писати на «гострі», злободенні теми, рекламувати і настійно рекомендувати товар або послугу, які не мають особливих відмінностей від собі подібних. Мовна толерантність має на увазі використання мовних засобів без негативних і обвинувальних висловлювань на адресу конкуруючих компаній, відмова від мови емоцій на користь мови аргументів, яка б відрізнялась врівноваженою об'єктивністю [6].

Засоби масової інформації як транслятори «порядку денного» відіграють значну роль в процесі відображення соціальної реальності [5].

В цьому контексті слід зазначити, що необхідність вивчення питання мовної толерантності в контексті лінгвістичних дисциплін характеризується особливою **актуальністю** в наші дні. Проблема постає особливо гостро в масово-інформаційному, публіцистичному та рекламному дискурсах, в рамках яких мова функціонує як безпосередній засіб впливу на психіку, свідомість, поведінку та дії людини [3, с. 471–472].

Аналіз останніх досліджень. В останні три десятиліття питання мовної толерантності в мас-медійному та рекламному дискурсах стає все більш актуальним для здійснення цілого ряду комплексних досліджень в міждисциплінарному контексті (соціо-, психолінгвістика, лінгвокультурологія) (Л. Єніна, А. Карапетян, Куцулелу-Міху, В. Малькова, О. Михайлова, Н. Муравйова, С. Хадзисаввідіс, М. Хомяков та ін.) Українські вчені також починають звертати увагу на специфіку та функціонування вербальних сугестивних чинників ЗМІ, зокрема в сучасному рекламному дискурсі, що ілюструють розвідки А. І. Біденка, Н. М. Грицюти, Н. В. Кутузи, О. В. Лаврик, та ін. [2]. Проте в аспекті емоційного забарвлення, зокрема негативного та агресивно вираженого навантаження як векторного чинника сугестивності, рекламу практично не досліджено попри комунікативну вагу категорії емотивності та необхідність вивчення особливостей її реалізації в рекламних текстах, що також визначає актуальність обраної проблематики.

Мета статті полягає в з'ясуванні понять мовної агресії та лінгвістичної негативації як чинників сугестивності сучасних рекламних текстів, що виступають провідними елементами кожної рекламної кампанії. Зазначені вище поняття розглядаються на прикладі рекламних текстів українською, новогрецькою та російською мовами.

Виклад основного матеріалу. Сигнали мовної агресії та негативації в текстах ЗМІ зазвичай розглядають з позицій лінгвістичного, лінгвоідеологічного та риторичного аналізу. Лінгвістичний аналіз включає аналіз власне мовних засобів, в першу чергу лексичних. У фокусі лінгвоідеологічного аналізу знаходиться система цінностей, яку містить конкретний текст. Ці цінності знаходять своє мовне вираження в ідеологемах. Риторичний аналіз тексту зосереджений на засобах внутрішньої організації тексту, наприклад, на ступені його діалогічності. На рівні мовних засобів вираження маркерами негативного та агресивного ставлення до суб'єкту найчастіше виступають грубі, вульгарні, стилістично занижені слова і вирази, які дискредитують особистість і формують сприйняття суб'єкта як підозрілого і небажаного, що викликає неприязнь, огиду або ненависть. Це явище належить до розряду дисфемізації [1]. Навмисне вживання грубих, стилістично занижених слів і виразів зустрічається досить часто практично у всіх видах ЗМІ.

Розглянемо поняття та прояви негативації та мовної агресії на прикладі сучасного рекламного дискурсу. Без активації саме негативних емоцій у рекламі неможливо продемонструвати небажану поведінку або небажані результати вибору споживачів. Тому у деяких випадках застосування негативних емоцій вважається доцільним, попри те, що багато дослідників релевантним емоційним фоном реклами, що націлена просувати конкретний товар або послугу, вважають лише позитивний [2, с. 75]. Наприклад, в цьому контексті, І. Ю. Черепанова зазначає, що повідомлення стають більш переконливими, коли вони асоціюються з позитивним почуттям [7, с. 440].

Матеріали дослідження дають змогу висунути переконання, що у повідомленнях сучасної реклами точка можна спостерігати вихід за межі літературної норми на рівні слововживання, що вважається проявом негативації. Ця мовна тактика, безумовно, є маніпулятивною, оскільки характеризується високим рівнем експресивності та виразності [5, с. 189]. Так, в рекламі однієї туристичної компанії зустрічаємо такий приклад вираження мовної експресії: *Не поддавайся призывам других туроператоров. Вас разводят, как котят!* Або в рекламному повідомленні одного з грецьких банків зустрічаємо таке гасло: *Η τράπεζά μας δουλεύει για σας, να μην σας δουλεύουν οι άλλοι!* (Переклад з новогрецької – *Наш банк працює для Вас, щоб Вас не розводили* (дослівно – «не обробляли» інші). В обох випадках зустрічаємо приклад використання жаргонної лексики – рос. – «розводити», новогрец. – «δουλεύω», тобто *примусити кого-небудь витратити гроші, заплатити за що-небудь, обдурити та ін.* Приклади стилістично заниженої лексики, розмовної лексики, засобів вербалізації негативації, жаргонізмів, сленгізмів зустрічаються в рекламних текстах багатьох країн, в тому числі в рекламних повідомленнях на матеріалі мов, що досліджуються – української, новогрецької, російської. У цьому контексті доцільно буде навести приклади рекламних повідомлень, націлених на молодіжну аудиторію: укр. – «*Не будь овочем! Рухайся вперед!*», рос. – «*Не будь овощем! Действуй!*».

В один ряд із засобами негативації мовна літературна норма ставить випадки функціонування так званої «паразитичної» лексики і конструкцій, які засмічують мовний простір, не дають ніякої інформації, не характеризуються наявністю смислового навантаження [5, с. 191], мають по суті так звані «паразитичний» спосіб життя в текстах – «слова-паразити», в тому числі вони зустрічаються в рекламних повідомленнях теле- та радіореклам (укр. – *як кажуть, новогрец. – έτσι που λες/ λέτε, άκου φάση*, рос. – *как говорится, якобы*). Сугестивність такого типу лексики можна пояснити тим фактом, що аудиторія не сприймає її критично, тобто спочатку

на підсвідомому рівні існує позитивна установка до подібного роду лексичних одиниць. [5, с. 191–192].

Далі, розвиваючи тему мовної агресії та негативації як одного з виду мовної маніпуляції та сугестивного чиннику в контексті питання мовної толерантності, на наш погляд, буде дуже доречно навести приклад функціонування в сучасній новогрецькій мові феномену так званого «greeklish» – тобто системи передачі на письмі тексту новогрецькою мовою латинськими літерами. Йдеться про мовну модифікацію, яку, на нашу думку, варто розцінювати як вид мовної агресії. (Greeklish = Greek + English – грецький текст англійськими / латинськими літерами). «Greeklish» з'явився практично з перших днів існування комп'ютерної техніки і мав вигляд тексту новогрецькою мовою, записаного латинськими літерами, тому що інший алфавіт перші комп'ютери не знали і не розпізнавали [2]. На сучасному етапі даної проблеми давно не існує, тому що вся сучасна цифрова техніка в Греції має програми, що розпізнають грецький класичний алфавіт. Незважаючи на це, тенденція писати на «greeklish» збереглася і широко успадковується сучасною молоддю, шкільною та студентською аудиторією – особливо при швидкому обміні повідомленнями, в чатах і т.д. Таким чином, можна зробити висновок, що «greeklish» на прикладі сучасної новогрецької мови є характерним проявом мовної агресії [4].

В процесі проведення дослідження засобів вербалізації сугестії та мовної агресії в текстах сучасної грецької реклами, ми зустріли чітко виражений приклад функціонування «greeklish», який склав вербальне наповнення телевізійного ролика найбільшого оператора мобільного зв'язку в Греції – *Vodafone*. Далі наведемо уривок з цього рекламного ролика на «greeklish» – *Me 10€ ananewsh exeis 2 wres dwrean me tous dikous sou kai na paramilas kai me tous allous ... Power to you !*, що записується грецьким алфавітом таким чином: *Me 10 € αναέωση έχεις 2 ώρες δωρεάν με τους δικούς σου και να παραμιάς και με τους άλλους ... Power to you!* (Пер. з новогр. – *При поповненні рахунку на 10 євро ти отримуєш 2 години безкоштовного спілкування зі своїми контактами, а також можливість розмовляти з іншими .. Power to you!*) [4]. Рекламне повідомлення закінчується слоганом англійською мовою, що логічно продовжує ланцюжок відображення знаків на «greeklish». На наш погляд, має місце яскравий приклад маніпулятивного лінгвістичного прийому для впливу на молодіжну аудиторію, при цьому обирається максимально близький для неї стиль спілкування. Вважаємо, що це різкий і досить сміливий крок в рекламній практиці, що сприяє, як наслідок, популяризації та схваленню нелітературних форм письма, який можна трактувати як елемент негативації та мовної агресії. Даний рекламний ролик з'явився в 2010 році і з перших днів викликав осуд і протести в суспільстві зі зрозумілих і цілком очевидних причин. Незважаючи на це, факт мовної агресії продовжує існувати, дана телереклама не була вилучена з трансляції, що свідчить про некатегоричність питання «greeklish» в грецькому мовному середовищі. Більш того, як було встановлено в ході нашого дослідження, пізніше рекламні та PR-компанії продовжили практику застосування «greeklish» в своїх рекламних акціях, проспектах, рекламних брошурах та ін. В першу чергу, ця практика поширена в Інтернет-комунікації.

Багатий досвід у вивченні соціолінгвістичних питань цифрового масового спілкування, зокрема використання греко-латинського письма («greeklish») належить грецьким лінгвістам сучасності Я. Андрутсупулосу і М. Какріді [8]. Цікаві їхні дослідження в галузі відображення грецької мови латинським письмом в історичному контексті. Є грецькі тексти ще часів Візантійської імперії, записані латинським алфавітом. Також, історики мовознавства наводять приклад народних епічних пісень на о. Крит і на о. Кіпр, що датуються пізнім Середньовіччям, які також записані

за допомогою латинського алфавіту зі збереженням орфографічного принципу. На наш погляд, наукове дослідження виникнення цього аспекту можна сьогодні розглядати як свого роду аргумент обґрунтованого використання «greeklish», що надасть можливість зняти в даному контексті штампів «мовна агресія» або «мовна негативація».

Таким чином, зважаючи на викладене вище, зазначимо, що застосування актуалізованої негативної або агресивної, інколи навіть шокувальної емоції, може сприяти привертанню уваги та запам'ятовуванню, що стає підґрунтям для впровадження потужного сугестивного впливу сучасних ЗМІ.

Список використаної літератури:

1. Кокорина Е. В. Речевая агрессия и гуманизация общения в средствах массовой информации / Е. В. Кокорина. – Екатеринбург, 1997. – 117 с. ; Kokorina Ye. V. Rechevaya agressiya i gumanizatsiya obshcheniya v sredstvakh massovoy informatsii / Ye. V. Kokorina. – Yekaterinburg, 1997. – 117 s.

2. Кутуза Н. В. Рекламний та PR-дискурс: аспекти впливу: збірник статей / Н. В. Кутуза. – Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015 – 288 с. ; Kutuza N. V. Reklamniy ta PR-diskurs: aspekti vplivu: zbirnik statey / N. V. Kutuza. – K.: Vidavnichiy dim Dmitra Burago, 2015 – 288 s.

3. Попова Е. С. Способы демонстрации толерантности в рекламном тексте / Е. С. Попова // Культурные практики толерантности в речевой коммуникации: коллект. монгр. / отв. ред. Н. А. Купина, О. А. Михайлова. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2004. – С. 471–481; Popova Ye. S. Sposoby demonstratsii tolerantnosti v reklamnom tekste / Ye. S. Popova // Kul'turnyye praktiki tolerantnosti v rechevoy kommunikatsii: Kollektivnaya mongr. / Otv. red. N. A. Kupina i O. A. Mikhaylova. – Yekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta, 2004. – S. 471–481.

4. Рожкова И. Г. Языковая агрессия как вид манипулятивной тактики в современном рекламном дискурсе (на примере украинского, новогреческого и русского языков) / И. Г. Рожкова // Языковая толерантность как фактор эффективности языковой политики: матер. Междунар. науч.–практ. конф., Пермь, 13 ноября 2015. – Пермь: Прикам. социальный ин-т. – С. 92–98; Rozhkova I. G. Yazykovaya agressiya kak vid manipulyativnoy taktiki v sovremennom reklamnom diskurse (na primere ukrainskogo, novogrecheskogo i russkogo yazykov) / I. G. Rozhkova // Yazykovaya tolerantnost kak faktor effektivnosti yazykovoy politiki: mater. Mezhdunar. nauch.–prakt. konf., Perm, 13 noyabrya 2015. – Perm: Prikam. sotsialnyy in-t. – S. 92–98.

5. Руда О. Г. Мовне питання як об'єкт маніпулятивних стратегій у сучасному українському політичному дискурсі: моногр. / О. Г. Руда. – Київ: Ін-т укр. мови НАН України, 2012 – 232 с. ; Ruda O. H. Movne pytannia yak obiekt manipulyativnykh stratehii u suchasnomu ukrainskomu politychnomu dyskursi: monohr. / O. H. Ruda. – Kyiv: In-t ukr. movy NAN Ukrainy, 2012 – 232 s.

6. Сухомлін О. Ю. Мовна толерантність у журналістському тексті: параметри категорії [Електронний ресурс] / О. Ю. Сухомлін // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2389>; Sukhomlin O. Yu. Movna tolerantnist u zhurnalistskomu teksti: parametry katehorii [Elektronnyi resurs] / O. Yu. Sukhomlin // Elektronna biblioteka Instytutu zhurnalistyky. – Rezhym dostupu: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2389>

7. Черепанова И. Ю. Стрела времени. Направленная энергия мира / И. Ю. Черепанова. – Москва : Профит–Сайл, 2009. – 576 с. ; Cherepanova I. Yu. Strela vremeni. Napravlennaya energiya mira / I. Yu. Cherepanova. – Moskva : Profit–Sayl, 2009. – 576 s.

8. Ανδρουτσόπουλος Γ. Κ. Από τα Φραγκοχιώικα στα Greeklish / Γ. Κ. Ανδρουτσόπουλος // Βήμα. – 1999. – 05.09.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2017.

I. G. Rozhkova

LANGUAGE AGGRESSION AND NEGATIVATION AS SUGGESTED FACTORS OF MASS MEDIA (BASED ON THE MODERN ADVERTISING DISCUSSION)

The present article deals with one of the topical issues in the context of linguistic tolerance in modern society, such as the problem of the language of aggression and negatvation as a kind of manipulative technique of the language widely used in modern media, journalistic and advertising discourse. The author examines the issue as an example of contemporary advertising discourse on the basis of Ukrainian, Modern Greek and Russian.

Over the last three decades at the turn of the centuries the problem of linguistic tolerance in mass media and advertising discourses is becoming more and more vital in terms of carrying out various kinds of comprehensive research in the interdisciplinary context. Nevertheless, in the aspect of emotional coloring, namely in that of negative and aggressively expressed load as a vector factor of suggestiveness, advertising is practically un-researched in spite of the communicative weight of the category of emotionality and the necessity of studying implementation peculiarities thereof in commercials, which also determines vitality of the problem selected.

The objective of the article lies in defining the concepts of lingual aggression and linguistic negatvation as factors of modern commercials which are the leading elements of each advertising campaign. The aforementioned concepts are considered on the basis of Ukrainian, Modern Greek and Russian commercials.

In her article, the author considers cases of using stylistically lowered lexis, colloquial lexis and other means of verbalizing negatvation and lingual aggression found in commercials made up in the languages under research and provides examples of the functioning of the aforementioned modern media suggestive factors.

Developing the theme of verbalizing negatvation and lingual aggression as one of the types of linguistic manipulation and suggested factor in the context of the issue of language tolerance, the author of the article gives an example of the functioning of the media in the Modern Greek language, namely in advertising texts, the phenomenon of the "greeklish" – that is the system of transmission on the writing of the text of the Modern Greek language in Latin letters. This phenomenon is interpreted by the author as an expression of verbalizing negatvation and lingual aggression.

However, it should be noted that the use of up-to-date negative or aggressive, sometimes even shocking emotions, can contribute to attracting attention and memorization, which becomes the basis for the introduction of powerful suggestive influence of modern mass media.

Keywords: *linguistic tolerance, linguistic aggression, negatvation, manipulative tactic, suggestion, suggested factors, advertising discourse*

УДК 811.111'367.633(045)

O. Yu. Roshchupkin

ALONG A CONSTRUCTION CLINE

The article is aimed at explaining the diversity of uses associated with the path preposition «along», using the Construction Grammar theoretical framework. 7 distinct constructions, varying in their degree of schematicity, are shown to form a family of related constructions, based around the semantic value of the lexical unit «along» and the underlying pattern of the Locative construction. A separate case is made for the necessity of considering the immediate constructional context to better understand the contextual semantic constraints a unit posits or is being imposed on.

Key words: *construction grammar, construction, path preposition, Gothic prose, spatial language, cognitive linguistics*

Recent decades have witnessed a shift within the linguistic community towards including the insights of the neurosciences, psychology, anthropology, etc. into language research, which led to an increase in attention directed towards the cognitive peculiarities of language learning, processing and production. This trend concerns not only the popularization and development of such frameworks as Cognitive Grammar (R. Langacker), Frame Semantics (J. Filmore) or Cognitive Poetics (G. Lackoff, M. Johnson), but also the reworking and redefinition of the previously used terminology in light of the new findings.

Such is the case with the numerous Construction grammars (the Berkeley Construction Grammar, the Sign-Based Construction Grammar, the Radical Construction Grammar, etc.), which base their assumptions about language on the existence of a core unit named *construction*. Its lingual reality is fairly well-established by a plethora of CG research conducted by such scholars as H. C. Boas, A. Goldberg, P. Kay, L. Michaelis, M. Tomasello et al., although they differ in their favoured linguistic formalizations and certain aspects of their analysis. The **aim** of this article is to analyse the functional and semantic aspects of *along*, including its use as a path preposition and as a post-verbal satellite, and to arrive at a reasonable abstraction of the family of constructions associated with it.

As evident from the above introduction, we shall be making extensive use of the notion of *construction*; this and the needs of the ensuing analysis call for a concise discussion of the theoretical preliminaries and the relevant research on the topic. A. Goldberg, one of the founders of CG, defines any language entity, some aspect of whose form or function does not follow from the meaning of its constituents or other existing constructions, as a construction [4]. A notable caveat being that certain high-frequency units may constitute a construction, even granted their full transparency. Constructions as pairings of form and meaning (also discourse function) are viewed as the only units needed to explain all of the facets of language use and thus as the ones a linguistic description ought to be based upon. They are different in their level of abstraction and thus are able to account for all of the traditional categories (regardless of whether ascribed to grammar, morphology or syntax), with the only relations being the part-whole relations between them [4; 3]. Moreover, all the generalizations over languages are explicable from cognitive operations and constraints, there being no covert syntactic constructs and levels with phonetically void elements [6].

Our interests lie with spatial semantics and, to be more precise, that which concerns the location and translocation of entities. Those two sets of spatial relations are subsumed

under the headings of stasis and kinesis [5, p. 5]. A further subdivision singles out two subgroups of spatial relations: the angular and the non-angular. The first one presupposes the presence of some kind of axial system and will not be covered in this article, as *along* belongs to the latter semantic group, the members of which simply establish the coincidence of the locatum and the relatum (mostly known under the labels of Figure / trajector and Ground / landmark). In regards to stable co-occurrences of a preposition or a few lexemes used to designate a spatial region (a *spatial gram*, in S. Svorou's terms [14]) and a relatum we shall be using the term *Locative construction* for consistency with our two other articles dealing with spatial language [12; 13], although it largely corresponds to what was previously identified as the Spatial-phrase construction, possessing two constructional roles, that of the spatial relation and that of the landmark, with the spatial relation defining the overall meaning of the construction [1, p. 155–157]. Thus, the expected construction pattern is $loc_{[rel[...]]} LM$ where *rel* refers to a specific spatial relation actualized by an appropriate spatial expression, LM is a relatum (a landmark), which this relation is projected onto, and *loc* is the whole of the spatial scene they designate. Expectedly, the relation and relatum/landmark roles are filled to produce the following: $loc_{[rel[PREP]]} NP$ (e.g., *in the mountains*) or $loc_{[rel[PREP NP PREP]]} NP$ (e.g., *in front of the house*). That is, a typical candidate for the relation role is a preposition or a combination of preposition and an etymological noun which points to a region relating to or some topological feature of the relatum.

The second point of interest is the use of prepositions in the post-verbal satellite function, in which they lack any overt landmark and seemingly either form a semantic whole with the verb or complement its meaning and can be positioned either adjacent to the verb or following its object. In Construction Grammar research the general pattern has been identified as a Verb-Particle construction (VPC). The verb-particle combinations vary in their semantic transparency, i.e., the level of idiomatization, with the idiomatic end of VPCs' spectrum characterized by a decrease in positional variability of its components (idiomatic VPCs prefer joint/continuous order with the particle following the verb) [15, p. 25]. In the more transparent aspectual combinations the particles' use overlaps considerably with their original (directional) semantic value, which is consistent with that of the verb they accompany. Regardless of the aforementioned considerations, it is impossible for the prepositional complements to intervene between the verb and the particle [15, p.19–23].

Following an established cognitive and constructional *modus operandi* we shall be using the conventional labels of *preposition* and a *particle / post-verbal satellite* to refer to the two general uses of *along* before positing the underlying constructions. Our strong preference for the term *post-verbal satellite* is due to the uncertainty of treatment of the lexeme *along* when it is not used in a prepositional phrase: either as an adverb (preferred in dictionary entries) or as a particle. Thus, our use of the term *particle* concerns its role as part of the VPC, not its status among the traditionally defined parts of speech.

The object of our current research, *along*, is well attested in both the OE (in the form *andlang / andlong*) and the ME, in the latter clearly showing the two main uses corresponding to those listed in the Oxford Dictionary. Compare: 1) *Muche lond he him zef..an long þare sea* (ME), *the path along the cliff* (ModE) and 2) *Wherto, Lord, wentist thou awei along* (ME), *we continued to plod along* (ModE) [8; 9]. The preposition *along* indicates that the locatum can be schematically represented as a point that moves along the line, parallel or adjacent to the relatum, also schematized as a line (such as *a ledge, a road* etc) [15, p. 223–224]. The locatum can also be static, construed as extending along some linear entity. Additionally, the path of the moving locatum is unbounded, and as far as the VPC is concerned, *along* is defined as a continuative/atelic aspectualizer [16, p. 18], that is, it contributes to the unboundedness of the verbal event. Finally, unlike some other

prepositions (e.g., *at*, *on*) the one-dimensional preposition *along* is not used for temporal notions [11, p. 227].

In course of our analysis we singled out and looked into 224 use cases of *along*, taken from 6 19th century British Gothic texts (*Melmoth the Wanderer* (1820) by Ch. Maturin, *Wagner the Wehr-Wolf* (1846) by G. W. M. Reynolds, *St. Irvyne; or, The Rosicrucian: A Romance* (1811) by P. B. Shelley, *The Vampyre* (1819) by J. W. Polidori, *Varney the Vampire; or, the Feast of Blood* (1846–47) by James Malcolm Rymer and Thomas Peckett Prest, *Frankenstein; or, The Modern Prometheus* (1818) by M. Shelley, all available online at Project Gutenberg [10]), using some basic language-processing functionality from Python's NLTK library to parse the texts [2]. We focused on capturing generalizations over particular constructs, yet deemed it appropriate to—whenever possible—consider the immediate context of each instance. The latter approach proved helpful during our analysis, because the Locative construction *along* is, viewed in a larger clausal context, usually subsumed under the Added Path Argument construction (*which denotes a path traversed by a theme within a motion event*, as defined by P. Kay [7, p. 92]). This was our rationale behind having included the verbs, which denote an event associated with the construction in which *along* is used, into our analysis.

Our results, listing the identified constructions and the percentage of their relative occurrence are presented in Figure 1. As evident therefrom, there are 7 constructions associated with different uses of *along*, which differ considerably in their degree of schematicity. The most frequent are the Locative-Along and the Verb-Particle-Along (36,6 % and 32,1 % of all uses respectively), next, decreasing in their relative frequency, are the Along-With construction (15,1 %), the Come-Along construction (11,6 %), the All-Along construction (2,7 %) and the the Go-Along and Get-Along-With constructions (each 0,9 %). It is noteworthy that a considerably portion of uses are fairly loosely connected with the main (spatial) semantics of *along*: *all along*, *along with* and *get along*; thus, some extension links are due to be posited. The reasons for the existence of the separate Come-Along and Go-Along constructions will be elaborated below, along with our other findings.

Form-wise the basic pattern corresponds to ALONG NP and, with its immediate context, to either VP ALONG NP or, inverted (4 occurrences), to [ALONG NP]_{inv} VP. In case of the PVC use of *along* the only constraint on its position seems to be its post-verbal placement. Other than that, it can either directly follow the verb, either transitive or intransitive (e.g., *hurried along with the furious speed of the mad waters; bore along immense stones*), or be separated by a seemingly arbitrarily long adverbial sequence modifying the verb (e.g., *swept furiously along; scour so fleetly—oh! with such whirlwind speed along*).

In its locative use *along* inherits the PATH element of the SOURCE-PATH-GOAL image schema, specifying it as an unbounded linear path. The latter requirement is readily derivable from the relata that take the LM slot of the Locative-Along construction. Most of them either refer to things that are prototypically construed as elongated (most frequent: *passage(s)*, *street(s)*, *road*, *corridor*) or to locales or parts thereof, which can be viewed as stretched or extending some length (*bank(s)*, *sand(s)* (in the sense of a sandy shore or a beach); *Alps*, *beach*, *cliff*, *coast*, *garden*, *refectory*; *vista of trees*, *margin*, *verge*; also *side* as referring to large and / or long objects *mountain's side*, *sides of the river*, *side of the path*). Different containers and surfaces can serve as relata as well (*surface of the waves*, *landscape*, *ground*, *heath*) if it is possible to combine them with the notion of a linear path going through them or adjacent to them. Interestingly enough, the nature of the locatum is also liable to influence the choice of a relatum, such as personified agents (like *wind*, *clouds* or *music*) can take part in a motion scenario happening *along the air*, *atmosphere*, *sky* or even such an abstract thing *as the night-scene*. Verbal semantics cannot be excluded from the factors

influencing the LM choice as the posture verb *lie* allows for the relatum *bench*, and *range* (*in a row*) for the relatum *window*.

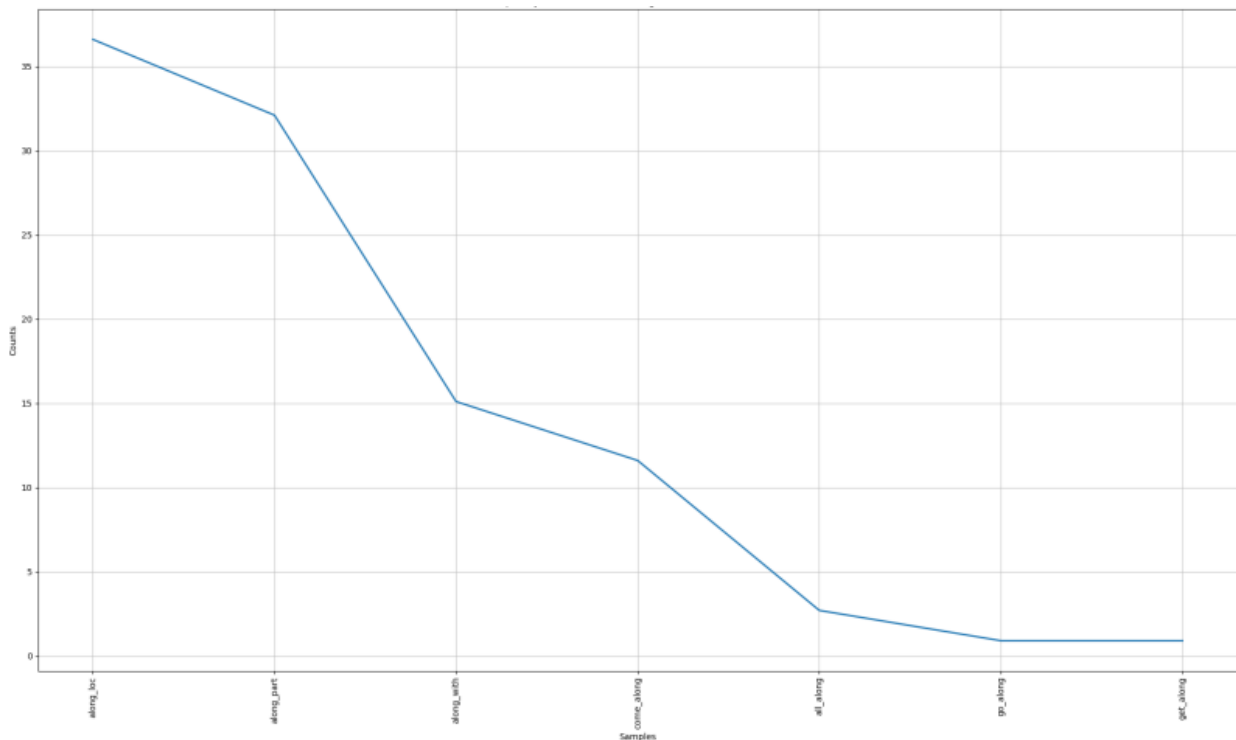

Figure 1. Frequency of occurrence of along-related constructions (%)

Proceeding to verbal semantics, most of the 49 identified verb-constructions (above 80 %) are those denoting either motion (*proceed*, *pass*, *rove* and *come* being the most frequently used) or translocation of entities (*carry*, *bear*, *roll*), and are to be viewed as totally congruent with the base semantics of *along* (as a preposition and a post-verbal satellite). Nevertheless, some other verbs co-occurring with *along* point to the fact that there is something else apart from the verbal semantics that permits a particular Added Path Argument construct or a particular satellite in a VPC. This makes a case for *along* exerting influence on a verb, associated with it, accommodating its semantics to make it compatible with its own semantics. We have identified several verb groups which allow for the additional path sense, the most prominent being the verbs of sound emission (*sighed moaningly along the stilly colonnades*, *reverberated along the mountains*, etc.) and perception (*cast a searching glance along the passage*, *looking earnestly along the beach*, etc.); in this case they gain a kind of a fictive motion sense. This observation is in line with the usual CG assumption that there is no need to posit additional verb senses to explain numerous non-canonical uses thereof—instead, one has to look at a larger construction context, in which it appears. We have also identified 9 idiomatic combinations, 3 of them referring to perceptions (*CAST GLANCE*, *RUN EYE* and *FEEL WAY*), 5 designating motion events (*PURSUE WAY*, *RETRACT WAY*, *LEAD WAY*, *CONTINUE COURSE*, *GET ALONG [DISTANCE]*) and a metaphorical causative (*URGE BY LASH AND SPUR*). Consequently, both the static verb *linger* and the perception multi-word verb *cast a glance* satisfy the [...]motion contextual constraint of the [...]motion ALONG LM construction. The said constraint is likely imposed by the path semantics of the word *along* and its flexibility is plausibly warranted

References

1. Bergen K. B. Embodied Construction Grammar in simulation-based language understanding / K. B. Bergen, N. Chang // *Construction Grammars : Cognitive grounding and theoretical extensions* / ed. by J.-O. Östman, M. Fried. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Pub., 2005. – P. 147–190.
 2. Bird S. *Natural Language Processing with Python* / S. Bird, E. Loper, E. Klein. – Beijing : O'Reilly, 2009. – 479 p.
 3. Croft W. *Radical Construction Grammar : Syntactic Theory in Typological Perspective* / W. Croft. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 416 p.
 4. Goldberg A. E. *Constructions : a new theoretical approach to language* / A. E. Goldberg // *TRENDS in Cognitive Sciences*. – 2003. – Vol. 7, Issue 5. – P. 219–224.
 5. *Grammars of Space : Explorations in Cognitive Diversity* / ed. by S. C. Levinson, D. P. Wilkins. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 640 p.
 7. Hoffmann Th. *Construction Grammar : Introduction* [Electronic resource] / Th. Hoffmann. – Mode of access : http://www.academia.edu/1405774/Construction_Grammar_Introduction
 6. Kay P. *Argument structure constructions and the argument–adjunct distinction* / P. Kay // *Grammatical Constructions : Back to the Roots* / ed. by M. Fried, H. C. Boas. – Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing, 2005. – P. 71–98.
 8. *Middle English Dictionary Entry* [Electronic resource]. – Mode of access : <http://quod.lib.umich.edu/cgi/m/mec/med-idx?type=id&id=MED1244>
 10. *Oxford Dictionaries* [Electronic resource]. – Mode of access : <https://en.oxforddictionaries.com/definition/along>
 11. *Project Gutenberg* [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.gutenberg.org/>
 12. Radden G. *The Metaphor TIME AS SPACE across Languages* / G. Radden // *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht*. – 2003. – № 2/3. – P. 226–239.
 13. Roshchupkin O. *Means of narrative space construction : a cognitive perspective* / O. Roshchupkin // *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. – 2016. – Т. 19, № 2. – С. 76–82 ; Roshchupkin O. *Means of narrative space construction : a cognitive perspective* / O. Roshchupkin // *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu. Seriiia Filolohiia*. – 2016. – Т. 19, № 2. – С. 76–82.
 14. Roshchupkin O. *Narrative pattern: a construction-based approach to frame semantics* / O. Roshchupkin // *Science and Education a New Dimension. Philology*. – 2017. – Vol. 36, Issue 136. – P. 47–51.
 9. Svorou S. *Semantic constraints in the grammaticalization of locative constructions* / S. Svorou // *New Reflections on Grammaticalization* / ed. by I. Wischer, G. Diewald. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2002. – P. 121–143.
 15. Talmy L. *Relating Language to Other Cognitive Systems : an Abridged Account* / L. Talmy // *Cosmos and History : The Journal of Natural and Social Philosophy*. – 2014. – Vol. 10, № 1. – P. 211–226.
 16. Thim St. *Phrasal Verbs : The English Verb-Particle Construction and its History* / St. Thim. – Berlin : De Gruyter, 2012. – 316 p.
- Submitted October, 23th 2017

О. Ю. Рошчупкін

УЗДОВЖ КОНТИНУУМУ КОНСТРУКЦІЙ

Метою статті є пояснення множинності використання просторового прийменника «along» із залученням теорії та методів конструкційної граматики.

Висновки статті ґрунтуються на результатах аналізу 224 випадків використання прийменника, виконаного на матеріалі 6 британських прозових готичних творів XIX століття. Було виокремлено 7 конструкцій, неоднакових за ступенем схематичності, що складають родину споріднених конструкцій. Основою для них є базова семантика лексеми «along», і визначальною є Локативна конструкція (також відома як Конструкція просторового виразу), що є основою для структури та конструкційних ролей найуживанішої із виділених конструкцій – Локативної конструкції з «along». У статті неодноразово наголошується на важливості взяття до уваги безпосереднього контексту конструкції, тобто тих конструкцій, що уживаються разом із нею, включають її до себе або є її частиною. Це дозволяє краще зрозуміти контекстуальні семантичні обмеження, що конструкція накладає або яким підлягає, як це показано на прикладі Конструкції фразового дієслова з «along», що є другою за частотністю серед пов'язаних із «along» конструкцій і реалізує обмеження дієслівної семантики, притаманне Локативній конструкції з «along». Інші виявлені споріднені та похідні конструкції не протирічать основній (просторовій / дирекціональній) семантиці спільного для них елемента «along» та або ґрунтуються на вже наявних конструкціях, або розширюють їх за допомогою метафоричного зсуву у профільованому домені. Наприклад, таким є використання «along» у складі конструкції All-Along, яку можна представити семантично як відстань (Шлях) у часі, що протягся від певного моменту у минулому до розглядуваного моменту. Окремо розглянуто лексеми, що виконують конструкційну роль релатума (Фона) у локативному використанні «along», та розподілено їх по двох основних групах: ті, що прототипово мисляться як видовжені або розтягнуті у просторі, та ті (часто контейнери або поверхні), що допускають доповнення семантики поняттям лінійного Шляху, який проходить через або дотично до них, причому за наявності персоніфікованих агентів ці релатуми можуть бути доволі абстрактними. Також значну увагу приділено семантичним групам дієслів, що позначають подію, пов'язану із конструкцією з «along» (локативною або фразового дієслова). Окрім очікуваного домінування дієслів із семантикою руху (або, меншою мірою, спричиненого руху), було виявлено кілька дієслівних груп, що допускають додаткову семантику Шляху, зокрема, дієслова із сенсорною семантикою та на позначення звуку – у цьому використанні вони отримують додаткове значення уявного руху, що є результатом їхньої інтеграції до конструкції, а саме впливу семантичного обмеження (семантика руху) на значення конкретного дієслова.

Ключові слова: конструкційна граматики, конструкція, прийменник із семантикою шляху, готична проза, просторові вирази, когнітивна лінгвістика.

УДК 811.111'25

Н. В. Яременко

ДО ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ТЕРМІНІВ-НЕОЛОГІЗМІВ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті з'ясовано, що особливості перекладу термінів-неологізмів обумовлені широким використанням аббревіатур та скорочень, омонімічністю термінів, їхньою залежністю від контексту тощо. У процесі роботи з неологізмами сфери

інформаційних технологій та інтернет-комунікацій їхній переклад з англійської українською мовою відбувається шляхом з'ясування значення неологізму, беручи до уваги його структуру й контекст, та через власне переклад (відтворення) засобами української мови. Серед типових стратегій передачі новоствореного англomовного терміна українською мовою є транскрипція, транслітерація, калькування, описовий переклад, абревіація, комбінований спосіб.

Ключові слова: переклад, неологізм, інформаційні технології, інтернет-комунікації, термін, англійська мова, українська мова.

Постановка проблеми. Сьогодні немає необхідності доводити важливість перекладу як діяльності та міждисциплінарної сфери, адже у зв'язку із розвитком міжнародних відносин, зміцненням економічних і політичних зв'язків, посиленням євроінтеграційних процесів, розвитком науки і техніки значення перекладу як безумовного фактора соціально-економічного, науково-технічного та загальнокультурного прогресу набуває дедалі все більшого значення. На думку В. Радчука, переклад «1) зламає низькі й високі мури нерозуміння (мовні бар'єри) і тим самим 2) здійснює комунікативну функцію як носій інформації. При цьому він 3) замінює першотвір як його правдивий відповідник (як іншомовна паралель), надаючись до цитування, чим 4) представляє зарубіжний літературний процес або розвиток думки у певній галузі, 5) знайомить з життям інших країн, їхнім побутом, звичаями, способом мислення, історією, природою тощо» [7, с. 150]. Найда і Тейбер визначають переклад як відтворення мовою-реципієнтом найближчого природного значення повідомлення мови-оригіналу, спочатку з погляду семантики, а потім – з погляду стилю. Тому під час перекладу з однієї мови на іншу впливає багато факторів, таких як граматичні, лексичні та культурні, що потребують великих зусиль та точності від перекладачів [11].

Окрім зазначених факторів, неабиякі труднощі викликають новостворені слова та терміни, якими активно послуговується сфера науки і техніки, інформаційних технологій тощо. Значні трансформації, що відбуваються в усіх сферах сучасного суспільства, а надто у науково-технічній галузі, зумовлюють «приплив технічних та наукових термінів у загальний корпус мови» [12], що актуалізує потребу в якісному перекладі новоутворень, адже останні складають специфічний шар лексики і, відповідно, потребують пильної уваги з боку перекладача. Науково-технічні терміни як мовні знаки, що презентують поняття спеціальної професійної галузі, є складовою науково-технічних текстів, а їхній переклад становить одну з головних труднощів з огляду на їхню неоднозначність, відсутність перекладних термінів-відповідників (у випадку термінів-неологізмів) та національну варіативність термінів [1, с. 126]. Таким чином, вищесказане зумовлює **актуальність** нашого дослідження й визначає практичну цінність його результатів і висновків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемі науково-технічного перекладу присвячено чимало досліджень, зокрема роботи таких науковців, як І. Андрусак, О. Бережна, Л. Білозерська, А. Д'яков, В. Заботкіна, Ю. Зацний, В. Карабан, Т. Кияк, В. Мирошніченко, М. Савчук, Е. Скороходько, О. Суперанська, Ф. Циткіна та інших. З-поміж багатьох питань, які так чи інакше висвітлювалися в роботах мовознавців, виокремлюються ті, що стосуються перекладу неологізмів, адже, як зазначає О. Бережна, труднощі перекладу науково-технічних текстів зумовлені складністю перекладу саме нових термінів, бо вони позначають реалії, яких не існує в мові перекладу, недостатньою кількістю або взагалі відсутністю спеціалізованих словників українською мовою, необхідністю застосування правильних

методів перекладу лексики, наявністю безеквівалентних абревіатур, слів, що позначають певні нові явища, і власних імен [2, с. 142]. Отже, швидкий розвиток окремих галузей науки і техніки зумовлює появу великої кількості нових слів, при цьому спостерігається явне відставання вузькоспеціалізованого термінологічного апарату української мови для перекладу таких одиниць, що й актуалізує завдання пошуку адекватних та ефективних стратегій перекладу новоствореної лексики в науково-технічній сфері.

Мета статті полягає у визначенні особливостей перекладу термінів-неологізмів саме сфери інформаційних технологій та інтернет-комунікацій з огляду на швидкий розвиток цієї галузі, а також в окресленні типових стратегій відтворення новоствореної англійської термінології засобами української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні англійська як мова науки і техніки та міжнародного спілкування переживає так званий «неологічний бум», адже у зв'язку з величезним припливом нових слів, особливо тих, які стосуються комп'ютерної сфери та інтернет-комунікацій, виникла необхідність їхнього фіксування, тлумачення й відтворення засобами інших мов. У середньому за рік, зазначають дослідники, в англійській мові з'являється близько 800 нових слів – більше, ніж у будь-якій іншій мові світу [2, с. 142]. Тому словники зазвичай відстають у фіксації неологізмів, що і викликає труднощі під час перекладу галузевих текстів.

А. Гальперін визначає неологізми як будь-які нові словникові та фразеологічні одиниці, що з'явилися в мові в результаті розвитку науки і техніки, нових умов життя, соціально-політичних змін і т. ін. або ті, що передають новими словами вже наявні поняття [5, с. 77]. Л. Верба вважає, що «неологізм – це є слово, значення якого з'являється в певний період часу в мові і його новизна усвідомлюється мовцями» [4, с. 95]. На думку Ю. Зацного, визначення неологізмів як слів або зворотів, що створені для позначення нового предмета або для вираження нового поняття, не можна вважати вичерпним, оскільки воно не охоплює всі різновиди інновацій. Хоча значна кількість нових мовних одиниць виникає для нових речей і явищ, тобто на позначення нових понять, у той же час досить типовим слід вважати і випадки, коли та сама річ, те саме нове явище має не одну назву, а цілу низку найменувань. Це обумовлюється актуальністю певного поняття, його комплексною природою [6, с. 5].

З погляду утворення неологізмів можна визначити такі групи: 1) власне неологізми (новизна форми поєднується із новизною змісту), наприклад: *cyberespionage* – використання комп'ютерних мереж для отримання незаконного доступу до конфіденційної інформації, як правило, здійснюється урядом або іншою організацією; 2) трансномінації, тобто ті, що поєднують в собі новизну форми слова із значенням, яке передавалося раніше за допомогою іншої форми, наприклад: *big C* (мед.) – рак, *sudsier* – мильна опера; 3) семантичні інновації, або переосмислення (нове значення позначається уже наявною в мові формою), наприклад, *cookie* – куки-файл; *bean* – компонент платформ і технологій Java, JavaBean і EJB [8].

Одним з неологізмів, які походять зі сфери інформаційних технологій та інтернет-комунікацій є термін «кліктивізм» (*clicktivism*), утворений із двох слів «click» + «activism», тобто «клікати» й «активність», який позначає постійне швидке клацання по клавіатурі гаджета. Кліктивізм – це явище, коли політичні чи соціальні активісти використовують інтернет-спілкування, в основному соціальні медіа, такі як Twitter, Facebook тощо, для гальванізації протестів. Однак на практиці кліктивізм часто обмежується віртуальним світом, оскільки прихильники певної позиції, яких відповідно називають кліктивістами, фактично не роблять нічого, крім дотику

до клавіатури або миші, «підтримуючи» таким чином певну соціально-політичну акцію, рух: «*There has been a lot of chatter lately about cyber-activism, or «clicktivism» – the use of digital communication technologies in support of worthy causes. Critics argue that getting involved in a charity through, say, Facebook or Twitter merely creates an impression of support. They say that social media makes it all too easy to appear engaged in important issues without taking any real action, that all the «likes», shares and retweets about this issue or that crisis simply do not yield results that count»* [13].

Схожим чином утворилося й слово «*хактивізм*» (*hacktivism*) – поєднання «*hack*» (несанкціонований доступ до комп'ютера) та «*activist*» – активіст. Цей термін описує людину, яка змінює або маніпулює інформацією в інтернеті, щоб передати політичне повідомлення; відповідне явище називається хактивізмом: «*In 2016, hacktivism has become a mainstream force impacting millions of global lives. «Hacking for a cause» has now become a weapon that transcends far beyond «antisocial geek misfit» boundaries. From the DNC email hack to the Panama Papers, a surge in new hacktivism is now the top anti-establishment online tool for achieving a diverse set of causes around the globe»* [9].

Виходячи з визначення терміну «неологізм», можна припустити, що перекладач, вперше натрапляючи на власне неологізм, природно не має й гадки про поняття, яке воно позначає. Тому значення новоутворення найчастіше виводиться з контексту, який в більшості випадків є дуже інформативним. У процесі перекладу зазвичай розрізняють два етапи:

1. З'ясування значення слова в контексті;
2. Передача цього значення засобами цільовою мовою.

Під час перекладу неологізмів перший етап має вирішальну роль, а останній є лише суто технічним питанням, хоча і його важливо вирішити методами найбільш прийнятними для мови перекладу.

У межах загального поняття контексту розрізняємо вузький (мікроконтекст) та широкий контексти (макроконтекст). Під вузьким контекстом мається на увазі контекст речення, тоді як широкий контекст – це сукупність мовних одиниць, які оточують нову одиницю за межами того чи іншого речення. Це може бути контекст групи речень, абзацу, розділу або навіть цілого твору. Важливо при з'ясуванні значення неологізму брати до уваги макроконтекст, бо саме він може містити «підказку». У свою чергу, вузький контекст можна поділити на синтаксичний та лексичний контексти. Синтаксичний контекст – це та синтаксична конструкція, в якій вживається певне слово, словосполучення або (підрядне) речення. Лексичний контекст – це сукупність конкретних лексичних одиниць, слів або стійких словосполучень, в оточенні яких функціонує ця одиниця.

Дослідник Ньюмарк стверджує, що, хоча методи перекладу загалом стосуються цілих текстів, певні перекладацькі прийоми використовуються і для менших одиниць мови [10, с. 81]. Оскільки неологізми є лексичними одиницями, до них застосовуються такі прийоми перекладу:

1. Перенесення (калькування, транскрипція, транслітерація);
2. Натуралізація (процедура перенесення й адаптації слова у мові перекладу);
3. Функціональний еквівалент (процедура, що представляє собою культурний компонентний аналіз, є найбільш точним способом перекладу, тобто декультуралізацією культурного слова);
4. Описовий еквівалент (опис елемента мови-джерела у мові перекладу);
5. Буквальний переклад (часто відомий як калькування);

6. Авторський переклад (під час перекладу лексичного елемента, для якого існує багато еквівалентів, перекладач має звернутися до першого варіанта. Якщо перекладач не погоджується з ним, він має надати виноску для цього еквівалента, а потім подати авторський варіант);

7. Формальний переклад (формальна еквівалентність слів мови-джерела та мови перекладу, що мають схожі орфографічні чи фонологічні ознаки);

8. Лексична синонімія;

9. Два, три або чотири прийоми одночасно, застосовувані для вирішення однієї перекладацької проблеми.

Варто зазначити, що новостворені термінологічні словосполучення часто функціонують у вигляді абревіатур/акронімів, що є досить поширеною тенденцією в галузі інформаційних технологій та інтернет-комунікацій. Скорочення як засіб утворення слів залишається одним з найбільш продуктивних у сучасній англійській мові та слугує компресії інформації на лексичному рівні, що пояснюється тенденцією до збільшення темпу життя і до економії мовних засобів. Наведемо приклади: «WAP» (Wireless Application Protocol) – протокол безпроводного доступу, протокол застосувань для безпроводного зв'язку, протокол WAP [8, с. 219]; «ASP» (Association of Shareware Professionals – Асоціація професіоналів з умовно-безкоштовного ПЗ) [8, с. 33]; «CISC» (Complex Instruction Set Computing) – обчислення зі складним набором команд [8, с. 53]; «B-ISDN» (Broadband ISDN – широкопasmова мережа ISDN, широкопasmова мережа з комплексними послугами, мережа B-ISDN [8, с. 36].

Ще однією особливістю функціонування скорочених термінів-неологізмів є їхня омонімічність, тобто здатність позначати різні поняття, наприклад: CRM (Customer Relationship Management) – системи керування взаємозв'язками [відносинами, взаєминами] із клієнтами й партнерами); CRM (Change Request Management) – керування запитами на зміну [ПЗ]); CRM (Client relations management) – керування взаємодією із клієнтами) [8, с. 10]. Або такі: CD (Compact Disk) – компакт-диск; CD (clock driver) – формувач тактових або синхронізуючих імпульсів; CD (carrier detect) – виявлення несучої [8, с. 50].

Щодо проблеми адекватного перекладу англійських неологізмів українською мовою, як слушно зауважує Л. Білозерська, українська терміносистема інформаційних технологій ще не усталена, тому більшість слів у ній має кілька варіантів вимови та написання. Також спостерігається тенденція використовувати при перекладі англійські терміни в українській транслітерації. Наприклад: *девайс* – будь-який механізм або його частина; *едітор* – текстовий редактор; *трабл* – технічна помилка, яка призвела до неприємностей; *юзер* – користувач, який не вміє писати програми [3, с. 73]. Або такі приклади: *debugger* – налагоджувач, дебаггер; *floppy disk* – флопі-диск, гнучкий диск, дискета; *host* – хост, головна обчислювальна машина, головний вузол або блок; *hypermedia* – гіпермедіа, гіперсередовище; *hypercube* – гіперкуб, багатовимірний куб та ін. [8].

Проте найпоширенішими прийомами перекладу таких неологізмів, відповідно до результатів опрацювання в ході нашого дослідження вибірки приблизно 300 нових термінів, що трапляються у текстах і словниках відповідної галузі, є транскрипція, транслітерація, калькування, описовий переклад, абревіація та комбінований спосіб (див табл. 1).

Таблиця 1.

Найпоширеніші прийоми перекладу неологізмів

№	%	Прийом	Приклад	Переклад	Значення неологізму
1.	26	транскрипція	Digitalia	діджиталія	усе, пов'язане з комп'ютерами та цифровими технологіями
2.	24	транслітерація	attachment	аттачмент	об'єкт даних, інкапсульований (вбудований) в документ, що передається за допомогою сервісу інтернету – електронної пошти (E-mail)
3.	21	калькування	Cyberplague	кіберчума	неологізм утворився завдяки масовому та стрімкому поширенню комп'ютерної техніки, щоб позначити процес неймовірного впливу Інтернет та захопленість суспільством комп'ютерами та Інтернет
4.	17	опис	Digitopia	нереальний світ майбутніх високорозвинених комп'ютерних технологій	неологізм утворений зрощенням усічених основ слів <i>digital</i> та <i>utopia</i> , злиття яких, робить його семантично «яскравим» та насиченим
5.	12	абревіація	WAN	ГОМ	Wide Area Network – глобальна обчислювальна мережа
6.	11	комбінований спосіб	WAP-browser	вап-браузер	програма в мобільному телефоні, що дозволяє переглядати сайти, створені спеціально для перегляду з мобільних пристроїв

Останнім часом під час передачі неологізмів застосовується також прийом прямого включення, тобто використання оригінального написання англійського слова у тексті. Використання такого способу може бути виправдано в тих випадках, коли неологізм неможливо передати ні одним з розглянутих способів перекладу у зв'язку зі специфічністю його звучання або написання. Наприклад: *iPad*, *iPod*, *Java*, *Apple*, *Bluetooth*. Часто також можна побачити слова, що складаються з двох частин: англійської, зі збереженням оригінального написання, і української: *web-сторінка*, *on-line-доступ* та ін.

Висновки та перспективи. Таким чином, особливості перекладу термінів-неологізмів обумовлені широким використанням абревіатур та скорочень, омонімічністю термінів, їхньою залежністю від контексту тощо. У процесі роботи з неологізмами сфери інформаційних технологій та інтернет-комунікацій їхній переклад з англійської українською мовою відбувається шляхом з'ясування значення неологізму, беручи до уваги його структуру й контекст, та власне переклад

(відтворення) засобами української мови. Серед типових стратегій передачі новоствореної англомовної термінології українською мовою є транскрипція, транслітерація, калькування, описовий переклад, аббревіація та комбінований спосіб. Також іноді використовується прийом прямого включення, коли у зв'язку зі специфічністю звучання або написання такого слова його переклад неможливий.

Отже, неологізм повинен сприйматися як звичайне мовне явище, і відсутність слова у словнику не може служити перешкодою для його перекладу. При відтворенні таких слів треба спиратися на мікро- та макроконтекст, намагатися з'ясувати етимологію неологізма, добирати найоптимальніший відповідник.

У **перспективі** вважаємо за необхідне детальніше зупинитися на прийомах перекладу акронімів та аббревіатур, вживання яких є характерною ознакою сфери інформаційних технологій та інтернет-комунікацій.

Список використаної літератури

1. Абабілова Н. М. Особливості перекладу термінів / Н. М. Абабілова, В. Л. Білокамінська // Молодий вчений. – 2015. – № 2. – С. 126-128 ; Ababilova N. M. Osoblyvosti perekladu terminiv / N. M. Ababilova, V. L. Bilokaminska // Molodyi vchenyi. – 2015. – № 2. – S. 126-128.

2. Бережна О. О. Особливості перекладу неологізмів сфери інтернет-комунікації й комп'ютерних технологій / О. О. Бережна // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Філологія. – 2015. – Вип. 19(2). – С. 142–144 ; Berezhna O. O. Osoblyvosti perekladu neolohizmiv sfery internet-komunikatsii y kompiuternykh tekhnolohii / O. O. Berezhna // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. : Filolohiia. – 2015. – Vyp. 19(2). – S. 142–144.

3. Білозерська Л. П. Термінологія та переклад : навч. посіб. / Л. П. Білозерська, Н. В. Возненко, С. В. Радецька. – Вінниця : Нова книга, 2010. – 232 с. ; Bilozerska L. P. Terminolohiia ta pereklad : navch. posib. / L. P. Bilozerska, N. V. Voznenko, S. V. Radetska. – Vinnytsia : Nova knyha, 2010. – 232 s.

4. Верба Л. Г. Порівняльна лексикологія англійської та української мов / Л. Г. Верба. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 160 с. ; Verba L. H. Porivnialna leksykolohiia anhliiskoi ta ukrainskoi mov / L. H. Verba. – Vinnytsia : Nova knyha, 2003. – 160 s.

5. Гальперин И. Р. К проблеме стилистической дифференциации словарного состава современного английского языка / И. Р. Гальперин. – Москва : МГУ, 1953. – С. 63–67 ; Galperin I. R. K probleme stilisticheskoy differentsiatsii slovarnogo sostava sovremennogo angliyskogo yazyka / I. R. Galperin. – Moskva : MGU, 1953. – S. 63–67.

6. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття : англо-український словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 360 с. ; Zatsnyi Yu. A. Innovatsii u slovnykovomu skladi anhliiskoi movy pochatku XXI stolittia : anhlo-ukrainskyi slovnyk / Yu. A. Zatsnyi, A. V. Yankov. – Vinnytsia : Nova knyha, 2008. – 360 s.

7. Радчук В. Функції перекладу / В. Радчук // Всесвіт. – 2006. – № 11/12. – С. 149–159 ; Radchuk V. Funktsii perekladu / V. Radchuk // Vsesvit. – 2006. – № 11/12. – S. 149–159.

8. Тлумачний словник з інформатики / Г. Г. Півняк, Б. С. Бусигін, М. М. Дівізінюк та ін. – Дніпропетровськ : Нац. гірнич. ун–т, 2010. – 600 с. ; Tlumachnyi slovnyk z informatyky / H. H. Pivniak, B. S. Busyhin, M. M. Diviziniuk ta in. – Dnipropetrovsk : Nats. hirnych. un–t, 2010. – 600 s.

9. Lohrmann D. Understanding New Hacktivism : Where Next for Hackers With a Cause? [Electronic Resource] / D. Lohrmann. – Mode of access : www.govtech.com/blogs/lohrmann-on-cybersecurity/understanding-new-hacktivism-where-next-for-hackers-with-a-cause.html

10. Newmark P. A text book of translation / P. Newmark. – London : Prentice Hall, 1988. – 292 p.

11. Nida E. A. The theory and practice of translation / E. A. Nida, C. R. Taber. – Leiden : E. J. Brill, 1982. – 218 p.

12. Stein G. Better words : Evaluating EFL dictionaries / G. Stein. – Exeter : University of Exeter Press, 2002. – 246 p.

13. Stern C. M. In Praise of Clicktivism [Electronic Resource] / C. M. Stern. – Mode of access : http://www.huffingtonpost.com/caryl-m-stern/in-praise-of-clicktivism_b_6978314.html

Стаття надійшла до редакції 10.10.2017.

N. V. Iaremenko

TO THE PROBLEM OF THE TRANSLATION OF THE ENGLISH TERMS-NEOLOGISMS INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE

Abstract. Due to the development of the international relations, the strengthening of economic and political ties, the strengthening of European integration processes, the development of science and technology, the importance of the translation as an unconditional factor in socio-economic, scientific and technological and general cultural progress is gaining greater significance. Scientific and technical terms as linguistic signs representing the concept of a special, professional branch of science or technology, are a component of scientific and technical texts and one of the main difficulties of their translation. Many terms are new words, word-combinations or fixed phrases called neologisms that appear in the language due to the development of social life, culture, science and engineering. New meanings of existing words are also accepted as neologisms. The problem of translation of new words ranks high on the list of challenges facing translators because such words are not readily found in ordinary dictionaries and even in the newest specialized dictionaries.

The present article clarifies that the peculiarities of the translation of terms-neologisms appear because of the wide use of abbreviations and acronyms, the homonymy of terms, their dependence on the context, etc. As to neologisms in the field of information technologies and the Internet communications, their translation from English into Ukrainian is carried out by clarifying the significance of neologism, taking into account its structure and context, and its own translation (rendering) by means of the Ukrainian language. Among the typical translation strategies for the newly-coined English terminology, we distinguish the following methods: transcription, transliteration, loan translation, descriptive translation, abbreviation and a combination of methods. Also, the direct inclusion is used when, due to the specificity of the sound form of the word or its spelling, the translation of this word is not possible. Consequently, neologism must be perceived as a normal language phenomenon, and the absence of a word in the dictionary can not be an obstacle to its translation. When reproducing such words, one must rely on micro- and macrocontext, try to find out the etymology of neologism, find the most suitable match.

Key words: translation, neologism, information technologies, Internet communication, term, English language, Ukrainian language.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

БЕЗНОСЕНКО ДАР'Я ОЛЕКСАНДРІВНА, магістрант Донецького національного університету імені Василя Стуса.

ВАРДАНЯН МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА, кандидат філологічних наук, доцент кафедри початкової освіти Криворізького державного педагогічного університету.

ВЕЛИКА ІРИНА ОЛЕГІВНА, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри німецької філології і перекладу Запорізького національного університету.

ВОЛОЩУК ІРИНА ПЕТРІВНА, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

ГАРГАЄВА ОЛЬГА ВІКТОРІВНА, старший викладач кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету.

ГНИБЕДА ТЕТЯНА СЕРГІЙВНА, магістрант Маріупольського державного університету.

ДОБРОВОЛЬСЬКА ОКСАНА ЯРОСЛАВІВНА, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Ужгородського національного університету.

ДОРОНКІНА НАДІЯ ЄВГЕНІЇВНА, старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського.

ЗАХАРОВА НІНА ВОЛОДИМИРІВНА, кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології і перекладу Запорізького національного університету.

ІВАХНЕНКО МАРГАРИТА ІВАНІВНА, магістрант Маріупольського державного університету.

КАЙДА ІРИНА ФЕДОРІВНА, магістрант Маріупольського державного університету.

КОБИЛЕНКО НАТАЛЯ КОСТЯНТИНІВНА, старший викладач кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету.

КОБИЛЯНСЬКА ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА, викладач кафедри англійської мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

КОНОНЧУК ТЕТЯНА ІВАНІВНА, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач і професор кафедри української філології та суспільних наук Академії адвокатури України.

КОЦАЙ НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА, аспірант, викладач кафедри англійської філології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

КУЛИНА ОЛЬГА ВАСИЛІВНА, асистент кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська Політехніка».

ЛИНЧАК ІННА МИКОЛАЇВНА, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Київського університету туризму, економіки і права.

ЛУК'ЯНЕЦЬ ГАЛИНА ГЕННАДІЇВНА, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Національного університету харчових технологій.

ЛУК'ЯНЕЦЬ МИРОСЛАВА ГЕННАДІЇВНА, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Київського національного лінгвістичного університету.

ЛУК'ЯНЕЦЬ ТЕТЯНА ГЕННАДІЇВНА, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української та іноземних мов Національного університету фізичного виховання і спорту України.

МЕЛЬНИК СВІТЛАНА СЕМЕНІВНА, старший викладач кафедри практики англійського усного і писемного мовлення Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

МЕРЗЛЮК ДЕНИС ОЛЕГОВИЧ, старший викладач кафедри китайської філології факультету сходознавства Київського національного лінгвістичного університету.

МИХАЙЛЕНКО АЛЛА ВОЛОДИМИРІВНА, викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Київського політехнічного інституту імені Ігоря Сікорського.

МИХАЙЛІЧЕНКО ЛІЛІЯ ЛЕОНІДІВНА, старший викладач кафедри англійської філології Маріупольського державного університету.

МУСТАКАС АФНАССИОС, доктор філософії, професор Університету Нуакшота, Мавританія, Німецька служба академічних обмінів.

МЯСОЄДОВА МАРІЯ ВІКТОРІВНА, магістрант Маріупольського державного університету.

НАЗАРЕНКО НАДІЯ ІВАНІВНА, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету.

НІКОЛАСНКО ВАЛЕНТИНА МИКОЛАЇВНА, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури Запорізького національного університету.

НІКОЛЬЧЕНКО ТАМАРА МАРКІВНА, кандидат філологічних наук, доцент кафедри російської філології та перекладу Маріупольського державного університету.

НІКОНЕНКО ЮЛІЯ ЮРІЇВНА, магістрант Донецького національного університету імені Василя Стуса.

НОВИЦЬКА ОКСАНА АНАТОЛІЇВНА, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету.

НОВИЦЬКА ОКСАНА ІВАНІВНА, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Тернопільський державний медичний університет імені Івана Яковича Горбачевського».

ОКОЛОВИЧ ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри практики німецької мови Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

ОЛІЙНИК СЕРГІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології Маріупольського державного університету.

ПІДКУЙМУХА ЛЮДМИЛА МИКОЛАЇВНА, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Національного університету «Києво-Могилянська академія».

ПОДГУРСЬКА ІННА ОЛЕКСАНДРІВНА, кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики англійського усного та писемного мовлення Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

ПОНОМАРЬОВА ЛЮДМИЛА ВОЛОДИМИРІВНА, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янських мов та перекладу Маріупольського державного університету.

ПРОСАЛОВА ВІРА АНДРІЇВНА, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії української і світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса.

ПУНІНА ОЛЬГА ВАСИЛІВНА, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії української та світової літератури Донецького національного університету імені Василя Стуса.

РОЖКОВА ПРИНА ГЕОРГІЇВНА, старший викладач кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету.

РОЩУПКІН ОЛЕКСАНДР ЮРІЙОВИЧ, аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

СОЛЕЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР МАРКІЯНОВИЧ, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри української літератури ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

УЗУН МАРГАРИТА МИХАЙЛІВНА, старший викладач кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету.

ЦАП МАРІЯ ВІКТОРІВНА, магістрант Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

ЧУГУ СВІТЛАНА ДМИТРІВНА, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

ЩЕРБАК СВІТЛАНА ВАЛЕНТИНІВНА, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та світової літератур Криворізького державного педагогічного університету

ЯРЕМЕНКО НАТАЛІЯ ВІТАЛІЇВНА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови для технічних та агробіологічних спеціальностей Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ).

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BEZNOSENKO DARYA, undergraduate student (Vasyl' Stus Donetsk National University).

CHUGU SVITLANA, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Foreign Philology and Translation Chair, Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics).

DOBROVOLSKA OKSANA, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Chair of Foreign Languages, Uzhhorod National University).

DORONKINA NADIYA, Senior Lecturer (Chair of English for Engineering № 1, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute).

GARGAIEVA OLGA, Senior Lecturer (Chair of Greek Philology and Translation, Mariupol State University).

HNYBEDA TETIANA, undergraduate student (Mariupol State University).

IAREMENKO NATALIA, Candidate of Pedagogical Sciences, PhD, Associate Professor (Chair of English for Technical and Agrobiological Specialties, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv)).

IVAKHNENKO MARGARITA, undergraduate student (Mariupol State University).

KAIDA IRINA, undergraduate student (Mariupol State University).

KOBYLENKO NATALIA, Senior Lecturer (Chair of Greek Philology and Translation, Mariupol State University).

KOBYLIANSKA VIKTORIA, Lecturer (English Language and Methods of Teaching Chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University).

KONONCHUK TETIANA, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Professor (Chair of Ukrainian Philology and Social Science, Academy of Advocacy of Ukraine).

KOTSAI NATALIYA, post-graduate student, Lecturer (English Philology Chair, Oles Honchar Dnipro National University).

KULYNA OLHA, Assistant (Chair of Applied Linguistics, Lviv Polytechnic National University).

LUKIANETS HALYNA, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Chair of Foreign Languages for Professional Purposes, National University of Food Technologies).

LUKIANETS MYROSLAVA, Candidate of Philological Sciences, PhD, Senior Lecturer (Chair of Foreign Languages, Kyiv National Linguistic University).

LUKIANETS TETIANA, Candidate of Philological Sciences, PhD, Senior Lecturer (Chair of Ukrainian and Foreign Languages, National University of Ukraine on Physical Education and Sport).

LUNCHAK INNA, Candidate of Philological Sciences, PhD, Associate Professor (Chair of Social and Humanitarian Disciplines, Kyiv University of Tourism, Economic and Law).

MELNYK SVITLANA, Senior Lecturer (Chair of Practice of English Oral and Written Speech, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University).

MERZLIUK DENYS, Senior Lecturer (Chair of the Chinese philology, Kyiv National Linguistic University).

МІХАЙЛІЧЕНКО ЛІЛІЯ, Senior Lecturer (English Philology Chair, Mariupol State University).

MUSTAKAS ATHANASSIOS, PhD (Université de Nouakchott, Mauritanie, German Academic Exchange Service).

MYASOEDOVA MARIA, undergraduate student (Mariupol State University).

МЬХАЙЛЕНКО АЛЛА, Lecturer (Chair of English for Engineering № 1, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute).

NAZARENKO NADIYA, Candidate of Philological Sciences, PhD, Associate Professor (English Philology Chair, Mariupol State University).

NIKOLAYENKO VALENTINA, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Ukrainian Literature Chair, Zaporizhzhya National University).

NIKOLCHENKO TAMARA, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Russian Philology and Translation Chair, Mariupol State University).

NIKONENKO YULIYA, undergraduate student (Vasyl' Stus Donetsk National University).

NOVITSKA OKSANA, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Ukrainian Language Chair, I. Horbachevsky Ternopil State Medical University).

NOVITSKAYA OKSANA, Candidate of Philological Sciences, PhD, Associate Professor (Chair of Greek philology and translation, Mariupol State University).

OKOLOVYCH OLEKSANDR, Candidate of pedagogical Sciences, Senior Lecturer (Chair of German language, Institute of foreign languages, Drohobych Ivan-Franko State Pedagogical University).

OLIINYK SERHII, Candidate of Philological Sciences, PhD, Associate Professor (English Philology Chair, Mariupol State University).

PIDKUIMUKHA LIUDMYLA, Candidate of Philological Sciences, PhD, Senior Lecturer (Chair of Ukrainian Language, National University of «Kyiv-Mohyla academy»).

PODHURSKA INNA, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Chair of Practice of English Oral and Writing Speech, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University).

PONOMAROVA LIUDMYLA, Candidate of Philological Sciences, PhD, Associate professor (Slavic Languages and Translation Chair, Mariupol State University).

PROSALOVA VIRIA, Doctor of Philology, Professor (Chair of Theory and History of Ukrainian and World Literature, Vasyl' Stus Donetsk National University).

PUNINA OLGA, Candidate of Philological Sciences, PhD, Associate Professor (Chair of Theory and History of Ukrainian and World Literature, Vasyl' Stus Donetsk National University).

ROZHKOVA IRYNA, Senior Lecturer (Chair of Greek Philology and Translation, Mariupol State University).

ROSHCHUPKIN OLEKSANDR, post-graduate student (Chair of Germanic and Finno-Ugrian Philology, Kyiv National Linguistic University).

SHCHERBAK SVETLANA, Candidate of Philological Sciences, PhD, Associate Professor (Chair of Ukrainian and World Literature, Kryvy Rih State Pedagogical University).

SOLETSKYI OLEKSANDR, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Doctoral Student (Chair of the Ukrainian Literature, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University).

TSAP MARIA, undergraduate student (National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»).

UZUN MARHARYTA, Senior Lecturer (Chair of Greek Philology and Translation, Mariupol State University).

VARDANIAN MARYNA, Candidate of Philological Sciences, PhD, Associate Professor (Chair of Primary Education, Kryvy Rih State Pedagogical University).

VELYKA IRYNA, Candidate of Philological Sciences, PhD, Associate professor (Chair of German Philology and Translation, Zaporizhzhya National University).

VOLOSHCHUK IRYNA, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Chair of Theory, Practice and Translation of the English Language, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»).

ZAKHAROVA NINA, Candidate of Philological Sciences, PhD, Associate Professor (Chair of German philology and translation, Zaporizhzhya National University).

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їхньої відповідності вимогам *ДСТУ 7152:2010* до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- *постановка проблеми* у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- *виклад основного матеріалу* дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- *висновок* з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Статті, що приймаються до публікації у збірнику, мають охоплювати коло актуальних питань літературознавчого, фольклористичного та лінгвістичного спрямування, стосуючись, зокрема: висвітлення важливих теоретичних та методологічних проблем літературознавства; дослідження жанрово-тематичних особливостей текстів усної народної творчості, проблем фольклорно-літературної взаємодії; вивчення фонетичної, семантичної та граматичної структури мови в синхронії та діячності тощо.

2. *Публікація починається* з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком *Ключові слова:* (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (від 35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbu.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком *Key words:* (курсив);

3. *Вимоги до оформлення тексту:*

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від **8** до **15** сторінок, враховуючи рисунки, таблиці, перелік використаної літератури. Основний

текст статті – шрифт TimesNewRoman, кегель **14**, інтервал – **1,5**; поля дзеркальні: верхнє – **25** мм, нижнє – **25** мм, зсередини – **25** мм, ззовні – **25** мм., абзацний відступ – **10** мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- *перелік літературних джерел* розташовується за алфавітом після тексту статті з підзаголовком **Список використаної літератури** і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «*Формат – Список – Нумерований*»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/index.php>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США ([http://shub123.ucoz.ru/Sistema transliterazii.html](http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)) (*див. відповідний Зразок*);

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- *посилання на літературу* в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується *авторською довідкою* (*див. відповідний Зразок*) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою. Допускається публікація статей магістрантів у співавторстві з науковим керівником.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення та відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Н. І. Назаренко
А. В. Гриценко

ЄВРОПА НА ТЛІ «КІНЦЯ ІСТОРІЇ» В РОМАНІ МАЛКОЛМА БРЕДБЕРІ «ПРОФЕСОР КРИМІНАЛЕ»

У статті досліджено європейські реалії кінця ХХ століття, художню візію яких презентовано в романі М. Бредбері «Професор Кримінале». Розглянуто питання хронотопу, соціальної, національної та культурної ідентичності представників двох різних епох – тоталітарної та посттоталітарної Європи.

Ключові слова: тоталітаризм, хронотоп, мотив подорожі, філософ, журналіст, постмодерністська свідомість, деконструктивізм, ідеологія, епоха.

Текст статті

.....

.....

.....

Список використаної літератури

1. Література Англії. ХХ століття : навч. посіб. / за ред. К. О. Шахової. – Київ : Либідь, 1993. – 400 с. ; Literatura Anhlii. XX stolittia : navch. posib. / za red. K. O. Shakhovoi. – Kyiv : Lybid, 1993. – 400 s.
2.
3.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2018.

N. I. Nazarenko
A. V. Hrytsenko

EUROPE AGAINST «THE END OF HISTORY» IN MALCOLM BRADBURY'S NOVEL «DOCTOR CRIMINALE»

This article explores European realities of the last decade of the twentieth century, which artistic vision is presented in the novel of M. Bradbury «Doctor Criminale». The questions of time-space interrelation, social, national and cultural identity of members of two different eras – totalitarian and post-totalitarian Europe – are investigated in the article. A headstrong young journalist goes on the adventure of a lifetime, traveling through Europe to find the world's most enigmatic philosopher Bazlo Criminale who is considered to be one of Europe's most legendary living men. A mysterious novelist and thinker known for his extreme elusiveness, the beloved Criminale is a cultural icon of the highest order. Seeking to find the man behind the myth, a London television-news station hires Francis Jay, an enterprising young reporter, to find Criminale. From Vienna to Budapest to the picturesque lakeshores of Italy, Jay journeys across the continent-and even briefly to Brazil-interviewing the man's biographer, his publisher, and his former lover, all of whom have their own interests at stake. Through literary award dinners and other examples of «culture as spectacle» Jay must navigate the chaotic world of post-Cold War Europe as he chases the specter of a literary legend. Francis Jay is a man of the '90s. Street-wise but eco-friendly, smart yet charmingly naive, when his journalism career falls on the rocks he sets out to salvage it by embarking on a quest to write about one of the greatest philosophers of the modern age for a TV documentary. The myth of Doctor Bazlo Criminale proves almost impossible to penetrate, but Jay doggedly pursues the doctor from congress to congress, from woman to woman and from muse to muse: just who is the mysterious Criminale? The narrative opens in London, flies to Vienna, boards the Salieri Express for Budapest, then chuffs on to Milan, from where it cruises to a luxurious island on Lake Como, then to Lausanne. A brief interlude on Lake Geneva is followed by a long jaunt to Buenos Aires. A climax is reached in Brussels, «the heart of a new Europe». An epilogue follows in 'Schlossburg', Southern Germany, site of one of the four conferences that feature in the novel. On the basis of socio-cultural situation in Hungary, Austria, UK M. Bradbury shows changes in ideology, social and political system, political and cultural landmarks. Generally characters in the novel can be described as dramatic, self-reflexive and self-ironical, who are also perplexed in the situation of the end of the century and consequently the millennium. At the end of the novel Francis, who admired prominent intellectual at the beginning of his investigation, freed from the influence of the charismatic philosopher, correlating him with the previous totalitarian era, and himself - with new era of united Europe, which has just begun.

Key words: totalitarianism, time-space, travel motif, philosopher, journalist, postmodern consciousness, deconstruction, ideology, age.

Зразок

для авторів, що надсилають статті до редакції збірника наукових праць
«Вісник Маріупольського державного університету»

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського державного університету» статтю

назва статті

Відомості про Автора (зразок заповнення):

Відомості про Автора:	Прізвище, ім'я, по батькові, посада, назва установи / навчального закладу, науковий ступінь, вчене звання
<i>Українською мовою</i>	Патlachук Віталій Володимирович – доцент кафедри історичних дисциплін Маріупольського державного університету, кандидат історичних наук, доцент
<i>Російською мовою</i>	<i>(Вказати відомості російською мовою)</i>
<i>Англійською мовою</i>	<i>(Вказати відомості англійською мовою)</i>
<i>Контактні телефони автора, E-mail, поштова адреса</i>	<i>(Вказати контактні телефони, адресу електронної пошти, поштову адресу, за якою здійснюватиметься розсилка)</i>

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ)

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну інформацію.

дата

підпис

П.І.Б.

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ : ФІЛОЛОГІЯ
ВИПУСК 17

УДК 80(05)

В 53 Вісник Маріупольського державного університету. Серія :
Філологія / гол. ред. К. В. Балабанов ; відп. ред. серії О. Г. Павленко. –
Маріуполь : МДУ, 2017. – Вип. 17. – 276 с.

Головний редактор: чл.-кор. НАПН України, д-р політ. наук, проф. К. В. Балабанов

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д-р філол. наук, проф. О. Г. Павленко
Заступник відповідального редактора – канд. філол. наук, ст. викл. Н. М. Лоскутова
Відповідальний секретар – канд. філол. наук, доц. А. В. Гутнікова
Редактор англійських текстів – канд. філол. наук, доц. Ю. Г. Федорова
Перекладач – ст. викл. Михайліченко Л. Л.

Засновник Маріупольський державний університет
87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
тел.: (0629) 52-99-86; e-mail: visnyk.mdu.filologia@gmail.com

Видавець «Редакційно-видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК № 4930 від 07.07.2015 р.
Тираж 300 примірників. Замовлення № 166/17

ISSN 2226-3055 (Print), ISSN 2415-3168 (Online). Вісник МДУ. Серія: Філологія. 2017 р. Вип. 17. 1–276.